

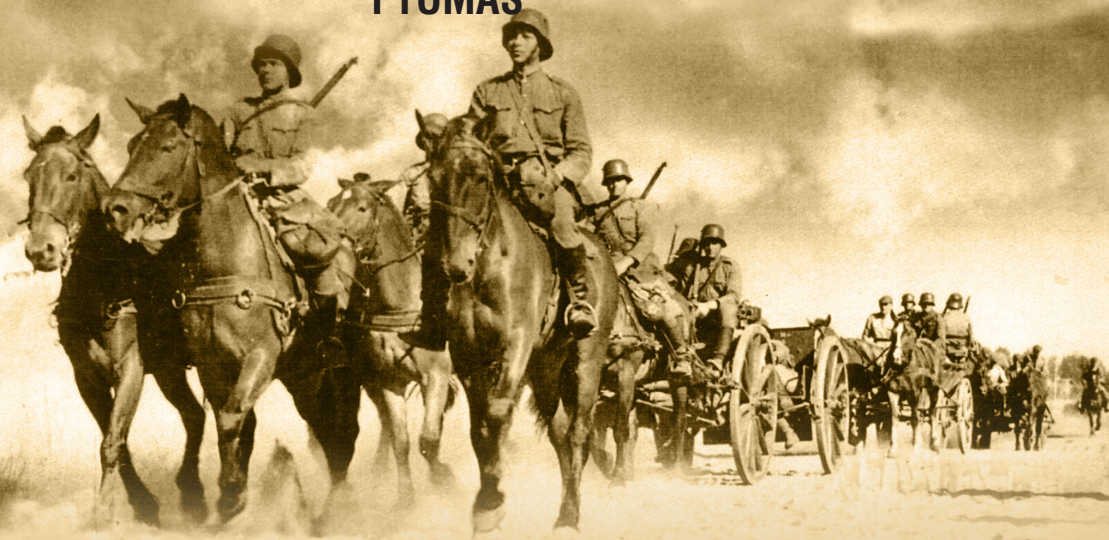

LIETUVOS KARIUOMENĖS ISTORIJA

Gintautas Surgailis

LIETUVOS KARIUOMENĖS ISTORIJA

I TOMAS

NUO SUKŪRIMO IKI SUNAIKINIMO
1918–1941

II DALIS

GINTAUTAS SURGAILIS

LIETUVOS KARIUOMENĖS ISTORIJA

I TOMAS

II DALIS

GENEROLO JONO ŽEMAIČIO
LIETUVOS KARO AKADEMIJA

GINTAUTAS SURGAILIS

LIETUVOS KARIUOMENĖS ISTORIJA

I TOMAS

NUO SUKŪRIMO
IKI SUNAIKINIMO
1918–1941

II DALIS

Monografija

Vilnius
2024

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

Atsakingasis redaktorius **dr. Darius Juodis**

I tomo recenzentai:

dr. Gintautas Jakštys

prof. dr. Jonas Vaičenonis

Kalbos redaktorė **dr. Nerija Jodelienė**

Maketavo **Laima Adlytė**

© Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2024

© Gintautas Sургailis, 2024

ISBN 978-609-8277-55-5 (bendras)

ISBN 978-609-8277-59-3 (I tomas, II dalis)

ISBN 978-609-8277-57-9 (bendras, el. variantas)

ISBN 978-609-8277-60-9 (I tomas, II dalis, el. variantas)

II DALIES TURINYS

IV. KARIUOMENĖS VADOVYBĖ	9
4.1. Vyriausiasis Lietuvos ginkluotųjų pajėgų vadas	10
4.2. Krašto apsaugos ministras	11
4.3. Kariuomenės vadas	14
4.4. Kariuomenės tiekimo viršininkas	17
4.5. Kariuomenės štabas	21
4.6. Kariuomenės teismai	23
V. LIETUVOS KARIUOMENĖS RŪŠYS IR GINKLUOTĖ	27
5.1. Pėstininkai	28
5.2. Kavalerija	36
5.3. Artilerija	45
5.4. Priešlėktuvinės apsaugos rinktinė	52
5.5. Karo technikos daliniai	55
5.5.1. Karo inžinerija	56
5.5.2. Karo geležinkelininkai	59
5.5.3. Ryšininkai	61
5.5.4. Autotransportas	66
5.5.5. Šarvuotųjų daliniai	70
5.6. Lietuvos karinis laivynas	77
5.7. Karo aviacija	79
5.7.1. Karo aviacijos personalo rengimas	84
5.8. Karinė žvalgyba	85
5.9. Karo policija	88
5.10. Karo sanitarija	90
5.11. Karo veterinarija	95
5.12. Lietuvos kariuomenės ginkluotė	97
VI. KARIŲ RENGIMAS	107
6.1. Karininkų rengimas	108
6.2. Puskarininkų rengimas	125
6.3. Kareivių rengimas ir jų tarnybos trukmė	128
6.4. Pratybės kariuomenės poligonuose	138
6.5. Kariuomenės manevrai	141

VII. KARIŲ ŠVIETIMAS IR AUKLĖJIMAS	145
7.1. Karių švietimo ir auklėjimo organizavimas	146
7.2. „Kariuomenės radijo pusvalandžiai“	154
7.3. Kariniai orkestrai.....	155
7.4. Karių teatras	159
7.5. Kariuomenės dvasininkija	161
7.6. Karių priesaika	165
7.7. Kariuomenės bibliotekų tinklas.....	168
7.8. Kariuomenės periodiniai leidiniai.....	171
7.9. Karo muziejus.....	175
7.10. Sportas kariuomenėje	178
VIII. LIETUVOS KARIUOMENĖS PAJĖGŲ IR DALINIŲ DISLOKACIJA (1939–1940 M.)	187
8.1. Pėstininkai	189
8.2. Kavalerija.....	190
8.3. Artilerija	190
8.4. Karo aviacija	191
8.5. Karo technikos daliniai.....	191
8.6. Mokymo įstaigos.....	191
IX. PIRMOJI SOVIETŲ OKUPACIJA	193
9.1. Lietuvos okupacija	194
9.2. Lietuvos kariuomenės sunaikinimas.....	205
9.3. Raudonosios armijos 29-asis šaulių teritorinis korpusas.....	220
9.4. Lietuvos kariuomenės turto pasisavinimas.....	235
APIBENDRINIMAS.....	239
SANTRUMPOS.....	247
I IR II DALIŲ ŠALTINIAI IR LITERATŪRA	250
I IR II DALIŲ SANTRAUKA ANGLŲ KALBA.....	268
The Lithuanian Army from Its Creation to Its Destruction (1918–1941)	
II DALIES ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ	277

I DALIES TURINYS

IVADAS

Pirmasis pasaulinis karas ir prielaidos atkurti Lietuvos valstybę ir kariuomenę

I. NEPRIKLAUSOMYBĖS KARAS

1.1. Frontas su Sovietų Rusija

1.1.1. Vilniaus ir dalies kitos Lietuvos teritorijos praradimas

1.1.2. Raudonarmiečių siekis užimti Kauną iš Alytaus pusės

1.1.3. Raudonarmiečių bandymas užimti Kauną iš Kėdainių pusės

1.1.4. Kovos dėl Žemaitijos

1.1.5. Pirmasis bandymas atsikvoti iš bolševikų Vilnių

1.1.6. Vilnius užimamas Lenkijos kariuomenės

1.1.7. Pasirengimas ir perėjimas prie organizuotos kovos su raudonarmiečiais

1.1.8. Generalinis puolimas prieš raudonarmiečius

1.1.9. Pozicinio karo laikotarpis

1.2. Vokietijos parama Lietuvai kovoje su raudonarmiečiais

1.3. Frontas su bermontininkais

1.4. Frontas su Lenkija

1.4.1. Kovos su „maištininko“ generolo majoro Liucjano Želigovskio grupuote

1.5. Susidūrimai su Latvijos kariuomene

1.6. Kitų valstybių karininkai Lietuvos karo tarnyboje

1.7. Karo komendantūros

Nepriklausomybės karo metais

1.8. Vietinės kariuomenės brigada

1.9. Lietuvos kariuomenė ir valstybės sienos apsauga per Nepriklausomybės karą

1.10. Lietuvos kariuomenės aprūpinimas Nepriklausomybės karo metais

1.10.1. Karių apranga

1.10.2. Karių maitinimas ir algos

1.10.3. Ginkluotė

1.10.4. Transportas

1.11. Karių skaičius ir aukos

Nepriklausomybės karo metais

II. NEUTRALIOSIOS ZONOS APSAUGOS

LAIKOTARPIS (1921–1923 m.)

2.1. Lietuvos kariuomenė ir neutraliosios zonos su Lenkija apsauga

2.2. Sienų apsaugos kariuomenė

2.3. Kariuomenės dalyvavimas prijungiant Klaipėdą

III. LIETUVOS KARIUOMENĖ TAIKOS METAIS

3.1. Lietuvos kariuomenės

reorganizavimas pagal taikos meto sąlygas

3.2. Lietuvos kariuomenė liaudininkų ir socialdemokratų valdymo laikotarpiu

3.3. Lietuvos kariuomenės vaidmuo 1926 m. gruodžio 17 d. valstybės perversme

3.4. Sąlyginės stagnacijos laikotarpis

3.5. Lietuvos kariuomenė permainų ir modernizacijos laikotarpiu

3.6. Lietuvos šaulių sąjunga

3.7. Lietuvos kariuomenei skiriamos lėšos

3.8. Kareivinės

3.9. Lietuvos kariuomenė prasidėjus

Antrajam pasauliniam karui

3.9.1. Lenkų karių internavimas

3.9.2. Vilniaus atgavimo kaina ir kariuomenės vado pakeitimas

PRIEDAI:

1. Suvalkijai iš vakarų krypties dengti direktyva

2. Pietų ir rytų sienai saugoti direktyva. 1939-09-17

3. Direktyva Nr. 2. 1939-09-18

4. Vilniaus rinktinei įsakymas Nr. 1. 1939-10-17

SANTRUMPOS

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

IV

SKYRIUS

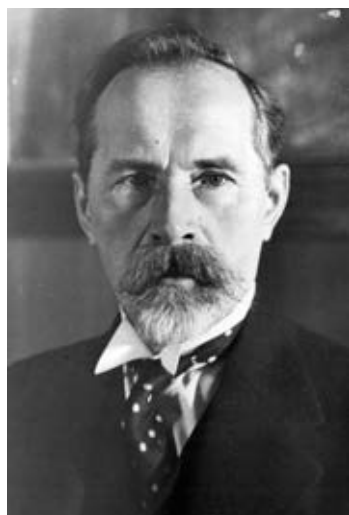

IV

KARIUOMENĖS VADOVYBĖ

4.1. Vyriausiasis Lietuvos ginkluotųjų pajėgų vadas

Vyriausiasis Lietuvos ginkluotųjų pajėgų vadas buvo Respublikos Prezidentas. Teisiškai tai buvo įtvirtinta jau 1922 metų Lietuvos Valstybės Konstitucijoje¹. Iki tol veikusiose Laikinosiose Lietuvos Valstybės Konstitucijose tokia pareigybė nebuvo numatyta. Pagal galiojančius įstatymus, Lietuvos ginkluotųjų pajėgų vadas galėjo skelbti mobilizaciją ir demobilizaciją, įsakyti kariuomenės vadui pradėti karo veiksmus priešiškomis jėgoms veržiantis į Lietuvos teritoriją arba įsakyti sustabdyti karo veiksmus. Be to, skyrė ir atleido kariuomenės viršininkus pulko ir aukštesnių vadų teisėmis, priėmė karininkus į karinę tarnybą ir atleido iš jos, tvirtino kariuomenės Drausmės, Administracijos ir Ūkio statutus. 1935 m. įsteigus Valstybės gynimo tarybą, Vyriausiasis Lietuvos ginkluotųjų pajėgų vadas buvo ir jos pirmininkas.

Antanas Smetona (AA)

Aleksandras Stulginskis (AA)

Kazys Grinius (AA)

1 Lietuvos Valstybės Konstitucija. *Lietuvos valstybės teisės aktai (1918.II.16–1940.VI.15)*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 1996, p. 17.

Į Valstybės gynyimo tarybą įėjo ministras pirmininkas, krašto apsaugos, finansų, užsienio reikalų ir vidaus reikalų ministrai, kariuomenės vadas ir kariuomenės tiekimo viršininkas. Kiti ministrai buvo numatyti kviesti dalyvauti Taryboje tik tada, kai buvo svarstomi su jų darbo sritimis susiję klausimai.

Vyriausiaisiais Lietuvos ginkluotųjų pajėgų vadais buvo:

Antanas Smetona (1919 04 04–1920 06 12 (*de facto*), 1926 12 19–1940 06 15),

Aleksandras Stulginskis (1920 06 21–1926 06 07),

dr. Kazys Grinius (1926 06 07–1926 12 18).

4.2. Krašto apsaugos ministras

Krašto apsaugos ministras – politinė pareigybė. Ji buvo jau pirmojoje atkurtos nepriklausomos Lietuvos Laikinojoje Vyriausybėje, sudarytoje 1918 m. lapkričio 11 dieną. Tiesa, šioje Vyriausybėje krašto apsaugos ministras, tada vadintas apsaugos ministru, paskirtas nebuvo, o apsaugos ministro pareigas ėjo ministras pirmininkas prof. Augustinas Voldemaras.

Lietuvos kariuomenės kūrimo pradžioje ir pirmaisiais Nepriklausomybės karo mėnesiais krašto apsaugos ministras buvo pagrindinė figūra, vadovaujanti kariuomenės kūrimo darbams. Krašto apsaugos ministerijos štabo viršininkas su štabu buvo tik patariamoji krašto apsaugos ministro institucija. Padėtis pasikeitė 1919 m. gegužės mėn. įkūrus Generalinį štabą ir įsteigus vyriausiojo kariuomenės vado instituciją – krašto apsaugos ministro funkcijos susiaurėjo. Dabar už kariuomenės kūrimą, jos veiksmus fronte tapo atsakingas vyriausiasis kariuomenės vadas, išlikdamas pavaldus krašto apsaugos ministrui.

Kol vyko karas su bolševikine Rusija, bermontininkais ir Lenkijos kariuomenės daliniais, krašto apsaugos ministru buvo skiriami aukšto rango kariškiai. Pirmuoju civiliu ministru 1920 m. paskirtas profesorius Jonas Šimkus. Tačiau, jam tapus pirmuoju Lietuvos universiteto rektoriumi, postas vėl atiteko kariškiui. Pasibaigus Nepriklausomybės karui, krašto apsaugos ministro funkcijos vėl buvo išplėstos susiaurinant kariuomenės vado funkcijas. Ministrui iki 1935 m. reformos buvo pavaldus Lietuvos kariuomenės Generalinis štabas, vėliau Vyriausiasis štabas ir vyriausiasis kariuomenės vadas (vėliau – kariuomenės vadas), o per jį – ir kiti kariuomenės daliniai bei tarnybos.

Skirtingai nei kaimyninėse šalyse, kurios turėjo beveik pastovią karinę vadovybę: Vokietijoje, Lenkijoje, Latvijoje, Estijoje, Suomijoje ir kitur, Lietuvoje per visą tarpukario laikotarpį tokios pastovios karinės vadovybės nebuvo. Lietuvos kariuomenės vadovybė visą laiką itin priklausė nuo politikų. Kaskart keičiantis ministrų kabinetui, buvo keičiamas ir krašto apsaugos ministras, kuris

neturėjo jokių garantijų, kad po eilinio Vyriausybės pasikeitimo nebus pakeistas ir jis. Tai, be abejo, varžė ministro veiklos laisvę, neleido iš esmės spręsti esamų problemų, neskatinė savarankiško sprendimų priėmimo.

1928 m. sausio 26 d. išleidus į atsargą kariuomenės vadą gen. Silvestrą Žukauską ir nepaskyrus naujo, krašto apsaugos ministro funkcijos ir atsakomybė dar labiau išaugo.

1935 m. sausio 1 d. įsigaliojus naujam Kariuomenės vadovybės įstatymui, krašto apsaugos ministro funkcijos buvo itin susiaurintos. Jam paliktas atstovavimas Vyriausybėje, politinė kariuomenės priežiūra, kariuomenės teismas, prokuratūra ir visas tiekimas. Įstatymas skelbė:

„1. Krašto Apsaugos Ministeris yra visos kariuomenės viršininkas.

Krašto Apsaugos Ministerį pavaduoja Ministeris Pirmininkas arba jo pavadamas ministeris.

2. Krašto Apsaugos Ministeriui betarpiškai priklauso: Kariuomenės Vadas, Kariuomenės Tiekimo Viršininkas, Kariuomenės Teismo Pirmininkas, Kariuomenės Teismo Prokuroras ir Krašto Apsaugos Ministerijos juriskonsultas.

3. Krašto Apsaugos Ministeris –

- 1) rūpinasi tautą, valstybę ir kariuomenę parengti karui,*
- 2) aprūpina kariuomenę tiekmenimis pagal organizacinius, mobilizacinius ir operacinius reikalavimus,*
- 3) valdo Krašto Apsaugos Ministerijos kreditus ir prižiūri jos sąmatos sudarymą,*

4) Kariuomenės Vado pasiūlymu skiria ir atleidžia karininkus atskirojo bataliono vado teisėmis,

5) Kariuomenės Vado pasiūlymu tvirtina:

- a) kariuomenės organizaciją etatų ribose,*
- b) tiekmenų pavyzdžius ir normas,*
- c) kariuomenės kultūrinių ir ekonominių organizacijų įstatus;*
- 6) skelbia Respublikos Prezidento įsakymus kariuomenei,*
- 7) leidžia įsakymus kariuomenei, kuriuos pasirašo Krašto Apsaugos Ministeris ir Kariuomenės Vadas, o tiekimo srityje – Krašto Apsaugos Ministeris ir Kariuomenės Tiekimo Viršininkas.*

*4. Prie Krašto Apsaugos Ministerio yra patariamasis organas – **Karo Taryba.***

5. Karo Tarybą sudaro: Krašto Apsaugos Ministeris, Kariuomenės Vadas, Kariuomenės Tiekimo Viršininkas, Kariuomenės Štabo Viršininkas.

Karo Tarybos posėdyje Krašto Apsaugos Ministerio įsakymu dalyvauja vienas divizijos vadas. Krašto Apsaugos Ministeris gali įsakyti dalyvauti Karo Tarybos posėdyje ir kitiems kariuomenės viršininkams.

Centrinis įėjimas į Krašto apsaugos ministerijos pastatą. Kaunas (LCVA)

6. *Karo Tarybos posėdžius šaukia ir jiems pirmininkauja Krašto Apsaugos Ministeris arba jo pavedamas Kariuomenės Vadas².*“

Per Lietuvos nepriklausomybės 22 metus krašto apsaugos ministrais buvo 17 asmenų, kai kurie iš jų ne po vieną kartą: A. Voldemaras – du kartus, Antanas Merkys – keturis kartus, Teodoras Daukantas – du kartus. Skirtingas buvo ir jų indėlis į Lietuvos kariuomenės plėtrą. Vieni krašto apsaugos ministrai, nors ir ilgai išbuvę, beveik jokio indėlio neįnešė, kiti, nors ir buvę ministrais trumpą laiką, paliko žymų pėdsaką Lietuvos kariuomenės istorijoje. Tai lėmė tiek subjektivos, tiek objektyvios priežastys, kiekvieno ministro asmeninės savybės ir, svarbiausia, esama šalies politinė padėtis. Krašto apsaugos ministro pareigybė buvo panaikinta 1940 m., Lietuvą okupavus SSRS.

Krašto apsaugos ministrais buvo*:

prof. Augustinas Voldemaras (1918 11 11–1919 12 19, 1928 10 06–1929 09 24),

gen. lt. Mykolas Velykis (1918 12 24–1919 03 12),

plk. lt. Antanas Merkys (1919 03 13–03 16 KAM valdytojas, 1919 03 16–1919 08 21, 1920 02 23–1920 06 19, 1926 12 18–1927 08 09),

plk. lt. Povilas Žadeikis (1919 08 21–1919 10 10 (l. e. p.),

gen. lt. Pranas Liatukas (1919 10 10–1920 02 23 (KAM valdytojas),

plk. Konstantinas Žukas (1920 06 19–1921 04 07),

2 Kariuomenės vadovybės įstatymas. *Lietuvos valstybės teisės aktai (1918.II.16–1940.VI.15)*, p. 932.

prof. Jonas Šimkus (1921 04 07–1922 02 04),
plk. ltn. Balys Sližys (1922 02 04–1924 06 20),
gen. ltn. Teodoras Daukantas (1924 06 20–1925 09 25, 1927 08 11–1928 09 23),
dr. Leonas Bistras (1925 09 25–1926 06 15),
plk. ltn. Juozas Papečkys (1926 06 15–1926 12 18),
plk. ltn. Jonas Variakojis (1929 09 24–1930 06 27),
plk. Balys Giedraitis (1930 06 28–1934 06 12),
gen. ltn. Petras Šniukšta (1934 06 13–1935 10 31),
brg. gen. Stasys Dirmantas (1935 11 01–1938 03 24),
div. gen. Stasys Raštikis (1938 03 24–1938 12 05 (l. e. p.)),
brg. gen. Kazys Musteikis (1938 12 05–1940 06 17)³,
div. gen. Vincas Vitkauskas (1940 06 17–1940 08 27)⁴.

* Nurodyti aukščiausi Lietuvos kariuomenėje užsitarnauti kario laipsniai.

4.3. Kariuomenės vadas

Kariuomenės vadas – aukščiausias Lietuvos kariuomenės karinis valdininkas, skiriamas Lietuvos Respublikos Prezidento.

Vyriausiojo kariuomenės vado pareigybė po Rusijos okupacijos atkurtoje Lietuvos valstybėje įvardijama 1919 m. kovo 5 d. priimtuose „Ypatinguosiuose valstybės apsaugos įstatuose“. Šių įstatų 1-asis punktas skelbė: „*Karo metu, esant paskirtam Vyriausiajam Karo Vadui, karo stovį veikiančios armijos srityje skelbia Vyriausiasis Karo Vadas.*“⁵ Kariuomenės vadas buvo tiesiogiai pavaldus Prezidentui⁶. Greitai po šių įstatų paskelbimo, 1919 m. gegužės 7 d., Lietuvos Prezidento įsakymu generolas Silvestras Žukauskas buvo paskirtas vyriausiuoju kariuomenės vadu, kartu paliktas eiti ir Generalinio štabo viršininko pareigas⁷.

Nepriklausomybės karo metais vyriausiasis kariuomenės vadas, remdamasis Generaliniu štabu, vadovavo visoms kovinėms operacijoms ir atsakė už visą veikiančiąją kariuomenę. Nors kariuomenės vadas – nepolitinė pareigybė, sudėtinga karo dėl Lietuvos nepriklausomybės situacija šalyje paveikė ir kariuomenės

3 Statkus, V. Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m. Chicago, 1986, p. 388.

4 LTSR LKT 1940 m. rugpjūčio 27 d. protokolai. LCVA, f. R-754, ap. 1, b. 1, l. 1.

5 Ypatingi Valstybės apsaugos įstatai. *Lietuvos valstybės teisės aktai (1918.II.16–1940.VI.15)*, p. 116.

6 Vaičėnionis, J. Lietuvos kariuomenė valstybės politinio gyvenimo verpetuose (1927–1940). Vilnius: Versus Aureus, 2004, p. 15.

7 Gen. S. Žukausko asmens byla. LCVA, f. 930, ap. 2 ž, b. 97, l. 2.

vadovybę. Per dvejus kovų metus (1919–1920 m.) kariuomenės vadai keitėsi net keletą kartų.

Pasibaigus karui dėl Lietuvos nepriklausomybės ir perėjus prie takaus kūrybinio darbo, pasikeitė ir kariuomenės bei jos vado statusas. Lietuvos Vyriausybė susiaurino Nepriklausomybės karo metais turėtas kariuomenės vado funkcijas. Buvo panaikinta ir vyriausiojo kariuomenės vado padėjėjo rikiuotės sričiai – armijos vado pareigybė, įvesta 1920 m. rugpjūčio 23 dieną. 1921 m. gegužės 29 d. iš pareigų atleidus gen. S. Žukauską, naujas vyriausiasis kariuomenės vadas nebebuvo skiriamas, skiriamas kariuomenės vadas. Vyriausiuoju Lietuvos ginkluotųjų pajėgų vadu tapo Respublikos Prezidentas, kariuomenės valdytoju – krašto apsaugos ministras. Kariuomenės vadas taikos metu buvo pavaldus krašto apsaugos ministrui, tačiau, sprendžiant karinius reikalus, kariuomenės vadui buvo pavaldžios visos Lietuvos ginkluotųjų pajėgų rūšys. Jam priklausė sprendžiamasis balsas kariuomenės dislokacijos, operacijų ir rikiuotės klausimais. Tiesiogiai kariuomenės vadui buvo pavaldus Generalinis štabas su Operacijų, Organizacijos, Informacijų, Rikiuotės, Susisiekimo ir Ryšių skyriais, karo apygardų, Aukštųjų karininkų kursų, artilerijos, karo technikos, aviacijos viršininkai, Atskirosios kavalerijos brigados vadas ir šaudymo inspektorius.

Ūkio srityje kariuomenės vadui buvo suteikta teisė inspektuoti ir tikrinti visų rūšių karinį aprūpinimą. Savo reikalavimus dėl aprūpinimo jis galėjo pareikšti Vyriausybei per Karo tarybą, kurios pirmininkas buvo krašto apsaugos ministras, nariai – kariuomenės vadas, Generalinio štabo viršininkas, Karo mokslo skyriaus viršininkas, krašto apsaugos viceministras ir kariuomenės inspektorius.

Kariuomenės vadui priklausė prerogatyva nustatyti kariuomenės auklėjimo ir mokymo metodus, mokymo periodus. Jis turėjo parinkti kandidatus į visas laisvas vietas ir daryti pakeitimus kariuomenėje, teikti krašto apsaugos ministrui siūlymus dėl karinių laipsnių kėlimo ir apdovanojimo Vyčio Kryžiumi.

Kariuomenės vadui buvo palikta teisė bausti visus be išimties kariškius ir karo valdininkus.

1928 m. sausio 26 d. išleidus į atsargą kariuomenės vadą gen. S. Žukauską, naujas kariuomenės vadas nebuvo skiriamas. Kariuomenės vado vietoje įsteigtos Pėstininkų ir Artilerijos inspekcijos⁸. Vyriausiuoju kariuomenės pareigūnu tapo Vyriausiojo štabo viršininkas. Kariuomenės vado institucija buvo atnaujinta 1935 m. sausio 1 d. įsigaliojus Kariuomenės vadovybės įstatymui. Kariuomenės vadui buvo nustatytos šios teisės ir pareigos:

- „1. Kariuomenės Vadas rengia visas ginkluotąsias pajėgas karui.
2. Kariuomenės Vadą pavaduoja Kariuomenės Štabo Viršininkas.

8 Vaičėnionis, J. Lietuvos kariuomenė valstybės politinio gyvenimo verpetuose (1927–1940), p. 15.

3. Kariuomenės Vadui betarpiškai priklauso: Kariuomenės Štabo Viršininkas, divizijų vadai, ginklų rūšių viršininkai ir inspektoriai, karo mokymo įstaigų viršininkai, Šaulių Sąjungos Viršininkas ir Vyriausiasis Kariuomenės Kapelionas.

Mokymo, auklėjimo ir drausmės atžvilgiu Kariuomenės Vadui priklauso visa kariuomenė.

4. Kariuomenės Vadas – 1) tvirtina jo nurodymais parengtus mobilizacinius ir operacinius planus, 2) tvirtina mokymo ir taktikos statutus ir taisykles, 3) tvarko kariuomenės mokymą, 4) inspektuoja kariuomenės dalis ir įstaigas, 5) nustato kariuomenės dislokaciją, 6) tikrina tautos ir valstybės pasirengimą mobilizacijai ir karui, 7) parenka vadus ir viršininkus, 8) tvarko visų karininkų kėlimą į laipsnius, apdovanojimą garbės ženklais, skyrimą į vietas, kėlimą iš dalies į dalį, priėmimą ir atleidimą iš kariuomenės ir šiais reikalais savo pasiūlymus pristato Krašto Apsaugos Ministeriui, 9) skiria ir atleidžia karininkus bataliono vado ir pulko vado padėjėjo teisėmis, 10) tvarko atsargos karių mokymą ir piliečių rengimą karui, 11) susitaręs su Užsienio Reikalų Ministeriu, susižino su kitų valstybių kariuomenių vadais, 12) daro pranešimus apie savo darbą Krašto Apsaugos Ministeriui ir Respublikos Prezidentui, referuodamas apie tai Krašto Apsaugos Ministeriui.⁹

1938 m. vasario 11 d. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje buvo įtvirtinta nuostata, kad kariuomenės vadą į pareigas skiria ir atleidžia Respublikos Prezidentas ir kad byla dėl kariuomenės vado tarnybinio nusikaltimo gali būti keliama tik Respublikos Prezidento sutikimu¹⁰. Kariuomenės vado institucija Lietuvoje buvo panaikinta 1940 metais, Lietuvą okupavus SSRS.

Kariuomenės vadais buvo*:

gen. Silvestras Žukauskas (1919 05 07–1919 09 26, 1920 02 23–1920 06 14, 1923 06 06–1928 01 26),

gen. lt. Pranas Liatukas (1919 10 07–1920 02 23 (ėjo pareigas),

gen. Jonas Galvydis-Bykauskas (1920 04 09–1920 07 07 (ėjo pareigas),

plk. Konstantinas Žukas (1920 07 07–1921 04 07 (ėjo pareigas),

gen. lt. Juozas Kraucevičius (1921 05 29–1922 02 11 (l. e. p.),

gen. lt. Juozas Stanaitis (1922 02 11–1923 06 05 (ėjo pareigas),

div. gen. Stasys Raštikis (1935 01 01–1940 04 22)¹¹,

div. gen. Vincas Vitkauskas (1940 01 01–1940 04 21 (l. e. p.), 1940 04 22–1940 07 12).

* Nurodyti aukščiausią Lietuvos kariuomenėje užsitarnauti kario laipsniai.

9 Kariuomenės vadovybės įstatymas. *Lietuvos valstybės teisės aktai (1918.II.16–1940.VI.15)*, p. 932.

10 Lietuvos Valstybės Konstitucija. *Lietuvos valstybės teisės aktai (1918.II.16–1940.VI.15)*, p. 30.

11 Statkus, V. Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m., p. 388–389.

4.4. Kariuomenės tiekimo viršininkas

Šalia kariuomenės vado antras labai svarbus pareigūnas, pavaldus krašto apsaugos ministrui, buvo Lietuvos kariuomenės tiekimo viršininkas, kuris tvarkė visus kariuomenės tiekimo procesus. Jam buvo pavaldūs: Tiekimų valdyba su jos struktūroje esančia Ūkio inspekcija, Krašto apsaugos ministerijos kanceliarija, Ginklavimo valdyba, Kariuomenės intendantūra, Karo butų valdyba, Karo sanitarijos valdyba su prie jos veikiančiu Karo invalidams šelpti komitetu bei Karo veterinarijos valdyba¹².

Pradėjus kurti Lietuvos kariuomenę, ėmė steigtis ir ją aprūpinančios institucijos. 1921 m. nusistovėjo Tiekimų valdybos pavadinimas. Jos pirmuoju

Gen. lt. Jonas Sutkus (Lietuvos kariuomenės karininkai, t. 7, p. 232)

viršininku 1921 m. liepos 16 d. buvo paskirtas mjr. Stasys Zaskevičius¹³. Tiekimų valdyba egzistavo neilgai – 1921 m. pabaigoje ji buvo likviduota. Tiekimu besirūpinančios institucijos ir vadovavimas joms kelis kartus keitėsi, kol 1926 m. sausio 1 d. vėl buvo įsteigta Tiekimų valdyba¹⁴.

Tiekimų valdybai, be viršininko ir ūkio inspektoriaus, dar priklausė Kariuomenės intendantūra su jos skyriais ir įstaigomis, Karo technikos statybos skyrius, Karo technikos tiekimo skyrius, Artilerijos tiekimo skyrius, o nuo 1927 m. birželio 15 d. – ir Centrinės kariuomenės dirbtuvės. Lietuvos kariuomenės tiekimo viršininko pareigas nuo 1926 m. sausio 1 d. pradėjo eiti karo valdininkas Vladas Grudzinskas¹⁵.

12 Knezys, S. Lietuvos kariuomenės inkorporavimas į Raudonosios armijos sudėtį. 29-ojo šaulių teritorinio korpuso formavimas (1940 m. birželio 15 d. – 1940 m. gruodžio 31 d.). *Lietuvos archyvai*, t. 12, 1999, p. 117.

13 Įsakymas kariuomenei Nr. 63. 1921 m. liepos 20 d.

14 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenės aprūpinimas (1921–1940). *Karo archyvas*, 2011, t. 26, p. 128.

15 Ten pat, p. 129.

Lietuvos kariuomenės intendantūros Prekių sandėlio Batų skyrius (LCVA)

1928–1930 m. tiekimo srityje įvykdžius nemažai organizacinių priemonių: pakeista vadovybė, įvesti nauji etatai, pradėti rengti galimos mobilizacijos kreditavimo planai, derinant juos su tuomečiais kariuomenės aprūpinimo ištekliais bei pradėjusiais veikti mobilizacijos tvarkaraščiais, karo reikmenų įsigijimo ir vieno mėnesio išlaidų sąmatos ir kt., padėtis tiekimo srityje pastebimai gerėjo¹⁶.

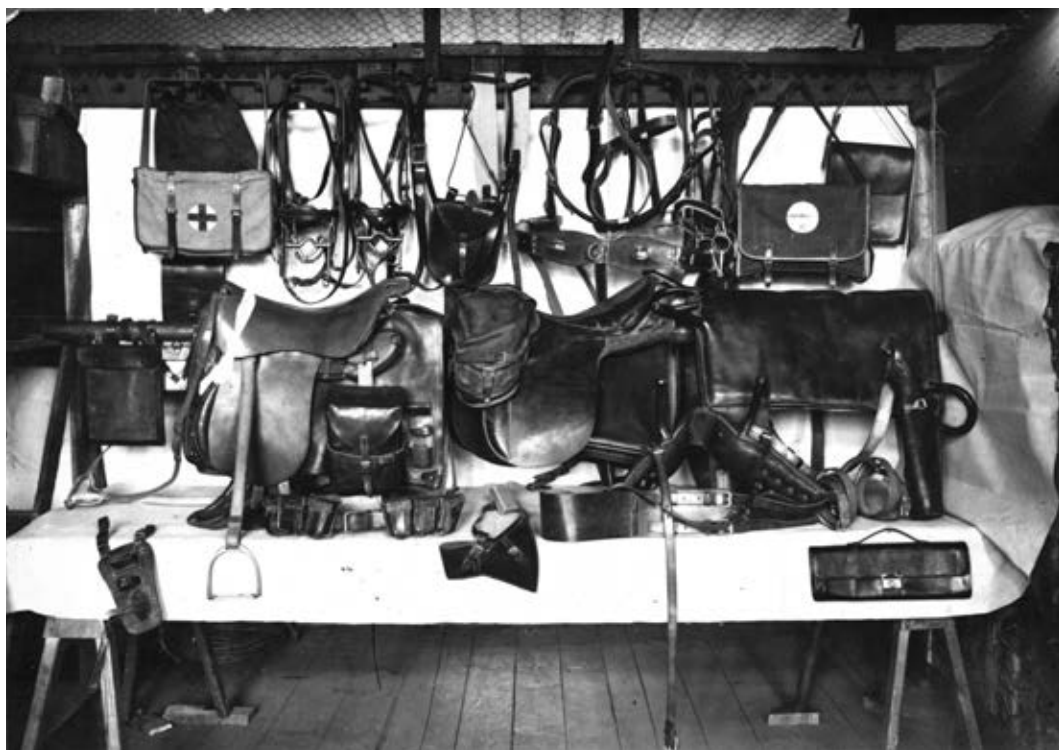
Nuo 1935 m. sausio 1 d., įsigaliojus Kariuomenės vadovybės įstatymui, Tiekimų valdyboje įvyko žymių pokyčių. Tiekimų valdyba buvo pavadinta Kariuomenės tiekimo valdyba. Jos viršininku liko gen. lttn. Jonas Sutkus. Šioje valdyboje buvęs Technikos ir organizacijos komitetas perduotas Intendantūros žinion. Iš tiekimo viršininko priklausomybės išėjo Karo technikos tiekimo skyrius – jis perėjo karo technikos viršininko valdžion. Už tai tiekimo viršininko valdžion perėjo, be anksčiau jo valdžioje buvusių Ginklavimo valdybos, Kariuomenės intendantūros ir Karo butų valdybos, dar ir Karo sanitarijos bei Karo veterinarijos valdybos, o į pačios Kariuomenės tiekimo valdybos sudėtį perėjo iš Vyriausiojo kariuomenės štabo priklausomybės Pensijų skyrius bei Ūkio skyrius, o iš krašto apsaugos ministro priklausomybės – Karo invalidams šelpti komitetas. Pačią Kariuomenės tiekimo valdybą nuo to laiko sudarė Ūkio inspekcija, Sąmatos

16 Ten pat, p. 270.

dalį, Krašto apsaugos ministerijos kanceliarija, Krašto apsaugos ministerijos Pensijų skyrius, Ūkio skyrius, Mobilizacijos skyrius ir Ūkio būrys¹⁷.

Kariuomenės tiekimo viršininko teisės ir pareigos buvo nustatytos Kariuomenės vadovybės įstatyme. Remdamasis tuo įstatymu, kariuomenės tiekimo viršininkas tvarkė ir prižiūrėjo kariuomenėje tiekimo procesus. Jo aplinkraščiai ir nurodymai tiekimo srityje buvo privalomi visai kariuomenei. Nors kariuomenės tiekimo viršininkas buvo pavaldus krašto apsaugos ministrui, savo darbą jis turėjo derinti su kariuomenės vado reikalavimais¹⁸.

Kariuomenės tiekimo valdybai, be kariuomenės aprūpinimo ginklais ir šaudmenimis, nė kiek nemažesnis uždavinys buvo organizuoti visą kitą kariuomenės aprūpinimą ir paruošti strategines atsargas, reikalingas esant mobilizacijai ir kilus karui. 1935 m. Karo taryba nutarė, kad kariuomenė privalo turėti sukaupusi tiek atsargų, kad mėnesį būtų galima aprūpinti mobilizuotą kariuomenę¹⁹. Šis uždavinys buvo pavestas **Kariuomenės intendantūrai**, nors sukaupimas maisto atsargų turėjo laikyti ir Lietuvos maisto gamybos įmonės. Taip

Kariuomenės intendantūros dirbtuvėse gaminamų prekių pavyzdžiai (LCVA)

17 Ten pat, p. 143–144.

18 Vaičėnė, J. Lietuvos kariuomenės valstybės politinio gyvenimo verpetuose (1927–1940), p. 16.

19 Jokubauskas, V. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. Tarpukario Lietuvos atvejis. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2014, p. 175.

akcinė bendrovė „Maistas“ buvo įpareigota laikyti 37 tonas šaldytos jautienos ir avienos arba 20 tonų kiaulienos²⁰.

Jeigu maisto atsargomis rūpintis buvo įpareigos ir Lietuvos maisto gamybos įmonės, tai tiek taikos meto, tiek mobilizuotos kariuomenės aprūpinimas apranga ir amunicija buvo tik Kariuomenės intendantūros pareiga. Aprangos ir amunicijos atsargos buvo pradėtos kaupti vos pasibaigus Nepriklausomybės karui. Jos buvo saugomos Kariuomenės intendantūros ir karinių dalių sandėliuose. 1939 m. sausio 1 d. Kariuomenės intendantūra jau buvo pajėgi mobilizacijos atveju kariuomenę drabužiais, amunicija ir lauko virtuvėmis aprūpinti 100 proc., užnugario tarnybas ir įstaigas drabužiais – 60 proc., ekipuote – 50 proc., o lauko virtuvėmis – 90 proc. Tik vežimais ir pakinktais buvo aprūpinta 30 proc., todėl mobilizacijos atveju arkliais, vežimais ir pakinktais kariuomenę turėjo aprūpinti gyventojai²¹.

1940 m. Kariuomenės intendantūrai priklausė centriniai maisto, prekių, II rūšies šiaulių, Panevėžio ir Lyduvėnų sandėliai, Intendantūros dirbtuvės ir centrinė kepykla²². Įdomu pastebėti, kad kariuomenės intendantu nuo 1929 m. gruodžio 23 d. iki kariuomenės likvidavimo buvo brg. gen. Kazys Navakas²³.

Nuo pat įkūrimo pradžios Kariuomenės intendantūros funkcijos beveik nekito. Jos pareiga buvo aprūpinti kariuomenę:

- 1) maistu ir pašaru, kuru valgiui gaminti, maitinimo įrankiais ir lauko virtuvėmis,
- 2) apranga ir apavu, patalyne, muilu, reikiamomis priemonėmis daliniams išvykus į lauko stovyklas,
- 3) gurguolės vežimais, pakinktais,
- 4) apšvietimo priemonėmis, kanceliarinėmis prekėmis, muzikos instrumentais,
- 5) pateikti pinigų karių ir karininkų algoms išmokėti.

Be to, intendantai turėjo rūpintis kariuomenės dalių intendantūros turto priežiūra, tvarkyti išlaidas transportui, vadovauti kariuomenės turimoms žemės ūkio įmonėms, tvarkyti su Intendantūros veikla susijusią dokumentaciją²⁴.

20 Ten pat, p. 176.

21 Ten pat, p. 180.

22 Vaičėnionis, J. Intendantūra. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 8, p. 165.

23 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai 1938–1940 m. *Karo archyvas*, 2009, t. 24, p. 125.

24 Štabų žinynas. Kaunas, 1938, p. 189.

4.5. Kariuomenės štabas

Kariuomenės štabas yra aukščiausias kariuomenės valdymo organas. Jis iš pradžių, 1918–1919 m., buvo vadinamas Apsaugos ministerijos štabu, 1919–1924 m. – Lietuvos kariuomenės Generaliniu štabu, 1924–1935 m. – Vyriausiojo štabu, 1935–1940 m. – Kariuomenės štabu. Iki 1935 m. jis buvo pavaldus krašto apsaugos ministrui, po 1935 m. reformos Kariuomenės štabas tapo pavaldus kariuomenės vadui. Kariuomenės štabą tvarkė Kariuomenės štabo viršininkas. Kariuomenės štabą, 1939 m. rugsėjo mėnesio duomenimis, sudarė 9 skyriai:

I skyrius (operacijų) tvarkė kariuomenės organizacinius, mobilizacinius ir atsargos karių reikalus;

II skyrius rinko informaciją ir studijavo kitų valstybių, ypač kaimyninių, kariuomenes;

III skyrius tvarkė karinių operacijų planų rengimo ir kariuomenės mokymo procesus;

IV skyrius (tarnybų) rūpinosi kariuomenės tiekimo, evakuacijos, susisiekimo ir kitų tarnybų reikalais;

Rikiuotės skyrius tvarkė visos kariuomenės karininkų ir jų vietas užėmusių civilių tarnautojų tarnybos eigą;

Vyriausiojo štabo viršininkas gen. lttn. Petras Kubiliūnas darbo kabinete (LCVA)

Karo topografijos skyrius rūpinosi Lietuvos žemėlapių paruošimu ir jų gamyba;

Kariuomenės štabo Spaudos ir švietimo skyrius rūpinosi kariuomenės auklėjimu ir švietimu;

Ūkio skyrius rūpinosi Kariuomenės štabo ir Krašto apsaugos ministerijos centrinių įstaigų reikalais;

Kariuomenės archyvas kaupė karinių įstaigų dokumentus.

Be to, Kariuomenės štabui priklausė ir Krašto apsaugos ministerijos kanceliarija²⁵.

Nors Kariuomenės štabo viršininko pareigybė nebuvo politinė, ji labai priklausė nuo politikų, ypač iki 1935 m., todėl buvo didžiulė Kariuomenės štabo viršininkų kaita.

Kariuomenės štabo viršininkais buvo šie karininkai:

plk. Jurgis Kubilius (1918 11 23–1918 12 24),

krn. Pranas Liatukas (1918 12 24–1919 03 04),

krn. Edvardas Adamkavičius (1919 03 04–1919 04 24 (l. e. p.)),

gen. Silvestras Žukauskas (1919 04 26–1919 05 27),

krn. Mykolas Velykis (1919 05 29–1919 10 07),

gen. lttn. Stasys Nastopka (1919 10 07–1920 07 13),

gen. lttn. Maksimas Katchė (1920 07 13–1920 08 21, 1921 04 13–1922 10 07),

mjr. Adolfas Birontas (1920 08 21–1920 08 23 (l. e. p.)),

plk. Konstantinas Kleščinskis (1920 08 23–1921 04 13),

plk. lttn. Jonas Gricius (1922 10 07–1923 11 06 (l. e. p.), 1924 02 29–1925 05 07 (l. e. p.), 1925 09 16–1925 10 19 (l. e. p.)),

gen. Leonas Radas-Zenkavičius (1923 11 06–1924 02 29),

gen. lttn. Kazys Ladyga (1925 05 07–1925 09 16, 1925 10 19–1926 06 21),

gen. št. plk. lttn. Kazys Škirpa (1926 06 21–1926 12 24),

plk. Teodoras Daukantas (1926 12 24–1927 08 09),

gen. št. plk. Povilas Plechavičius (1927 08 26–1929 02 10),

gen. lttn. Petras Kubiliūnas (1929 02 19–1934 06 07),

gen. lttn. Jonas Jackus (1934 06 07–1934 09 21),

gen. št. plk. lttn. Stasys Raštikis (1934 09 21–1935 01 01),

brg. gen. Jonas Černius (1935 01 01–1939 03 30),

div. gen. Stasys Pundzevičius (1939 04 04–1940 09 01)²⁶.

25 Kariuomenės štabo viršininko 1939-09-22 įsakymas Kariuomenės štabui, LCVA, f. 929, ap. 1, b. 633, l. 64–65.

26 Statkus, V. Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m., p. 389.

1923 m. lapkričio 24 d. Lietuvos karinės vadovybės struktūroje atsirado nauji teritoriniai dariniai – **karo apygardos**. 1923 m. gruodžio 15 d. pėstininkų divizijų štabai buvo performuoti į karo apygardų divizijų štabus²⁷. Divizijų vadai tapo apygardų viršininkais. I karo apygardai (štabas Panevėžyje) priklausė Biržų, Pasvalio, Ežerėnų, Panevėžio, Rokiškio, Ukmergės ir Utenos apskritys, II karo apygardai (štabas Kaune) – Kauno, Kėdainių, Kretingos, Mažeikių, Šiaulių, Telšių ir Trakų apskritys, III karo apygardai (štabas Marijampolėje) – Alytaus, Marijampolės, Raseinių, Seinų, Šakių, Tauragės ir Vilkaviškio apskritys²⁸.

1926 m. viduryje, mažinant Lietuvos kariuomenę, likviduota III karo apygarda, tačiau ji nuo 1927 m. gegužės 15 d. buvo atkurta. Atkūrus III karo apygardą, buvo perskirstytas karinis administracinis Lietuvos padalinimas bei karinių dalinių priklausomybė²⁹.

Tačiau šis administracinis karinis vienetas, kaip nepasiteisinęs, 1931 m. kovo 31 d. buvo panaikintas. Apygardos vėl virto divizijomis, beveik išsaugodamos esamą struktūrą³⁰.

4.6. Kariuomenės teismai

Kariuomenėje, kaip ir visuomenėje, deja, nepavyksta išvengti sunkesnio ar lengvesnio masto nusikaltimų ar nusižengimų, kuriuos tenka nagrinėti kariuomenės teismuose. Kariuomenės teismus išsamiai yra išnagrinėjęs Andriejus Stoliarovas³¹, todėl pateiksime tik labai glaustą informaciją apie juos.

Pirmoji teisinė institucija, įkūrus Krašto apsaugos ministeriją, buvo jos Juridinis skyrius, kurio pagrindinė užduotis buvo rengti reikiamus teisės aktus. 1919 m. vasario 13 d. buvo patvirtinti skyriaus parengti Pulko teismo įstatai, kovo 27 d. patvirtinti Karo teismo įstatai, liepos 27 d. – Laikinieji armijos teismo nuostatai³². Taigi, buvo suformuoti visų lygių teismai.

Kariuomenės teismas, įsteigtas 1919 m. liepos 7 d. (pradžioje jis buvo vadinamas Armijos teismu), buvo vienas visai kariuomenei. Jis sprendė svarbesnes karių ir kariuomenei priklausančių asmenų baudžiamąsias, drausmės ir kitas įstatymų nustatytas bylas. Kariuomenės teismui tekdavo spręsti ir civilių asmenų bylas, bet tik tokias, kai nusikaltimai padaryti esant karo padėčiai, – už

27 Slaptas II karo apygardai įsakymas Nr. 2. 1923-12-08. LCVA, f. 521, ap. 1, b. 47, l. 10.

28 Tamašauskas, K. Karo apygarda. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 9, 2006, p. 461.

29 Slaptas įsakymas kariuomenei Nr. 6. 1927-04-29. LCVA, f. 521, ap. 1, b. 95, l. 40.

30 Vaičėnionis, J. Lietuvos kariuomenė valstybės politinio gyvenimo verpetuose (1927–1940), p. 19.

31 Stoliarovas, A. Lietuvos Respublikos karinė justicija 1919–1940 m. Kaunas: Vytauto Didžiojo karo muziejus, 2014.

32 Ten pat, p. 290.

kurstymą prieš esamą valstybės santvarką ir už plėšikavimą. Tai buvo numatyta Ypatinguose valstybės apsaugos įstatuose³³.

Kariuomenės teismo posėdžiui pirmininkavo teismo pirmininkas, dalyvaudavo 4 laikinieji nariai: sprendžiant karininkų bylas – karininkai, kareivių ir civilių – 2 karininkai ir 2 kareiviai. Kariuomenės teismo sprendimai buvo galutiniai – jo sprendimą buvo galima apskųsti kasacine tvarka tik Vyriausiajam tribunolui.

Prie Kariuomenės teismo buvo prokuratūra, kurią sudarė prokuroras ir jo padėjėjai, keli teismo tardytojai, teismo kandidatai ir sekretorius³⁴. Šios institucijos pareiga buvo atlikti, organizuoti ir prižiūrėti ikiteisminius tyrimus, palaikyti kaltinimus, teikti konsultacijas teismų institucijoms procesinių veiksmų klausimais³⁵. Ginti teisiamąjį buvo galima remiantis Lietuvos civiliniais įstatymais, išskyrus grynai karinio pobūdžio bylas, kuriose gynėjais galėjo būti tik karininkai arba atsargos karininkai advokatai. Kasacinio teismo funkcijas vykdė Vyriausiasis tribunolas.

Karininkų kareivių prasižengimus, kurie neužtraukdavo baudžiamosios atsakomybės, sprendė **pulkų teismai**. Juos sudarydavo pirmininkas ir 4 nariai: 2 karininkai ir 2 kareiviai. Pulko teismo sprendimą tvirtindavo dalies vadas. Sprendimai galėjo būti skundžiami tik kasacine tvarka.

Vykstant karo veiksams arba paskelbus karo padėtį, kariuomenės vadas, jo nesant – krašto apsaugos ministras, galėjo sudaryti **karo lauko teismą** iš pirmininko ir 4 narių. Karininkų byloms spręsti visi nariai turėjo būti karininkai, kareivių – 2 karininkai ir 2 kareiviai. Sprendimus tvirtindavo kariuomenės vadas arba krašto apsaugos ministras. Jie galėjo sprendimą panaikinti ir bylą perduoti Kariuomenės teismui. Už nusikaltimus valstybei ir kariuomenei karo lauko teismams galėjo būti atiduodami ir civiliai asmenys³⁶.

Bylas dėl karininko vardo, garbės ir orumo žeminimo sprendė **Karininkų garbės teismas**. Tarp tokių teismų įkūrimo iniciatorių buvo ir kariuomenės vadas gen. S. Žukauskas. 1924 m. sausio 23 d. buvo išleistas krašto apsaugos ministro įsakymas, kuris nustatė Karininkų garbės teismo sudarymo procedūrą³⁷. Tačiau tokie teismai Lietuvoje pradėjo visavertiškai veikti tik 1928 m., kai buvo patvirtintas Karininkų garbės teismo statutas. Rusijos karininkų garbės teismo pagrindu Lietuvos kariuomenėje buvo įsteigti žemesniųjų ir aukštesniųjų karininkų garbės teismai. Karininkų garbės teismas nagrinėjo karininkų

33 Statkus, V. Lietuvos ginkluotos pajėgos, p. 439.

34 Ten pat.

35 Stoliarovas, A. Lietuvos Respublikos karinė justicija 1919–1940 m., p. 290.

36 Statkus, V. Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m., p. 441.

37 Aničas, J. Generolas Silvestras Žukauskas (1861–1937). Vilnius: Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija, 2006, p. 179.

Tryliktojo pėstininkų pulko teismo posėdis. 1921 m. (LCVA)

ir karo valdininkų dorovines problemas, susijusias su karine garbe ir orumu, taurumu, papročiais ir tradicijomis, garbės žodžio netesėjimu, aiškinosi skolininkus, santykius su įtartinos reputacijos asmenimis arba pasirodymus išgėrus viešojoje vietoje, nesugebėjimą apsaugoti savo šeimos garbės, taip pat antikarinų ir ateistinių nusistatymų, neetiškų pasisakymų, neigiamų anoniminių raštų autorius. Teismas turėjo teisę pareikšti savo nuomonę dėl numatomų sutuoktuvių, tačiau netaikydavo šeimų, nesikišdavo į vyro ir žmonos santykius, negalėjo spręsti santuokos klausimų karininkams, kurie turėjo majoro ir aukštesnį karinį laipsnį arba ėjo bataliono vadų ir aukštesnes pareigas. Garbės teismas nenagrinėjo nusižengimų, susijusių su karo tarnyba, kariniu mandagumu, pagarbos atidavimu, tarnybinėmis pareigomis ir karine priesaika. Toks teismas neturėjo teisės nagrinėti nusižengimų, kuriuos padarė pulkininkai ir aukštesnio laipsnio karininkai arba karininkai, einantys dalinio vado pareigas³⁸.

Karininkų garbės teismą sudarė 5 vyresnieji karininkai, išrinkti slapto balsavimu. Karininkų garbės teismui nusikaltusį karininką galėjo atiduoti dalinio vadas. Bylos buvo nagrinėjamos slapta, ir sprendimas buvo galutinis. Jei teismas nusprendė, kad karininkas kaltas, bausmės būdavo įvairios: nuo papeikimo iki pasiūlymo perkelti į kitą dalį arba pačiam prašyti paleidžiamam į atsargą³⁹.

38 Stoliarovas, A. „Kariško munduro“ garbės gynimas prieškarinio Lietuvoje. *Lietuvos istorijos metraštis. 2011 metai*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2012, p. 71–72.

39 Statkus, V. Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m., p. 441–442.

Teismo sprendimą buvo galima skųsti kasacine tvarka tik tuo atveju, jei teismas pradėjo savo veiklą be dalies viršininko leidimo, buvo nevisos sudėties, kaltinamasis nebuvo iškviestas į teismą arba neatsižvelgta į jo įrodymus. Karinės dalies viršininkas galėjo panaikinti teismo sprendimą, jei teismas nesilaikė procesinių taisyklių, ir persvarstyti bylą⁴⁰.

40 Stoliarovas, A. „Kariško munduro“ garbės gynimas prieškarinio Lietuvoje. *Lietuvos istorijos metraštis, 2011 metai*, p. 73.

V

SKYRIUS

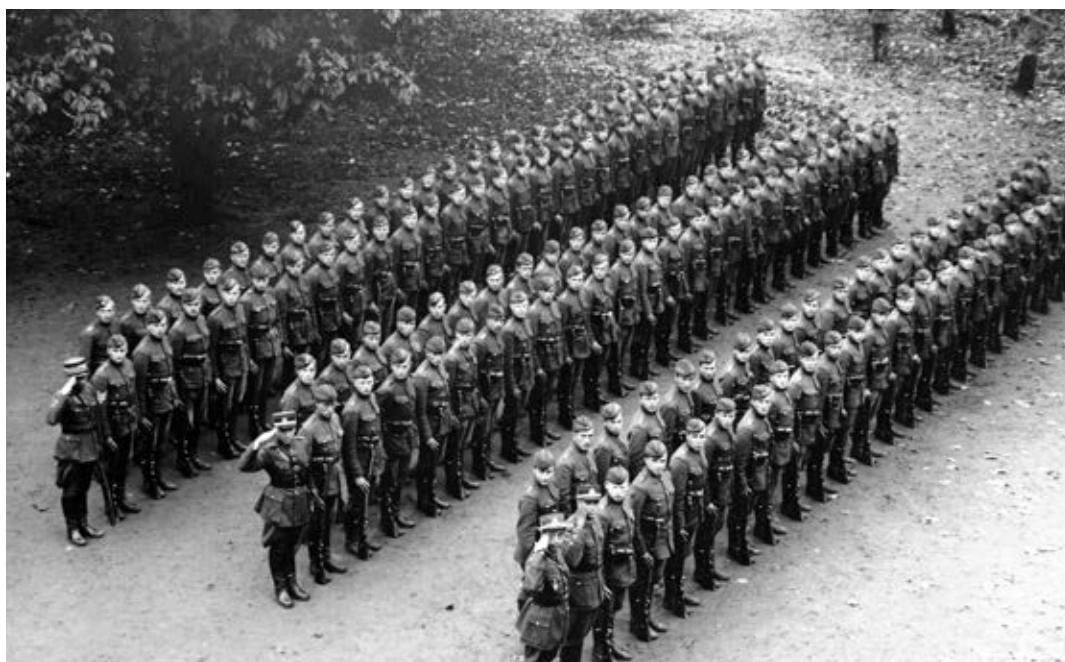

V

LIETUVOS KARIUOMENĖS RŪŠYS IR GINKLUOTĖ

5.1. Pėstininkai

Pėstininkai buvo ir yra pagrindinė ir svarbiausia kariuomenės rūšis. Visos kitos kariuomenės pajėgų rūšys yra skirtos pėstininkams paremti ir padėti jiems vykdyti iškeltus uždavinius. Lietuvos kariuomenės pėstininkai buvo sutelkti į tris pėstininkų divizijas, kurias sudarė 9 pėstininkų pulkai. Iš viso pėstininkų divizijoje pagal numatytus etatus turėjo būti 476 karininkai ir 14 369 kareiviai⁴¹. Mažiausias vienetas pėstininkų pulke buvo skyrius, kuriame iki 14 žmonių. Skyrių sudarė dvi grandys: lengvojo kulkosvaidžio ir šaulių. Trys kautynių skyriai

Aštuntojo pėstininkų pulko Mokomoji kuopa. 1924 m. Fotografas Petras Ločeris (LCVA)

41 Štabų žinynas, p. 10.

sudarė būrį. Trys būriai sudarė šaulių kuopą. Kuopa buvo laikoma mažiausiu administraciniu vienetu. Trys šaulių kuopos, viena sunkiųjų kulkosvaidžių kuopa (1 automatinų pabūklų ir 4 sunkiųjų kulkosvaidžių būriai), ryšių bei valdymo būriai sudarė batalioną. Batalionas buvo laikomas taktiniu kariuomenės vienetu. Taikos metu batalionas turėjo 21 karininką ir 818 kareivių. Trys batalionai su ryšių kuopa, minosvaidžių, raitųjų žvalgų, inžinerijos, chemijos būriais sudarė pėstininkų pulką. Taikos metu priedangos pulkuose būta trijų batalionų, pagal taikos meto etatus juose buvo numatyta 90 karininkų ir 3 220 kareivių⁴², kituose pulkuose – po 2 batalionus. Priedangos pulkai buvo Pirmasis, Septintasis ir Devintasis pulkai. Prie šių pulkų buvo priskirtos visos sudėties artilerijos pulkų grupės: Pirmajam pulkui – Pirmojo artilerijos pulko 1-oji grupė, Septintajam pulkui – Ketvirtąjo artilerijos pulko 1-oji grupė ir Devintajam pulkui – Trečiojo artilerijos pulko 2-oji grupė.

Lietuvos pėstininkų divizijos sudėtimi ir ginkluote mažai kuo skyrėsi nuo kaimyninių valstybių pėstininkų divizijų. Pėstininkai buvo ginkluoti pistoletais, karabinais ir šautuvais, lengvaisiais bei sunkiaisiais kulkosvaidžiais. Karių ir ginkluotės skaičius Lietuvos, Lenkijos, Vokietijos ir Sovietų Sąjungos pėstininkų ir šaulių divizijose yra pateikęs dr. Egidijus Papečkys, todėl 7 lentelėje – jo surinkti duomenys.

7 lentelė. Lietuvos, Lenkijos, Vokietijos ir Sovietų Sąjungos pėstininkų divizijų sudėtis⁴³

	Lietuvos pėstininkų divizijos	Lenkijos pėstininkų divizijos	SSRS Etatas Nr. 04/100	Vokietijos pėstininkų divizijos
	1938–1940 m.	1939 m.	1940-06-10	1939–1940 m.
Karių	14 845	15 977	17 166	17 734
Lengvųjų kulkosvaidžių	301	326	437	435
Sunkiųjų kulkosvaidžių	116	132	166	110
Zenitinių kulkosvaidžių			33	

42 Ten pat, p. 15.

43 Papečkys, E. Neatsakyti ir diskutuoti tarpukario Lietuvos kariuomenės (1938–1940) istoriografijos klausimai. *Karo archyvas*, 2010, t. 25, p. 371.

46–60 mm minosvaidžių		81	84	84
81–82 mm minosvaidžių	12	20	54	54
120 mm minosvaidžių			12	
PT šautuvų		92	60	90
PT granatsvaidžių				
75–76 mm pulko pabūklų		6	18	20
150 mm pulko pabūklų				6
37–45 mm PT pabūklų		27	54	75
20 mm automatinių pabūklų	18			12
37–40 mm PLG pabūklų		4	8	
76 mm PLG pabūklų			4	
75–76 mm lauko patrankų	24	24	16	
105–122 mm lauko haubicų	12	12	32	36
150–155 mm sunkiųjų haubicų			12	12
Šarvuotų automobilių			13	3
Tankų			16	
Motociklų	28			527
Automobilių	54	76	827	999
Traktorių			88	
Arklių	5 301	6 937	4 218	4 842

Pėstininkas (AA)

Rimtas trūkumas Lietuvos kariuomenės pėstininkų divizijose, anot E. Papečchio, buvo ne tik prieštankinių priemonių stygius, bet ir netinkamas jų paskirstymas. Dėl lėšų stokos turima vienintelė prieštankinė ugnies priemonė – automatiniai pabūklai „Oerlikon“ buvo perduoti šaulių batalionams ir numatyta dažniausiai juos palikti bataliono vado žinioje, o savarankiškų užduočių nenumatyta skirti. Lenkijos divizijose prieštankinė artilerija buvo sutelkta pėstininkų pulkų prieštankinėse kuopose. Vokiečių pėstininkų divizijose prieštankiniai pabūklai buvo sutelkti tiek divizijos, tiek pėstininkų pulkų prieštankinėse kuopose. Sovietų Sąjungos šaulių divizijoje prieštankiniai pabūklai buvo ir divizijos prieštankiniame divizione, ir šaulių pulkų prieštankinėse baterijose, ir šaulių batalionų prieštankiniuose būriuose. Tuo metu Lietuvos kariuomenėje nei pėstininkų pulko vadas, nei divizijos vadas savo žinioje specializuotų prieštankinių priemonių neturėjo, todėl buvo neįmanomas joks manevras prieštankinėmis priemonėmis, nebuvo galima sudaryti jų rezervo, padidinti jų tankio ar koncentruoti ugnies vietose, kuriose didžiausia tankų

puolimo grėsmė⁴⁴.

Pėstininkų divizijų karių skaičius buvo nevienodas, nes 1939–1940 m. visi I pėstininkų divizijos pulkai buvo sudaryti iš trijų batalionų, kiti – iš dviejų. Pabrėžtina, kad karo atveju numatyta Trečiąją ir Ketvirtąją pėstininkų pulkus performuoti į IV ir V pėstininkų divizijas, todėl jau taikos metu juose veikė sustiprinti štabai.

1940 m. pavasario pabaigoje I pėstininkų divizijos štabą sudarė divizijos vadovybė, trys skyriai, Sanitarijos ir Veterinarijos tarnybos, Intendantūros tarnyba ir Štabo komendantūra. Prie divizijos štabo buvo priskirta ryšių kuopa ir 1-oji priešlėktuvinė motorizuotoji kuopa. Visa tai bendrai oficialiuose dokumentuose buvo vadinama „divizijos būstine“.

I divizijai vadovavo brg. gen. Jonas Černius, štabo viršininku buvo gen. št. plk. Leonas Gustaitis, adjutantu – kpt. Jurgis Rimkevičius.

1-ojo (Operacijų) skyriaus viršininku buvo gen. št. plk. ltn. Tomas Kukta, 2-ojo (Informacijų) skyriaus viršininku – gen. št. mjr. Vincas Milius, 3-iojo (Mobilizacijos) skyriaus viršininku – plk. ltn. Antanas Tverskis.

Veterinarijos viršininku buvo vet. mjr. Jonas Mackevičius, divizijos intendantu – plk. ltn. Vacius Ancevičius.⁴⁵ Nuo 1940 m. birželio vidurio Sanitarijos tarnybos viršininko pareigas pradėjo eiti san. plk. ltn. Julijonas Abraitis, iki tolei buvęs Devintojo pėstininkų pulko vyr. gydytoju.⁴⁶

Ryšių kuopai vadovavo mjr. Jonas Juozaitis, 1-ajai priešlėktuvinei motorizuotajai kuopai – ltn. Vincas Senulis.⁴⁷

II pėstininkų divizijos štabas dislokuotas Šančiuose, Kaune. Divizijos būstinės struktūra buvo tokia pati, kaip ir I pėstininkų divizijos. Ją sudarė divizijos vadovybė (divizijos vadas, štabo viršininkas ir adjutantas), Operacijų, Informacijų ir Mobilizacijos skyriai, Sanitarijos ir Veterinarijos viršininkų tarnybos, Intendantūra, Štabo komendantūra, Ryšių ir 2-oji priešlėktuvinė motorizuotoji kuopa.

Divizijos vadu buvo div. gen. Edvardas Adamkavičius, štabo viršininku – gen. št. plk. Mečius Stankaitis, adjutantu – kpt. Vincas Biknaitis.

Štabo skyrių viršininkai: 1-ojo (Operacijų) skyriaus – gen. št. plk. ltn. Pranas Matulis, 2-ojo (Informacijų) skyriaus – gen. št. kpt. Eduardas Krištopaitis, 3-iojo (Mobilizacijos) skyriaus – plk. ltn. Pranas Budraitis. Štabo komendantas – kpt. Jonas Zagorskis.

44 Papečkys, E. Neatsakyti ir diskutuoti tarpukario Lietuvos kariuomenės (1938–1940) istoriografijos klausimai. *Karo archyvas*, 2010, t. 25, p. 373.

45 Slaptas. I pėst. divizijos karininkų sąrašas. 1940 m. birželio 1 d. LCVA, f. 930, ap. 7, b. 7919, l. 13.

46 Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2002, t. 2., p. 22.

47 Slaptas. I pėst. divizijos štabo karininkų sąrašas. 1940 m. birželio 1 d. LCVA, f. 930, ap. 7, b. 7919, l. 13.

Divizijos sanitarijos viršininku buvo san. plk. ltn. Jonas Augevičius, veterinarijos viršininku – vet. mjr. Leopoldas Buivydas. Ryšių kuopai vadovavo mjr. Justinas Mašiotas⁴⁸.

1940 m. birželio pradžioje III pėstininkų divizijai vadovavo div. gen. Mikas Rėklaitis, divizijos štabo viršininku buvo gen. št. plk. Adolfas Urbšas, adjutantu – kpt. Petras Kamarauskas.

Štabo skyrių viršininkais buvo: 1-ojo (Operacijų) skyriaus – gen. št. mjr. Juozas Giedra, 2-ojo (Informacijų) skyriaus – gen. št. kpt. Antanas Verksnys, 3-iojo (Mobilizacijos) skyriaus – mjr. Petras Sargelis. Štabo komendantas – kpt. Juozas Jovaiša.⁴⁹

Divizijos sanitarijos viršininku buvo san. plk. ltn. Kazys Domarkas, veterinarijos viršininku – vet. mjr. Aleksandras Dobrovolskis, divizijos intendantu – plk. ltn. Henrikas Vizbaras-Paškevičius. Ryšių kuopai vadovavo mjr. Antanas Svičiulis⁵⁰.

Lietuvos kariuomenėje, ypač Nepriklausomybės karo metais, buvo įkurta nemažai **trumpalaikių pėstininkų dalinių**. Jų kūrimą lėmė konkrečios aplinkybės, o joms išnykus, buvo likviduoti ir šie daliniai:

Dešimtas pėstininkų Marijampolės pulkas (1919 06 20–1924 03 01),
 Vienuoliktasis pėstininkų Vilniaus pulkas (1920 10 14–1924 03 01),
 Dvyliktasis pėstininkų Kauno pulkas (1920 10 14–1924 03 01),
 Tryliktasis pėstininkų savanorių pulkas (1920 10 12–1922 07 01),
 Pirmasis pasienio pulkas (1922 09 01–1923 08 01),
 Antrasis pasienio pulkas (1922 09 01–1923 08 01),
 Pirmasis pėstininkų žemaičių batalionas (1919 02 04–1919 04 04),
 Atskirasis šaulių batalionas (1919 04 12–1919 09 18),
 Pirmasis atsargos batalionas (1919 09 01–1921 07 31),
 Mokomasis batalionas puskarininkiams paruošti (1920 10 01–1922 01 01),
 Antrasis atskirasis batalionas (1919 06 20–1920 03 16),
 Minosvaidžių batalionas (1923 11 24–1926 01 06).
 Gudų kariniai daliniai:
 Pirmasis baltgudžių pėstininkų pulkas (1919 12 01–1919 06 15),
 Pirmoji atskiroji baltgudžių kuopa (1919 02 27–1919 11 21),
 Antroji baltgudžių kuopa (1919 06 25–1919 11 17),
 Baltgudžių batalionas (1919 11 17–1920 03 31),

48 Slaptas, asmeniškias. Sąrašas II-os pėst. divizijos štabo karininkų 1940 m. birželio 1 d. LCVA, f. 930, ap. 7, b. 7919, l. 16.

49 LCVA, f. 930, ap. 7, b. 7919, l. 16–?

50 Slaptas, asmeniškias. Trečios pėstininkų divizijos būstinės karininkų sąrašas. 1940 m. birželio 1 d. LCVA, f. 930, ap. 7, b. 7919, l. 16.

Atskiroji baltgudžių kuopa (1920 04 01–1920 09 27),
Atskirasis baltgudžių batalionas (1920 09 27–1923 03 25),
Atskiroji baltgudžių kuopa (1923 03 25–1923 11 08)⁵¹.

Ypatingą vaidmenį ir taikos metais Lietuvoje vaidino **karo komendantūros**. Kaip minėta, jos atliko svarbų vaidmenį Nepriklausomybės karo metais, o taikos metu jų svarba labai išaugo po 1926 m. gruodžio perversmo. Po perversmo, gruodžio 20 d., A. Smetonai visoje Lietuvoje įvedus karo padėtį ir įsigaliojus Ypatingiesiems valstybės apsaugos įstatams, karo komendantūros tapo ne tik karo administracijos subjektu, kuris rūpinasi piliečių šaukimu atlikti karo tarnybą ir sprendžia įvairias kariuomenės mobilizacines problemas, bet ir svarbiu A. Smetonos autoritacinio režimo ramsčiu. Komendantams buvo pavesta visuomenės kontrolė. Per komendantūras karinė valdžia, pagrindinis A. Smetonos ramstis, kišosi į visas viešojo valstybės gyvenimo sritis. Komendantai kontroliavo leidimų bet kokiam susirinkimui ar žmonių susibūrimui išdavimo procesą, komendantų ir apskričių viršininkų pastangomis iki 1928 m. buvo susiaurinta ar net nutraukta opozicinių partijų ar organizacijų veikla. Komendantų žinioje buvo ir karo cenzūra⁵². Nuo 1927 m. veikė 17 apskričių karo komendantūrų. 4-ajame dešimtmetyje (1935–1936 m.) buvo įsteigtos naujos savarankiškos Kretingos, Seinų, Šakių ir Zarasų apskričių karo komendantūros ir atskira Poligono komendantūra. 1939 m. kovo mėnesį Lietuvai praradus Klaipėdos kraštą, buvo panaikinta Klaipėdos krašto karo komendantūra, o spalį kariuomenei įžengus į Vilnių ir Vilniaus kraštą, sukurta Vilniaus miesto ir apskrities karo komendantūra⁵³.

Informaciją komendantūros turėjo siųsti tiesiogiai krašto apsaugos ministrui, todėl 1927 m. pradžioje jai apdoroiti ir komendantūrų veiklai koordinuoti Krašto apsaugos ministerijoje įkurta Karo stovio reikalų referentūra, vadovaujama karo stovio reikalų referento. Pirmuoju karo stovio reikalų referentu buvo paskirtas plk. lt. Balys Giedraitis.

1938 m. lapkričio 1 d. Lietuvoje panaikinus karo padėtį, karo komendantūros vėl tapo karinėmis administracinėmis įstaigomis⁵⁴, besirūpinančiomis kariuomenės poreikiais, t. y. karo prievolės vykdymu bei mobilizaciniais reikalais.

Kaip minėta, **karo lauko paštas** atsirado dar Nepriklausomybės karo metu. Tada visos karo lauko pašto įstaigos veikė prie karo komendantūrų. Nuo 1921 m., esant palankioms orų sąlygoms, lauko paštas imtas gabenti ir lėktuvais

51 Statkus, V. Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m., p. 56–57; Surgailis G. Lietuvos kariuomenės gudų kariniai daliniai 1918–1923 m. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2020.

52 Vaičenonis, J. Karo komendantūrų veikla Lietuvoje 1927–1940 m. *Karo archyvas*, 2003, t. 18, p. 259.

53 Ten pat, p. 262.

54 Ten pat, p. 264, 268.

Biržų karo komendantūros tarnautojai. Pirmoje eilėje antras iš kairės – komendantas Edvardas Adamkavičius. 1927 m. Autorius Petras Ločeris (LCVA)

(pašto siunta buvo išmetama iš lėktuvo nustatytoje vietoje).

Pasibaigus Nepriklausomybės kovoms, lauko paštą sudarė:

Kariuomenės centrinis lauko paštas,
junginių ar rinktinių lauko paštai,
dalių ir dalinių lauko paštai.

Kariuomenės centrinį lauko paštą sudarė 4 skyriai:

Korespondencijos skirstymo skyrius,
Karo cenzūros skyrius,
Korespondencijos siuntimo ir priėmimo skyrius,
Bendrasis skyrius.

Junginių ar rinktinių lauko paštai buvo steigiami prie junginių štabų ar Intendantūros tarnybų. Korespondencijai gabenti jie paprastai naudodavo transporto priemones, aptarnaujančias kitas tarnybas, ypač Intendantūros.

Dalių ir dalinių lauko paštai, galima sakyti, buvo korespondencijos surinkimo ir išskirstymo skyriai. Kariuomenės dalims ypatingais atvejais, gavus specialų leidimą, buvo leidžiama naudotis ir bendruoju Lietuvos paštu⁵⁵.

55 Štabų žinynas, p. 225.

5.2. Kavalerija

Kavalerijos vaidmuo XX amžiuje labai sumenko. Ji tiko naudoti daugiausia tik pagalbiniais veiksmais: kovai su priešo kavalerija, ryšiui tarp atskirų kariuomenės dalių palaikyti, kaip didesnė masė veikti priešo užnugaryje, persekioti sumuštą priešą, kaip ariergardas – pridengti patiemis besitraukiant. Kavalerija buvo ir kaimyninių valstybių kariuomenėse – tiek Rusijos, tiek Vokietijos, o Lenkijos kavalerija mūšiuose su Vokietijos šarvuotais daliniais tiesiog demonstravo narsumo stebuklus.

Lietuvos kariuomenės kavalerijos pradžia laikoma 1919 m. sausio 11 d., kai Kauno komendanto įsakymu Žaliakalnio kareivinėse⁵⁶ pradėtas formuoti Pirmasis raitelių eskadronas, kuris 1919 m. spalio 25 d. tapo Pirmuoju raitelių pulku, o vėliau išaugo į Pirmąjį husarų Didžiojo Lietuvos etmono Jonušo Radvilos pulką. Pirmuoju pulko vadu buvo paskirtas švedas mjr. Gustavas Emitas Hoegeris. Pulkas dalyvavo kovose su bermontininkais, lenkais, Klaipėdos sukilime. Tačiau reikia pabrėžti, kad Nepriklausomybės karo metais kavalerijos pulkas nė karto nebuvo susirinkęs kaip vientisas dalinys. Kavalerijos eskadronai ar būriai dažniausiai buvo priskiriami prie pėstininkų pulkų, kur daugiausia vykdė žvalgų ar raitųjų kurjerių užduotis, nors kavalerijos pulkas buvo gana stiprus karinis dalinys. 1920 m. pabaigoje jį sudarė 34 karininkai, 3 karo valdininkai, 2 gydytojai ir 984 kareiviai. Pulkas buvo ginkluotas 16 kulkosvaidžių, 639 karabinais, 39 revolveriais, 210 granatų, 484 kardais, turėjo 664 arklius, 46 žiūronus, 20 telefono aparatų, 13 km telefono kabelio, 1 motociklą, 22 vežimus, 2 fajetonus, 3 lauko virtuves, 725 balnus ir kito karinio turto. 1927 m. rugsėjo 25 d. Lietuvos Respublikos Prezidento Antano Smetonos aktu Nr. 484 pulkui suteiktas Pirmojo husarų Didžiojo Lietuvos etmono kunigaikščio Jonušo Radvilos vardas⁵⁷.

Antruoju kavalerijos daliniu laikytinas Baltgudžių kavalerijos eskadronas, kuris krašto apsaugos ministro įsakymu buvo pradėtas formuoti Gardino komendantūroje nuo 1919 m. kovo 15 dienos⁵⁸. Eskadrono vadu buvo paskirtas rotmistras Mikas Glinskis⁵⁹. Tačiau eskadronas egzistavo neilgai. Lenkams užėmus Gardiną ir pradėjus likviduoti lietuviškus gudų dalinius, eskadronui pavyko pabėgti ir, gegužės 30 d. atvykus į Kauną, jis buvo priskirtas prie Pirmojo lie-

56 Įsakymas Kauno komendantūrai. 1919-01-11. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 141, l. 63.

57 Sereikaitė, E., Jareckas, R. Husarai – greiti, puošnūs ir ginkluoti. *Karys*, 2014, Nr. 4, p. 19.

58 Приказ па управленью комэнданта м. Горадна і воінскаго начальніка Гродзенскаго ваеннаго вокруга № 59. 29-го сакавіка 1919 г. LCVA, f. 908, ap. 1, b. 30 (byla nenumeruota).

59 Прыказ па упраўленью комэнданта м. Горадна і воінскаго начальніка Гродзенскаго ваеннаго вокруга № 60. 30-го сакавіка 1919 г. *Ten pat*.

Kavaleristų rikiuotė. Kaunas, 1924 m. (LCVA)

tuvių raitelių pulko⁶⁰. Tačiau rugsėjo pabaigoje eskadroną ties Leipūnais sumušė lenkai, ir jo likučiai kaip baltgudžių pusekadronis buvo prijungti prie Lietuvių raitelių pulko, o 1919 m. spalio 11 d. – išvis likviduoti⁶¹.

1920 m. spalio 30 d. iš Pirmojo husarų pulko atsargos eskadrono pradėtas formuoti Antrasis raitelių pulkas. Pirmuoju pulko vadu paskirtas plk. Pranas Jackevičius. Per kelis mėnesius buvo sudaryti keturi eskadronai. Suformuotas pulkas 1921 m. balandžio 23 d. išvyko iš Kauno ir užėmė barą prie demarkacijos linijos nuo Giedraičių iki Latvijos sienos. 1921 m. spalio 22 d. pulkas buvo grąžintas į Kauną. 1922 m. lapkričio mėn. perkeltas į Vilkaviškį, o 1926 m. liepos 30 d. perdislokuotas į Alytų. 1928 m. rugsėjo 30 d. pulkui įteikta vėliava, ir jis pavadintas Antruoju ulonų Lietuvos didžiosios kunigaikštienės Birutės pulku⁶². 1939 m. pulkas dalyvavo žygyje į Vilnių. Alytaus kareivines užėmus rusų įguloms, pulkas buvo perkeltas į Tauragę.

1920 m. lapkričio mėn., gen. Liucjano Želigovskio grupuotei veržiantis į Lietuvą, kai Lenkijos kavalerijos brigada įsiveržė į Lietuvos kariuomenės užnugarį, o pėstininkams nelabai sekėsi su ja kovoti, nuspręsta padidinti kavaleriją – skubiai pradėta formuoti savanorių raitelių Geležinio Vilko šimtinė, 1920 m. gruodžio 7 d. ji performuota į Trečiąjį raitelių Geležinio Vilko pulką. 1921 m. sausio mėn. – 1923 m. kovo mėn. pulkas saugojo demarkacijos liniją su Lenkija.

60 Kraunaitis, I. Mūsų kavalerijos organizavimas ir jos veikimas pirmajame Nepriklausomybės dešimtmetyje. *Mūsų žinynas*, 1928, Nr. 45, p. 353.

61 Įsakymas 1-am lietuvių raitelių pulkui Nr. 154. 1919-10-13. LCVA, f. 524, ap. 1, b. 9, l. 267.

62 Suchockis, D., Jonušas, K. Istoriniai karių pavadinimai grįžta: ulonai. *Karys*, 2014, Nr. 2, p. 18–19.

Husarų pulko orkestras. Priekyje ant tamsaus žirgo – pulko vadas plk. P. Jackevičius (VDKM)

1922 m. balandžio 1 d. gavo oficialų vardą – Trečiasis dragūnų Geležinio Vilko pulkas. Pirmuoju pulko vadu buvo Vincas Natkevičius, tačiau jis buvo Steigiamojo Seimo narys, todėl pulkui vadovavo plk. Juozas Litvinas. Pulkas pradžioje neturėjo pastovios dislokacijos vietos. 1922–1924 m. pulkas buvo dislokuotas Anykščiuose. Pasibaigus Nepriklausomybės karui, 1924 m. pulkas dėl kariuomenės mažinimo buvo išformuotas ir atkurtas tik 1935 metais. Atkurtas pulkas buvo dislokuotas Tauragėje. Pulke buvo 55 karininkų etatai, 1 330 kareivių ir puskarininkų etatų, 1 277 žirgai. Pulką sudarė 4 kardų eskadronai (eskadrone – 4 kardų būriai), kulkosvaidžių eskadronas, kitos pagalbinės tarnybos (technikos eskadronas, ryšių būrys, telefonų būrys ir t. t.). Naujai suformuoto pulko ginkluotė buvo panaši į kitų dviejų kavalerijos pulkų ginkluotę: čekoslovakiečių ir belgiški „Mauser“ sistemos šautuvai vz. 24 ir 24L, rusiški 1881 m. modelio dragūnų kardai, čekoslovakiečių lengvieji kulkosvaidžiai ZB vz. 26 (Brno), vokiečių sunkieji kulkosvaidžiai „Maxim MG 08“, šveicariški 20 mm automatiniai pabūklai „Oerlikon“ ir rusiškos 76,2 mm patrankos. 1937 m. rugpjūčio 15 d., minint pulko dvejų metų atkūrimo sukaktį, Lietuvos Respublikos Prezidentas A. Smetona Geležinio Vilko pulkui įteikė vėliavą⁶³.

Visų kavalerijos pulkų pavadinimai keitėsi kelis kartus. Kaip keitėsi – galima sužinoti perskaičius Vytauto Jokubausko straipsnį „Karo archyve“⁶⁴.

63 Statkus, V. Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m., p. 140–154; Lukauskienė, G., Bimbiris, V. Lietuvos dragūnai. „Drako“, „dragono“ arba savo tapatybės beiškant. *Karys*, 2014, Nr. 3, p. 17; Černiauskaitė, R. Lietuvos kavalerijai – 100. Prieiga per internetą: <https://arkliomuziejus.lt/lietuvos-kavalerijai-100/> [žr. 2022-04-21].

64 Jokubauskas, V. Lietuvos kariuomenės kavalerija tarpukariu: reguliariai pulkai, šauliai dragūnai ir teritorinių dragūnų tarnyba. *Karo archyvas*, 2015, t. 30, p. 248–249.

Kyla klausimas, kodėl Lietuvos kariuomenėje kavalerijai buvo skiriamas nepakankamas dėmesys. Tai lėmė ir objektyvios, ir subjektyvios priežastys. Paabrėžtina, kad, formuojant kavaleriją, Lietuvos kariuomenėje susidurta su nemenkomis problemomis, todėl nors kavalerijos ir reikėjo Nepriklausomybės karo mūšiuose, jos formavimas vyko lėtai. Pirmiausia labai trūko kavalerijos karininkų, nebuvo kavalerijai tinkamų arklių, nes jų apskritai kariuomenei trūko, o kavaleristams reikėjo geresnių ir pajėgesnių arklių, jų nebuvo iš kur gauti. Be to, Lietuvos karinė vadovybė, daugiausia baigusi pėstininkų karo mokyklas, nepakankamai vertino kavalerijos svarbą. Požiūris į ją iš esmės pasikeitė tik po želigovskininkų kavalerijos brigados reido Lietuvos kariuomenės užnugaryje 1920 metais.

Iki 1921 m. kavalerija savo vadovybės neturėjo. Pulko vadai buvo tiesiogiai pavaldūs pėstininkų divizijų vadams ir Lietuvos kariuomenės generaliniam štabui. Tik 1921 m. sausio mėn. kavalerijos daliniai buvo sujungti į I raitelių diviziją, kurios vadu sausio 14 d. paskirtas plk. Bronius Skomskis. 1923 m., mažinant kariuomenę, buvo išformuotas Trečiasis dragūnų Geležinio Vilko pulkas, todėl divizija 1924 m. buvo perorganizuota į Atskirąją kavalerijos brigadą⁶⁵. Brigada

Raitelių Geležinio Vilko pulko štabas (Lietuvių albumas, p. 106)

65 Žukas, J. V. Balnoja broliai žirgus. *Karys*, 1991, Nr. 8, p. 7–8; Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953, t. 7, p. 97.

veikė iki 1926 metų. 1926 m. sausio mėn. brigados štabas buvo išformuotas, o gen. ltn. B. Skomskis paskirtas kavalerijos inspektoriumi, tačiau 1926 m. rugpjūčio 19 d. Kavalerijos inspekcija buvo panaikinta, gen. ltn. B. Skomskis paleistas į atsargą, kavalerijai ėmė vadovauti II karo apygardos viršininkas. 1927 m. sausio 4 d. Kavalerijos inspekcija buvo atkurta, kavalerijos inspektoriumi paskirtas plk. Povilas Plechavičius, kuris, remdamasis suformuotu Kavalerijos viršininko štabu, vadovavo kavalerijai⁶⁶.

Nors kavalerija turėjo savo vadovybę, iki 1935 m. ji nelaikyta savarankiška kariuomenės dalimi. Karo atveju kavalerijos pulkai vėl turėjo būti skaidomi ir skiriami tiesioginėn divizijų vadų priklausomybėn⁶⁷.

Kavalerijos pulkų sudėtis buvo keičiama keletą kartų. Kavalerijos pulką iš pradžių sudarė štabas, 4 kardų eskadronai, kulkosvaidžių, ryšių, technikos, muzikantų ir ūkio komandos, taip pat mokomosios komandos, skirtos puskarininkiams rengti. Po Nepriklausomybės kovų kulkosvaidžių komandos išplėstos į eskadronus. 1921 m., sukūrus Kavalerijos divizijos štabą, pulkuose buvusios mokomosios komandos buvo likviduotos, o prie štabo įkurtas Mokomasis eskadronas. 1926 m. jis buvo išformuotas, ir pulkuose vėl atkurtos mokomosios komandos, kurios metų pabaigoje vėl išformuotos, vėl įkurtas Mokomasis eskadronas, kuris kaip savarankiška karinė dalis veikė iki 1927 m. birželio, kai vėl buvo panaikintas ir pulkuose įkurti mokomieji eskadronai. Karininkai kavalerijos pulkams buvo rengiami Karo mokykloje. 1927 m. pulkų ryšių ir technikos komandos buvo sujungtos į eskadroną, ūkio komandos irgi išplėstos iki eskadrono⁶⁸. Dalis karininkų buvo rengiami ir užsienio karo akademijose. Kpt. Izidorius Kraunaitis, ltn. Povilas Babickas, ltn. Vladas Garbenis, ltn. Klemensas Karosas, ltn. Jonas Kukta ir ltn. Justinas Liaukus baigė Prancūzijos aukštąją kavalerijos mokyklą Somiūre (*École d'Application de Cavalerie Saumur*), kpt. Izidorius Andriūnas stažavosi Prancūzijoje, Orne (*École des Haras du Pin*), kpt. Juozas Ugianskas mokėsi Italijoje, Pinerolo kavalerijos karininkų mokykloje (*Scola di Applicazione di Pinerolo*) ir Kavalerijos karininkų jojimo mokykloje (*Tor di Quinto*), ir kt.⁶⁹.

Pasibaigus Nepriklausomybės karui, kavalerijai įvestos spalvingos uniformos: husarams – raudonos kepurės, vengriško kirpimo slepiamosios spalvos mundurai ir raudonos kelnės su baltais įsiuvais; ulonams – baltos kepurės su rožiniu lankeliu, „uloniško“ sukirpimo slepiamosios spalvos mundurai ir

66 Visuotinė lietuvių enciklopedija. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006, t. 9, p. 636; Statkus, V. Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m., p. 153–154.

67 Žukas, J. V. Balnoja broliai žirgus. *Karys*, 1991, Nr. 8, p. 9.

68 Ten pat, p. 8.

69 Žigaras, F. Lietuvos kariuomenės karininkų rengimo ir jų kvalifikacijos kėlimo sistema 1919–1940. II dalis. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2018, p. 230–234.

Ulonas paradine uniforma. 1933 m. (VDKM)

tamsiai mėlynos kelnės su rožiniais lampasais; dragūnams buvo įvesta juoda arba slepiamosios spalvos uniforma, juodos kepurės su baltu lankeliu, priekyje įsegtas balto metalo vilko galvos ženklas, o virš ženklo – baltų arklio šerių kuokštas. Šios spalvingos uniformos buvo panaikintos 1931 m., visai kariuomenei nustačius vienodą uniformą.

1935 m. Lietuvos kavalerija buvo reorganizuota. Vėl suformuotas Kavalerijos štabas, atkurtas Trečiasis dragūnų Geležinio Vilko pulkas, kavalerijos pulkai perginkluoti. Kavalerijos pulkai buvo ginkluoti trumpais vokiškais ir belgiškais karabinais „Mauser“, granatomis, lengvaisiais „Brno“ bei „Madsen“ ir sunkiaisiais „Maksim 08“ kulkosvaidžiais, pa-

būklais „Oerlikon“, rusiškais kardais ir belgiškais pistoletais „FN Browning“⁷⁰. Kiekvienas kavalerijos pulkas turėjo po 4 kardų eskadronus, 1 sunkiųjų kulkosvaidžių eskadroną, 1 technikos eskadroną ir šarvuočių būrį. Kiekvienam kavalerijos pulkui buvo priskirta po vieną raitąją bateriją, sudarytą iš keturių 76,2 mm patrankų.

1935 m. buvo suformuota raitosios artilerijos grupė iš 3 baterijų po keturias 76,2 mm patrankas, po 1 bateriją kiekvienam kavalerijos pulkui. Baterijos nebuvo visiškai sukomplektuotos, nors pagal taikos meto etatus jose turėjo būti po 100 karių, bet realiai jų buvo mažiau⁷¹.

1935 m. perorganizavus ir perginklavus kavaleriją, jos pulkas turėjo tiek pat prieštankinių priemonių ir sunkiųjų kulkosvaidžių, kaip ir Lenkijos kavalerijos pulkas, o lengvųjų kulkosvaidžių netgi du kartus daugiau. Be to, pulkas,

70 Žukas, J. V. Balnoja broliai žirgus. *Karys*, 1991, Nr. 8, p. 8–9.

71 Jokubauskas, V. Lietuvos kariuomenės kavalerija tarpukariu: reguliarieji pulkai, šauliai dragūnai ir teritorinių dragūnų tarnyba. *Karo archyvas*, 2015, t. 30, p. 252.

turėdamas 2 šarvuotus automobilius „Landsverk L-181“, 1938–1940 m. galėjo kovoti su visa galimų priešų šarvuota technika. Dėl žemo motorizacijos lygio ir prasto kelių tinklo Lietuvos kavalerijos pulkai buvo labai svarbi ir vienintelė mobili priemonė kovojant su bet kurio galimo priešininko kariuomene, kartu ir su jų šarvuotais bei motorizuotais daliniais⁷². Po šių pertvarkų kavalerija tapo savarankišku kariniu vienetu, galinčiu ir veikti savarankiškai, ir padėti pėstininkams bei kitoms pajėgų rūšims⁷³. Tačiau kavalerijai Lietuvos gynybos planuose nebuvo numatyta savarankiškų veiklos užduočių. Ji turėjo vykdyti priedangos užduotis.

1934 m. gegužės 1 d., priėmus Teritorinių dragūnų įstatymą, buvo įsteigta **Teritorinė dragūnų tarnyba**. Ją sudarė savanoriai ūkininkai, baigę 7 mėnesių mokymus ir davę priesaiką. Teritorinis dragūnas gaudavo jauną žirgą, uniformą bei ginkluotę ir kasmet privalėjo prisistatyti į pakartotinius mokymus. Ši tarnyba truko 10 metų, po jos žirgas su šarvuote, uniforma ir kardas turėjo likti dragūno nuosavybe.

1934 m. planuota suformuoti du, 1935 m. – keturis, o 1936–1940 m. – kasmet po šešis teritorinių dragūnų būrius. Taigi iš viso per 7 metus – 36 teritorinių dragūnų būrius. Apskritai numatyta 1935–1941 m. visoje Lietuvoje, išskyrus Klaipėdos kraštą, suformuoti 36 dragūnų būrius po 34 arba 51 karį, iš viso juose būtų buvę 1 292 dragūnai. Numatytų skaičių pasiekti nepavyko, nes nebuvo pakankamai norinčių tarnauti, be to, nemažai jau pradėjusių tarnybą dragūnų iš jos pasitraukdavo⁷⁴.

Marijampolės šaulių dragūnų būrys. 4-asis dešimtmetis (LCVA)

72 Papečkys, E. Neatsakyti ir diskutuoti tarpukario Lietuvos kariuomenės (1938–1940) istoriografijos klausimai. *Karo archyvas*, 2010, t. 25, p. 379–380.

73 Žukas, J. V. Balnoja broliai žirgus. *Karys*, 1991, Nr. 8, p. 9.

74 Jokubauskas, V. Lietuvos kariuomenės kavalerija tarpukariu: reguliarieji pulkai, šauliai dragūnai ir teritorinių dragūnų tarnyba. *Karo archyvas*, 2015, t. 30, p. 278–279.

Kavalerijos viršininkas su štabu buvo atsakingas už kavalerijos mokymą, bet operatyviniu atžvilgiu kavalerijos pulkai buvo pavaldūs pėstininkų divizijų, kurioms jie buvo priskirti, vadams. Kavalerijos viršininko žinioje buvo Pirmasis husarų Didžiojo Lietuvos etmono Jonušo Radvilos pulkas, dislokuotas Kaune, Antrasis ulonų Lietuvos didžiosios kunigaikštienės Birutės pulkas, dislokuotas Vilkaviškyje, ir Trečiasis dragūnų Geležinio Vilko pulkas, dislokuotas Tauragėje, o susigražinus Vilnių – perdislokuotas į Vilnių ir Vilniaus kraštą.

Husarai (VDKM)

Kavalerijos viršininkui taip pat priklausė raitosios artilerijos 75 mm lengvųjų patrankų grupė. Kiekvieną kavalerijos pulką buvo numatyta apginkluoti 1 058 karabinais, 40 lengvųjų kulkosvaidžių, 20 sunkiųjų kulkosvaidžių, 8 automatiniais pabūklais, 274 pistoletais, 36 raketiniais pistoletais⁷⁵. Kavalerijos viršininkui buvo pavaldi ir Teritorinė dragūnų tarnyba.

1938 m. „Štabų žinynas“ pateikia duomenis, kad taikos meto kavalerijos pulke buvo numatyti 55 karininkų ir 1 330 kareivių etatai, taip pat 1 277 žir-

⁷⁵ Štabų žinynas, p. 69.

gai⁷⁶, tačiau realiai pulkuose karių buvo mažiau. Taikos metu iš viso kavalerijoje tarnavo apie 3 480 karių, tačiau karo atveju buvo numatyta, kad kavalerija turi išaugti iki 8 200 karių⁷⁷.

Diskusijų apie tai, ar tikslinga laikyti kavalerijos dalinius, jau buvo kilę ir tarpukariu, ypač po Vokietijos ir Lenkijos karinės kampanijos. Nepaisant nuomonių skirtumų (raginta net kavalerijos iš viso atsisakyti), prieita prie išvados, kad kavalerija, kaip ginklų rūšis, turi išlikti, nes ji tarpukario metais smarkiai pakeitė savo profilį. Jei Nepriklausomybės karo metais vos ne svarbiausi kavalerijos ginklai buvo kardai ir pikės, tai 4-ojo dešimtmečio pabaigoje žirgai, kardai ir pikės buvo naudojami tik labai palankiai susiklosčius situacijai, kai reikia persekioti bėgantį priešą. Pagrindiniai kavalerijos ginklai tuo metu jau buvo karabinai, kulkosvaidžiai, kavalerija buvo ginkluota automatiniais 20 mm pabūklais „Oerlikon“, šarvuočiais ir net tankais, kavalerijos pulkuose buvo ir lengvosios lauko artilerijos pabūklų. Taigi, kavalerija, naudojanti arklius greitam persidislokavimui, Lietuvos gamtinėmis sąlygomis buvo nepaprastai paslankus ir gerai ginkluotas apie 1 300 karių turintis karinis dalinys. Šios grėsmingos jėgos nušpręsta neatsisakyti.

Paradą stebi užsienio valstybių karo atašė. Kaunas (LCVA)

76 Ten pat, p. 66.

77 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai 1938–1940 m. *Karo archyvas*, 2009, t. 24, p. 160.

Kavalerijos pulkų kariai buvo puikiai parengti. Nors kariauti jie buvo mokomi kaip pėstininkai, daug laiko buvo skiriama ir specifiniam kario kavaleristo mokymui. Štai kaip 1938 m. rugsėjo 8 d. vykusiame kariuomenės parade kavalerijos viešą pasirodymą aprašė Lenkijos karo atašė Lietuvai kavalerijos dipl. plk. Leonas Mitkevičius-Žultekas (*Leon Mitkiewicz-Żółtek*):

„Jodami į tiesiąją liniją generolas Tallat-Kelpša ir jo štabas pradėjo šuoliuoti trumpais šuoliais, o už jų be jokių perėjimų iš žinginės kaip vienas vyras pradėjo šuoliuoti visa kavalerija. Visi daliniai pajudėjo labai tiksliai ir iš karto pereidami į plataus šuolio tempą. Pulkai, eskadronai, būriai jojo priešais tribūnas gražiais kovos šuoliais, išlaikydami tikslus nuotolius ir lygiavimą <...> Neatitraukdamas akių žiūrėjau kaip užburtas... Neperdedant tai buvo didingas gerai išmankštintos kavalerijos paradas.“⁷⁸

Deja, tai buvo paskutinis Lietuvos kavalerijos paradas...

1940 m. birželio 1 d. kavalerijoje tarnavo 3 305 kariai, tarp jų 151 karininkas. Kavalerijos štabe tarnavo 13 karių, Pirmajame kavalerijos pulke – 1 021, Antrajame kavalerijos pulke – 888, Trečiajame kavalerijos pulke – 1 046, 1-ojoje raitosios artilerijos baterijoje – 107, 2-ojoje baterijoje – 110, 3-iojoje baterijoje – 103, remonto eskadrone – 17 karių⁷⁹.

5.3. Artilerija

Lietuvos kariuomenės artilerijos raidą galima suskirstyti į 4 etapus:

1. 1919–1920 m. Nepriklausomybės karo etapas, kai artilerijos pabūklai buvo gauti iš Vokietijos ir Didžiosios Britanijos arba paimti kaip karo grobis. Iš šiuo laikotarpiu gautų pabūklų buvo suformuota 11 lauko baterijų, 2 haubicų baterijos ir 2 tvirtovės baterijos. Per visą Nepriklausomybės karo laikotarpį baterijos buvo tvarkomos kaip atskirosios kariuomenės dalys ir savarankiškai rūpinosi savo ūkiu.

2. 1921–1928 m., kai apsiribota Nepriklausomybės karo metais įgyta artilerija ir tik planuota pirkti naujos ginkluotės. 1921 m. artilerijos baterijos buvo suvestos į keturis divizionus, kurie tais pačiais metais buvo performuoti į keturis artilerijos pulkus. 1922 m. Artilerijos skyrius buvo pertvarkytas į Artilerijos tiekimo skyrių su atskiru biudžetu ir sąmata. Jo viršininku paskirtas Viktoras Biržiška, žinomas visuomenės veikėjas. Šiuo laikotarpiu teko atlikti sandėliuose

⁷⁸ Mitkiewicz, L. Kauno atsiminimai (1939–1939). Vilnius: Baltos lankos, 2002, p. 106.

⁷⁹ Knezys, S. Lietuvos kariuomenės inkorporavimas į Raudonosios armijos sudėtį. 29-ojo šaulių teritorinio korpuso formavimas (1940 m. birželio 15 d. – 1940 m. gruodžio 31 d.). *Lietuvos archyvai*, 1999, t. 12, p. 119.

1-oji haubicų baterija. 1920 m. birželio 17 d. (VDKM)

kruopščią inventorizaciją, nes Nepriklausomybės karo metais būdavo imama viskas, ką tik gaudavo⁸⁰. Svarbiausias ir sudėtingiausias darbas buvo ginklų sistemų suvienodinimas. Turėta didžiulė ginklų modelių ir kalibrų įvairovė. Problemą pavyko išspręsti apsikeitus ginklais su suomiais bei latviais ir gana pigiai nupirkus 50 tūkst. anglišku „Ross-Einfeld“ šautuvų bei 50 mln. šovinių jiems⁸¹.

3. 1929–1934 m., kai pradėta įsigyti naujų artilerijos pabūklų.

4. 1935–1940 m. – tai kariuomenės artilerijos parko esminio atnaujinimo ir didinimo periodas, per kurį vykdytas Septynerių metų kariuomenės apginklavimo planas⁸². Šiuo laikotarpiu artilerijai vadovavo artilerijos inspektorius, tiesiogiai pavaldus kariuomenės vadui. Jo pareiga buvo parengti artilerijos karius kautynėms, rengti Artilerijos statutus bei mokomąją medžiagą, rūpintis tinkamu artilerijos apginklavimu ir bendradarbiavimu su kitų ginklų rūšių pajėgomis, ypač pėstininkais⁸³.

4-ojo dešimtmečio pabaigoje artilerija buvo sudaryta iš keturių artilerijos pulkų. Kiekviename pulke – 3 artilerijos grupės. Grupėje – 2–3 baterijos, baterijoje – po 2–4 pabūklus. Artilerijos pulkų ginkluotė: 114 vnt. 75 mm lengvųjų lauko patrankų, 19 vnt. 76 mm patrankų, 109 vnt. 105 mm haubicų, 2 vnt.

80 Rudokas, J. Kaip ginklavosi nepriklausoma Lietuva. *Kardas*, 2002, Nr. 1, p. 22.

81 Ten pat, p. 22–23

82 Jokubauskas, V., Papečkys, E. Lietuvos kariuomenės artilerijos pabūklai 1919–1940 m. *Karo archyvas*, 2012, t. 27, p. 224.

83 Statkus, V. Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m., p. 96; Rudokas J. Kaip ginklavosi nepriklausoma Lietuva. *Kardas*, 2002, Nr. 1, p. 22.

3-iojo artilerijos pulko baterija (LCVA)

155 mm haubicų, 9 vnt. 75 mm priešlėktuvinių pabūklų ir 350 vnt. lengvųjų 20 mm pabūklų⁸⁴. Priešlėktuvinės apsaugos rinktinė buvo visiškai motorizuota, kitose artilerijos dalyse kaip traukiamoji jėga buvo naudojami arkliai. Artilerija, nors ir išskirta kaip atskira ginklų rūšis, savarankiškai veikti negalėjo, ji turėjo sustiprinti pėstininkus ir kavaleriją, todėl buvo dvejopos priklausomybės: mokymo ir tiekimo sritys priklausė artilerijos inspektoriui, mobilizacijos ir operatyvinė – divizijų vadams. Išimtį sudarė Antrasis artilerijos pulkas – mobilizacijos ir operatyvinių veiksmų atžvilgiu jis buvo pavaldus Trečiojo pėstininkų pulko vadui, nes visuotinės mobilizacijos atveju Trečiasis pėstininkų pulkas turėjo išaugti į IV pėstininkų diviziją.

1935 m. buvo suformuotos 1-oji, 2-oji ir 3-ioji raitosios artilerijos grupės. Mokymo atžvilgiu jos priklausė artilerijos inspektoriui, operatyviniu – kavalerijos pulkų vadams, prie kurių buvo priskirta po bateriją. Baterijos buvo ginkluotos 1902 m. modelio rusų gamybos 76,2 mm patrankomis. Taip pat buvo atskira Artilerijos grupė prie Pirmojo Lietuvos Prezidento karo mokyklos.

1937 m. buvo planuojama įsteigti dar du artilerijos pulkus ir juos apginkluoti 75 mm pabūklais bei 105 mm haubicomis. Kiekvienas pabūklas turėjo turėti po 720 sviedinių, t. y. iš viso apie 78 000 sviedinių. Kiekvienai haubicai buvo planuojama po 250 sviedinių, t. y. iš viso 12 000 sviedinių⁸⁵. Tačiau šie planai nebuvo įgyvendinti.

1926 m. Lietuvos kariuomenė buvo apginkluota prancūziškais 75 mm, voikiškais 77 mm, rusiškais 76,2 mm, angliškais 83,8 mm pabūklais, 105 mm voikiškomis haubicomis, 127 mm angliškomis toliašaudėmis patrankomis, pran-

84 Knezys, S. Lietuvos kariuomenės inkorporavimas į Raudonosios armijos sudėtį. 29-ojo šaulių teritorinio korpuso formavimas (1940 m. birželio 15 d. – 1940 m. gruodžio 31 d.). *Lietuvos archyvai*, 1999, t. 12, p. 120.

85 Kasparavičius, A., Mieliauskas, T. Lietuvos–Lenkijos santykiai ir Lietuvos kariuomenės modernizavimas 1926–1939 metais. *Karo archyvas*, 1998, t. 15, p. 152.

Artillerijos pabūklai (E. Peikštenio kolekcija)

cūziškais 37 mm ir rusiškais 57 mm zenitiniais pabūklais. 75 mm prancūziški pabūklai buvo geros kokybės, tik labai trūko šaudmenų jiems (turėta iki 1 800), o rusiški pabūklai buvo susidėvėję ir nebenaudojami. Vokiškos 77 mm patrankos irgi buvo susidėvėjusios, bet dar naudojamos, tik beveik visi sviediniai joms buvo sugedę, o vokiškoms haubicoms sviedinių visai neturėta. 4-ajame dešimtmetyje artilerija buvo modernizuota. Prasidėjus kariuomenės modernizacijai, seni pabūklai ir angliški šautuvai 1936–1937 m. už 18,2 mln. litų buvo sėkmingai parduoti Ispanijai. Iš turėtų patrankų palikti tik prancūziški pabūklai, t. y. 75 mm 1897 m. modelio patrankos ir 105 mm 1934 m. modelio „Schneider-Creusot“ gamybos prancūziškos haubicos⁸⁶. 1936–1938 m. Prancūzijoje buvo nupirka 72 vnt. 75 mm patrankos, 70 vnt. 105 mm haubicų ir šaudmenų šiems pabūklams⁸⁷.

1940 m. gegužės mėn. pradėtas formuoti sunkiosios artillerijos pulkas su štabu Vilniuje. Pulkas turėjo būti tiesiogiai pavaldus kariuomenės vadui ir ginkluotas 105 mm patrankomis bei 155 mm haubicomis⁸⁸.

1940 m. liepos 1 d. Lietuvos kariuomenė turėjo 151 vnt. 20 mm šveicariškų automatinių „Oerlikon“ pabūklų, 150 vnt. „2 cm Flak 28“ automatinių

86 Kasparavičius, A., Mieliauskas, T. Lietuvos–Lenkijos santykiai ir Lietuvos kariuomenės modernizavimas 1926–1939 metais. *Karo archyvas*, 1998, t. 15, p. 151–152; Jokubauskas, V. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. Tarpukario Lietuvos atvejis, p. 166.

87 Jokubauskas, V. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. Tarpukario Lietuvos atvejis, p. 168.

88 Pociūnas, A. Mūsų artilerija 1939–1940 metais. *Karys*, 1998, Nr. 39, p. 8.

Artileristai maskuoja patranką šaudymų lauke (VDKM)

pabūklų, 111 vnt. 75 mm lauko patrankų „Shneider“, 19 vnt. 76,2 mm lauko patrankų, 12 vnt. 83,8 mm lauko patrankų, 4 toliašaudes 105 mm patrankas „Škoda“, 70 vnt. 105 mm haubicų „Shneider“, dvi 155 mm haubicos „Shneider“, 9 zenitines patrankas „Vickers Armstrong“, penkias 40 mm zenitines patrankas „W.Z. 36 Bofors“, vieną 105 mm patranką K17. Taigi iš viso 645 pabūklus⁸⁹.

8 lentelė. Lietuvos kariuomenės artilerijos ginkluotė 1920–1940 m.⁹⁰

Pabūklo modelis	1920-12-31	1926-06-25	1929-01-01	1934-07-01	1937-12-15	1938-05-01	1939-09-01	1940-07-01
77 mm 1896 m. patrankos	8	26	29	5	-	-	-	-
77 mm 1916 m. patrankos	23			22	-	-	-	-
105 mm 1898/09 m. haubicos	9	9	10	9	-	-	-	-

89 Jokubauskas, V., Papečkys, E. Lietuvos kariuomenės artilerijos pabūklai 1919–1940 m. *Karo archyvas*, 2012, t. 27, p. 226–227.

90 Ten pat.

105 mm 10 cm K17 patrankos	-	1	-	1	-	-	1	1
57 mm „Nordenfelt“ kaponirinės patrankos	6	2	5	5	-	-	-	-
37 mm „Krupp“ zenitinės patrankos	2	2	2	3	-	-	-	-
37 mm tankų patrankos	-	-	-	3	-	-	-	-
105 mm „Škoda“ patrankos	-		-	-	-	-	-	4
76,2 mm 1902 m. patrankos	21	18	19	19	19	19	19	19
Rusiška 48 linijų patranka	1							
75 mm „Schneider“ 1897 m. patrankos	16	14	16	36	108	108	108	111
83,8 mm Mk II patrankos	4	4	4	4	4	4	4	4
83,8 mm Mk IV patrankos	-	-	8	8	8	8	8	8
105 mm 1934 m. haubicos	-	-	-	-	48	70	70	70
155 mm „Schneider“ 1917 m. haubicos	2	2	2	2	2	2	2	2
127 mm „Vickers-Armstrong“ haubicos	12	12	12	12	-	-	-	-
75 mm „Vickers-Armstrong“ zenitinės patrankos	-	-	-	-	9	9	9	9
Sviediniai	170 156	170 008	-	-	129 800	172 600	188 305	217 080
20 mm „Oerlikon“	-	-	-	50	150	150	151	151
„2 cm Flak 30“	-	-	-	-	-	-	75	150
20 mm sviediniai	-	-	-		100 000	100 000	187 635	203 763
40 mm „wz.36 Bofors“ zenitinės patrankos	-	-	-	-	-	-	-	5 (6) ⁹¹
40 mm sviediniai	-	-	-	-	-	-	-	2 120

91 Priešlėktuvinės apsaugos bataliono reikalai, 1940 m. birželio 13 d. LCVA, f. 929, ap. 5, b. 602, l. 20.

81,4 mm „Brandt“ 1934 m.	-	-	-	-	100	100	102	110
75,8 mm lengvieji minosvaidžiai	26	8		26	-	-	-	-
170 mm vidutiniai minosvaidžiai		19			-	-	-	-
250 mm sunkieji minosvaidžiai		4			-	-	-	-
Minos minosvaidžiams	36 084	3450				29 396	33 295	32 458
Iš viso pabūklų:	130	121	107 (133)	205	448	470	549	645

Buvo sukauptos gana didelės patrankų sviedinių atsargos: 1939 m. rugsėjo 2 d. sviedinių turėta 75 mm lauko patrankoms – 98 729, 76,2 mm – 26 929, 83,8 mm – 12 371; 105 mm haubicoms – 11 594, 155 mm – 1 797; 75 mm zenitinėms patrankoms – 4 416; 20 mm automatiniams pabūklams „Oerlikon“ – 103 635, 20 mm kitoms patrankoms – 7 179. Be to, 1940 m. sviedinių patrankoms dar buvo nemažai pagaminta ir Linkaičiuose⁹².

1938 m. sausio 1 d. Pirmajame artilerijos pulke buvo 32 karininkai, 605 kareiviai ir 4 tarnautojai civiliai, pulkas turėjo 369 arklius. Pulku vadovavo plk. Alfonsas Sklėrius. Antrajame artilerijos pulke tuo metu buvo 27 karininkai, 442 kareiviai ir 6 tarnautojai civiliai, pulkas turėjo 187 arklius. Pulko vadas buvo plk. Vincas Jasulaitis. Trečiajame artilerijos pulke buvo 34 karininkai, 592 kareiviai ir 9 tarnautojai civiliai, pulkas turėjo 360 arklių. Pulku vadovavo plk. Petras Dočkus.

Ketvirtojo artilerijos pulko padėtis buvo kiek kitokia. Nuo 1939 m. birželio 1 d. jis perorganizuotas pagal taikos meto etatus Nr. 107 2b variantą, kuris numatė, kad pulke turi būti 44 karininkai, 10 viršilų, 180 puskarininkių ir jaunesniųjų puskarininkių, 167 grandiniai ir 468 eiliniai. Nespėjus pulko perkomplektuoti pagal naujus etatus, dėl sudėtingos padėties Lietuvos vakariniame pasienyje Tauragėje ir Plungėje buvusios Ketvirtojo artilerijos pulko I ir II artilerijos grupės nuo 1939 m. rugsėjo 18 d. buvo performuotos pagal karo meto etatus.

Ketvirtojo artilerijos pulko Mokomoji baterija 1939 m. birželio 1 d. buvo išformuota ir nuo tos dienos suformuota Mokomoji artilerijos grupė Šiauliuose. Mokomosios grupės Patrankų baterija buvo pavadinta 1-ąja mokomąja baterija, o Haubicų baterija – 2-ąja mokomąja baterija. Įsteigus šias baterijas, visuose artilerijos pulkuose buvo panaikintos mokomosios baterijos, o artileristus puskarininkius visiems artilerijos pulkams ir Raitosios artilerijos grupei imta

92 Pociūnas, A. Lietuvos kariuomenė 1939–1940 metais. *Kardas*, 1994, Nr. 7–8, p. 17.

Mokomosios baterijos kariai (VDKM)

rengti Šiauliuose. Mokymas truko 6 mėnesius. 1940 m. sausio mėn. buvo išleista vienintelė laida. Pulko vadu nuo 1939 m. balandžio 5 d. buvo plk. ltn. Vladas Sidzikauskas⁹³.

5.4. Priešlėktuvinės apsaugos rinktinė

Lietuvos krašto apsaugos ministerijos vadovybė, gerai suprasdama, kad karo atveju karo aviacijos pavojus bus vienodai svarbus ir kariuomenei, ir visiems krašto gyventojams, ėmėsi veiksmų valstybės mastu siekdama sutvarkyti priešlėktuvinę krašto gyventojų apsaugą. Priešlėktuvinė apsauga įgavo pagrindą, kai Lietuvoje 1935 m. priimtas Įstatymas apsaugos nuo pavojaus iš lėktuvų⁹⁴. 1935 m. gegužės 6 d. buvo įsteigtas Priešlėktuvinės apsaugos štabas⁹⁵. 1934 m. lapkričio 14 d. krašto apsaugos ministro įsakymu Nr. 21 Karo aviacijos viršininkas plk. ltn. Antanas Gustaitis paskiriamas eiti aktyvios priešlėktuvinės apsaugos viršininko pareigas⁹⁶.

Priešlėktuvinės apsaugos priemonės pagal naudojimo būdą skirstytos į aktyviasias – tiesiogiai kovoti su priešo aviacija, ir pasyviasias – sunkinti priešo aviacijai veikimo sąlygas ir taip mažinti nuostolius, šalinti užpuolimo padarinius. Aktyviosios priemonės – tai naikintuvai, zenitinė artilerija, zenitiniai kulkosvaidžiai, lauko sunkieji ir lengvieji kulkosvaidžiai, šautuvų ugnis, pagalbinės priemonės (prožektoriai ir klausytuvai (garsiaugardžiai) ir balionų užtvaros. Pa-

93 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai 1938–1940 m. *Karo archyvas*, 2009, t. 24, p. 144–145.

94 Įstatymas apsaugos nuo pavojaus iš lėktuvų. *Vyriausybės žinios*, 1935 m. balandžio 13 d., Nr. 479.

95 Statkus, V. Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m., p. 127.

96 Jonušas, K. Oro erdvės sargų 20-metis. *Karys*, 2020, Nr. 9, p. 17.

syviosios priemonės – maskavimas, slėptuvės, apsaugos priemonės nuo cheminių medžiagų, degazavimas (nuodingųjų medžiagų neutralizavimas), priešgaisrinės priemonės, Oro sekėjų tarnyba, kuri buvo puikiai organizuota ir išvystyta. Aktyviąją priešlėktuvinę apsaugą Lietuvoje prižiūrėjo Krašto apsaugos ministerija, o pasyviąją priešlėktuvinę apsaugą organizavo ir vykdė kiekviena ministerija savo kompetencijos ribose, vadovaujant Krašto apsaugos ministerijai⁹⁷.

Kauno miestui ir svarbiausiems Lietuvos kariniams objektams: Linkaičių ginklų dirbtuvėms, Tryškių ginklų sandėliams ir kt., apsaugoti nuo puolimo iš oro 1935 m. imta kurti Priešlėktuvinės apsaugos rinktinė. Pirmiausia 1935 m. gegužės 6 d. įsteigtas Priešlėktuvinės apsaugos rinktinės štabas. Priešlėktuvinės apsaugos viršininku paskirtas plk. ltn. Povilas Babickas-Alanta. Tais pačiais metais suformuotos 3 zenitinės baterijos ir Automatinių pabūklų kuopa⁹⁸. Priešlėktuvinės apsaugos viršininko skyrius priklausė Kariuomenės štabui⁹⁹.

Kuriant rinktinę, įvertinti motorizuotų dalinių pranašumai: jie galėjo greitai persidislokuoti ir vykdyti kovos uždavinius, todėl Lietuvos kariuomenės vadovybė aktyviai rėmė ir finansavo kuriamą rinktinę, tačiau reikėjo didelių finansinių išteklių priešlėktuviniams ginklams, prietaisams ir transporto priemonėms įsigyti, todėl, įvertinus Lietuvos galimybes, nuspręsta formuoti nedidelį dalinį, kurį taikos metu turėjo sudaryti apie 500 vyrų, turinčių visas reikalingas priemones. Tai buvo sėkmingai įgyvendinta¹⁰⁰.

Suformuotą Priešlėktuvinės apsaugos rinktinę 1937 m. sudarė trys zenitinės artilerijos baterijos, Automatinių pabūklų kuopa, Sunkiųjų kulkosvaidžių kuopa, Pasyvios apsaugos kuopa, Prožektorių kuopa, turinti 3 galingus prožektorius, 3 klausytuvus ir 3 generatorius, Ūkio būrys ir Mokomoji komanda. Rinktinė 1940 m. buvo ginkluota 60 priešlėktuvinių kulkosvaidžių, 24 lengvosios artilerijos 20 mm pabūklais, 6 „Bofors“ 40 mm priešlėktuviniais pabūklais, 9 „Vickers Armstrong“ 75 mm priešlėktuviniais pabūklais, pakankamu kiekiu šovinių, tarp jų ir prieššarvinių. Rinktinė buvo aprūpinta reikiamu transportu. Jai buvo skirti 36 triašiai sovietinės gamybos sunkvežimiai ZIS-6, 12 „Ford“ ir 10 „Polski Fiat 621 L“ sunkvežimių, 6 vadovybės automobiliai „Polski Fiat 508“, 4 kitų markių lengvieji automobiliai, 2 automobilinės radijo stotys „Polski Fiat“, 3 lengvieji automobiliai, specialiai pritaikyti zenitiniam kulkosvaidžiams vežti „Polski Fiat“, 8 motociklai ir 3 traktoriai¹⁰¹.

97 Vaidotas, E. Priešlėktuvinės apsaugos rinktinė 1935–1940 m. *Karo archyvas*, 2010, t. 25, p. 214–248.

98 Ten pat, p. 226–227.

99 Knezys, S. Lietuvos kariuomenės inkorporavimas į Raudonosios armijos sudėtį. 29-ojo šaulių teritorinio korpuso formavimas (1940 m. birželio 15 d. – 1940 m. gruodžio 31 d.). *Lietuvos archyvai*, 1999, t. 12, p. 117.

100 Vaidotas, E. Priešlėktuvinės apsaugos rinktinė 1935–1940 m. *Karo archyvas*, 2010, t. 25, p. 247–248.

101 Ten pat, p. 228–229, 243.

Priešlėktuvinės apsaugos rinktinės kariai parodomosiose pratybose. 1935 m. (LCVA)

1939 m. į Lietuvą buvo atvežta 120 vokiškų „2 cm Flak 30“ priešlėktuvinų automatinių pabūklų ir amunicijos, todėl rugsėjo 15 d. įsteigtos 1-oji, 2-oji, 3-ioji, 4-oji ir 5-oji priešlėktuvinės motorizuotosios kuopos, apginkluotos minėtais pabūklais. Jos buvo priskirtos ir dislokuotos taip:

1-oji kuopa – I pėst. divizijos štabui Panevėžyje, susigrąžinus Vilnių – perdislokuota į Vilnių,

2-oji kuopa – II pėst. divizijos štabui Kaune, Šančiuose,

3-ioji kuopa – III pėst. divizijos štabui Šiauliuose,

4-oji kuopa – Trečiojo pėstininkų pulko štabui Kėdainiuose,

5-oji kuopa – Šarvuočių rinktinei Radviliškyje¹⁰².

Tačiau šių kuopų iki galo taip ir nespėta sukomplektuoti. 1940 m. kovo mėn. pabaigoje 2-oji, 3-ioji ir 4-oji kuopos dar nebuvo gavusios numatytų automobilių, trūko Gerco stereoskopinių tolinačių, nebaigti rengti kuopų karo meto etatai, nesutvarkyti pavaldumo ir karių mokymo klausimai, buvo ir kitų smulkesnių problemų¹⁰³.

102 Slaptas įsakymas kariuomenei Nr. 14. 1939-09-14. LCVA, f. 511, ap. 1, b. 529, l. 50; Pėstininkų inspektoriaus 1940-01-10 raštas Karo aviacijos viršininkui. LCVA, f. 836, ap. 1, b. 284, l. 6.

103 Slaptas pėstininkų inspektoriaus 1940-03-29 raportas kariuomenės vadui. LCVA, f. 836, ap. 1, b. 290, l. 31.

5.5. Karo technikos daliniai

Karo technikos daliniai – tai pagalbiniai kariuomenės daliniai, tačiau, atsižvelgiant į tai, kad karo technika buvo labai brangi ir tokiai mažai valstybei, kaip Lietuva, sunkiai įgyjama, be to, buvo brangus ir jos išlaikymas, valstybė karo technikos daug neturėjo. 4-ojo dešimtmečio pabaigoje buvo šie karo technikos daliniai: Karo technikos valdyba, 1-asis ir 2-asis inžinerijos batalionai, Ryšių batalionas, Autorinktinė, Šarvuotųjų rinktinė ir mokomasis karo laivas „Prezidentas Smetona“¹⁰⁴.

Karo technikos daliniams vadovavo Karo technikos valdyba su karo technikos viršininku priešakyje. Pačią valdybą sudarė Karo technikos štabas ir Karo technikos tiekimo skyrius, kuris vykdė ir tvarkė techninio turto tiekimą kariuomenei. Be to, šis skyrius rūpinosi Lietuvos techninės pramonės paruoši-

mu krašto apsaugos reikalams, rengė vietinių išteklių naudojimo planus ir tvarkė karo atveju mobilizuojamų motorizuotųjų priemonių registravimą ir suskirstymą. Karo technikos viršininko patariamasis organas visais technikos klausimais buvo Tyrimo komisija¹⁰⁵, kuri nustatė įvairių technikos priemonių technines sąlygas bei normas, organizavo kadru mokymus, nuolat stebėjo kaimyninių valstybių technikos vystymąsi.

Karo technikos dalinių istorija gana išsamiai pateikta 1939 m. išleistame leidinyje „Karo technikos dalių dvidešimtmetis 1919–1939“¹⁰⁶, todėl apsiribosime tik keliais pagrindiniais štrichais.

Karo technikos valdybos

Brg. gen. Klemensas Popeliučka (Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953, t. 6, p. 149)

104 Kariuomenės žmonių ir arklių sudėties žinios 1938-01-01. *Ten pat*, f. 929, ap. 3, b. 1021, l. 3.

105 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai 1938–1940 m. *Karo archyvas*, 2009, t. 24, p. 161.

106 Karo technikos dalių dvidešimtmetis 1919–1939. Kaunas, 1939.

istorija prasidėjo 1919 m. sausio 2 d., kai krn. Balys Sližys buvo paskirtas Tiekimų skyriaus Inžinerijos dalies viršininku¹⁰⁷. Pabrėžtina, kad, kuriant technikos dalinius, nebuvo specialaus planavimo – dažniausiai lemdavo fronto uždaviniai ir susiklosčiusios aplinkybės. Vieni daliniai buvo kuriami, čia pat pertvarkomi, dažnai keisdavosi jų priklausomybė nukreipiant vienai ar kitai vadovaujamai karinei įstaigai. Buvo atvejų, kad vienam technikos daliniui tuo pačiu metu vadovavo iš karto dvi įstaigos¹⁰⁸. Pagaliau po įvairių pertvarkų, 1921 m. gegužės mėnesį, įsteigta Karo technikos valdyba, vadovaujama plk. Aleksandro Kurkausko. Tais pačiais metais įsteigta ir Karo technikos biblioteka, kuri komplektavo karo technikos srities knygas – jų pirkto ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje¹⁰⁹. 1925 m. nuspręsta Karo technikos valdybą likviduoti, o karo technikos ir kitus specialiuosius dalinius decentralizuoti. 1926 m. karo technikos daliniai vėl išgyveno reorganizaciją – buvo atkurti savarankiški karo technikos daliniai, o 1927 m. jie tapo pavaldūs Karo technikos inspekcijai, kurioje skubiai sudarytas Karo technikos štabas, vadovaujamas plk. Klemenso Popeliučkos¹¹⁰. Štabas nuo 1934 m. sausio 1 d., perėmęs iš Vyriausiojo štabo Ūkio skyriaus reikalingą turtą, tapo savarankiška karine įstaiga. Nuo 1935 m. rugpjūčio 1 d. ėmė veikti Karo technikos valdyba, vadovaujama karo technikos viršininko. Karo technikos viršininku buvo paskirtas brg. gen. K. Popeliučka¹¹¹.

5.5.1. Karo inžinerija

Lietuvos kariuomenės karo inžinerijos istorijos pradžia laikytina 1919 m. sausio 13 d., kai krn. Mečislovui Nurkui pavesta formuoti 1-ąją sapiorų (greitai pavadinti „sapieriais“ – G. S.) kuopą¹¹², kuri greitai buvo prijungta prie Inžinerijos kuopos. (Nuo 1927 m. terminas „sapieriai“ pakeistas į „pionieriai“.) Kuopoje esančio sapiorų būrio vadu paskirtas krn. Juozas Šmidtas. 1919 m. gegužės 1 d. pradėta formuoti 2-oji sapierių kuopa¹¹³. Vadu paskirtas krn. K. Popeliučka, o liepos 1 d. suformuota Nerikiuotės kuopa, vadovaujama krn. Edmundo Osinskio¹¹⁴. Taigi, Inžinerijos batalione jau veikė trys sapierių kuopos.

107 Krašto apsaugos ministerijai įsakymas Nr. 12. 1919 m. sausio 6 d.

108 Karo technikos dalių dvidešimtmetis 1919–1939, p. 11.

109 Statkus, V. Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m., p. 279.

110 Karo technikos dalių dvidešimtmetis 1919–1939, p. 24–27.

111 Ten pat, p. 29–30.

112 Krašto apsaugos ministerijai įsakymas Nr. 17. 1919 m. sausio 15 d.

113 **Sapieriai** – Lietuvos kariuomenės inžinerinių pajėgų kariai 1919–1927 metais. 1919 m. pradžioje vadinti paraidžiui adaptuotu prancūzų kalbos terminu „sapeur“ – „sapiorais“, bet greitai pakeistas į terminą „sapieriai“.

114 Kapitonas Melys. Pionierių kūrimosi ir gyvenimo bruožai. *Mūsų žinynas*, 1928, Nr. 45, p. 315.

Karių pionierių pastatytas tiltas per Nemuną. 1930 m. rugpjūčio 29 d. (LCVA)

1919 m. rugpjūčio 1 d. Inžinerijos batalionas buvo išformuotas į atskiras dalis. 1-oji sapierių kuopa pavadinta Atskirąja pionierių kuopa, kitos dvi kuopos panaikintos. 1920 m. kovo 31 d. kuopa performuota į Atskirą inžinerijos kuopą¹¹⁵, o 1921 m. vasario 20 d. – į Atskirą inžinerijos batalioną¹¹⁶. Tačiau batalionas egzistavo neilgai. Jam net nespėjus persiformuoti į batalioną, 1921 m. gegužės 29 d. buvo performuotas į Inžinerijos pulką. Vadu paskirtas mjr. Stasys Šilingas¹¹⁷. Į pulką buvo įjungta ir atskirai iki tol veikusi Inžinerijos puskarininkių mokykla¹¹⁸.

Nepriklausomybės kovų laikotarpiu pionieriai atstatė sunaikintus tiltus ir statė naujus, kasė apkasus, įrengė kliūtis, tiesė kelius, statė telefono linijų stulpus. Jie veikė atskirais būriais ar net komandomis, būdami pavaldūs įvairių divizijų vadams. Pasibaigus kovoms, pionieriai karo laukuose rinko paliktą įrangą ir kitą inžinerinį turtą, atliko kai kuriuos statybos darbus, pavyzdžiui, Kaune grindė A. Juozapavičiaus prospektą¹¹⁹.

1926 m. sausio 1 d. pionieriai buvo perkelti į Technikos pulką, o nuo

115 Karo technikos dalių dvidešimtmetis 1919–1939, p. 101, 103, 107, 108.

116 Įsakymas kariuomenei Nr. 36. 1921 m. vasario 10 d.

117 Įsakymas kariuomenei Nr. 127. 1921 m. gegužės 30 d.

118 Statkus, V. Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m., p. 319.

119 Vitkus, [J.]. Pionierių dvidešimtmečio pažanga. *Mūsų žinynas*, 1938, Nr. 11–12, p. 867.

1927 m. spalio 1 d. tapo savarankiška karine dalimi, pavadinta Pionierių batalionu¹²⁰, 1935 m. vasarą jis buvo pavadintas 1-uoju inžinerijos batalionu. Jį sudarė Štabas, trys Inžinerijos ir viena Mokomoji kuopos, Technikos dirbtuvės, Inžinerijos reikmenynas, Ūkio būrys. Batalionas buvo dislokuotas Kaune, Šančiuose. 1938 m. sausio mėn. duomenimis, batalione tarnavo 23 karininkai, 424 kareiviai ir 14 civilių tarnautojų¹²¹. 1939 m. rugsėjo mėn., paskelbus dalinę kariuomenės mobilizaciją, 1-asis inžinerijos batalionas reorganizuotas į Inžinerijos rinktinę. Ją sudarė Rinktinės ir Bataliono štabai, trys Inžinerijos kuopos, iš kurių viena buvo motorizuota, pontoninio tilto grupė, Atsargos kuopa, Inžinerijos reikmenynas ir Ūkio būrys. Tačiau, demobilizavus kariuomenę, rinktinė panaikinta ir vėl sugrįžta prie 1-ojo inžinerijos bataliono¹²².

Inžinerijos batalionas turėjo technikos perkėloms per upes įrengti, tiltams statyti bei kelių tiesimo ir remonto darbams, taip pat karo lauko įtvirtinimų technikos. Jei Nepriklausomybės karo metais pionierių pagrindiniai darbo įrankiai buvo kirvis ir kastuvas, po šio karo turimos technikos skaičius ėmė augti. Ypač daug naujos įrangos gauta nuo 1935 metų¹²³. Inžinerijos batalionas turėjo 21 pontoninių tiltų vorą. Vienoje pontoninėje voroje buvo 24 pontonai su priekabomis, 8 ožinės priekabos, 12 varyklių pontonams, taip pat kitos pontoninės technikos, apie 70 t sprogstamosios medžiagos, 250 t spygliuotos vielos ir kitos įrangos. Be to, pėstininkų ir kavalerijos pulkuose dar buvo pionierių būriai, įjėgę į pulkų sudėtį.

Kariai pionieriai keltu kelia raitelius per upę. 1935 m. (LCVA)

120 Karo technikos dalių dvidešimtmetis 1919–1939, p. 114.

121 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai 1938–1940 m. *Karo archyvas*, 2009, t. 24, p. 164.

122 Ten pat, p. 165–166.

123 Vitkus, [J.]. Pionierių dvidešimtmečio pažanga. *Mūsų žinynas*, 1938, Nr. 11–12, p. 873.

5.5.2. Karo geležinkelininkai

Karo geležinkelininkai buvo pasirengę, kilus kariniam konfliktui, aptarnauti geležinkelius pavojinguose ir mūšių baruose. Nepriklausomybę paskelbusiai Lietuvai gerai funkcionuojantys geležinkeliai buvo labai svarbūs, nes be efektyvaus susisiekimo nebuvo įmanomas joks rimtesnis pasipriešinimas. Dėl to susisiekimo linijų perėmimas, jų eksploatacijos užtikrinimas ir apsauga tapo labai svarbiu Lietuvos Vyriausybės uždaviniu jau nuo 1918 m. pabaigos.

Būtinybė užtikrinti gerą susisiekimą ekstremaliomis sąlygomis gyvenančioje valstybėje privertė Vyriausybę nedelsiant geležinkeliuose įvesti karo padėtį. Tai buvo padaryta vos perėmus iš vokiečių pirmąsias bėgių linijas ir pradėjus jas naudoti kariuomenės reikmėms. 1919 m. lapkričio 25 d. oficialiai karo padėtį geležinkeliuose sankcionavo ministrų kabineto paskelbta geležinkelių militarizacija: geležinkelių zonoje paskelbta karo padėtis, geležinkelininkai tapo sukarinta struktūra, valdoma tiesioginiais karinės vadovybės įsakymais ir disciplinuojamą vadovaujantis kariškais drausmės statutais, be to, geležinkelininkams skirtas kareiviškas maisto davinys ir drabužiai iš Kariuomenės intendantūros¹²⁴.

Karo padėtį geležinkelių zonoje palaikė specialios karinės institucijos: KAM Generalinio štabo Susisiekimo skyriaus skiriamas Geležinkelių karo viršininkas ir jam pavaldžios stočių bei ruožų komendantūros. Karo komendantūros iš tikrųjų tvarkė geležinkelių eksploataciją ir stengėsi užtikrinti geležinkelio infrastruktūros apsaugą. Nors buvo įsteigta civilinė Geležinkelių valdyba, pagrindinį vaidmenį geležinkelių sistemoje vaidino kariuomenė¹²⁵. Geležinkelių karo komendantūros egzistavo iki 1923 m. pabaigos, kai jas nuo 1924 m. sausio 1 d. pakeitė Geležinkelio policija¹²⁶.

Tačiau kariuomenė nesitenkino vien karo padėties geležinkeliuose paskelbimu – ji kūrė ir savo geležinkelio padalinius. Karo geležinkelininkų istorijos pradžia laikytina 1919 m. kovo 26 d., kai Inžinerijos batalione buvo pradėta organizuoti 1-oji geležinkelių kuopa. Vadu buvo paskirtas krn. Vladas Liaudanskas¹²⁷. Kuopa pirmiausia, naudodamasi išnuomotu iš vokiečių traukiniu, sutvarkė geležinkelio ruožą Kaišiadorys–Vievis. Rugpjūčio 1 d. kuopa buvo išskirta iš Inžinerijos bataliono ir tapo savarankišku kariniu daliniu – Geležinkelių kuopa. Vadu paskirtas krn. K. Popeliučka. Kuopa išvyko į Rokiškį, vėliau – į Eglainę,

124 Kuodys, M. Karo padėties Lietuvos geležinkelių zonoje funkcionavimas 1919–1926 m. *Karo archyvas*, 2008, t. 23, p. 188.

125 Ten pat, p. 190.

126 Ten pat, p. 203.

127 Krašto apsaugos ministerijai įsakymas Nr. 57. 1919 m. kovo 28 d.

Kariuomenės geležinkelininkai ir pionieriai tiesia geležinkelį (LCVA)

kur teko susiaurinti geležinkelį iki Eglainės. Čia kuopa buvo nuo rugsėjo 1 d. iki spalio 22 d. vadovavo Obelių ir Eglainės stotims, eksploatavo siaurąjį geležinkelį Eglainė–Zarasai¹²⁸.

Prasidėjus kovoms su bermontininkais, kuopa perkelta į Baisogalos rajoną ir tapo pavaldi I brigados vadui. Jos uždutis buvo reikiamu momentu susprogdinti bermontininkų užnugaryje esančius geležinkelius, kad būtų nutrauktas bermontininkų susisiekimas, nuo lapkričio 23 d. kuopa evakavo iš bermontininkų paimtą karinį turtą. Kovų su lenkais metu vykdė kovines užduotis ir šiame fronte.

1920 m. rugpjūčio mėn. kuopa performuota į Geležinkelių batalioną¹²⁹. Pagrindinis jo uždavinys buvo užtikrinti sąlygas geležinkeliu pervežti kariuomenės dalinius, remontuoti ar atstatyti sugriautus ar išsprogdintus geležinkelio tiltus ir bėgius.

Pasibaigus Nepriklausomybės karui, karo geležinkelininkų pagrindinės užduotys buvo prižiūrėti geležinkelių tinklą, projektuoti ir statyti naujus geležinkelio ruožus bei geležinkelio tiltus. 1926 m. sausio 1 d. Geležinkelių batalionas išformuotas, vietoj jo prie Technikos pulko suformuota Geležinkelių kuopa¹³⁰.

1935 m. liepos 20 d. Geležinkelių kuopa ir Pionierių kuopa performuo-

128 Statkus, V. Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m., p. 366; Žeimantas V. Geležinkelio kariai Nepriklausomybės kare. *Lietuvos aidas*, 2000 m. lapkričio 22 d.

129 Karo technikos dalių dvidešimtmetis 1919–1939, p. 145, 150, 158.

130 Statkus, V. Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m., p. 369.

tos į 2-ąją inžinerijos batalioną, kuris dislokuotas Radviliškyje. Batalioną sudarė Technikos ir Ūkio skyriai, 1-oji ir 2-oji inžinerijos, Geležinkelių ir Mokomoji kuopos, Technikos dirbtuvės. Pagal organizacinę sudėtį batalionas buvo sudarytas iš dviejų pagrindinių specialybių karių – geležinkelininkų ir pionierių¹³¹. Nepakitusi struktūra išsilaikė iki 1940 metų.

5.5.3. Ryšininkai

Kariuomenės ryšininkų istorija prasidėjo 1919 m. sausio 8 d., sudarius Belaidžio telegrafo komandą prie Krašto apsaugos ministerijos, vadovaujamą krn. Igno Adamkavičiaus¹³². Kadangi techninių specialistų beveik nebuvo, KAM Štabe kilo mintis steigti Karinę technikos mokyklą, kurioje turėjo būti rengiami visų ginklų rūšių specialistai, tačiau vasario mėnesio pradžioje įsteigta Inžinerijos kuopa, kuriai pavesta organizuoti visus reikiamus techninius mokymus¹³³. Kovo 1 d. Inžinerijos kuopa performuota į batalioną, o jos būriai tapo kuopomis. Ryšininkai tapo sudedamąja Elektrotechnikos kuopos, vėliau – bataliono dalimi. Pirmasis ryšininkų organizatorius buvo inžinierius Timinskis, o nuo kovo mėnesio – Petraitis. Birželio mėnesio pabaigoje kuopa jau turėjo 4 karininkus, 2 Ryšių tarnybos specialistus, 1 inžinierių, 3 Ryšių tarnybos instruktorius, 1 viršilą ir 126 kareivius mokinius¹³⁴.

Liepos 1 d. Inžinerijos bataliono Elektrotechnikos kuopa tapo savarankiška karine dalimi, kuri liepos 28 d. tapo Mokomuoju elektrotechnikos batalionu. Vadu paskirtas krn. Povilas Žadeikis. Batalionas turėjo ne tik rūpintis ryšio linijomis, bet ir rengti specialistus joms prižiūrėti ir užtikrinti ryšį tarp kariuomenės vadovybės bei karinių dalių. Liepos 9 d., iš Kauno išvykus vokiečiams, kuopa perėmė jų iki tol eksploatuotą ryšių tinklą, vokiečiai perdavė ir dalį ryšių įrangos¹³⁵.

Rengti naujus specialistus kuopai buvo gana sudėtinga, nes beveik neturėjo jokių mokymo priemonių, netgi įrangos, kuriai aptarnauti jie buvo rengiami. Buvo ieškoma įvairių būdų. Telegrafo specialistai buvo rengiami pašte, prie laisvų telegrafo aparatų, radistus pasitreniruoti keletą kartų įleido vokiečių Kauno tvirtovės radijo stotis, net telefonininkai buvo rengiami tik teoriškai, nes kuopa neturėjo nė vieno telefono aparato. Žydų realinė mokykla leido naudotis

131 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai 1938–1940 m. *Karo archyvas*, 2009, t. 24, p. 167.

132 Krašto apsaugos ministerijai įsakymas Nr. 13. 1919 m. sausio 8 d.

133 Rimkevičius, J. Laisvės kovų elektrotechnikos batalionui – 85. *Kardas*, 2004, Nr. 4, p. 28.

134 Ten pat.

135 Karo technikos dalių dvidešimtmetis 1919–1939, p. 58–62.

Ryšininkas taiso telefono liniją (LCVA)

aprūpintu fizikos kabinetu. Tokiomis sąlygomis pavykdavo tik šiek tiek apmokyti atsiųstus mokinius, bet jie buvo graibstyte graibstomi karinių dalių, nes buvo reikalingi fronte¹³⁶.

Specialistai buvo rengiami batalionui tiesiogiai vykdant pavestas kovines užduotis. Per visą Nepriklausomybės karą batalionui teko atlikti didelius darbus statant ir remontuojant telefono ir telegrafo linijas dažniausiai fronto zonose.

1919 m. lapkričio 22 d. ėmė veikti bataliono karių įrengta ir prižiūrima Generalinio štabo Ryšių mazgo centrinė (tada vadinta „centrale“), spalio pabaigoje bataliono specialistams pavyko įrengti klausomąją radijo stotį, kuri leido klausytis kitų radijo stočių laidų, priimti pranešimus ir kt.

Visam tam reikėjo specialistų, todėl batalionas sparčiai augo. 1919 m. pabaigoje jame jau tarnavo beveik 400 karių ir civilių tarnautojų¹³⁷.

1922–1927 m. bataliono specialistai toliau tiesė naujas ryšio linijas, prižiūrėjo esamas, intensyviai rengė ryšio specialistus. 1923 m. sukarintą telegrafo ir telefono tinklą batalionas likvidavo ir perėjo į taikos meto sąlygas. 1927 m. rugsėjo mėnesį Elektrotechnikos batalionas vėl tapo Ryšių batalionu, kuris vykdė jam skiriamas įvairias užduotis¹³⁸.

Lietuvos kariuomenės ryšius 4-ojo dešimtmečio antrojoje pusėje detalai yra išnagrinėjęs Edvardas Vasiliauskas žurnalo „Karo archyvas“ 37-ajame tome¹³⁹, todėl čia pateiksime tik kai kuriuos apibendrintus duomenis.

136 Rimkevičius, J. Laisvės kovų elektrotechnikos batalionui – 85. *Kardas*, 2004, Nr. 4, p. 28.

137 Ten pat, p. 29–30.

138 Karo technikos dalių dvidešimtmetis 1919–1939, p. 80; Rimkevičius, J. Laisvės kovų elektrotechnikos batalionui – 85. *Kardas*, 2004, Nr. 4, p. 30.

139 Vasiliauskas, E. Lietuvos kariuomenės lygmens ryšių vienetai 1935–1940 m. *Karo archyvas*, 2022, t. 37, p. 91–157.

Ryšių bataliono vienetai turėjo remti kariuomenės lygmens junginius ar divizijas, sustiprintus pulkus, su kitomis Ryšių bataliono priemonėmis būti kariuomenės vado rezerve¹⁴⁰. Ryšių batalionas tvarkė techninių ryšių įrenginius, telefono bei telegrafo, radijo ir signalizacijos stotis, karo lauko ryšio karvelių ir šunų postus ir kt. Ryšio šunims rengti 1932 m. Ryšių batalione buvo įsteigta Ryšio šunų mokykla¹⁴¹. Šunis naudoti ryšiams pradėta 1929 m. pradžioje, kai Aštuntajame pėstininkų pulke sudaryta pirmoji Šunų ryšininkų komanda ir imta šunis dresuoti ryšiui palaikyti¹⁴². 4-ojo dešimtmečio pabaigoje ryšio šunų buvo per 80¹⁴³.

Pagrindinį Lietuvos kariuomenės dalinių ryšių užtikrindavo laidinis telefono ir telegrafo tinklas, antrasis pagal svarbą buvo radijo tinklas, į kurį buvo sujungtos viena banga dirbančios kelios kariuomenės radijo stotys. Be to, buvo naudojamas optinis ryšis, ryšio šunys ir karveliai, bet tai buvo lokaliai pagalbinės ryšio palaikymo priemonės.

Ryšių batalionas buvo dislokuotas Kaune, Šančiuose. 4-ojo dešimtmečio antrojoje pusėje Ryšių batalioną sudarė Štabas, Telefono ir telegrafo kuopa, Ra-

Ryšio šunys (VDKM)

140 Ten pat, p. 98.

141 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai 1938–1940 m. *Karo archyvas*, 2009, t. 24, p. 169.

142 Barauskas, M. Keturkojai ryšininkai. *Karys*, 1998, Nr. 8, p. 8.

143 Pociūnas, A. Lietuvos kariuomenė 1939–1940 metais. *Kardas*, 1994, Nr. 7–8, p. 18.

Ryšinininkai pratybų metu (LCVA)

dijo kuopa, Mokomoji kuopa, Šunų mokykla, karvelynai, Technikos dirbtuvės ir Stacionarių centrinių komanda. Telegrafo ir telefono kuopa susidėjo iš dviejų Telefono būrių, kuriuose buvo po 24 sunkiojo kabelio grandis, 8 lengvojo kabelio grandis, 4 raitojo kabelio grandis, 10 centrinių grandžių ir 6 vidutinės optikos stotis, Nuolatinių linijų būrio, kuriame 40 telefonininkų skyrių, 10 telegrafo specialistų skyrių, 10 kariuomenės būstinių centrinių, 12 divizijos būstinių centrinių, ir Padedamojo būrio. Radijo kuopa buvo sudaryta iš Automobilių radijo stočių būrio su 2 stočių viršininkais, 4 vairuotojais-mechanikais, 2 radijo mechanikais ir 16 radijo telegrafininkų. D (didžiųjų) radijo stočių būrį sudarė

4 stočių viršininkai, 4 radijo mechanikai, 32 radijo telegrafininkai, 4 motoristai. V (vidutinių) radijo stočių būrį sudarė 4 vyresnieji radijo telegrafininkai ir 20 telegrafininkų, „Duplex“ radijo stočių būrį – 4 vyresnieji radijo telegrafininkai ir 12 telegrafininkų, I (imtųjų) radijo stočių būrį – 4 vyresnieji radijo telegrafininkai ir 8 telegrafininkai. Taip pat buvo atskira Gonio grupė, kuri susidėjo iš viršininko, 3 sekimo punktų tarnybos, 12 gonio radijo stočių punktų tarnybos ir motociklininko. Mekomąją kuopą sudarė du Telefono būriai, vienas Radijo būrys, Telegrafininkų būrys ir Padedamasis būrys. Šunų mokykloje buvo viršininkas, trys kareiviai ir du šunų postai. Paskutinis vienetas buvo Stacionarių centrinių komanda, kurią sudarė viršininkas, ūkvedys, dviejų centrinių viršininkai ir linijų mechanikas. 1938 m. sausio mėn. batalione tarnavo 28 karininkai, 455 kareiviai ir 31 civilis tarnautojas, batalionas turėjo 57 arklius¹⁴⁴.

Lietuvos ryšininkai buvo neblogai aprūpinti ryšio technika, jos ypač pagausėjo 1935–1940 m. pradėjus vykdyti kariuomenės modernizavimo reformas. E. Vasiliausko skaičiavimais, ryšio priemonių skaičius per šį laikotarpį išaugo 3–4 kartus, tačiau pagal karo meto poreikį pusės tebetrūko¹⁴⁵.

1931 m. kariuomenės dalyse įsteigti ryšio karvelynai. Tiesa, pirmasis Karo

Kariai iš Centrinio karvelyno išveža pašto karvelius dresuoti (LCVA)

144 Vasiliauskas, E. Lietuvos kariuomenės lygmens ryšių vienetai 1935–1940 m. *Karo archyvas*, 2022, t. 37, p. 102–103.

145 Ten pat, p. 150.

ryšių karvelynas buvo įsteigtas 1926 m., kai Šarvuočių rinktinės vyr. ltn. Vladas Ivanauskas Krašto apsaugos ministerijai padovanojo 70 pašto karvelių. Ryšio karvelių laikymą ir dresavimą reglamentavo 1930 m. paskelbtas Karo ryšių karvelių įstatymas ir 1932 m. sudarytos Paštinių karvelių laikymo ir mokymo laikinosios taisyklės¹⁴⁶. 4-ojo dešimtmečio pabaigoje 21 kariuomenės ryšio karvelių karvelyne buvo per 1 100 karo lauko ryšio karvelių¹⁴⁷. 1940 m. karvelynų skaičius dėl karinių dalinių perdislokavimo kiek sumažėjo. Buvo vienas centrinis karvelynas, 11 vietinių ir 5 kilnojamieji¹⁴⁸.

Atrodytų, karveliai buvo pigios ryšio priemonės, tačiau jų išlaikymas atsiėjo nemenkus pinigus. Apskaičiuota, kad vieno karvelio dresavimas ir išlaikymas per metus atsiėjo apie 60 litų, o vieno karvelyno – apie 6 000 litų¹⁴⁹.

Ryšių batalionas ne tik aptarnavo karinį ryšių tinklą ir aprūpindavo kariuomenės dalis reikiama ryšio technika, bet ir rengė ryšininkus specialistus bei ryšininkų kadrus visai Lietuvos kariuomenei. 1940 m. birželio 1 d. batalione tarnavo 27 karininkai, 535 kareiviai, 31 civilis tarnautojas, o visoje kariuomenėje buvo 1 087 ryšininkai¹⁵⁰, nes Lietuvos kariuomenėje, be Ryšių bataliono, ryšių padalinius turėjo visi Lietuvos kariuomenės daliniai, kurių užduotis buvo palaikyti ryšius tiek taikos, tiek karo metais. Divizijose buvo Ryšių batalionas, kuriame buvo numatyti 13 karininkų ir 324 ryšininkų taikos meto etatai¹⁵¹. Šių batalionų uždaviniai buvo siauresni, jie turėjo užtikrinti divizijos štabo ryšį su divizijos pėstininkų pulkais, priedangos rinktinėmis, priskirtais artilerijos, karo aviacijos padaliniais bei kitais divizijoms priskirtais padaliniais. Kituose daliniuose buvo Ryšių būriai. Numatyta, kad, esant karo padėčiai, šie būriai išaugs į Ryšių kuopas. Pabrėžtina, kad jiems labai trūko parengto personalo.

5.5.4. Autotransportas

Lietuvos kariuomenės autotransporto istorijos pradžia galima laikyti 1919 m. sausio 30 d., kai įsteigta Inžinerijos kuopa, kurioje buvo Autobūrys. Kovo 1 d. Inžinerijos kuopai tapus batalionu, Autobūrys išaugo į Autokuopą. Pradžioje Inžinerijos batalione suformavus Automobilių kuopą, jai iš vokiečių nupirktas pirmasis automobilis „Daimler“, vėliau Karaliaučiuje nelegaliai nu-

146 Sutkus, D. Kai dronų dar nebuvo. *Karys*, 2023, Nr. 4, p. 37.

147 Pociūnas, A. Lietuvos kariuomenė 1939–1940 metais. *Kardas*, 1994, Nr. 7–8, p. 18.

148 Dėl karvelynų. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 1167, l. 55.

149 Vietinių ir paslankių karvelynų reikalu. *Ten pat*, l. 53.

150 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai 1938–1940 m. *Karo archyvas*, 2009, t. 24, p. 169, 171.

151 Štabų žinynas, p. 127.

Autobataliono garaže. Kaunas, 1920 m.
(LMAVB RS, <http://eparodos.mab.lt/s/kariuomenei-100/page/taikos-metais>)

pirkti automobiliai „Adler“, „Benz“ ir „Hanza“. Balandžio 3 d. Autokuopa buvo išskirta iš Inžinerijos bataliono ir tapo savarankiška karine dalimi¹⁵². Gruodžio mėnesį jau įkuriamas Autobatalionas¹⁵³. Jo automobilių parkas ypač praturtėjo paėmus nemažą grobį iš bermontininkų. Gauta apie 60 krovinių ir 20 keleivinių automobilių. Nors visus juos reikėjo remontuoti, Autobataliono dirbtuvės sėkmingai susitvarkė su užduotimi. Įsteigus Šoferių mokyklą, batalionas ėmė rengti ir vairuotojus. 1920 m. viduryje batalionui teko suformuoti autobūrius, kurie buvo dislokuoti prie divizijų štabų jų poreikiams tenkinti. 1920 m. pabaigoje Autobatalioną sudarė Štabo kuopa, Autotransporto kuopa, susidedanti iš 4 būrių, Autosusisiekimo komanda ir sanitarinis autotransportas. Iš viso batalione tarnavo 15 karininkų ir apie 400 kareivių šoferių. Batalionas turėjo apie 150 automobilių ir motociklų¹⁵⁴.

1926 m. sausio 1 d. Autobatalionas buvo išformuotas ir kaip Autokuopa įjungtas į Technikos pulką, tačiau dirbtinai sukurtas įvairių specialybių ir technikos junginys nepasiteisino ir 1927 m. buvo išformuotas. Technikos pulką išformavus, iš jo 1927 m. rugsėjo 1 d. išskirta savarankiška karinė dalis – Autokuopa¹⁵⁵.

152 Statkus, V. Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m., p. 334.

153 Karo technikos dalių dvidešimtmetis 1919–1939, p. 127–128, 130.

154 Statkus, V. Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m., p. 336.

155 Karo technikos dalių dvidešimtmetis 1919–1939, p. 134–135.

Kariuomenės „Fiat“ sunkvežimis (LCVA)

Nuo 1931 m. sausio 1 d. Autokuopa pertvarkyta į Automobilių rinktinę. Ji padalinta į du būrius – lengvųjų automobilių ir sunkvežimių¹⁵⁶.

Nepriklausomybės metais smarkiai išaugo kariuomenės autotransporto skaičius. Nuolat buvo perkami nauji ir naudoti automobiliai, motociklai, traktoriai ar kita kariuomenei reikalinga technika. Ypač vykęs pirkinys buvo 1929 m. įsigyti 22 triašiai 1,5 tonos keliamosios galios „Fiat“ sunkvežimiai. Jų buvo perkama ir vėlesniais metais, nes šie sunkvežimiai patikimi, jų priežiūra nesudėtinga. 1936 m. nupirkta 15 ZIS ir 15 „Ford“ automobilių¹⁵⁷, kito transporto. Susidėvėję automobiliai ir motociklai buvo nurašomi. Iki 1940 m. automobilių ūkis atnaujintas. Pasenę ir nurašyti automobiliai perduoti į Intendantūros sandėlius arba panaudoti kaip atsarginės dalys. Viena kariuomenės autotransporto dalis priklausė Autorinktinei, dislokuotai Kaune, Šančiuose, kita dalis – kitiems daliniams. 1940 m. pradžioje Lietuvos kariuomenė turėjo 363 sunkvežimius ir 198 lengvuosius automobilius, 184 motociklus, 25 priekabas, 11 cisternų, 29 sanitarinius automobilius, 35 autobusus, 13 traktorių. Pagrindiniai lengvųjų automobilių modeliai buvo „Ford“, „Opel Olympia“, „Vaux-Hall“, „Polski Fiat“ ir kt.

Sunkvežimių modeliai: dviašiai – „Fiat“ mod. 507F (30AJ), „Morris Commercial CS 13/40“ (55AJ), „Ford“ 157 mod. 79 (85 AJ); triašiai – „Ford“ 157 tipo

156 Grigoraitis, V. Lietuvos kariuomenės automobiliai. *Lietuvos archyvai*, 1999, t. 12, p. 31.

157 Ten pat, p. 30, 37.

„Fordson Sussex“ (65 AJ), „Ford“ 157 mod. 79 (85 AJ), „Ley Land“ tipo KDSX1 (60 AJ), ZIS-6 (73 AJ); sunkvežimiai su dujų generatoriais – „A/B Volvo Geotborg“ tipo LV-94 (90 AJ); sanitariniai automobiliai – „Morris Commercial CS 11/30“, „Polski Fiat“.

Motociklai – BSA, BMW, „Harley Davidson“, „Indian“ ir kt.

Degalų atsargos, deja, nebuvo gausios: 3 892 t benzino, 631 t tepalų ir 6 448 t gazolio¹⁵⁸.

Reikia pabrėžti, kad nors kariuomenėje buvo sukurta efektyvi technikos pirkimo sistema, leidusi tinkamai įvertinti išigijamas transporto priemones, dėl lėšų trūkumo dažnai tekdavo pirkti ne moderniausią ir tinkamiausią techniką, o tiesiog įperkama¹⁵⁹. Be to, kariuomenės automobilių poreikis buvo nepakankamai įgyvendintas, todėl numatyta, kad kariuomenės mobilizacijos metu turi būti mobilizuoti ir gyventojų automobiliai.

Autorinktinė taikos metais rengė vairuotojus, aprūpino kariuomenės dalis ir įstaigas transporto priemonėmis, degalais, medžiagomis, rūpinosi kariuomenės transporto remontu, pagal karo meto etatus rengė formuojamo Autobataliono planus ir tinkamus kadrus, pervežė kariuomenės dalis į įvairius punktus. Minėti Autorinktinės uždaviniai, ypač vairuotojų rengimas, tuometėmis sąly-

Autobataliono Mokomosios kuopos kariai. 1923 m. (VDKM)

158 Pociūnas, A. Lietuvos kariuomenė 1939–1940 metais. *Kardas*, 1994, Nr. 7–8, p. 16–17.

159 Grigoraitis, V. Lietuvos kariuomenės technika 1918–1940. Vilnius, 2009, p. 258.

gomis buvo itin svarbūs vykdant kariuomenės ir krašto motorizaciją bei transporto remontą. Autorinktinės vaidmuo Lietuvoje ir taikos sąlygomis buvo labai svarbus. Autorinktinės parengtų vairuotojų ir motociklininkų skaičius kasmet didėjo. 1938 m. buvo išleista 250 vairuotojų ir 98 motociklininkai, o 1939 m. – atitinkamai 257 ir 95. Galima sakyti, kad Autorinktinė buvo virtusi autoritetinčiausia ir didžiausia vairuotojų mokykla tuometėje Lietuvoje¹⁶⁰.

Lietuvą okupavus Sovietų Sąjungai, Lietuvos kariuomenė turėjo 363 sunkvežimius, iš kurių 150 reikėjo remontuoti. Lengvųjų automobilių parką sudarė 198 mašinos, iš kurių net 102 reikalavo remonto¹⁶¹.

5.5.5. Šarvuočių daliniai

Lietuvos šarvuočių dalinių istorija prasidėjo 1920 m. kovo 1 d., kai buvo įkurtas **Šarvuotų automobilių dalinys**. Pirmąjį šarvuotą automobilį „Fiat“ Lietuvos kariuomenė atėmė kaip karo grobį iš raudonarmiečių, juos vydoma Utenos link. Antrasis šarvuotis buvo paimtas iš bermontininkų, bet jis tiko tik kaip atsarginės dalys. 1920 m. sausio 29 d. Virbalio stotyje iš vokiečių gen. Henrio Niselio iniciatyva buvo perimti 4 šarvuoti automobiliai „Daimler“, kiekvienas ginkluotas 4 sunkiaisiais vokiškais „Maksim“ kulkosvaidžiais. Kovo 1 d. Autobataliono kpt. Kazys Musteikis paskirtas naujai formuojamo kariuomenės dalinio – Šarvuoto būrio vadu¹⁶². Būrys priklausė Autobatalionui. Būriui, be turimų 5 šarvuočių, dar priskirtas lengvasis automobilis ir du sunkvežimiai. Visuose šarvuočiuose buvo suformuotos komandos, kuriose – iki 6 karių.

Šarvuočiai 1920 m. dalyvavo kovose su lenkais. Liepos 13 d. trys šarvuočiai išsiųsti į Vilniaus komendantūrą. Šarvuočiai „Aras“ ir „Šarūnas“ dalyvavo kovose su lenkais ties Seinais, Beržininkais, Gibais, Pockūnais, Pranckais. Lietuvos kariuomenę puolant „sukilusiai“ gen. L. Želigovskio kariuomenei, Vilniuje buvę šarvuočiai dalyvavo kovose stabdant želigovskininkų puolimą. Už pasižymėjimą kautynėse su lenkais Vyčio kryžiumi buvo apdovanoti 6 Šarvuočių būrio kariai¹⁶³.

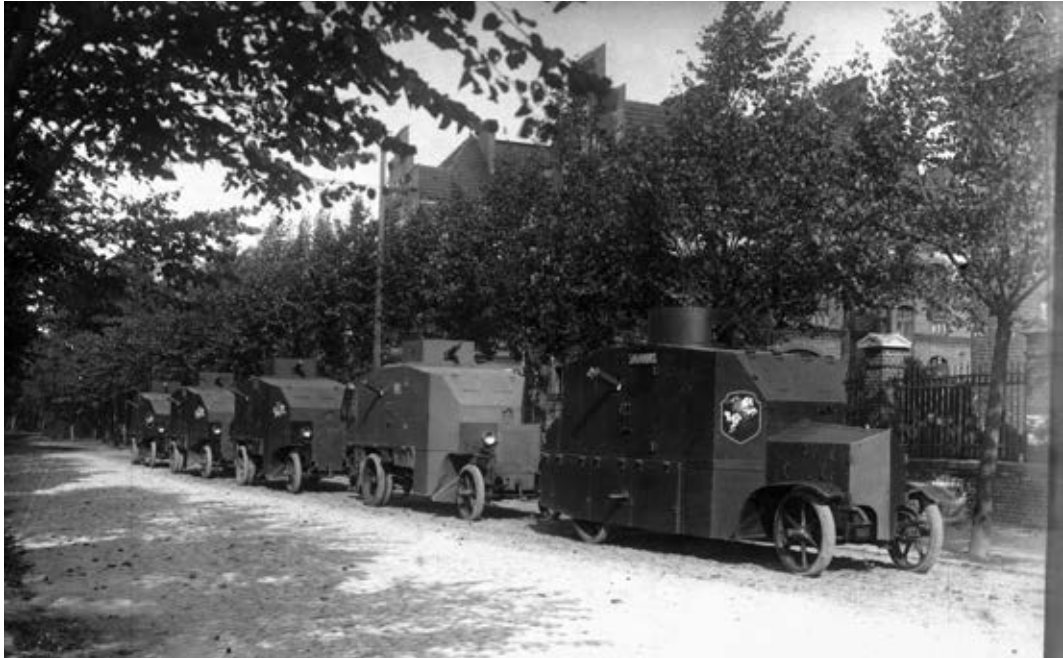
1921 m. rugpjūčio 1 d. Šarvuočių būrys buvo performuotas į Šarvuotą autodivizioną, o 1924 m. sausio 1 d. jis įjungtas į Šarvuočių rinktinę ir kaip savarankiškas karinis dalinys nustojo egzistuoti. Rinktinėje buvo suformuota Šarvuo-

160 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai 1938–1940 m. *Karo archyvas*, 2009, t. 24, p. 171.

161 29-ojo teritorinio korpuso tiekimo viršininko 1940-09-17 skubus raportas XI armijos štabo viršininkui. LCVA, f. R-222, ap. 1, b. 15, l. 95.

162 Įsakymas kariuomenei Nr. 297. 1920 m. kovo 1 d.

163 Statkus, V. Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940, p. 346.

Šarvuotieji automobiliai. 1924 m. (LCVA)

čių kuopa. Ji turėjo 10 šarvuočių, iš kurių minėti 4 „Daimler“ buvo dar Pirmojo pasaulinio karo laikų, o 6 Švedijoje 1935 m. pirkti „Landsverk 181-29/34“ šarvuočiai po du buvo išdalinti kavalerijos pulkams. Šių šarvuočių bokštelyje buvo įtaisyti „Oerlikon“ 20 mm automatinis pabūklas bei kulkosvaidis, o dar vienas kulkosvaidis – šalia vairuotojo¹⁶⁴.

Pirmojo pasaulinio karo metais kovose itin svarbūs buvo **šarvuotieji traukiniai**, todėl ir Lietuvos karinės vadovybės rūpesčiu Kauno artilerijos dirbtuvėse buvo pagamintas pirmasis šarvuotasis traukinys. Buvo apšarvuotas garvežys, ant trijų vagonų platformų pastatyta po dvi vokiškas patrankas. Viename vagone įrengta šarvuota vadavietė (šarvų storis – 20 mm). Joje padarytos keturios šaudymo angos kulkosvaidžiams. Šalia pabūklų dar dviejuose vagonuose įrengta 12 kulkosvaidžių. Šarvuočio bazę sudarė penki vagonai: trys keleiviniai – komandai, ir du prekiniai – sandėliams¹⁶⁵. 1920 m. rugpjūčio 25 d. traukinys pavadintas „Gediminu“ ir perduotas naudoti. Vadu paskirtas krn. Jonas Kraucevičius. Traukinys dalyvavo kovose su lenkais, tačiau pirmosiomis spalio dienomis kovinė traukinio dalis Varėnoje atiteko lenkams. Lapkričio pabaigoje traukinys buvo atkurtas ir patobulintas, atsižvelgus į kovose su lenkais

164 Ten pat, p. 347.

165 Žeimantas, V. „Gediminui“ – pirmajam lietuvių šarvuotam traukiniui – 80 metų. *Lietuvos aidas*, 2000 m. rugsėjo 9 d.

pastebėtus trūkumus¹⁶⁶.

Šarvuoti traukiniai buvo statomi ir toliau. Iki 1921 m. liepos pabaigos pastatyti dar du šarvuoti traukiniai – „Kęstutis“ ir „Algirdas“. Prie šių pridėjus dar du pagalbinius traukinius, 1921 m. rugpjūčio 1 d. suformuotas Šarvuotųjų traukinių pulkas, vadu paskirtas plk. lt. J. Kraucevičius. 1924 m. sausio 1 d. Šarvuotųjų traukinių pulkas buvo reorganizuotas į Šarvuotųjų traukinių batalioną ir įjungtas į suformuotą Šarvuočių rinktinę. Ją sudarė traukiniai „Gediminas“ ir „Kęstutis“. Šarvuotasis traukinys „Algirdas“ buvo likviduotas, o jo įgula ir karinis turtas priskirtas traukiniui „Gediminas“¹⁶⁷.

Mažinant Lietuvos kariuomenę, Šarvuotųjų traukinių batalioną nuspręsta išformuoti, bet 1927 m. rugsėjo 16 d. batalionas buvo ne išformuotas, o performuotas į kuopą, joje paliekant tik šarvuotąjį traukinį „Gediminas“. Išformuoto traukinio įranga turėjo būti tinkamai paruošta ir užkonservuota. Toks sprendimas priimtas motyvuojant tuo, kad kasdienis šarvuotųjų traukinių aptarnavimas reikalauja didelių lėšų, o jų efektyvumas karo atveju Lietuvos sąlygomis būtų nedidelis. 1935 m. rugpjūčio mėn. buvo išformuota ir kuopa¹⁶⁸.

Visą laiką, kol funkcionavo šarvuotųjų traukinių koviniai daliniai, juos sudarė dvi pagrindinės dalys – kovinė ir bazinė. Į kovinę dalį įėjo prekiniai garvežiai, 1–4 keturašės ir dviašės artilerijos platformos, ginkluotos patrankomis ir haubicomis, 1–2 kulkosvaidžių vagonai, ginkluoti kulkosvaidžiais, 1–2 motorinė ir rankinė šarvuotosios drežinos, skirtos žvalgybai. Bazinę dalį sudarė keliolika rusiškų ir vokiškų keturašių, triašių ir dviašių keleivinių ir prekinų vagonų, kontrolinių platformų. Šarvuotieji traukiniai buvo ginkluoti įvairių kalibrų prancūziškomis ir vokiškomis (angliškomis) patrankomis, vokiškomis haubicomis ir kulkosvaidžiais¹⁶⁹.

1924 m. sausio 1 d. pradėta formuoti **Šarvuočių rinktinė** buvo dislokuota Kaune, Aukštojoje Fredoje. Jos vadu paskirtas plk. lt. J. Kraucevičius. Į įkurtą Šarvuočių rinktinę įtraukti šarvuotieji automobiliai, šarvuotieji traukiniai, o nuo 1924 m. birželio 1 d. rinktinę papildė tankų dalinys¹⁷⁰. 1927 m. rugsėjo 16 d., po eilinės reorganizacijos, Šarvuočių rinktinę sudarė 3 kuopos: Tankų, Šarvuotojo traukinio ir Šarvuotųjų automobilių. Nuo 1935 m. rudens rinkti-

166 Stoliarovas, A. Lietuvos kariuomenės šarvuotieji traukiniai 1920–1935 m. *Karo archyvas*, 2018, t. 33, p. 62–63, 74–75.

167 Ten pat, p. 85.

168 Stoliarovas, A. Lietuvos kariuomenės šarvuotieji traukiniai 1920–1935 m. *Karo archyvas*, 2018, t. 33, p. 89, 91; Kasparavičius, A. Koalicinės liaudininkų ir socialdemokratų vyriausybės pastangos reorganizuoti kariuomenę 1926 metais. *Lietuvos istorijos metraštis, 1993 metai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994, p. 66.

169 Stoliarovas, A. Lietuvos kariuomenės šarvuotieji traukiniai 1920–1935 m. *Karo archyvas*, 2018, t. 33, p. 111.

170 Karo technikos dalių dvidešimtmetis 1919–1939, p. 180, 197.

Šarvuotojo traukinio „Gediminas“ įgula prie garvežio (VDKM)

nė perdislokuota į Radviliškį. Šarvuočių rinktinę sudarė Rinktinės štabas, trys Tankų kuopos, Šarvuotųjų automobilių kuopa, Mokomasis ir Ūkio būriai bei Technikos dirbtuvės¹⁷¹. Technikos dirbtuvėse buvo patvirtinti 78 etatai¹⁷².

Lietuvos kariuomenė 1940 m. pradžioje turėjo 36 veikiančius lengvuosius **tankus** „Renault FT-17“ ir „Vickers-Carden Loyd“. (1939 m. jų buvo 44, bet lapkričio mėn. Vilniuje, užsidegus garažui, sudegė 8 tankai „Vickers-Carden Loyd“, 2 buvo apgadinti.) 12 „Renault FT-17“ nupirkti Prancūzijoje 1923 m. rugsėjo mėnesį. Jie buvo pagaminti 1917 m. ir jau naudoti Pirmojo pasaulinio karo frontuose¹⁷³, bet Kauno dirbtuvėse suremontuoti, pakeisti kulkosvaidžiai ir 1924 m. gruodžio 24 d. perduoti Šarvuočių rinktinei. Buvo suformuotas Tankų batalionas, vadu paskirtas plk. Petras Kubiliūnas. 1927 m. batalionas buvo performuotas į Tankų kuopą¹⁷⁴.

Per visą tankų dalinio, kaip kovinio vieneto, egzistavimo laikotarpį keitėsi vidinės struktūros ir veiklos ypatumai. Tankų dalinį sudarė Štabas ir koviniai padaliniai – kuopos ir būriai, o nuo 1928 m. dar ir Ugniagesių komanda. Da-

171 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai 1938–1940 m. *Karo archyvas*, 2009, t. 24, p. 174.

172 Štabų žinynas, p. 144.

173 Grigoraitis, V. Lietuvos kariuomenės technika 1918–1940 m., p. 103.

174 Žeimantas, V. Pirmieji tankai Lietuvos kariuomenėje. *Lietuvos aidas*, 2001 m. liepos 24 d.; Tankai Lietuvos kariuomenėje 1924–1940 m. Albumas. Vilnius: Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija, 2015, p. 6, 10.

Tankų „Renault FT-17“ kuopa pratybose Fredos apylinkėse, ties Kaunu. 1924 m. (LCVA)

linyje nuolat tarnavo apie 100 karių. Tankų dalinio padaliniais buvo patikėtos įvairios apsaugos, gynybos ir kitokios funkcijos, todėl jie buvo priskirti prie pėstininkų ar kavalerijos pulkų ir divizijų Alytuje, Klaipėdoje, Marijampolėje, Tauragėje, Vilniuje¹⁷⁵.

1934 m. pabaigoje nupirkti 16 anglišų „Vickers-Carden Loyd“ tankų buvo 1933 m. gamybos, visi jie perduoti 1935 m. liepos 31 d. suformuotai Šarvuočių rinktinės 2-ajai tankų kuopai¹⁷⁶. 1937 m. dar nupirkta 16 vnt. 1935 m. modelio „Vickers-Carden Loyd“ tankų. Tai buvo patobulinta 1933 m. modelio versija. Taip buvo sukomplektuota Šarvuočių rinktinės 3-ioji kuopa¹⁷⁷. Tai buvo greiti ir manevringi tankai, keliu galėję važiuoti iki 45 km per valandą greičiu. Tankas svėrė 1,5 tonos, motoras – 22 arklio jėgų galios, ilgis – 2,46 m, plotis – 1,7 m, aukštis – 1,22 m, šarvai – 4–8 mm. Tankas buvo ginkluotas sunkiuoju kulkosvaidžiu. Įgulą sudarė vairuotojas ir kulkosvaidininkas¹⁷⁸.

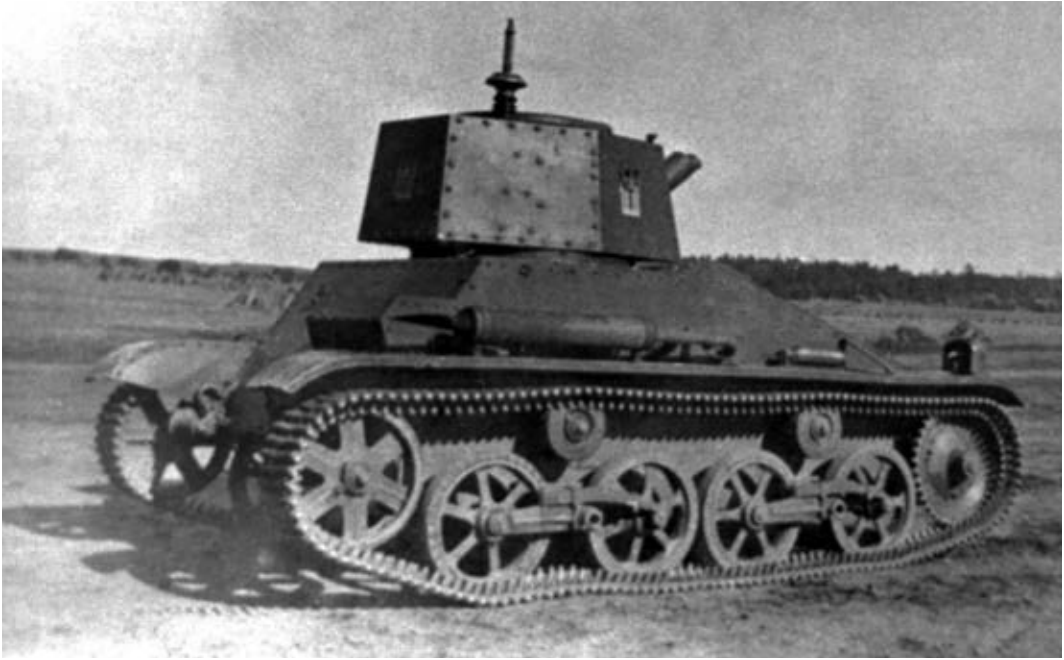
Lietuvos karinė vadovybė gerai suprato, kad Lietuvai reikia modernesnių tankų. 1937 m. Čekoslovakijos gamykloje „Českomoravská Kolben Daněk“ užsakytas dar 21 lengvasis tankas LLT (*Lehký Litevski Tank*). Už dalį tankų buvo

175 Tankai Lietuvos kariuomenėje 1924–1940 m. Albumas, p. 11.

176 Volungevičius, Š. Lietuvos kariuomenės tankai ir jų vaidmuo valstybės gynybos planuose XX a. 4-ajame dešimtmetyje. *Karo archyvas*, 2018, t. 33, p. 122.

177 Ten pat, p. 130–131.

178 Jokubauskas, V. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. Tarpukario Lietuvos atvejis, p. 145.

Angliškas lengvasis tankas „Vickers-Carden Loyd“ (LCVA)

sumokėta, ir 21 tankas jau buvo pagamintas¹⁷⁹, bet Vokietijai užgrobus Čekoslovakiją, jie Lietuvos nepasiekė.

Lietuvos kariuomenės turėti tankai „Renault FT17“ ir „Vickers-Carden Loyd“ priklausė lengvųjų tankų kategorijai ir turėjo daug konstrukcinių panašumų. XX a. 4-ajame dešimtmetyje daugelis šių tankų turėjo didesnių ar mažesnių techninių problemų, kurias sukeldavo tokios priežastys, kaip konstrukcijos susidėvėjimas, jos defektai ar netinkama kovos mašinų priežiūra, eksploatacija. Kariuomenės vadovybė, suprasdama, kokia ši karo technika svarbi ir brangi, stengėsi užtikrinti reikalingus jos remonto darbus¹⁸⁰.

Lietuvos kariuomenėje tankų ir kitų šarvuočių daliniams savarankiškas vaidmuo nenumatytas. Kaip teigta Pėstininkų statute, jiems buvo skirtas pėstininkų rėmimo vaidmuo puolimo metu¹⁸¹.

Tankai – sudėtingos kovos mašinos, todėl, norint sėkmingai kautis, jiems valdyti reikėjo parengti karius pagal specialią programą. Nors pirmieji tankistai parengti dar 1920 m. Rygoje, jų nepakako. Kadrus teko rengti patiems.

4-ojo dešimtmečio viduryje prie Karo technikos valdybos nuspręsta

179 Kasparavičius, A., Mieliauskas, T. Lietuvos–Lenkijos santykiai ir Lietuvos kariuomenės modernizavimas 1926–1939 metais. *Karo archyvas*, 1998, t. 15, p. 155.

180 Volungevičius, Š. Lietuvos kariuomenės tankai ir jų vaidmuo valstybės gynybos planuose XX a. 4-ajame dešimtmetyje. *Karo archyvas*, 2018, t. 33, p. 183.

181 Jokubauskas, V. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. Tarpukario Lietuvos atvejis, p. 248.

įsteigti 6 mėnesių Šarvuočių karininkų kursus 12 klausytojų: šešiams – iš Šarvuočių rinktinės, dar šešiams – iš kitų kariuomenės dalių. Kursai vyko Karo technikos štabo Autorinktinės patalpose ir įvairiose lauko vietovėse Kaune. Šių kursų klausytojai mokėsi teorinių ir praktinių dalykų: taktikos, tankų tarnybos, ginklų, tankų ir šarvuočių veikimo ir naudojimo, ryšių, taikomosios matematikos, elektrotechnikos, taikomosios fizikos, taikomosios mechanikos, medžiagų technologijos, transporto dalykų, karo lauko rengimo, taikomosios topografijos, priešlėktuvinės ir priešcheminės apsaugos, braižybos. Išleidus pirmąją laidą, organizuota antroji, kurią 1937 m. lapkričio 22 d. baigė dar 18 karininkų¹⁸².

Pirmieji tankai buvo ginkluoti kulkosvaidžiais, todėl visų pirma reikėjo parengti kulkosvaidininkų. Iki 1925 m. jie buvo rengiami pėstininkų pulkuose. Tačiau šaudymas iš tanko turėjo savos specifikos, todėl nuo 1925 m. nutarta kulkosvaidininkus rengti Šarvuočių rinktinėje. Jauni kariai mokėsi 6 mėnesius trunkančiuose kursuose. Jie susipažindavo su kulkosvaidžio mechanizmu, išmokdavo šaudyti nuo stovo ir iš tanko. Be to, susipažindavo ir su tanko konstrukcija, nors vairuoti nebuvo mokomi. Baigę kursus, kareiviai įgaudavo teisę būti pakelti į puskarininkius ir tapti tankų vadais.

Jauni tankų vairuotojai iš pradžių mokėsi vairuoti automobilius Autorinktinėje. Po to jau Tankų batalione dar du mėnesius mokėsi valdyti tankus. Iki 1934 m. tankus aptarnavo ryšininkai telefonininkai, o nuo 1934 m. – radiistai, kurie, baigę kursus, galėjo dirbti su tankuose buvusiais radijo aparatais¹⁸³.

1940 m. pradžioje, atsižvelgus į karo veiksmus Lenkijoje, imta planuoti karo metu tankus sutelkti į batalioną, todėl jau taikos metais Šarvuočių rinktinei buvo siūloma sudaryti du batalionus, kurių vienas būtų kovinis, o kitą sudarytų rezerviniai ir mokomieji padaliniai. Planuojamą kovinį Šarvuočių rinktinės batalioną turėjo sudaryti štabas, 2-oji, 3-ioji ir 4-oji tankų kuopos, Priešlėktuvinė kuopa ir Pionierių būrys¹⁸⁴. Tačiau dėl sovietų okupacijos šie planai neįgyvendinti.

Karo technikos daliniai pagal paskirtį buvo sujungti į batalionus, kuriems vadovavo karo technikos viršininkas. Kiekvienas karo technikos dalinys turėjo savo stacionarias dirbtuves, kuriose remontavo savo ir kitų kariuomenės dalių techniką. 4-ojo dešimtmečio pabaigoje karo technikos daliniai buvo nedideli, bet aprūpinti gana modernia technika ir gerai organizuoti.

182 Tankai Lietuvos kariuomenėje 1924–1940 m. Albumas, p. 41–42.

183 Žeimantas, V. Pirmieji tankai Lietuvos kariuomenėje. *Lietuvos aidas*, 2001 m. liepos 24 d.

184 Jokubauskas, V. Lietuvos gynyba 1923–1940 metais: karinė galia. *Lietuvos valstybingumo branda ir trapumas (1918–1940 m.)*, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2015, p. 240.

5.6. Lietuvos karinis laivynas

Karo technikos viršininkui priklausė ir karinio laivyno užuomazga – karinis mokomasis laivas „Prezidentas Smetona“. 1927 m. už 289 000 Lt iš Vokietijos Vidaus reikalų ministerija Pakrančių apsaugai nupirko 1917 m. statybos nuginkluotą karo laivą – minų traleris M-59. Jo vandens talpa – 550 t, ilgis – 62 m, plotis – 7,3 m, grimzlė – 2,8 m, greitis – 18 jūrmylių per valandą (toks buvo pradinis greitis, 1940 m. laivas dėl susidėvėjimo galėjo pasiekti tik pusę pradinio greičio). Anglių paimdavo 120 t, per valandą sudegindavo 1 t¹⁸⁵.

Laivas kontrabandininkams gaudyti netiko, todėl 1932 m. gruodžio 28 d. ministrų kabinetas nutarė leisti, kad laivą iš Vidaus reikalų ministerijos perimtų Krašto apsaugos ministerija. Laivas perduotas 1933 m. sausio mėnesį¹⁸⁶.

1935 m. rugpjūčio 1 d. kariuomenės vado įsakymu buvo oficialiai įsteigtas Lietuvos karinis laivynas, kaip savarankiška kariuomenės rūšis. Jo pirmuoju laivu ir tapo iš Vidaus reikalų ministerijos perimtas mokomasis karo laivas „Prezidentas Smetona“. Laivas buvo pavaldus karo technikos viršininkui. Laivo vadu

Karo laivas „Prezidentas Smetona“ (AA)

185 Surgailis, G. Lietuvos karinis laivynas 1935–1940. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2003, p. 7.

186 Ten pat, p. 13.

1935 m. liepos 20 d. paskirtas mjr. Antanas Kaškelis¹⁸⁷. Laivo paskirtis – mokyti lietuvių jūrininkus. Laivo įgulą sudarė daugiau nei 30 jūreivių, tarp kurių 4 karininkai ir 6 puskarininkiai.

Karo laivas, be tiesioginės funkcijos rengti jūreivius planuojamam plėsti Lietuvos kariniam laivynui, turėjo ir svarbią reprezentacinę funkciją. Jis labai domino Lietuvos visuomenę, todėl beveik visos ekskursijos, atvykusios į Klaipėdą ar keliaudavusios į Šventąją, būtinai užsukdavo ir į karo laivą.

Laivas, perėjęs Krašto apsaugos ministerijos priklausomybėn, buvo kapitaliai remontuojamas Klaipėdos uosto dirbtuvėse, apginkluotas dviem 20 mm automatiniais pabūklais „Oerlikon“, dviem sunkiaisiais kulkosvaidžiais „Maxim 08“, dviem lengvaisiais kulkosvaidžiais „Brno“, 38 šautuvais „V.z.24“, aštuoniais 7,65 mm kalibro „Mauser“ sistemos pistoletais, dviem raketiniais pistoletais, turėjo 48 dujokaukes. Laive buvo sukaupta 840 sviedinių „Oerlikon“ pabūklams, 24 000 kovos šovinių SS, 10 500 kovos šovinių S ir 90 vnt. 7,65 mm šovinių pistoletams¹⁸⁸.

Karo metu Pasienio policijos apsaugos kateriai „Aitvaras“, „Banga“, „Lietuvaitė“, „Partizanas“, „Savanoris“, „Šaulys“, „Vėjas“ su visomis įgulomis turėjo pereiti Krašto apsaugos ministerijos žinion ir sudaryti karo laivo „Prezidentas Smetona“ vadovaujamą Lietuvos karinį laivyną.

1939 m. kovo 22 d., 8 val. 30 min., į laivą atvykęs karinės vadovybės atstovas plk. Petras Kutka įsakė pasiimti viską, kas įmanoma, iš sandėlių ir skubiai išplaukti iš Klaipėdos. 10 val. 30 min. laivą iš trijų pusių apsupo vokiečių SA smogikai, todėl 11 val. laivas buvo priverstas, nutraukęs krovimo darbus, išplaukti iš Klaipėdos. Lietuvos karo laivas „Prezidentas Smetona“, šeši pakrančių apsaugos laivai ir Lietuvos prekiniai laivai, stovėję uoste, išplaukė iš jo likus valandai iki vokiečių karinio laivyno pasirodymo uoste. Mažieji pakrančių apsaugos laivai nuplaukė į Šventosios uostą, prekiniai laivai išplaukė į Liepojos uostą, o „Prezidentas Smetona“, negalėjęs išplaukti į Šventosios uostą, sustojo jūroje, prieš šį uostą¹⁸⁹.

1939 m. kovo 28 d. laivas išplaukė į Liepoją, kur buvo remontuojamas ir laukė, kol bus pagilintas įplaukimo į Šventosios uostą kanalas. Į Šventąją laivas išplaukė liepos 6 d. ir jame liko iki sovietų okupacijos.

187 Ten pat, p. 21.

188 Aktas Nr. 656. LCVA, f. 832, ap. 1, b. 5, l. 264–265; Mjr. A. Kaškelio 1935 m. spalio 26 d. raportas karo technikos viršininkui. LCVA, f. 1364, ap. 1, b. 415, l. 137.

189 Jūr. kpt. A. Kaškelio raštas karo technikos viršininkui. LCVA, f. 832, ap. 1, b. 38, l. 28; Jurg Meister. Lietuvos laivynas. *Karys*, 1975, Nr. 1, p. 47.

5.7. Karo aviacija

Jei šarvuotos technikos skaičiumi ir jos kokybe Lietuva atsiliko nuo kitų Baltijos valstybių, tai Lietuvos karo aviacija buvo moderniausia Baltijos šalyse.

1919 m. sausio 30 d. pradėta formuoti Inžinerijos kuopa, kurioje buvo ir Aviacijos būrys, vadovaujamas krn. Kosto Fugalevičiaus. Savų lakūnų neturėta, todėl buvo pasamdyti penki vokiečių lakūnai, o balandžio 1 d. aviacijos inspektoriumi pasamdytas buvęs Švedijos jūrų aviacijos viršininkas mjr. Karlas Olofas (Olè) Dalbekas (*Carl Olof Dahlbäck*). Jis šias pareigas ėjo iki 1919 m. gruodžio 1 dienos. Kovo 1 d. Inžinerijos kuopa tapo batalionu, o jos būriai tapo kuopomis. Kovo 12 d. Aviacijos dalis tapo savarankiška karine dalimi, kuriai vadovauti paskirtas inžinierius krn. Petras Petronis. Tuo metu Aviacijos dalį sudarė 6 karininkai, karo valdininkas, 4 laisvai samdomi tarnautojai ir 30 mokinių bei kareivių. Tą pačią kovo 12 d. atidaryta ir Aviacijos mokykla, vadovaujama K. Fugalevičiaus. Gegužės mėnesį priimtas tarnauti pirmasis lietuvis lakūnas Pranas Hiksa. Jis buvo baigęs Anglijos karališkųjų oro pajėgų mokyklą, tarnavo Rusijos aviacijoje¹⁹⁰.

Vasario–liepos mėnesiais iš vokiečių karinio dalinio Kaune buvo perimti angarai ir juose esantis aviacijos turtas. Kurį laiką pasikeisdami Aviacijos daliai vadovavo kpt. Vincas Gavelis, anglų mjr. C. Karas (*C. O. Carr*), o 1920 m. liepos 17 d. vadu paskirtas gen. lttn. Juozas Kraucevičius, buvęs carinės Rusijos karo lakūnas, Šiaurės fronto aviacijos inspektorius. 1920 m. rugsėjo 1 d. Aviacijos dalis pavadinta Aviacijos korpusu, o rugsėjo 22 d. – Oro laivynu. Suformuotos 2 eskadrilės, o 1921 m. birželio 29 d. Oro laivynas pavadintas Karo aviacija¹⁹¹.

Pirmuoju Lietuvos karo aviacijos lėktuvu tapo 1919 m. vasario 5 d. prie Jiezno nusileidęs ir lietuvių kareivių paimtas raudonarmiečių lėktuvas „Sopwith 1½ Struter“. Tiesa, į orą lietuvių lakūnų jis buvo pakeltas tik 1921 metais. 1919 m. vasario mėn. Vokietijoje nupirkti 8 nauji lėktuvai LVG C.VI¹⁹².

1919 m. gruodžio 16 d. išleidus pirmąją karo lakūnų laidą, Karo aviacijos mokykla buvo uždaryta. Toliau lakūnai ir technikai buvo rengiami Mokomojoje eskadrilėje, kuri suformuota 1920 m. rugsėjo 1 dieną. Mokomoji eskadrilė veikė iki 1932 m. sausio 1 d., kai vėl atkurta Karo aviacijos mokykla¹⁹³.

Lėktuvų skaičius augo, nes jų ir pirka užsienyje, ir konstravo bei gamino savus modelius Lietuvos konstruktoriai Jurgis Dobkevičius ir Antanas Gustaitis.

190 Gamziukas, A. Aviacija Lietuvoje 1919–1940. Kaunas: Lietuvos technikos muziejus, 1993, p. 5–6, 12.

191 Ten pat, p. 6, 8.

192 Ten pat, p. 15–16.

193 Peseckas, V. Lietuvos karo aviacija 1919–1940. *Krašto apsauga*, 2002, Nr. 13, p. 10–11.

Iš bermontininkų atimti lėktuvai. 1919 m. (LCVA)

1923 m. gegužės mėn. atgabenti iš Italijos nupirkti 10 žvalgybinių lėktuvų SVA-10. 3-iojo dešimtmečio viduryje pradėjus modernizuoti Lietuvos karo aviaciją, 1925 m. birželio mėn. nupirkti čekoslovakieški naikintuvai „Šmolik Š-20L“, 10 čekoslovakieškų vienviečių dvisparnių naikintuvų „Letov Š.20 L“. 1928 m. birželio mėn. – 20 itališkų lengvųjų bombonešių „Ansaldo A. 120“, spalio mėn. – 15 naikintuvų „Fiat CR.20“¹⁹⁴.

Lietuvių sukonstruoti lėktuvai buvo gaminami, o sugedę remontuojami Karo aviacijos dirbtuvėse, buvusiose Kauno aerodromo teritorijoje. 1929 m. dirbtuvės buvo perkeltos į Aukštąją Fredą. Naujosios dirbtuvės buvo gerai aprūpintos reikiama įranga, dirbo kvalifikuoti darbuotojai. Dirbtuvėse veikė keletas skyrių: Administracija, Braižykla, Metalų apdirbimo, Medžio apdirbimo, Variklių priežiūros ir Dažymo skyriai, Lėktuvų surinkimo halė, Medžiagų tyrimo laboratorija ir Atsarginių dalių sandėlis¹⁹⁵.

1931 m. rugpjūčio 1 d. Šiauliuose ėmė veikti Zoknių aviacijos bazė, kur perdislokuota dalis karo lėktuvų¹⁹⁶.

1934 m. birželio 7 d. įvykęs voldemarininkų pučas stipriai paveikė karo aviaciją, nes puče aktyviai dalyvavo karo lakūnai. Į eilinius pažeminti 2 majorai ir 4 kapitonai. Į atsargą paleisti 2 majorai, 5 kapitonai ir 7 leitenantai. Gen. št. plk. lt. Juozas Narakas, laikinai ėjęs aviacijos viršininko pareigas, buvo nuteistas sušaudyti, vėliau bausmė pakeista sunkiųjų darbų kalėjimu. Be to, šis pučas turėjo ir ilgalaikių padarinių – Prezidentas A. Smetona ir Vyriausybė ėmė nepasitikėti aviatoriais¹⁹⁷.

Nuo 1935 m. karo aviacija imta stiprinti. 1936 m. iš Prancūzijos firmos

194 Gamziukas, A. Aviacija Lietuvoje 1919–1940, p. 16.

195 Statkus, V. Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m., p. 237–238.

196 Peseckas, V. Lietuvos karo aviacija: 1919–1940. *Krašto apsauga*, 2002, Nr. 13, p. 11.

197 Ten pat, p. 12.

„Société Aéronautique Française“ įsigyta 14 naikintuvų „Dewoitine D.501L“. Jie buvo apginkluoti 20 mm lėktuviniais pabūklais. 1938 m. Anglijoje nupirkti 14 naikintuvų „Gloster-Gladiator“ ir kt.¹⁹⁸. Nuo 1935 m. Lietuvos karo aviaciją papildė 36 užsienyje pirkti lėktuvai¹⁹⁹.

Be to, konstravo ir gamino savus modelius Lietuvos konstruktoriai Jurgis Dobkevičius ir Antanas Gustaitis. Buvo gaminami serijiniai lėktuvai ANBO: 9 vnt. ANBO III, 22 vnt. dviviečių žvalgybos lėktuvų ir bombonešių ANBO IV, taip pat ANBO 41 ir kt.²⁰⁰. Iš viso pagaminti 63 karo lėktuvai²⁰¹.

Nuo 1929 m. karo aviacijoje imta naudoti parašius. Jie išgelbėjo gyvybes 11 pilotų ir 3 žvalgams²⁰².

1940 m. Karo aviacijos 8 eskadrilės ir Mokomoji grupė turėjo 117 lėktuvų: 14 vnt. „Ansaldo A-120“, 14 vnt. „Gloster-Gladiator“, 12 vnt. „Dewoitine D.501“, 53 lietuviškus įvairių modifikacijų ANBO bei keletą kitų modelių. Karo aviacijoje tarnavo 230 lakūnų ir žvalgų. Daugiau nei 60 lėktuvų buvo sutelkta Kaune, 41 – Šiaulių aviacijos bazėje, o nuolatinės kovinės parengties buvo apie 80 lėktuvų. Ginklų sandėliuose buvo daugiau kaip 26 000 aviacinių bombų, bet tokio jų kiekio nepakako. Aviacijos štabas ir dirbtuvės buvo Kaune, vėliau Aviacijos dirbtuvės įkurtos dar ir Šiauliuose²⁰³.

Aerodromai buvo Kaune, nuo 1931 m. – Šiauliuose, Zoknių dvaro teritorijoje. 1939 m. pradžioje pradėtas eksploatuoti aerodromas Pajuostyje, netoli Panevėžio. Palangoje esantis aerodromas buvo naudojamas atliekant šaudymo virš jūros ir kito lėktuvo velkamus taikinius pratimus, taip pat priešlėktuvinės artilerijos šaudymo ir lėktuvo velkamus panašius taikinius pratimus. Gaižiūnų poligono aerodromą naudodavo lėktuvai bombardavimo pratimams ir šaudymui sąveikaujant su artilerija koreguoti. Karo atvejui, jei būtų reikėję evakuoti esamus aerodromus, buvo pusiau įrengtų aerodromų-tūpimo aikštelių ir kitose vietose.

1935 m. rugsėjo 2 d. Karo aviacija perorganizuota. Naujai suformuotos Žvalgybos, Naikintuvų ir Bombonešių grupės, 1936 m. vasario 1 d. – Karo aviacijos vadovybė. Karo aviacijai ir toliau vadovavo aviacijos viršininkas. Jam

198 Kasparavičius, A., Mieliauskas, T. Lietuvos–Lenkijos santykiai ir Lietuvos kariuomenės modernizavimas 1926–1939 metais. *Karo archyvas*, 1998, t. 15, p. 152–153.

199 Jokubauskas, V. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. Tarpukario Lietuvos atvejis, p. 162.

200 Kasparavičius, A., Mieliauskas, T. Lietuvos–Lenkijos santykiai ir Lietuvos kariuomenės modernizavimas 1926–1939 metais. *Karo archyvas*, 1998, t. 15, p. 153.

201 Jokubauskas, V. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. Tarpukario Lietuvos atvejis, p. 156.

202 Kasparavičius, A., Mieliauskas, T. Lietuvos–Lenkijos santykiai ir Lietuvos kariuomenės modernizavimas 1926–1939 metais. *Karo archyvas*, 1998, t. 15, p. 154; Jokubauskas, V. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. Tarpukario Lietuvos atvejis, p. 162.

203 Gamziukas, A. Aviacija Lietuvoje 1919–1940, p. 17, 51.

Kariuomenės vyriausiasis kapelionas Adolfas Sabaliauskas šventina lėktuvą. 1939 m. (LCVA)

buvo pavaldūs Karo aviacijos štabas su štabo viršininku, naujai sudaryta Karo aviacijos komendantūra, kuriai pavesta rūpintis personalo, ūkio ir apsaugos klausimais²⁰⁴.

Karo aviacijos viršininkui buvo pavaldūs Karo aviacijos štabas, Karo aviacijos komendantūra, trys Aviacijos grupės su Aerodromo apsaugos kuopa kiekvienoje, Karo aviacijos mokykla, Tiekimo skyrius su Karo aviacijos dirbtuvėmis ir Karo meteorologijos tarnyba²⁰⁵. Karo meteorologijos tarnyba ne tik vykdė užduotis Aviacijos tarnybai, bet ir teikė paslaugas kitoms kariuomenės dalims. Karo meteorologijos viršininkas buvo įpareigotas organizuoti meteorologinių duomenų teikimą kariuomenės vadovybei, Karo aviacijai, divizijų štabams, zenitinei ir lauko artilerijai, o esant reikalui, ir sunkiųjų kulkosvaidžių kuopoms bei mažojo kalibro priešlėktuvinių pabūklų rinktinėms²⁰⁶.

Nuo 1936 m. vasario 15 d. Karo aviacija buvo perorganizuota – suskirstyta į keturias grupes: I grupė – lietuviški žvalgybos lėktuvai ANBO; II grupė – itališki naikintuvai „Fiat“, angliški „Gloster-Gladiator“ ir prancūziški „Dewoitine“; III grupė – lengvieji itališki bombonešiai „Ansaldo“; IV grupė – Lakūnų

204 Vaičenonis, J. Lietuvos kariuomenė valstybės politinio gyvenimo verpetuose (1927–1940), p. 19.

205 Knezys, S. Lietuvos kariuomenės inkorporavimas į Raudonosios armijos sudėtį. 29-ojo šaulių teritorinio korpuso formavimas (1940 m. birželio 15 d. – 1940 m. gruodžio 31 d.). *Lietuvos archyvai*, 1999, t. 12, p. 117.

206 Štabų žinynas, p. 223.

mokymo eskadrilė. 1938 m. kovo 1 d. karo aviaciją papildė 7-oji eskadrilė, o balandžio 1 d. – 8-oji eskadrilė.

Geriausiais lėktuvais buvo laikomi ANBO-41, „Gloster Gladiator“ ir „Dewoitine“. Lėktuvai buvo ginkluoti kulkosvaidžiais, o „Dewoitine“ – kulkosvaidžiu ir patrankėle, be to, jie turėjo radijo siųstuvus ir imtuvus, fotografavimo priemonių.

1939 m., prieš Antrąjį pasaulinį karą, iš Prancūzijos nupirka modernių naikintuvų „Marone Saulmer 406“ eskadrilė, bet 1939 m., prasidėjus karui, siunta Lietuvos nebepasiekė²⁰⁷.

1939 m. sausio mėn. įsteigta Panevėžio Pajuosčio aerodromo Karo aviacijos įgula²⁰⁸.

Nors turime visą teisę didžiulioti tarpukario Lietuvos karo aviaciją, reikia pripažinti, kad tai buvo kariuomenės rūšis, neapsiėjusi be mirtinų incidentų ir avarių. Iki 1939 m. pabaigos karo aviacijoje įvyko 29 mirtini incidentai, per kuriuos žuvo 28 pilotai ir 8 žvalgai²⁰⁹.

Kilus karui, karo aviacija turėjo glaudžiai bendradarbiauti su kitomis kariuomenės rūšimis. Žvalgyba ir ugnies koregavimas buvo vienos iš pagrindinių aviacijos funkcijų. Be abejo, aviacijai, t. y. eskadrilėms pagal lėktuvų rūšį, buvo numatytos ir savarankiškos funkcijos: žvalgyba, bombardavimas, ypač prieš užnugaryje, parama antžeminėms kariuomenės dalims. Nors, kaip minėta, pasibaigus karinei kampanijai Lenkijoje, Kariuomenės štabo specialistai Lietuvos karo aviacijos galimybėmis veikti prieš galimo priešininko aviaciją smarkiai abejojo, taip manė tik dalis karininkų, esamuose kariuomenės gynybos planuose aviacijai ir toliau buvo skiriamas nemenkas dėmesys.

1940 m. birželio 1 d. Karo aviacijoje tarnavo 123 karininkai, 246 liktiniai, 924 kareiviai, 183 civiliai tarnautojai. Tarp jų 118 lakūnų, 65 žvalgai, daugiau nei 20 oro šaulių. Ji turėjo 117 lėktuvų (kartu su remontuotinais), 14 vnt. 20 mm lėktuvinių patrankų, 314 aviacinių kulkosvaidžių, 29 kulkosvaidžių optiniai taikikliai, 4 taikikliai bomboms mėtyti, 26 384 aviacinės bombos²¹⁰. Be to, buvo sukauptos nemažos atsargos degalų, tepalų, atsarginių variklių ir kitų dalių.

Lietuvos karo aviacija, kaip ir visa kariuomenė, buvo likviduota. Paskutiniu karo aviacijos viršininko įsakymu, išleistu 1940 m. spalio 27 d., konstatuota, kad Lietuvos karo aviacija nuo tos dienos likviduojama²¹¹.

207 Gamziukas, A. Aviacija Lietuvoje 1919–1940, p. 16; Blažytė-Baužienė, D., Gimžauskas, E., Laurinavičius, Č., Mačiulis, D., Rudis, G., Svarauskas, A., Vaičenonis, J. Lietuvos istorija, t. 10, d. 1, p. 600.

208 Peseckas, V. Lietuvos karo aviacija 1919–1940. *Krašto apsauga*, 2002, Nr. 13, p. 12.

209 Kpt. Mintautas. Keletas bruožų iš karo aviacijos statistikos. *Karys*, 1939, Nr. 22, p. 643.

210 Gamziukas, A. Lietuvos karo aviacijai – 85 metai. *Krašto apsauga*, 2004, Nr. 4, p. 19.

211 Navaitis, A. Kovo 12-oji – Lietuvos karo aviacijos įkūrimo diena. *Karys*, 1998, Nr. 10, p. 8.

5.7.1. Karo aviacijos personalo rengimas

Karo aviacijos, kaip specifinės kariuomenės rūšies, karininkai buvo rengiami atskirai nuo Sausumos pajėgų karininkų. Karo lakūnus, žvalgus ir mechanikus karinė vadovybė Lietuvoje buvo numačiusi rengti 1919 m. sausio 30 d. pradėtos formuoti Inžinerinės kuopos Aviacijos būryje, kuriam vadovauti paskirtas karininkas Kostas Fugalevičius, bet kovo 12 d. čia buvo įkurta Karo aviacijos mokykla, kurios viršininku irgi buvo paskirtas K. Fugalevičius. Tiesa, jis Karo aviacijos mokyklos viršininko pareigas ėjo tik iki balandžio 4 d., kai fronte buvo sužeistas. Jį vienas po kito pavadavo keletas karininkų.

Karo aviacijos mokykla buvo glaudžiai susijusi su Aviacijos dalies veikla. Karo aviacijos mokyklos mokiniai eidavo sargybą, skrisdavo į frontą atlikti užduočių, aktyviai dalyvavo Aviacijos dalies gyvenime, prižiūrėdavo lėktuvus

Kostas Fugalevičius
(Lietuvos kariuomenės karininkai, t. 3, p. 121)

ir kt.²¹². 1919 m. gruodžio 16 d. išleidus pirmąją laidą – 23 leitenantus ir 11 puskarininkų, – Karo aviacijos mokykla buvo uždaryta. Nuspręsta karo aviacijos personalą rengti imant iš kitų kariuomenės rūšių karininkus, norinčius tapti aviatoriais. Jie teorijos buvo mokomi Vytauto Didžiojo karininkų kursuose, praktinių įgūdžių – Mokomojoje eskadrilėje. Tokia karo aviacijos specialistų rengimo sistema veikė iki 1932 m. spalio 1 d., kai karo aviacijos personalą nuspręsta vėl rengti naujai suformuotoje Aviacijos mokykloje²¹³, kurioje buvo Karininkų ir Puskarininkų skyriai. Mokykla rengė lakūnus, žvalgus, mechanikus ir oro šaulius. Karininkai, kaip

212 Gruzdienė, E. Lietuvos karo aviacijos lakūnų ir žvalgų rengimas 1919–1932 m. *Karo archyvas*, 2004, t. 19, 2004, p. 150; Statkus V. Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m., p. 183.

213 Gruzdienė, E. Lietuvos karo aviacijos lakūnų ir žvalgų rengimas 1919–1932 m. *Karo archyvas*, 2004, t. 19, p. 150–151, 167.

ir 1921–1932 m., būdavo atrenkami iš kitų kariuomenės rūšių karininkų ir Karo mokyklos absolventų²¹⁴. 1937 m. puskarininkių klasė išplėsta įsteigus oro šaulių ir mechanikų klases, o mokslas pailgintas iki trejų metų.

5.8. Karinė žvalgyba

Lietuvai, nuo pat pirmųjų atkurtos nepriklausomybės dienų apsuptai priešų, teko skubiai organizuoti žvalgybą ir kontržvalgybą.

Pradžią buvo labai įdomi. Vilniuje įkurta Apsaugos komisija pavedė Liudui Girai organizuoti slaptą lenkų sekimą. Jis šiam darbui pasirinko tik lietuves moteris: seseris selezietes²¹⁵, tarnaites ir pan., nes jos, L. Giros nuomone, pirmosios sužino visus miesto gandus. Spalio viduryje per Apsaugos komisijos posėdį jos pirmininkas L. Girai pranešė, kad į Suvalkų Kalvariją grįžo gabus buvęs Rusijos kariuomenės karininkas Jonas Žilinskas, rekomenduota jį pasitelkti žvalgybai organizuoti. L. Gira jį išsikvietė į Vilnių ir pavedė tučtuoju pradėti darbą. Spalio 27 d. jis buvo priimtas apmokamu Vyriausiosios karo tarybos valdininku. Ši diena ir laikoma Žvalgybos tarnybos darbo pradžia²¹⁶.

Liudas Gira, Žvalgybos skyriaus viršininkas (epaveldas.lt, VDU)

214 Gamziukas, A. *Aviacija Lietuvoje 1919–1940*. Kaunas: Plieno sparnai, 1993, p. 14.

215 **Seserys selezietės** – katalikų vienuolių moterų kongregacija.

216 Anušauskas, A. Lietuvos karinė žvalgyba 1918–1940 metais. *Karys*, 2001, Nr. 19, p. 10.

Susikūrus Laikinajai vyriausybei, apsaugos ministro prof. A. Voldemaro įsakymu karininku slaptiems tarnybos reikalams paskirtas J. Žilinskas (originalė Žilinskis – G. S.)²¹⁷. Jis pradėjo teikti ministrui reikiamą informaciją. Tai ir buvo žvalgybos užuomazga. Galutinai žvalgyba susiformavo apie 1919 m. kovo mėn. prie Generalinio štabo Rikiuotės skyriaus sudarius krn. J. Žilinsko vadovaujamą Žinių dalį. Palaipsniui žvalgyba ėmė įgauti kryptingesnį pobūdį. Gegužės 12 d. pradėjo savarankiškai veikti Žvalgybos skyrius. Jo viršininku paskirtas minėtas krn. J. Žilinskas. Organizaciniu atžvilgiu žvalgyba buvo padalyta į karinę žvalgybą kitose šalyse ir kontržvalgybą bei politinį sekimą šalies viduje. Gegužės mėn. suformuotos kontržvalgybos viršininku buvo paskirtas Mikalajus Lipčius, o birželio 20 d. įsteigtos Žvalgų dalies viršininku – krn. K. Daugirdas. Žvalgybos etatai buvo nuolat plečiami²¹⁸. Veikė ne tik centrinė žvalgybos institucija, bet jau gegužės mėn. patvirtintos žvalgybos instrukcijos, imti kurti Žvalgybos punktai²¹⁹, kurių skaičius, stumiant raudonarmiečius iš Lietuvos, didėjo. Ten, kur Žvalgybos punktai nebuvo įkurti, žvalgybos darbą dirbo karo komendantūros²²⁰.

Po 1920 m. vasario mėn. kareivių sukilimo Kaune buvo sustiprinta Žvalgybos skyriaus Kontržvalgų dalis. Vasario mėnesį ji jau turėjo 47 darbuotojus. Ypač žvalgybos veikla išaugo kritiškų kovų su lenkais metais, todėl augo ir Žvalgybos skyriaus darbuotojų skaičius. 1920 m. gruodžio 31 d. jų buvo net 283²²¹. 1921 m. Žvalgybos skyrių sudarė Kanceliarija, Registratūra, Ūkio dalis, Kontržvalgų dalis, Žvalgų dalis, Skyriaus komanda, teritoriniai padaliniai – žvalgų punktai, kurie buvo steigiami pagal poreikį. 1923 m. tokių punktų buvo net 12²²².

Pasibaigus Nepriklausomybės karui, Žvalgybos skyrius buvo reorganizuotas: įkurtos 3 kontržvalgybos dalys ir 13 žvalgų punktų, susirūpinta darbuotojų kvalifikacijos kėlimu²²³. 1921–1923 m. Žvalgų dalies pagrindinė veikla buvo nukreipta į Vilnių, siekiant atskleisti lenkų planus ir jų politikos užkulius. Kontržvalgų dalis siekė išaiškinti lenkų bei rusų ir kitų valstybių šnipus, sekė politines nuotaikas šalyje. Įspūdingi buvo suimtų įtariamųjų skaičiai. Vien 1922 m. sausio–spalio mėn. buvo suimti 1 535 asmenys²²⁴.

Nuo 1923 m. rugpjūčio 1 d. Žvalgybos skyrius, kaip nebeatitinkantis taikos meto reikalavimų, buvo reorganizuotas. Karinė žvalgyba palikta Krašto apsau-

217 Krašto apsaugos ministerijai įsakymas Nr. 7. 1918 m. gruodžio 24 d.

218 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenė 1918–1920, Vilnius: Leidybos centras, 1998, p. 99–100

219 Anušauskas, A. Lietuvos slaptosios tarnybos (1918–1940). Vilnius: Mintis, 1993, p. 20.

220 Ten pat, p. 23.

221 Ten pat, p. 39, 52.

222 Vaitiekus, S. Lietuvos žvalgyba 1914–1940 metais. Veidai ir vaizdai. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2019, p. 140.

223 Anušauskas, A. Lietuvos slaptosios tarnybos (1918–1940), p. 61, 65.

224 Ten pat, p. 73, 85, 94.

gos ministerijos žinioje, o kontržvalgyba (politinis sekimas) rugpjūčio 1 d. perduota Vidaus reikalų ministerijai²²⁵. Karinė žvalgyba buvo sutelkta Generalinio štabo III skyriuje, į kurį perėjo dirbti žvalgybos karininkai. Dabar beveik visas šio skyriaus darbas buvo nukreiptas į Lenkiją ir jos kariuomenę. Nuo 1924 m. sausio 1 d. Generalinio štabo III skyrius buvo pavadintas I arba Informacijų skyriumi. Žvalgybos darbą perėmus Generaliniam štabui, žvalgyba prarado savarankiškumą, ėmė vykdyti Generaliniam štabui reikalingą veiklą²²⁶. 1929 m. žvalgybos darbą perėmė Vyriausiojo štabo II skyrius. Pagrindinės jo užduotys ir toliau liko informacijos kaupimas bei analizė, kitų valstybių žvalgų sekimas bei, esant reikalui, demaskavimas. 4-ajame dešimtmetyje ėmus blogėti santykiams su Vokietija, karinė žvalgyba šalia veiklos Lenkijoje buvo išplėsta ir į Rytprūsius.

Nuo 1934 m. Lietuvoje, šalia Lenkijos, ypač suaktyvėjo Vokietijos ir Sovietų Sąjungos žvalgybos veikla. Vokietijos žvalgai pradėjo kaupti informaciją apie Lietuvos kariuomenę, jos dislokacijos vietas, strateginius kelius ir tiltus. Suaktyvėjo ir Prancūzijos, Didžiosios Britanijos žvalgai.

Lietuvos žvalgybininkams 1939 m. akis į akį teko susidurti su menkai pažįstama SSRS kariuomene, užėmusia Vilniaus kraštą. Lietuvos kariuomenės II skyriui teko skubiai keisti darbo kryptis, nes Lenkijos nebeliko, o organizuojant žvalgybą prieš SSRS kariuomenę, teko susidurti su NKVD ir gerai organizuota Vyriausiąja žvalgybos valdyba (GRU). Vilniuje ir Ignalinoje buvo organizuotas Raudonosios armijos dalinių sekimas, deja, nelabai vykusiai, nes Lietuvos žvalgyba dirbo senais metodais bandydama verbuoti raudonarmiečius.

Lietuvai gana sunkiai sekėsi rinkti žinias ir apie padėtį sovietinėje Baltarusijoje. Daugiausia informacijos pateikdavo pabėgėliai. Bet nė vienas iš jų nesutiko grįžti ir sovietinėje valstybėje dirbti žvalgu²²⁷.

Žvalgybos darbuotojų skaičius buvo nedidelis. 4-ojo dešimtmečio pabaigoje Kariuomenės štabo II skyriuje dirbo 15 karininkų, Žinių tarnyboje – apie 14 karininkų (kiekvienoje divizijoje – po 3 karininkus ir raštvedį), 5 žinių rinkimo punktuose – po 1 karininką (jie buvo įtraukiami į rikiuotės dalinių etatus) bei karo atašė užsienio valstybėse²²⁸. Be to, karinėse dalyse buvo po vieną žinių karininką, jiems buvo iškelta užduotis studijuoti galimą priešininką: galimo priešo karinių dalių sudėtį, dislokaciją, pasirengimą galimoms kautynėms, dalinyje vykdyti kontržvalgybos funkcijas, sekti vietos gyventojų nuotaikas²²⁹. Pabrėžtina, kad žinių karininkams buvo skiriamos nerealių funkcijų, nes įvyk-

225 Ten pat, p. 99.

226 Ten pat, p. 114–115.

227 Vaičiūnas, G. Akis į akį su GRU. Kaip buvo sunaikintas Lietuvos kariuomenės II – karinės žvalgybos ir kontržvalgybos skyrius. *Valstiečių laikraštis*, 1999 m. spalio 16 d.

228 Anušauskas, A. Lietuvos slaptosios tarnybos (1918–1940), p. 209–210.

229 Štabų žinynas, p. 246.

dyti viską, kas jiems numatyta, buvo labai sudėtinga arba net neįmanoma.

Žinių karininkai Lietuvos kariuomenėje įvesti dar 1921 m. liepos mėnesį. Po vieną žinių karininką buvo paskirta divizijose ir visose savarankiškose karinėse dalyse. Žinių karininkų užduotis buvo rinkti žinias apie įvykius pas priešą, apie jo karinių dalių sudėtį, galimus tikslus ir uždavinius. Divizijų žinių karininkams suteiktos kuopos vado teisės, pulkų – komandos viršininko teisės²³⁰. Tačiau su minėtomis problemomis šie pareigūnai susidūrė jau pirmosiomis veiklos dienomis.

Žvalgybos ir kontržvalgybos daliai vadovavo plk. lt. Petras Kirlys.

Daug vertingos žvalgybos informacijos surinkdavo Lietuvos kariniai atstovai Latvijoje, Estijoje, Suomijoje, Vokietijoje, Rusijoje (Maskvoje). Dr. Arvydo Anušausko nuomone, tai buvo Lietuvos karinės žvalgybos užsienio centrai. Visi šie kariniai atstovai, be slaptos veiklos, tokios kaip informacijos iš agentų gavimas ir perdavimas į Lietuvą bei apmokėjimas agentams už suteiktas paslaugas, Informacijos skyriui siuntė reikšmingą tų valstybių karinę spaudą ir literatūrą, kuri buvo nepakeičiamas informacijos šaltinis²³¹.

Po okupacijos II skyriaus veikla iš karto nutrūko. Liepos 18 d. okupantai suėmė II skyriaus vadovus gen. št. plk. K. Dulksnį, plk. lt. P. Kirli ir plk. lt. J. Matusaitį²³². II skyrius galutinai buvo sunaikintas 1940 m. rugpjūčio 7 dieną²³³.

5.9. Karo policija

Tvarką ir drausmę tarp karių, ypač jiems esant ne dalinių teritorijoje, bandė užtikrinti Karo policija. Detaliai jos istoriją monografijoje „Lietuvos kariuomenės karo policija“ yra išnagrinėjęs Nerijus Černius²³⁴, todėl čia pateiksime tik keletą bendrų tezių.

Karo policijos pradžia laikytina 1919 m. kovo 15 d., kai Kauno komendantūroje buvo įsteigta Karo lauko milicijos kuopa, kurios užduotis buvo pagalba civilinei milicijai, ypač tvarkantis su kareiviais. Liepos 18 d. ši kuopa buvo pavadinta Apskrities kuopa, 1920 m. sausio 1 d. ji pertvarkyta į Karo milicijos mokyklą, o 1924 m. spalio 10 d. pervadinta į Karo policijos mokyklą²³⁵. Karo

230 Skubus Generalinio štabo viršininko 1921-07-06 raštas 1-os, 2-os, 3-ios, 4-os ir 1-os kavalerijos divizijų vadams. LCVA, f. 1359, ap. 1, b. 10, l. 42.

231 Anušauskas, A. Lietuvos karinė žvalgyba 1918–1940 metais. *Karys*, 2001, Nr. 19, p. 12.

232 Ten pat.

233 Vaičiūnas, G. Akistata su GRU. Kaip buvo sunaikintas Lietuvos kariuomenės II – karinės žvalgybos ir kontržvalgybos skyrius. *Valstiečių laikraštis*, 1999 m. spalio 16 d.

234 Černius, N. Lietuvos kariuomenės karo policija. Vilnius: Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija, 2021, 328 p.

235 Ten pat, p. 11, 32.

milicijos, vėliau Karo policijos, mokykla ir rengė karo policininkus, ir vykdė karo policijos funkcijas. Taigi ji vykdė specifines kariuomenės paramos vienos funkcijas. Karo policijos mokykla visada turėjo du Ypatingosios paskirties būrius: mokomąjį ir žandarų (pastarieji vykdė patruliavimo funkciją), taip pat kelis nuolatinės privalomosios karo tarnybos karių būrius.

Viena iš Karo policijos mokyklos karių funkcijų buvo sargybų tarnyba, t. y. svarbių valstybės objektų, tarp kurių ir Lietuvos Respublikos Prezidentas, apsauga. Karo policininkai taip pat turėjo jurisdikciją visuose kariuomenės daliniuose ir įstaigose užkardyti teisės pažeidimus karių atžvilgiu, o esant karo padėčiai – ir civilių asmenų atžvilgiu, vykdyti ikiteisminius tyrimus, daryti kratas ir kitus procesinius veiksmus. Esant būtinumui, turėjo teisę panaudoti šaunamąjį ginklą, neretai karo policininkams tekdavo vykdyti ir teismų sprendimus vykdant mirties bausmes. Karo policininkai turėjo prižiūrėti, ar kariai laikosi karinės uniformos dėvėjimo taisyklių, be to, jiems tekdavo vykdyti ir garbės sargybos funkcijas.

Nuo 1939 m. sausio 1 d. Karo policijos mokykla buvo išplėsta, joje, vietoj dviejų suformavus trečiąją kuopą, pradėti rengti ne tik karo policininkai, bet ir prieššarvinės apsaugos pėstininkai. Karo policininkų skiriamasis ženklas buvo žalios spalvos akselbantas²³⁶.

Karo policijos mokykla, kaip ir visa Lietuvos kariuomenė, buvo likviduota 1940 m. sovietams okupavus Lietuvą.

Karo policijos kursantų paradas. 1936 m. (VDKM)

236 Ten pat, p. 45–46, 63, 69.

5.10. Karo sanitarija

Karo sanitarijos ištakos siekia dar 1918 metus, kai 1918 m. gruodžio 4 d. išleistame Apsaugos ministerijai įsakyme pplk. gydytojas Vladas Nagevičius paskirtas Sanitarijos skyriaus vedėju²³⁷. 1919 m. sausio 13 d. pradėjo veikti Sanitarijos skyriaus Farmacijos dalis, viršininku paskirtas provizorius M. Norkus, o sausio 23 d. – Centrinis vaistų sandėlis, kur saugoti iš vokiečių gauti pirmieji medikamentai²³⁸. 1919 m. sausio mėn. buvo paskelbtas kvietimas gydytojams ir farmaceutams stoti į kariuomenę, o gegužės 8 d. paskelbta gydytojų ir farmaceutų mobilizacija²³⁹.

Karo sanitarijos vežimai Kaune (LCVA)

Prasidėjus kovoms su raudonarmiečiais, teko ne tik vykdyti naujokų medicininę apžiūrą, bet ir skubiai galvoti apie sergančių ir jau fronto linijose sužeistų karių gydymą. Reikėjo organizuoti stacionarias ir mobilias įvairaus pobūdžio gydymo įstaigas, mobilizuoti ir komplektuoti karo medicinos personalą. Šiems tikslams 1919 m. gegužės–rugsėjo mėn. įkurtos 3 lauko ligoninės ir Priešakinis perrišamasis būrys. Ligoninės veikė arti fronto linijos, kad sužeistiesiems būtų

237 Apsaugos ministerijai įsakymas Nr. 3. 1918 m. gruodžio 4 d.

238 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenė 1918–1920, p. 204.

239 Karo sanitarijos tarnyba 1918–1928 m. *Mūsų žinynas*, 1928, Nr. 45, p. 491–492.

kuo greičiau suteikta medicinos pagalba²⁴⁰. Be to, imta kurti ligonines ir kariuomenės dalyse, skiriant į jas medicinos personalą.

Medicinos gydymo įstaigų tinklas augo gana sparčiai. 1920 m. kovo 15 d. Lietuvos kariuomenė jau turėjo 14 karo sanitarijos įstaigų.

1920–1923 m. Karo sanitarijos žinioje veikė centrinė karių gydymo įstaiga – Karo ligoninė Kaune (pradžioje ji pavadinta Kilnojamąja ligonine, 1920 m. birželio 30 d. – Karo ligonine, o 1926 m. – Dr. Jono Basanavičiaus karo ligonine). Joje 1920–1923 m. buvo 1 000 lovų. Užfrontėje veikė prie divizijų įkurtos keturios mobilios pagal situaciją fronte pasiruošusios persikelti lauko ligoninės: 1-oji lauko ligoninė – Kėdainiuose, 2-oji lauko ligoninė – Kupiškyje, 3-ioji lauko ligoninė – Marijampolėje (husarų kareivinėse). Taip pat veikė dvi specializuotos gydymo įstaigos Kaune – 1-asis atskirasis lazaretas Šančiuose, kuriame daugiausia buvo gydomi karo belaisviai, ir 2-asis atskirasis lazaretas Aukštojoje Panemunėje, įkurtas 1920 m. rugpjūčio 4 d., skirtas gydyti karius nuo užkrečiamųjų ligų, tarp jų ir nuo tada gana plačiai paplitusių venerinių ligų. Nuo venerinių ligų kariai buvo gydomi priverstinai tol, kol pasveikdavo.

Karo ligoninės seselės su pacientais 1921 m. (LCVA)

240 Karo sanitarijos įstaigų ir dalių ant š. m. kovo 15 d. LCVA, f. 4, ap. 1, b. 43, l. 12; Karo sanitarijos tarnyba 1918–1928 m. *Mūsų žinynas*, 1928, Nr. 45, p. 503–508.

1-asis atskiras lazaretas. Kaunas, Šančiai (E. Peikštenio kolekcija)

Taip pat prie karinių dalinių buvo įkurti mobilūs Priešakiniai perrišamieji (tvarstomieji) būriai, o 1920 m. rugpjūtį, Lietuvai atgavus Vilniaus kraštą, į jį buvo pasiųsti keturi sanitarinio personalo Skrajojantys būriai. Taip pat veikė Priešakinės evakuacijos punktas, Priešakinis perrišimo būrys, Kauno evakuacijos punktas ir jo skyriai, Mažeikių evakuacijos punktas, Šiaulių, Radviliškio ir Prienų evakuacijos punktai²⁴¹. Nepriklausomybės kovų metais per juos buvo evakuota apie 80 000 sužeistų ir sergančių karių, visose gydymo įstaigose gydyti 107 534 sužeistieji ir ligoniai. 1921 m. karių sveikatai stiprinti ir reabilitacijos tikslams įkurtos sanatorijos Palangoje ir Birštone. Šalia Karo ligoninės Kaune nuo 1920 m. balandžio 18 d. veikė Sanitarijos puskarininkių mokykla ir Aukštieji karo sanitarijos kursai. Artėjant Nepriklausomybės karo pabaigai ir taikos metui, Karo sanitarijos skyriaus funkcijos tapo dar įvairesnės, nes imta daugiau rūpintis civiliais gyventojais. Karo sanitarijos personalui teko prisidėti prie karantino režimo Lietuvoje administravimo, siekiant suvaldyti pavojingų užkrečiamųjų ligų, kurių užnešdavo grįžtantys į Lietuvą karo pabėgėliai ir belaisviai, plitimą.

Nuo 1923 m. rudens Lietuvos kariuomenę pradėta mažinti. Nuo 1924 m. sausio perėjus į taikos meto sąlygas, susiaurinta ir Karo sanitarijos skyriaus veikla – likviduotos lauko ligoninės, lazaretai, perrišamieji būriai, evakuacijos

241 Statkus, V. Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m., p. 619–921.

skyriai. Liko tik Kauno karo ligoninė, Alytaus karo ligoninė ir dvi minėtos sanatorijos²⁴².

1927–1933 m. atlikta Karo ligoninės rekonstrukcija, po kurios Dr. Jono Basanavičiaus karo ligoninė tapo viena geriausiai įrengtų ligoninių Lietuvoje. Be Terapijos, Ausų, nosies ir gerklės ligų, Odos ir veneros ligų, Chirurgijos, Akių skyrių, ligoninė turėjo vaistinę, Rentgeno kabinetą, Laboratoriją, Prozektorių, Patologinės histologijos kabinetą, Dantų ligų kabinetą, Vandens ir elektros terapijos skyrių. Karo ligoninė taip pat turėjo koplyčią, Medicinos biblioteką²⁴³.

Nuo pat Lietuvos kariuomenės kūrimosi pradžios šalia centralizuotų karo sanitarijos įstaigų veikė ir karinių dalių gydymo įstaigos. Iki 1923 m. pulkuose buvo po 3 gydytojus, tačiau nuo 1923 m. pradžios kiekviename pėstininkų, artilerijos, kavalerijos pulke ar stambesniame kariniame dalinyje liko po 1–2 gydytojus, ambulatorija ir ligoninė nesunkiai ir neilgai sergantiems kareiviams. Gydytojai, be tiesioginio darbo, kuopose skaitė paskaitas sanitariniais klausimais, prižiūrėjo kareivių švarą, rengė kuopoms sanitarus. Prie gydytojo buvo po du sanitarijos puskarininkius. Kas rytą susirgusieji, jei tokių būdavo, buvo siunčiami į ambulatoriją, sunkiai sergančius pulkai siųsdavo į Karo ligoninę²⁴⁴.

Net ir taikos metais karių sergamumas buvo palyginti didelis, todėl karo medikams darbo netrūko. Nesvarbu, koks metų laikas, ligonių kariniuose daliniuose visada būdavo, pasitaikydavo netgi mirties atvejų. Sergamumo padėtį galima pailiustruoti Karo sanitarijos valdybos parengtais duomenimis apie Ketvirtojo pėstininkų pulko karių sergamumą (žr. 9 lentelę).

242 Berkevičius, G. Karo medicinos raida. *Karys*, 2000, Nr. 24, p. 24; Lietuvos kariuomenės karo sanitarija 1918–1940 m. Prieiga per internetą: <https://vdkm.limis.lt/virtualios-parodos/-/virtualExhibitions/view/28813301?backUrl=/virtualios-parodos> [žr. 2022-06-01].

243 Lietuvos kariuomenės Dr. Jono Basanavičiaus karo medicinos tarnyba. Vilnius: Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija, 2011, p. 3; Jonušas, K. Limpamosios ligos Lietuvoje. *Karys*, 2020, Nr. 5, p. 3–9.

244 Statkus, V. Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m., p. 83.

9 lentelė. Ketvirtojo pėstininkų pulko karių ligotumo ir mirtingumo metinės apyskaitos²⁴⁵

Metai	Sirgusių skaičius	Sirgtų dienų skaičius	Mirusių skaičius	Ambulatoriškai gydytų	
				Sirgusių karių skaičius	Sirgtų dienų skaičius
1924	329	Nėra žinių	2	9 711	Nėra žinių
1925	517	„	4	10 253	„
1926	336	„	2	9 832	„
1927	707	„	5	15 221	„
1928	606	„	5	18 172	„
1929	719	„	3	18 311	„
1930	875	8 668	-	13 747	1 197
1931	807	9 962	1	18 002	2 551
1932	859	14 078	1	17 277	2 626
1933	1 009	15 189	2	15 132	4 757
1934	611	8 927	-	14 885	3 123
1935	912	17 564	1	22 562	5 942
1936	687	10 483	3	16 942	4 678
1937	722	11 600	8	16 664	4 574

Kaip matyti iš pateiktos lentelės, pulko karių sergamumas buvo nemažas. Matyt, panaši padėtis buvo ir kituose kariuomenės daliniuose, o tai rodo tam tikrus medicininio aptarnavimo trūkumus kariuomenėje.

Karo sanitarijai vadovavo Karo sanitarijos valdyba, kurios pavadinimas ir pavaldumas keitėsi net kelis kartus: Apsaugos ministerijos sanitarinis skyrius – 1918 12 04–1918 12 23, Krašto apsaugos ministerijos Sanitarijos skyrius – 1918 12 24–1921 03 15, Krašto apsaugos ministerijos Karo sanitarijos valdyba – 1921 03 16–1921 09 09, Krašto apsaugos ministerijos Karo sanitarijos skyrius – 1921 09 10–1925 12 31, Vyriausiojo štabo Karo sanitarijos inspekcija – 1926 01 01–1927 12 08, Karo sanitarijos valdyba – 1927 12 09–1940 10 28. Iki 1925 m. gruodžio 31 d. Karo sanitarijos skyrius buvo pavaldus krašto apsaugos ministrui, nuo 1926 m. iki 1935 m. – Vyriausiojo štabo viršininkui, nuo 1935 m. sausio 1 d. – kariuomenės tiekimo viršininkui²⁴⁶.

245 Lentelė sudaryta pagal Karo medicinos valdybos 1938-11-25 raštą 4 p. p. vadui. LCVA, f. 517, ap. 1, b. 122, l. 281.

246 Pažyma apie Karo sanitarijos valdybos fondą Nr. 4. LCVA.

Ligoniai Karo ligoninės kieme. 1936 m. (E. Peikštenio kolekcija)

5.11. Karo veterinarija

Tarpukario Lietuvoje net ir 4-ojo dešimtmečio pabaigoje pagrindinė susisiekimo priemone buvo arkliai. Buvo tokių laikotarpių, kai 4 kareiviams tekdavo vienas arklys. Be to, 4-ajame dešimtmetyje kariuomenėje atsirado ryšio šunys ir karveliai. Visus šiuos gyvūnus prižiūrėti ir, esant reikalui, gydyti buvo įkurta Karo sanitarijos tarnyba. Tarnybos pradžia laikytina 1919 m. vasario 1 d., kai prie Krašto apsaugos ministerijos Tiekimų skyriaus buvo įkurta Karo veterinarijos dalis. Jos viršininku ir organizatoriumi buvo patvirtintas veterinarijos gydytojas Justinas Kancleris-Drapas²⁴⁷. Karo veterinarijos dalis nuo gegužės 12 d. buvo priskirta prie Sanitarijos skyriaus, o 1919 m. liepos 9 d. tapo savarankiška tarnyba²⁴⁸. Kariuomenės veterinarijai priklausė veterinarijos karininkai, veterinarijos puskarininkiai ir arklių kaustytojai. 1920 m. Karo veterinarijos dalis pavadinta Krašto apsaugos ministerijos Veterinarijos skyriumi. 1924 m. Veterinarijos skyrius ir Kauno karo veterinarijos ligoninė buvo performuoti į Karo veterinariją. 1926 m. buvo paskirtas Karo veterinarijos inspektorius mjr. Pranas Kvedaras. 1927 m. Karo veterinarijos inspekcija pavadinta Karo veterinarijos valdyba, kuri išformuota 1940 m. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą²⁴⁹.

247 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenė 1918–1920, p. 103.

248 Šikeris, [B.]. Karo veterinarijos kūrimosi pradžia Lietuvoje. *Mūsų žinybas*, 1938, Nr. 11–12, p. 796.

249 Kaminskas, R. Lietuvos karo veterinarijos 100-metis: (ne)pamiršta mūsų istorija. *Mokslo Lietuva*, 1921 m. vasario 3 d.

Jau 1919 m. buvo įkurta Armijos veterinarijos ligoninė. Iš pradžių ligoninė buvo kuriama Ukmergės plento kareivinėse, tačiau greitai perkelta į Šančius, į buvusias carinės kariuomenės arklides ir 1919 m. rugpjūčio 25 d. pavadinta Centrine armijos veterinarijos ligonine²⁵⁰. Nepriklausomybės kovų metais brigadose, vėliau divizijose ir kavalerijos pulkuose, buvo įsteigtos vietinės veterinarijos ligoninės, kuriose buvo gydomi tik lengvai sunegalavę arkliai. Sunkiau sergantys arkliai buvo siunčiami į perpildytą Centrinę ligoninę. Antai 1920 m. rudenį joje buvo gydoma per 400 arklių²⁵¹.

1922 m. sausio 1 d. ligoninė pavadinta Kauno karo veterinarijos ligonine. Ji buvo suskirstyta į 4 skyrius: Ambulatorinį, Infekcinį, Chirurginį ir Bakteriologinį. Pastarasis veikė iki 1923 m. pabaigos. Jo tikslas buvo tirti tik kariuomenės arklių ligas. Pirmasis kabineto vadovas buvo mg. Elijošius Nonevičius. Įveikus karo meto ligas ir įkūrus sergančių arklių gydyklas kavalerijos ir artilerijos pulkuose, ši ligoninė 1925 m. buvo uždaryta. 1931 m. pabaigoje Pirmajame husarų Didžiojo Lietuvos etmono kunigaikščio Jonušo Radvilos pulke pradėjo veikti nauja moderni veterinarijos ligoninė²⁵², ji veikė iki Lietuvos kariuomenės likvidavimo.

Nuo 1920 m. centralizuotai imta rengti veterinarijos felčerius – prie Centrinės armijos veterinarijos ligoninės buvo įsteigta Veterinarijos felčerių mokykla. Pirmuoju šios mokyklos viršininku buvo paskirtas Centrinės armijos veterinarijos ligoninės viršininkas, veterinarijos gydytojas Feliksas Mikšys. Kariams, baigusiems Veterinarijos felčerių mokyklą, kartu su mokyklos baigimo liudijimu buvo suteikiamas jaunesniojo veterinarijos puskarininkio laipsnis, ir jie grįždavo į savo dalinius eiti veterinarijos puskarininkio pareigų. Mokymo kursas truko pusantų metų, nuo 1923 m. sumažintas iki vienerių. Baigusieji už įgytą mokslą privalėjo vienerius metus ilgiau tarnauti kariuomenėje. Nuo 1926 m. mokymo laiką pradėta įskaityti į karinės prievolės atlikimo laiką. Iš Veterinarijos felčerių mokyklos išaugo Veterinarijos puskarininkių mokykla, kuri buvo įkurta 1929 m. prie Karo veterinarijos valdybos²⁵³.

Arklių kaustymo mokykloje prie Karo veterinarijos ligoninės mokslas truko 6 mėnesius, vėliau sutrumpinta iki 4 mėnesių.²⁵⁴ Iki 1938 m. buvo parengti 393 veterinarijos puskarininkiai ir 1 877 kvalifikuoti arklių kaustytojai²⁵⁵.

Nuo 1921 m. Karo veterinarijos skyrius medicinos studentus siuntė į už-

250 Ten pat.

251 Ten pat.

252 Ten pat.

253 Ten pat.

254 Statkus, V. Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m., p. 643–644.

255 Šikeris, [B.]. Karo veterinarijos kūrimosi pradžia Lietuvoje. *Mūsų žinynas*, 1938, Nr. 11–12, p. 798.

Kaustomas arklys (LCVA)

sienio universitetus studijuoti veterinarijos²⁵⁶. Lietuvos Vyriausybė Krašto apsaugos ministerijai leido kasmet skirti po 10 stipendijų veterinarijos gydytojams rengti. Stipendijos buvo skiriamos 3-iojo, 4-ojo ir 5-ojo kurso veterinarijos studentams. Stipendininkus parinkdavo Krašto apsaugos ministerija konkurso būdu. Stipendininkams, studijuojantiems civilinėse veterinarijos mokyklose, buvo numatyta mokėti kas mėnesį po 600 auksinų – tai mėnesinė rikiuotės kareivio išlaikymo kaina ir gaunama alga. Besimokantieji karo veterinarijos kursuose turėjo gauti karo mokyklos kursanto išlaikymą. Veterinarijos gydytojai, baigę mokslą, už vienerių metų stipendiją privalėjo atitarnauti kariuomenėje 1,5 metų. Iki 1939 m. taip buvo parengti ir atitarnavo kariuomenėje 43 veterinarijos gydytojai²⁵⁷.

5.12. Lietuvos kariuomenės ginkluotė

Aprūpinti kariuomenę ginklais, šaudmenimis, sprogstamąja medžiaga, rūpintis ginklų taisymu, tinkamu sandėliavimu, gamyba ir kitais su ginklavimu susijusiais reikalais buvo patikėta **Ginklavimo valdybai**. Tai buvo labai plačių

256 Ten pat, p. 797.

257 Danilevičius, E. Kova su ligomis – kova su priešu. *Karys*, 1994, Nr. 5, p. 26.

funkcijų specializuota institucija. Ją sudarė 4 svarbiausi skyriai:

- I – Bendrasis,
- II – Studijų,
- III – Tyrimų laboratorija,
- IV – Gamybos.

Šiuos skyrius sudarė daugybė atskirų smulkesnių padalinių. Pati valdyba buvo pavaldi kariuomenės tiekimo viršininkui²⁵⁸.

Ginklavimo valdybos istorija prasidėjo nuo krašto apsaugos ministro 1919 m. vasario 3 d. įkurtos Krašto apsaugos ministerijos Tiekimų skyriaus Artilerijos dalies, jos viršininku paskyrus krn. Miką Gedgaudą²⁵⁹. Nuo 1920 m. sausio 1 d. Artilerijos dalis pavadinta Krašto apsaugos ministerijos Artilerijos skyriumi, pavaldžiu tiekimo viršininkui²⁶⁰.

Krašto apsaugos ministerijos Artilerijos skyriaus tiekimo viršininkas 1921 m. liepos 22 d. savo įsakymu nurodė Artilerijos skyrių vadinti Artilerijos tiekimo skyriumi. Artilerijos tiekimo skyrius buvo pavaldus artilerijos viršininkui, nuo 1926 m. sausio 1 d. – tiekimo viršininkui. Nuo 1930 m. birželio 1 d. Artilerijos tiekimo skyrius pertvarkytas į Ginklavimo valdybą, pavaldžia tiekimo viršininkui, o nuo 1935 m. sausio 1 d. – kariuomenės tiekimo viršininkui²⁶¹.

Ginklavimo valdyba su jai priklausančiomis tarnybomis taikos metu atliko šias funkcijas:

- tiekė kariuomenės dalims, karinėms įstaigoms ir iš dalies kitoms karinio pobūdžio organizacijoms nustatytų rūšių ir kalibro ginklus, mokomuosius ir kovos šaudmenis, optikos prietaisus, sprogstamąsias medžiagas, raketas, dūmines, chemines ir priešchemines kovos priemones,
- stengėsi įsigyti ir pagal galimybes savajame krašte (Kaune ir Linkaičiuose) gaminti minėtus reikmenis, organizuojant ir prižiūrint jų gamybą,
- rūpinosi sudaryti reikiamus išteklius taikos metu ir tvarkyti mobilizacinius išteklius bei karo meto atsargas, jas saugojo ir prižiūrėjo,
- rengė kelerių metų ginklavimo planus,
- rengė metines sąmatas ginklavimo turtui įsigyti,
- sekė planingą sąmatų vykdymo eigą ir tvarkė gautus tam tikslui kreditus,
- administravo ir tikrino ginkluotės būklę, apskaitą, eksploataciją ir pan.,
- rūpinosi ginklavimo specialybės tarnybos personalo rengimu ir tvarkė jų tarnybos eigą,

258 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai 1938–1940 m. *Karo archyvas*, 2009, t. 24, p. 196.

259 Krašto apsaugos ministerijai įsakymas Nr. 21. 1919 m. vasario 3 d.

260 Krašto apsaugos ministerijai įsakymas Nr. 268. 1920 m. kovo 12 d.

261 Pažyma apie Ginklavimo valdybos fondą Nr. 3. *LCVA*.

- sekė kitų šalių išradimus ir patobulinimus ginklavimo srityje, vertino jų reikšmę ir galimybes pritaikyti apginkluojant mūsų kariuomenę,
- stebėjo pramonės įmonių veiklą ir numatė būdus jų gaminius panaudoti ginklavimo reikalamis galimo karo metu²⁶².

Lietuvoje **ginklų pramonė** dar tik kūrėsi, bet jau buvo padėtas tvirtas pamatas. Ginklų dirbtuvės Kaune buvo įkurtos dar Nepriklausomybės karo metais. Jas Tilmanso dirbtuvių patalpose įrengė dar vokiečiai, vėliau dirbtuvės atiteko lietuviams. Čia buvo remontuojami ginklai, transporto priemonės, gaminamos atsarginės dalys ginklams, stalių gaminiai, lauko virtuvės ir kt. Kauno V forte veikė šautuvų vamzdžių ir šovinių dirbtuvės²⁶³.

1936 m. kariuomenės vadovybės sprendimu Karčemų kaime, netoli Linkaičių geležinkelio stoties, 7 km į pietryčius nuo Radviliškio, pradėtos statyti ginklų dirbtuvės. Pastatus projektavo ir statybos darbus prižiūrėjo architektas Bronius Elsbergas, statė Karo butų valdyba. Ginklų dirbtuvių viršininku paskirtas plk. inžinierius Domas Grabys. Dirbtuvės pradėjo veikti 1937 m. iš Kauno V forto į jas perkėlus šautuvų ir kulkosvaidžių vamzdžių gaminių mašinas.

Abiejų dirbtuvių Linkaičiuose ir Kaune viršininku buvo plk. inž. Stasys Birutis. Didelę įtaką Ginklų dirbtuvių darbo planavimui ir produktų vystymui

Ginklų dirbtuvių techninis personalas. 1925 m. (VDKM)

262 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenės ginklavimo aspektai (1919–1937). *Karo archyvas*, 2015, t. 30, p. 175.

263 Statkus, V. Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m., p. 497.

Automatinis pabūklas „Oerlikon“ (E. Peikštenio kolekcija)

turėjo plk. inž. dr. Juozas Vėbra ir jo Kaune įkurta bei vadovaujama Tyrimų laboratorija²⁶⁴.

Linkaičių ginklų dirbtuvėse buvo gaminami šautuvų ir kulkosvaidžių vamzdžiai, 7,92 mm šoviniai šautuvams, šoviniai kulkosvaidžiams, 20 mm šoviniai, artilerijos sviediniai, rankinės granatos, prieštankinės minos, dujokaukės, aktyvioji anglis, sprogstamosios medžiagos, įvairūs įrankiai. Parakas buvo perkamas Vokietijoje, firmoje „Rottweil“²⁶⁵.

1936 m. Lietuvos Vyriausybė pardavė Ispanijai civilinio karo metu senus pabūklus, sviedinius ir kitus senus ginklus, o už gautus pinigus iš Prancūzijos firmos „Schneider & Creusot“ nupirko 70 vnt. 105 mm haubicų ir šiek tiek sviedinių. Kitus sviedinius nutarė gaminti Ginklų dirbtuvėse Linkaičiuose pagal iš firmos, kurioje pirko haubicas, gautus brėžinius ir dokumentus. Jų gamybai buvo nupirkti reikiami įrenginiai²⁶⁶. Nors, kaip nurodo dr. V. Jokubauskas, šaudmenys buvo net brangesni, nei perkant stambiose užsienio gamyklose, kilus kariniam konfliktui, buvo galimybė kariuomenę aprūpinti šaudmenimis²⁶⁷. Iki sovietų okupacijos tokių sviedinių buvo pagaminta apie 30 tūkstančių²⁶⁸.

1934 m. Ginklavimo valdyba nupirko 156 vnt. 20 mm automatinių patran-

264 Ten pat, p. 498.

265 Ten pat, p. 500.

266 Ten pat, p. 502.

267 Jokubauskas, V. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. Tarpukario Lietuvos atvejis, p. 185–186.

268 Statkus, V. Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m., p. 512–513.

kų „Oerlikon“ iš šveicarų firmos „Werkzeugmaschinenfabrik Oerlikon Buhrle & Co“. Tuo laiku tai buvo moderniausias lengvasis ginklas prieš tankus ir lėktuvus. Vėliau Ginklavimo valdyba norėjo papildyti savo arsenalą ir užsakė 200 tokio pat kalibro automatinių patrankų iš Vokietijos firmos „Gustlof-Werke“. Iš ten pat pirko ir licenciją 20 mm šoviniams gaminti. Jų gamyba Linkaičiuose buvo pradėta organizuoti 1938 metais. Buvo gaminami dviejų rūšių 20 mm šoviniai: prieštankiniai ir priešlėktuviniai²⁶⁹.

Linkaičiuose taip pat buvo gaminami degtuvai, Ginklavimo valdybos Tyrimų laboratorijos Sprogstamų medžiagų skyriaus viršininkas dr. Viktoras Jasaitis suorganizavo Linkaičiuose Sprogstamų medžiagų skyrių jautriausiai sprogstamajai medžiagai fulminatui²⁷⁰ gaminti. Fulminatu buvo užtaisomos šautuvų šovinių ir 20 mm tūelių kapsulės, 20 mm degtuvų kapsulės, rankinių granatų ir prieštankinių minų degikliai. Naudojant Prancūzijoje ir Vokietijoje pirktą įrangą buvo gaminamos dujokaukės. Jų visiškai užteko kariuomenės poreikiams. Linkaičių gamykloje buvo gaminamos rankinės granatos ir prieštankinės minos²⁷¹.

Įrankių skyrius buvo pats svarbiausias norint, kad Ginklų dirbtuvės sėkmingai veiktų. Produktų kokybė ir kiekis itin priklausė nuo įrankių parinkimo. Buvo gaminami ir standartiniai įrankiai: grąžtai, pjūklai, dildės, frezeriai, tekinimo peiliai ir kt., kuriuos buvo galima pasirinkti iš katalogų ir užsakyti įrankių gamyklose arba geležies krautuvėse, ir specialieji įrankiai, skirti gaminant konkrečius gaminius atskiroms gamybos operacijoms atlikti. Metalų apdirbimo mašinos: tekinimo, frezavimo, gręžimo, drožimo, šlifavimo ir kt. – buvo naujos, modernios, pirktos Vokietijoje, Anglijoje, Čekoslovakijoje ir Prancūzijoje. Naudoti ir tikslūs modernūs matavimo prietaisai, taip pat pirkti Vakarų Europoje²⁷².

Gamykla turėjo ir savo plieno liejyklą, tiesa, Italijoje pirқта plieno lydymo krosnis buvo sumontuota tik 1940 m., ir gamybos nesuspėta pradėti. Ji turėjo gaminti iš Lietuvoje surinkto geležies laužo plieną artilerijos sviediniams ir kevalus 81 mm minoms.

Tokio pobūdžio gamybai reikėjo daug elektros energijos, todėl Ginklų dirbtuvių poreikiams buvo pastatyta ir veikė elektros jėgainė, naudojusi netoliese kasamas durpes. Produkcijos bandymams buvo įrengta šaudykla. Dirbtuvės turėjo savo vandentiekio ir kanalizacijos tinklą²⁷³.

1939 m. buvo atnaujintos Kauno artilerijos dirbtuvės, kurios taip pat ga-

269 Ten pat, p. 506.

270 **Fulminatas** – fulmino rūgšties druska, naudojama kaip inicijuojančioji sprogstamoji medžiaga.

271 Statkus, V. Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m., p. 507, 509–510.

272 Ten pat, p. 510.

273 Ten pat, p. 513–514.

Kauno ginklų dirbtuvės. 1934 m. (LCVA)

lėjo gaminti geros kokybės šaudmenis. Dirbtuvių veiklai pagerinti įkurta akcinė bendrovė „Ginklas“²⁷⁴.

Vis dėlto Lietuvos kariuomenės ginklavimo programa buvo paremta medžiagų ir ginklų pirkimu užsienyje. Ginklų buvo perkama Prancūzijoje, Italijoje, Belgijoje, Čekoslovakijoje, Vokietijoje. Tuo metu atsakingas už ginkluotę buvo Artilerijos skyrius. 1922 m. Artilerijos skyrius pertvarkytas į Artilerijos tiekimo skyrių, turinčiu atskirą biudžetą ir sąmatą. Jo viršininku paskirtas Viktoras Biržiška, žinomas visuomenės veikėjas. Šiuo laikotarpiu teko atlikti sandėliuose kruopščią inventorizaciją, nes Nepriklausomybės karo metais būdavo imama viskas, ką tik pavykdavo gauti, todėl daug kas buvo pasenę, daug ką teko sunaikinti arba parduoti. Vykstant šiai pertvarkai, 1924 m. įvyko didžiulė nelaimė. Aukštojoje Fredoje sprogo privatiems asmenims parduota mina, kai šie bandė ją išardyti. Žuvo 2 kareiviai sargybiniai, 5 pasamdyti darbininkai, o 4 darbininkų kūnų išvis nerasta. Susprogo 2 amunicijos sandėliai, dar keli buvo apgadinti²⁷⁵.

Svarbiausias ir sudėtingiausias darbas buvo ginklų sistemų suvienodinimas. Ginklų modelių ir kalibrų įvairovė buvo didžiulė. Kariuomenėje ir sandė-

274 Vaičėnionis, J. Lietuvos kariuomenės modernizacija. *Darbai ir dienos*, 2000, t. 21, p. 168.

275 Rudokas, J. Kaip ginklavo nepriklausoma Lietuva. *Kardas*, 2002, Nr. 1, p. 22.

liuose turėta rusų, vokiečių, prancūzų, anglų ir japonų šautuvų, rusų, vokiečių ir prancūzų kulkosvaidžių, anglų, rusų, vokiečių ir prancūzų pabūklų ir kt. Tai labai sunkino ginklų eksploataciją ir aprūpinimą šaudmenimis. Daug ginklų teko remontuoti, todėl Artilerijos dirbtuvės Kaune buvo reorganizuotos ir išplėstos, bet ir jos ne visus ginklus sugebėdavo suremontuoti. Problemą pavyko išspręsti apsikeitus ginklais su suomiais ir latviais, taip pat gana pigiai nupirkus 50 tūkst. anglišių „Ross-Enfield“ šautuvų ir 50 mln. šovinių jiems²⁷⁶. Šie šautuvai 1924 m. buvo nupirkti Italijoje. Beveik už 10 mln. litų Lietuva įsigijo 47 650 anglišių „Pattern 1914 Enfield“ šautuvų, 47 500 durtuvų jiems, 55 mln. šovinių, taip pat diržų, tepalų ir atsuktuvų. Tai buvo didžiulis pirkinys, nes 1923–1928 m. Lietuva ginkluotei ir amunicijai pirkti išleido beveik 28 mln. litų²⁷⁷. Po šio pirkimo Karo taryba nusprendė ateityje pirkti tik anglų sistemos šautuvus²⁷⁸. Tačiau, kaip minėta, tai buvo nevykęs sprendimas. Kaip matyti iš 1927 m. lapkričio 24 d. Penktojo pėstininkų pulko vado plk. ltn. J. Vidugirio raporto II karo apygardos viršininkui, šie šautuvai turėjo daug trūkumų: vamzdis buvo pagamintas iš blogos rūšies metalo, todėl greitai pradėdavo rūdyti, dažnai pasitaikydavo, kad šaudant išsipūsdavo vamzdis, be to, greitai sutrupėdavo skeltuvas, lūždavo trauktuko dantys, per daug nulenкта spynos rankena trukdė šaudančiajam. Tokių šautuvų labai sudėtingas taikiklis, per silpnai pritvirtinti taikiklio rėmeliai, todėl greitai susilankstydavo ir sugesdavo. Pulko vadas išvardino net 10 šio šautuvo trūkumų. Esamą faktą teko pripažinti ir kariuomenės vadovybei, todėl šie šautuvai iš apyvartos buvo išimti 1932 m. sausio mėnesį²⁷⁹.

1928 m. iš čekoslovakų firmos „Československa zbrojovka Brno, a.s.“ nupirka 1 300 lengvųjų kulkosvaidžių „ZB vz.26“²⁸⁰.

Pasibaigus Nepriklausomybės karui, iki 1935 m. ginklų buvo perkama be jokio plano, tiesiog bandant aprūpinti kariuomenę trūkstama ginkluote. Dėl to atsirado didelė ginklų modelių ir jų kalibrų įvairovė – tai reikėjo būtinai sutvarkyti. Be to, ginklų kariuomenei dar vis trūko. Nuo 1935 m. padėtis pasikeitė, kai Vyriausybė pritarė ir patvirtino S. Raštikio parengtą Septynerių metų kariuomenės apginklavimo planą. Iš papildomai skiriamų 175 mln. litų 60 proc. šios sumos, arba 106,5 mln. litų, buvo skirta ginkluotei įsigyti²⁸¹.

276 Ten pat, p. 22–23.

277 Jokubauskas, V. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. Tarpukario Lietuvos atvejis, p. 140, 141.

278 KAM Operatyvinio skyriaus viršininko 1925-10-15 raštas Artilerijos viršininkui. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 499, l. 144.

279 Surgailis, G. Penktasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Kęstučio pulkas. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2017, p. 135–136.

280 Jokubauskas, V. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. Tarpukario Lietuvos atvejis, p. 144.

281 Ten pat, p. 148.

7,62 mm kulkosvaidis „Maksim“ (LKAM)

Iki reformos net ir pėstininkai nebuvo perginkluoti vienodo kalibro šautuvais. 1935 m. spalio mėn. duomenimis, Lietuvos kariuomenė disponavo apie 72 tūkst. įvairių šautuvų, iš jų 55 tūkst. buvo vokiškų, 15 tūkst. anglišių ir 2 tūkst. rusiškų. Naujoji kariuomenės vadovybė nusprendė pėstininkus apginkluoti vienodo kalibro ginklais. Buvo pasirinktas 7,92 mm kalibras. Naujų ginklų buvo perkama Belgijos ir Čekoslovakijos ginklų gamyklose. Pagrindiniais pėstininko kario ginklais tapo 1924 m. modelio „Mauser“ šautuvai ir karabinai, karininko – belgiški 1935 m. modelio pistoletai „Browning“. Belgijos F. N. dirbtuvėse užsakyta ir nupirktą 20 tūkst. naujų 1924 m. modelio trumpintų „Mauser“ šautuvų su 20 mln. šovinių. Čekoslovakijoje, Č. Z. dirbtuvėse, nupirktą 10 tūkst. naujo 1924 m. modelio „Mauser“ šautuvų. Be to, Belgijoje iki 1940 m. užsakyta ir nupirktą 7 tūkst. „Browning“ 9 mm kalibro pistoletų, skirtų karininkams ir kavalerijos daliniams²⁸².

Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui ir Lietuvoje internavus Lietuvos sieną perėjusius Lenkijos karius, jų atsinešti ginklai ir kitas karinis turtas papildė Lietuvos kariuomenės atsargas. Iš viso buvo perimti 4 354 įvairaus kalibro vokiški, prancūziški, angliški, austriški, rusiški, lenkiški šautuvai ir karabinai,

282 Vaičėnionis, J. Lietuvos kariuomenės modernizacija. *Darbai ir dienos*, 2000, t. 21, p. 166.

Minosvaidis (LCVA)

208 įvairūs kulkosvaidžiai ir kitų ginklų, daug susisiekimo, ryšio, optikos, medicinos ir kitų priemonių bei amunicijos²⁸³. Tiesa, daugelis šių ginklų buvo pasenę ir prastos būklės.

Planinis ginkluotės įsigijimo procesas pradėtas nuo 1935 m., iki tol ginkluotės įsigijimo plano nebuvo, Lietuvos kariuomenė buvo ginkluota įvairių rūšių ir kalibrų šautuvais bei karabinais. Be to, 1935 m. plane numatyti įsigyti ginklai pabrango nuo 30 proc. iki net 50 proc., todėl teko mažinti užsakomų ginklų skaičių, o kai kurių, prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, išvis buvo neįmanoma įsigyti. 1940 m. birželio 1 d. duomenimis, Lietuvos kariuomenė buvo sukaupusi tokią ginkluotę (žr. 10 lentelę):

283 Surgailis, G. Antrojo pasaulinio karo pabėgėliai ir internautieji Lenkijos kariai Lietuvoje, p. 195.

10 lentelė. Lietuvos kariuomenės ginklai 1940 m. birželio 1 d.²⁸⁴

Ginklai	Skaičius	Amunicijos kiekis
Šautuvai ir karabinai (7,92 mm)	137 500	7,92 mm šoviniai:
Lengvieji kulkosvaidžiai (7,92 mm)	3 755	95 615 850
Sunkieji kulkosvaidžiai (7,92 mm)	924	
Kitų kalibrų šautuvai	10 000	1 907 869
Durtuvai	133 000	
Aviaciniai kulkosvaidžiai	336	
Minosvaidžiai	110	32 458
Pistoletai „Browning“, „Parabellum“, „Walther PP“, „Walther PPK“ ir kt.	12 000	2 330 402
Kardai	8 800	
Puolamosios granatos	62 453	
Gynybinės granatos	59 698	
Dujokaukės	89 877	
Šalmai	14 000	
Signaliniai pistoletai	650	83 163
Žiūronai	4 000	
Kompasai	4 000	

Galima daryti išvadą, kad, vykdant Septynerių metų kariuomenės apginklavimo planą, Lietuvos kariuomenė XX a. 4-ajame dešimtmetyje buvo papildyta nauja standartizuota ginkluote, o tai palengvino ir pajėgų aprūpinimą amunicija.

284 Ginklavimo turto stovio žinios. 1940 m. liepos 1 d. LCVA, f. 3, ap. 1, b. 256, l. 11.

VI

SKYRIUS

VI

KARIŲ RENGIMAS

Ar kariuomenė gerai parengta karui, paprastai lemia du svarbiausi veiksniai: geras visų lygių karių parengimas ir modernus kariuomenės apginklavimas. Lietuva, stokodama finansinių resursų, negalėjo pasiekti itin modernaus kariuomenės apginklavimo, todėl, vos pasibaigus Nepriklausomybės karui ir perėjus į taikos meto etapą, skyrė didelį dėmesį karių mokymui – šioje srityje buvo pasiekta akivaizdi pažanga.

6.1. Karininkų rengimas

1918 m. pabaigoje pradėjus kurti Lietuvos kariuomenę, greitai paaiškėjo, kad labai trūksta karininkų. Paskelbtos karininkų mobilizacijos rezultatai buvo menki – tik apie 400 karininkų, nes dalis Rusijos kariuomenėje tarnavusių lietuvių karininkų dėl įvairių priežasčių dar nebuvo grįžę į Lietuvą, todėl karinė vadovybė priėjo prie išvados, kad būtina skubiai steigti Karo mokyklą. 1919 m. sausio 16 d. Lietuvos Vyriausybė oficialiai pranešė apie Karo mokyklos steigimą paskelbdama stojimo į Karo mokyklą sąlygas. Sausio 25 d. Karo mokyklos viršininku buvo paskirtas krn. Jonas Galvydis-Bykauskas²⁸⁵. Tačiau tuo metu J. Galvydis-Bykauskas buvo išvykęs į Vokietiją, tad naujas pareigas jis pradėjo eiti vasario 27 d., grįžęs iš Berlyno.

Pirmieji Karo mokyklos auklėtiniai susirinko kovo 8 dieną. Užsirašė 124 vyrai, daugiausia vyresniųjų klasių moksleiviai, abiturientai, studentai. Visi buvo savanoriai. Mokslas prasidėjo kovo 11 dieną²⁸⁶. Oficialiai mokykla buvo atidaryta balandžio 1 dieną. Dalyvavo Prezidentas A. Smetona, arkivyskupas Pranciškus Karevičius, karinė vadovybė. Buvo pakviesti visų užsienio valstybių karinių misijų atstovai. Tačiau neapsieita ir be nesusipratimų. Kadangi į iškilmes atvyko vokiečiai, dalyvauti atsisakė prancūzai ir anglai²⁸⁷.

285 Lesčius, V. Karininkų rengimo pradžia. *Lietuvos archyvai*, 1999, t. 12, p. 8.

286 Ališauskas, K. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės. 1918–1920, p. 93–94.

287 Pas pirmąjį Karo Mokyklos viršininką. *XX amžius*, 1936 m. lapkričio 23 d.

Pirmieji Karo mokyklos rūmai K. Donelaičio gatvėje 1919–1920 m. Kaunas (LKAM)

Prasidėjus darbui Karo mokykloje, mokyklos viršininkui ir pedagogų personalui teko imtis gana sudėtingų uždavinių. Viską, pradedant mokymo programomis ir baigiant rikiuotės pratimais, reikėjo kurti patiems. Kadangi karininkams parengti buvo numatytas labai trumpas – tik 4 mėnesių laikotarpis, pasirinkta Rusijos kariuomenės 4 mėnesių praporščikų mokyklos programa²⁸⁸, suteikianti minimalių karinio vadovavimo įgūdžių. Iš visų pradėjusiųjų dėstyti mokykloje profesionalas buvo tik mokyklos viršininkas. Taigi jam ir teko mokytį svarbiausius dalykus: Lauko statutą, Šaudymo teoriją ir pėstininkų artilerijos, inžinerinių dalinių ir pan. veiksmus kovos lauke.

Rodydamas pavyzdį, mokyklos viršininkas iš dėstytojų reikalavo būsimus karininkus auklėti grynai lietuviška dvasia, naudotis viskuo, kas geriausia sukurta kitose valstybėse, auklėjimą glaudžiai sieti su garbinga lietuvių tautos istorija. Tokia pirmosiomis dienomis pasirinkta koncepcija nesikeitė visą mokyklos egzistavimo laiką. J. Galvydis-Bykauskas ypač vertino karo mokslo svarbą.

Darbo ir mokymosi sąlygos nebuvo lengvos: patalpos Karo mokyklos reikalams nepritaikytos, viename kambaryje gyveno po 10–12 kursantų, stovėjo tik geležinės lovos, ant kurių buvo padėtos lentos ir šiaudiniai čiužiniai. Daugiausiai jokių baldų. Valgykloje tilpo 120 žmonių. Pavalgius čia pat vykdavo teo-

288 IMK. Trumpa karo mokyklos istorinė apžvalga. *Karys*, 1939, Nr. 13, p. 409.

rijos pamokos. Mankšta būdavo daroma mažame kieme, rikiuotės pamokos ir taktiniai pratimai vedami netoli esančiame Vytauto kalne, Ažuolyne.

Menkos buvo ir mokymo priemonės. Salėje buvo pastatytos kelios rašomosios lentos, vokiečių išleisti pasaulio ir Lietuvos žemėlapiai, šautuvas, kastuvėlis, rusiškas „Maksim“ sistemos kulkosvaidis, kelios rankinės granatos. Kiek vėliau atgabenta rusiška patranka. Dėstytojai aiškino, rašė lentoje, o klausytojai užsirašinėjo. Mokslas vyko lietuvių kalba, tik kavalerijos paskaitas totorius krn. Juozas Kalino, buvęs carinės kariuomenės pulkininkas, dėstė rusiškai, o mankštą bei gimnastiką prancūzų karinės misijos karininkai – prancūziškai²⁸⁹.

1919 m. liepos 6 d. išleista pirmoji Karo mokyklos kursantų laida. Parengti 89 pėstininkų, artilerijos, kavalerijos ir inžinerijos karininkai ir 7 puskarininkiai su teise gauti karininko laipsnį kariuomenės dalyse²⁹⁰. Tada Lietuvos kariuomenėje dar nebuvo kario laipsnių. Tam, kad išsiskirtų iš kitų karininkų, baigusiems Karo mokyklą buvo suteiktas karužo vardas, kuris 1919 m. rudenį buvo pakeistas į leitenanto laipsnį.

Išleidus pirmąją laidą, tuoj buvo surinkta antroji. Šiai laidai rengtasi iš

Karo mokyklą baigę leitenantai. 1919 m. (Lietuvių albumas, p. 128)

289 Statkus, V. Lietuvos ginkluotos pajėgos. 1918–1940 m., p. 655–656.

290 Mjr. Černius, J. Lietuvos karo mokyklos pirmoji laida. *Karys*, 1979, Nr. 1, p. 9.

anksto. Jau 1919 m. gegužės 26 d. Laikinoji Lietuvos Vyriausybė priėmė įstatymą dėl 1894–1900 m. gimusių vyrų, baigusių ne mažiau kaip 4 klases, ir aukštųjų mokyklų studentų mobilizacijos. Jau pirmasis įstatymo sakiny aiškiai pabrėžė, kad ši mobilizacija vykdoma „*kariškių kadro prirengimui*“. Jie iki birželio 10 d. turėjo būti atsiųsti Krašto apsaugos ministerijos žinion²⁹¹, ir dauguma jų pateko į Karo mokyklos antrąją laidą. Dalis kursantų buvo ir savanoriai, tačiau dauguma buvo mobilizuotieji. 1919 m. gruodžio 16 d. mokyklą baigė dar 224 karininkai²⁹².

Pasibaigus Nepriklausomybės karui, pradedant penktąją laidą (1921 m.), Karo mokyklos mokymo programa buvo išplėsta iki 2 metų, daugiau dėmesio skiriant karybai ir bendrojo lavinimo dalykams.

1924 m. įsteigtas parengiamasis kursas baigusiems 4–6 gimnazijos klases, todėl nebaigusiems gimnazijos mokslas Karo mokykloje truko jau 3 metus, o baigusiems daugiau kaip 6 gimnazijos klases – 2 metus. Buvo suformuoti trys kursai: parengiamasis, jaunesnysis ir vyresnysis.

1927 m. Karo mokykloje įsigaliojo 1927–1928 mokslo metams numatyti vyresniojo, jaunesniojo ir parengiamojo kursų bendrieji mokymo metmenys. Karo mokykla iškėlė uždavinį – parengti sąmoningą, savarankišką kovos ir būrio vadą, kuris:

- 1) galėtų vadovauti būriui įvairiose srityse,
- 2) prireikus galėtų pakeisti kuopos vadą,
- 3) galėtų vadovauti kuopos mokymui,
- 4) galėtų būti batalione ar pulke kurios nors specialybės vadovu²⁹³.

Karo mokykla 1935 m. perėjo prie 3 metų mokymo programos, kariūnų mokymą pradedant kariuomenės dalyse. Kariūnai, atsižvelgiant į jų norą ir mokslo rezultatus, buvo suskirstyti į atitinkamos mokymo pakraipos mokomąsias kuopas²⁹⁴. Perėjus prie 3 metų mokymo, smarkiai pakoreguotos mokymo programos, ypatingas dėmesys buvo skiriamas ne tik karinių dalykų mokymui, bet ir fizinio lavinimo programai – ji smarkiai išplėsta. Joje įtraukta bendroji mankšta ir mankšta su prietaisais (gimnastika), karinė taikomoji mankšta (mankšta su šautuvu, granatos mėtymas, ėjimas, bėgimas vilkint karinę aprangą, kliūčių ruožų įveikimas ir kt.), sportiniai žaidimai (krepsinis, futbolas, rankinis, tinklinis), lengvoji atletika, vandens sporto šakos, jojimas, savigynos sportas (boksas, imtynės, dziudo), žiemos sportas (slidinėjimas, čiuožimas),

291 Laikinosios Lietuvos vyriausybės įstatymas dėl 1894–1900 m. g. vyrų, baigusių ne mažiau kaip 4 klases, ir aukštųjų mokyklų studentų mobilizacijos. *Priedėlis prie Laikinosios vyriausybės žinių*, 1919, Nr. 8.

292 Ališauskas, K. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės. 1918–1920, p. 94.

293 Žigaras, F. Lietuvos kariuomenės karininkų rengimas tarpukariu (1919–1940 m.). *Karo archyvas*, 2021, t. 36, p. 64–65.

294 Ten pat, p. 66.

Žygiuoja Karo mokyklos absolventai (LKAM)

taip pat šaudymas, fechtavimas, stalo tenisas, šachmatai ir šaškės²⁹⁵. Karo mokykla išleido 21 karininkų laidą.

Šalia tikrosios karo tarnybos karininkų Karo mokykla rengė ir atsargos karininkus, kuriuos buvo planuojama panaudoti paskelbus kariuomenės mobilizaciją. Tam nuo 1926 m. Karo mokykloje buvo įsteigta **aspirantų tarnyba**. Toks sprendimas buvo priimtas todėl, kad, siekiant maksimaliai produktyviai išnaudoti mobilizacinį rezervą, visiems 18–29 metų amžiaus karo prievoliniams, tinkantiems karinei tarnybai ir turintiems ne žemesnį kaip aukštesnįjį išsilavinimą, pasiūlyta atlikti karinę prievolę aspirantų tarnyboje.

Pirmasis bandomasis aspirantų kursas susirinko 1926 m. sausio 8 d., tačiau realiai mokslas prasidėjo sausio 15 d. ir baigėsi gruodžio 1 dieną.

Pirmosios laikinosios aspirantų priėmimo, tarnybos ir mokymo taisyklės patvirtintos 1927 m. rugpjūčio 2 d. Įsakymu kariuomenei. Šiame įsakyme nurodoma, kad Lietuvos kariuomenėje įvedama aspirantų tarnyba ir į aspirantų kursus priimami pašaukti atlikti privalomąją karo tarnybą asmenys, baigę ne mažiau kaip 6 klasių aukštesniąją mokyklą ir tinkami rikiuotei²⁹⁶.

295 Buzas, S. Sportas Lietuvos kariuomenėje 1919–1940. *Karys*, 1991, Nr. 10, p. 40.

296 Įsakymas kariuomenei Nr. 95. 1927 m. rugpjūčio 2 d.

2-oji aspirantų kuopa. 1934 m. (LKAM)

Priimamų aspirantų skaičių nulemdavo mobilizacijos poreikiai. Aspirantai buvo rengiami 12 mėnesių, tuo metu jie gaudavo visapusišką Karo mokyklos kariūnų išlaikymą. Nuo 1937 m. aspirantų tarnybos laikas buvo pratęstas iki 15 mėnesių²⁹⁷, ir pirmoji tokia laida buvo ypatinga. Buvo priimti trys būriai aspirantų: artileristų, ginklininkų ir pionierių – tų karinių specialybių, kurių trūko kariuomenėje²⁹⁸. Aspirantų kurso absolventams buvo suteikiamas atsargos leitenanto laipsnis, o nuo 1931 m. – atsargos jaunesniojo leitenanto laipsnis.

Įdomu tai, kad atsargos karininkai buvo rengiami ne tik konvenciniam karui – jiems buvo dėstoma ir mažų padalinių taktika, taip pat nekonvencinio karo taktika. Vienas iš 1929 m. laidos absolventų savo išpūdžius aprašė taip: „Mus išmokė veikti ne tik kariuomenės sudėty, bet ir partizanų būriuose. <...> Lektorius daugiausia ir nukreipdavo mūsų dėmesį į mažų kariuomenių ar partizanų veikimo taktiką. <...> Toks partizanų atsargos karininkų paruošimas yra sveikintinas, nes atsarga nueina į tautos gilumą, ji skiepys tautoje kariškus partizaninius daigus.“²⁹⁹ Tuo metu didžioji dalis atsargos karininkų buvo mokytojai

297 Žigaras, F. Lietuvos kariuomenės karininkų rengimas tarpukariu (1919–1940 m.). *Karo archyvas*, 2021, t. 36, p. 70–71.

298 Budreika, E. Ginklininkų ruošimas. *Kardas*, 1994, Nr. 1–2, p. 38.

299 Jokubauskas, V. Kovosime „vienui vieni“: šauliai – ateities partizanai. *Vakarų ekspresas*, 2014 m. spalio 10 d.

ir aktyviai dalyvavo šaulių veikloje, kurios vienas iš pagrindinių uždavinių karo atveju buvo partizaniniai veiksmai. Tad natūraliai buvo suformuota logiška atitinkamų įgūdžių diegimo grandinė.

Maža to, nuo 1935 m., prasidėjus kariuomenės reformai, partizaniniai veiksmai įteisinti ir Lietuvos kariuomenės statutuose. 1936 m. Pėstininkų statuto II dalyje partizaninių veiksmų koncepcijai skirtas atskiras VI skyriaus IX skirsnis³⁰⁰.

Iki likvidavimo 1940 m. Karo mokykla išleido 15 aspirantų laidų (15-oji laida išleista jau Lietuvą okupavus sovietams) – 2 869 atsargos karininkus: 1 688 pėstininkus, 338 artilerijos, 212 inžinerijos, 16 veterinarijos, 58 aviacijos, 43 sanitarijos, 84 pionierių, 39 automobilių, 99 ryšių, 4 topografijos, 175 kavalerijos, 10 geležinkelių, 100 ginklavimo, 3 aviacijos³⁰¹.

Aukštieji karininkų kursai. Nepriklausomybės karo metais Lietuvos kariuomenės karininkų rengimo lygis buvo įvairus: nuo karo mokyklų iki sutrumpintų karo meto karininkų rengimo kursų, todėl, pasibaigus Nepriklausomybės kovoms, teko rimtai susirūpinti karininkų kvalifikacija, jos vienodinimu. Pabrėžtina, kad karininkų kvalifikacijos kėlimu ir jų žinių vienodinimu susirūpinta labai anksti. Jau 1919 m. sausio 21 d. pulkų vadams ir Kauno miesto bei apskrities komendantui buvo įsakyta organizuoti karininkams karinių dalykų mokyklas ir teorinius užsiėmimus³⁰², tačiau, vykstant įtemptoms kovoms su raudonarmiečiais, įsakymas liko neįvykdytas. Prie šio klausimo grįžta 1921 metais – pagaliau balandžio 1 d. buvo įsteigti Aukštieji karininkų kursai³⁰³. Kursų viršininku paskirtas gen. lttn. Maksimas Katchė. Pradėti rengti kursai įvairių specialybių karininkams. Jų trukmė buvo įvairi, atsižvelgiant į poreikius.

1923 m. kursai pavadinti Aukštaisiais karininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto kursais.

1926 m. prasideda naujas etapas – prie Aukštųjų karininkų kursų prijungti iki tol savarankiškai veikę Aukštieji karo technikos kursai (įsteigti 1924 m. sausio 1 d.), kuriuos sudarė Statybos bei Elektrotechnikos skyriai, ir Aviacijos kursai, kurie buvo 1919 m. gruodžio 16 d. išformuotos Aviacijos karo mokyklos, įsteigtos 1919 m. sausio 24 d., tęsinys. 1921 m. kovo pradžioje prie mokomosios eskadrilės buvo įsteigti specialūs aviacijos kursai lakūnams ir žvalgams, tačiau dėl organizacinių nesklandumų visi trys kursai galutinai sujungti tik 1927 m.

300 Sutkus, D. Partizanai: nuo Nepriklausomybės atstatymo iki praradimo 1918–1940. Prieiga per internetą: <http://lzinios.lt/lzinios/Istorija/partizanai-nuo-nepriklausomybes-atstatymo-iki-praradimo-1918-1940/239874> [žr. 2021-03-14].

301 Žigaras, F. Lietuvos kariuomenės karininkų rengimas tarpukariu (1919–1940 m.). *Karo archyvas*, 2021, t. 36, p. 72.

302 Krašto apsaugos ministerijai įsakymas Nr. 18. 1919 m. sausio 21 d.

303 Įsakymas kariuomenei Nr. 71. 1921 m. balandžio 6 d.

Aukštųjų karininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto kursų artileristų laidos išleistuvės. 1930-10-01. Autorius A. Šulcas (LCVA)

kovo 16 dieną³⁰⁴.

1926 m. lapkričio 9 d. buvo priimtas Aukštųjų karininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto kursų įstatymas. Priėmus šį įstatymą, panaikintas Aukštųjų karininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto kursų statusas. Įstatymas numatė, kad kursų tikslas – tobulinti karininkus ir rengti įvairius karo specialistus, kurių negali parengti Karo mokykla. Kursus sudarė šie skyriai:

- 1) Bendrasis,
- 2) Artilerijos,
- 3) Inžinerijos (su Statybos ir Fortifikacijos poskyriais),
- 4) Technikos (su Ryšių ir Automobilių poskyriais),
- 5) Aviacijos,
- 6) Kūno lavinimo dalis³⁰⁵.

Aukštųjų karininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto kursai nustojo veikti 1933 m. viduryje. Šiuos kursus baigė 704 karininkai: Bendrajame skyriuje – 405, Artilerijos – 83, Inžinerijos – 31, Technikos – 46, Aviacijos skyriuje

304 Žigaras, F. Lietuvos kariuomenės karininkų rengimas tarpukariu (1919–1940 m.). *Karo archyvas*, 2021, t. 36, p. 75–76.

305 Ten pat, p. 76.

– 43, Kūno lavinimo dalyje – 96. Prie Aukštųjų karininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto kursų vyko ir įvairūs specializuoti ilgalaikiai ir trumpalaikiai nuolatiniai bei laikinieji kursai³⁰⁶.

Karininkų tolesnį rengimą ir kvalifikacijos kėlimą perėmė 1931 m. Kaune įkurta aukštoji karo mokykla – Vytauto Didžiojo karininkų kursų Generalinio štabo skyrius, kuris 1938 m. gruodžio mėnesį buvo perorganizuotas į **Vytauto Didžiojo aukštąją karo mokyklą**.

Norintys stoti į šią karo mokyklą karininkai turėdavo laikyti net 7 egzaminus: taktikos, karo istorijos, visuotinės istorijos, geografijos, topografijos ir dviejų užsienio kalbų – pasirinktinai prancūzų, vokiečių, rusų arba lenkų³⁰⁷.

Pagrindinę visų mokykloje dėstomų dalykų grupę sudarė bendroji taktika, įvairių ginklų rūšių (pėstininkų, artilerijos, kavalerijos, aviacijos ir t. t.) taktika ir Generalinio štabo tarnyba. Panašiai, kaip ir užsienio valstybių tokio tipo mokyklose, šios grupės dalykų pagrindą sudarė bendroji taktika; antrą grupę – karo istorija, karo geografija, žinių rinkimas, užsienio valstybių kariuomenių organizacija, kariavimo dėsniai, ginklavimas, technikos priemonės ir kt., mobilizacija, geležinkeliai, šalies krantų apsauga; trečią grupę – bendrieji dalykai: valstybės ir tarptautinė teisė, ekonomikos mokslų pagrindai, diplomatijos istorija, eksperimentinė ir karo psichologija, užsienio (lenkų, vokiečių) kalbos ir jodinėjimas³⁰⁸.

Vytauto Didžiojo aukštoji karo mokykla išleido tris laidas. Jų parengtumas niekuo nesiskyrė nuo užsienio aukštąsias karo mokyklas baigusią karininkų parengtumo.

Tačiau Lietuvos karininkų rengimas neapsiribojo tik Lietuvos karo mokyklomis. Lietuvos karininkai pasitobulinti arba įgyti retesnių specialybių buvo siunčiami į užsienio karo mokyklas bei generalinių štabų kursus. Lietuva savo ir užsienio mokyklose parengė visų to meto kariuomenei reikiamų specialybių karininkų.

Ko gero, pirmieji mokytis į užsienį, t. y. į Rygoje vykstančius specialiuosius tankų kursus, 1920 m. kovo 6 d. pasiūsta 14 karininkų ir 45 kareiviai. Šioji komanda Latvijoje mokėsi 4 mėnesius – jie susipažino su šarvuočių ir tankų techninėmis ir taktinėmis ypatybėmis³⁰⁹. Tai buvo vienintelis atvejis, kai moky-

306 Ten pat, p. 78.

307 Jokubauskas, V. Karo istorija ir jos svarba Lietuvos kariuomenei tarpukariu. *Karo archyvas*, 2017, t. 32, p. 190.

308 Žigaras, F. Lietuvos kariuomenės karininkų rengimas tarpukariu (1919–1940 m.). *Karo archyvas*, 2021, t. 36, p. 80.

309 Mingėla, V. Technikos kariuomenę ir jos biblioteką prisiminus. Prieiga per internetą: <http://www.partizanai.org/karys-1969m-3-4/5886-technikos-kariuomene-ir-jos-biblioteka-prisiminus> [žr. 2022-04-25].

tis į užsienį išsiųstas toks gausus būrys karių.

Lietuvos valstybė plačiai taikė praktiką rengti reikiamus specialistus užsienyje skiriant stipendiją. 1921–1932 m. kasmet stipendijoms buvo skiriama 200 000 litų. Vien 1928 m. studijoms aukštosiose mokyklose užsienyje numatytos 102 stipendijos, iš jų 10 – Krašto apsaugos ministerijai. 1925 m. Karo taryba buvo nutarusi karininkus mokytis siųsti tik į Čekoslovakijos, Belgijos ir Prancūzijos karo mokyklas, bet vėliau šią nuostatą pakeitė.

Karininkas, prieš išsiunčiant mokytis į užsienio karo mokyklą, Lietuvoje turėjo išlaikyti keletą egzaminų. Pretendentai buvo egzaminuojami iš kalbų, karo istorijos, bendrosios ir Lietuvos istorijos, taktikos, taikomosios taktikos, geografijos ir topografijos³¹⁰.

Iš viso tarpukariu į Vakarų Europą studijuoti buvo išsiųsta per 130 karininkų. Apie keturis penktadalius tarpukariu į užsienį mokytis pasiųstų Lietuvos karininkų studijavo prancūziškos karybos mokyklos tradicijos šalyse: Prancūzijoje, Belgijoje ir Čekoslovakijoje. Po keletą karininkų baigė mokslus Italijoje bei Vokietijoje, pavieniai karininkai, ypač mediciną ir veterinariją, studijavo Austrijoje, Didžiojoje Britanijoje, Švedijoje ir Latvijoje, jūreiviai buvo siunčiami į Italiją. Be to Krašto apsaugos ministerija į užsienį siuntė studijuoti ir įvairių sričių specialistus nekarininkus. Pavyzdžiui, 1925 m. užsienyje keliolika studentų studijavo karo veterinariją³¹¹.

Dr. Felikso Žigaro pateiktais duomenimis, tarpukariu užsienio karo mokyklose mokėsi ir kvalifikaciją tobulino 196 Lietuvos kariuomenės karininkai, karo valdininkai ir kiti asmenys. Daugiausia Krašto apsaugos ministerijos stipendininkų buvo siunčiama studijuoti ir tobulintis į Prancūzijos (81 klausytojas), Čekoslovakijos (44 klausytojai), Belgijos (22 klausytojai), Vokietijos (20 klausytojų), Austrijos (13 klausytojų) ir Italijos (9 klausytojai) aukštąsias karines ir civilines mokyklas. Baigusiems karo akademijas užsienyje buvo suteikiamas štabo karininko vardas³¹².

Tarp užsienio karo mokyklų, kur buvo siunčiami mokytis Lietuvos kariai, paminėtinos „Ecole d'Application du Génie à Versailles“, „Ecole Militaire du Génie“ Briuselyje, „Ecole Supérieure d'Electricité“, „Ecole Nationale Supérieure des P. T. T.“, „Ecole Spéciale de Construction d'Automobile“ ir „Ecole d'Application du Génie Maritime“ Paryžiuje, „École d'Application d'Artillerie de Fontainebleau“ ir „Ecole Militaire Supérieure d'Automobile“ Fontenblo, „Eco-

310 Jokubauskas, V. Karo istorija ir jos svarba Lietuvos kariuomenei tarpukariu. *Karo archyvas*, 2017, t. 32, p. 190.

311 Jokubauskas, V. Karinė doktrina: tarpukario Lietuvos kariuomenės atvejis (1923–1940 m.). *Karo archyvas*, 2014, t. 29, p. 142–143.

312 Žigaras, F. Lietuvos kariuomenės karininkų rengimas tarpukariu (1919–1940 m.). *Karo archyvas*, 2021, t. 36, p. 78–79.

le d'Application de l'Infanterie et du Chars de Combat“ Versalyje, „Ecole des Elèves Ingénieurs Mécaniciens de la Marine“ Breste, „Ecole des Officiers Torpilleurs“ Tulone, „The Marconi School of Wireless Communication“ Čelmsforde³¹³ ir kitos. Susipažinti su specialių ginklų dalimis ir jų sandara bei paruošimu gana dažnai karininkai specialistai buvo siunčiami į ilgesnę ar trumpesnę stažuotę Prancūzijoje, Vokietijoje, Čekoslovakijoje, Latvijoje, net Sovietų Sąjungoje.

Tačiau studijos užsienio karo mokyklose kėlė ir nemažai ypatingų problemų. Kiekvienoje šalyje karo mokslas buvo pritaikytas pagal tos šalies sąlygas, skyrėsi kariuomenių organizacinė struktūra, ginkluotė ir aprūpinimas. Generalinio štabo karininkai, baigę studijas užsienyje, tapdavo ir įvairių karo doktrinų skleidėjais. Įvairių karo mokyklų tikslai, mokymo metodai, parengimo karui kryptys ne visada sutapdavo, ir dažnai tie niuansai išaugdavo į ryškius skirtumus. Suprantama, kad reikėjo nemažai laiko, kol įvairias karo mokyklas baigę Generalinio štabo karininkai rado bendrą kalbą. Be to, toks mokslas užsienyje brangiai kainavo³¹⁴.

Įsibėgėjant kariuomenės reorganizacijai ir įsigyjant naujos ginkluotės, buvo reikalinga parengti nemažą skaičių reikalingo personalo ir patobulinti karių žinias, todėl nuspręsta karininkų ir specialistų rengimui skirti daugiau dėmesio pačioje Lietuvoje, steigti daugiau įvairių kursų, kurių trukmė – nuo kelių savaičių iki dvejų metų: zenitinės artilerijos, kulkosvaidžių ir automatinių pabūklų, lydimųjų pabūklų, aviacijos pilotų ir žvalgų, aviacijos technikos, inžinerijos kursai, kursai gydytojams ir fizinio lavinimo kursai³¹⁵.

Didelis dėmesys karininkų kvalifikacijai buvo skiriamas ir kariniuose daliniuose. Susipažinus su Lietuvos centriniame valstybės archyve saugoma pėstininkų pulko karių mokymo medžiaga, galima konstatuoti, kad karininkų mokymai vyko pagal iš anksto parengtus ir patvirtintus mokymo planus. Intensyviausias mokymas vyko rudens ir žiemos periodu. Pulkuose paprastai būdavo atliekama ne mažiau kaip trys taktiniai pratimai, naudojant žemėlapius, nusileidžiant iki būrio ir skaidinio veiksmų. Vienam pratimui būdavo skiriamos 2 dienos po 2–3 valandas kasdien.

Kiekviename pulko batalione būdavo atliekama ne mažiau kaip du taktikos pratimai lauke. Paprastai pratimai buvo atliekami kuopos dydžio padaliniuose. Be to, beveik kasmet, siekiant pasirengti divizijos lauko žiemos pratimui, batalionai atlikdavo ne mažiau kaip po tris lauko pratimus. Taigi, žiemą

313 Mingėla, V. Technikos kariuomenė ir jos biblioteką prisiminus. Prieiga per internetą: <http://www.partizanai.org/karys-1969m-3-4/5886-technikos-kariuomene-ir-jos-biblioteka-prisiminus> [žr. 2022-04-25].

314 Žigaras, F. Lietuvos kariuomenės karininkų rengimas tarpukariu (1919–1940 m.). *Karo archyvas*, 2021, t. 36, p. 79.

315 Numatomi 1936 m. steigti kursai. LCVA, f. 929, ap. 9, b. 135, l. 46.

batalionuose karininkai ir puskarininkiai dalyvaudavo ne mažiau kaip penkiuose lauko pratimuose. Pagrindinis žiemos pratimų tikslas būdavo parodyti karius žiemos ir vasaros sąlygų skirtumus, išmokyti juos veikti rūstesnėmis ir sudėtingesnėmis žiemos sąlygomis.

Paprastai vykdavo po dvejus štabų ir vadaviečių mokymus naudojant žemėlapius ir po du lauko pratimus. Kasmet buvo rengiami bent vieni karo žaidimai, juose dalyvaudavo visas pulkas. Atskirais susitarimais dalyvaudavo ir kitų kariuomenės dalių atstovai.

1940 m. karių mokymo planuose atsirado naujų temų, detalai nagrinėjančių Vokietijos ir Lenkijos manevrinio karo ypatybes, aviacijos ir motorizuotųjų dalinių naudojimo skverbiantis į priešininko užnugarį ypatumus, nurodoma studijuoti Lenkijos teritorijoje vykusias operacijas, nuodugniai susipažinti su Vokietijos, SSRS ir Lenkijos kariuomenių organizacija, taktika bei veikla³¹⁶.

Karininkai, organizuodami šiuos pratimus ir aktyviai juose dalyvaudami, stiprino savo įgūdžius ir kėlė kvalifikaciją po jų nagrinėdami, kaip viskas pavyko. Be to, buvo karininkams sudarytos sąlygos ir savarankiškai kelti kvalifikaciją. Šiuo tikslu buvo įsteigta Karo mokslų draugija, leidžiama gausi karinė spauda. Karininkai buvo skatinami baigti gimnazijas, jei nebuvo baigę viso gimnazijos kurso, neakivaizdiniu būdu studijuoti universitete ir pan.

Karininkai buvo skatinami gilinti žinias ir savarankiškai. Įkūrus Karo mokslų draugiją, jie aktyviai jungėsi į kuriamus draugijos skyrius, domėjosi naujausiais karo mokslo pasiekimais. Pavyzdžiui, 1924 m. birželio 17 d. Trečiajame pėstininkų pulke buvo įkurtas Karo mokslų draugijos skyrius, išrinkta šio skyriaus valdyba. Pirmininku tapo pulko vadas plk. lt. V. Šaudzis³¹⁷. Skyriaus veikloje dalyvavo beveik visi pulko karininkai, kurie buvo tikrai aktyvūs. Nuo Karo mokslų draugijos skyriaus įkūrimo iki 1925 m. liepos 1 d. nariai surengė 15 taktikos užsiėmimų jaunesniesiems karininkams, 15 užsiėmimų kuopų vadams bei komandų viršininkams ir 2 – batalionų vadams, taip pat įvyko 36 užsiėmimai karininkams naudojant smėlio dėžes ar žemėlapius. Veiklas jaunesniesiems karininkams ir kuopų bei komandų vadams vedė batalionų vadai, batalionų vadams – pulko vadas³¹⁸. Ketvirtojo pėstininkų pulko Karo mokslų draugijos skyrių sudarė 43 nariai³¹⁹ ir t. t.

4-ajame dešimtmetyje kariniuose daliniuose karininkai, norėdami sekti

316 1940 m. žiemos laikotarpio kareivių ir puskarininkų mokymui nurodymai. Ten pat, f. 516, ap. 1, b. 464, l. 35.

317 3 p. DLK Vytauto pulko Karo mokslo draugijos karininkų susirinkimo protokolai Nr. 1. *Ten pat*, b. 77, l. 2, 3.

318 Sургailis, G. Trečiasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto pulkas, p. 84–85.

319 4-to pėst. L. K. Mindaugo pulko Karo mokslų draugijos ratelio narių sąrašas. *LCVA*, f. 517, ap. 1, b. 141, l. 92.

Karininkų mokymas naudojant smėlio dėžę. Aiškina Aukštųjų karininkų kursų viršininkas gen. Leonas Radus-Zenkavičius. 1928 m. (LCVA)

naujausias karo mokslo žinias, dalydavosi tarpusavyje užsienio šalyse leidžiamus žurnalus, juos studijuodavo ir naujausius bei įdomiausius straipsnius apžvelgdavo karininkų susirinkimuose. Pavyzdžiui, Aštuntajame pėstininkų pulke kas mėnesį karininkams buvo rengiamos vokiečių, lenkų, rusų ir latvių kalbomis leidžiamų kariškų žurnalų apžvalgos. Tokią priemonę pulke imta taikyti 1935 m. pradžioje. Visi pulko karininkai, suskirsčius juos į grupes pagal kalbų mokėjimą, buvo įpareigoti studijuoti naujausią karišką literatūrą užsienio kalba, rengti referatus ir juos pristatyti visiems pulko karininkams. Pirmasis referatas „Žygis ir artėjimas bei puolimas pas vokiečius“ buvo perskaitytas 1935 m. balandžio 5 ir 6 dienomis³²⁰.

Esant tokiai karininkų rengimo ir jų turimų žinių bei įgūdžių tobulinimo sistemai, Lietuva parengdavo visų jos kariuomenei reikalingų specialybių karininkus. Tarpukariu iš viso Lietuvos karo mokyklose buvo parengta 1 631 tikrosios tarnybos ir 2 585 atsargos karininkai³²¹, jų kvalifikacija kelta jau minėtais būdais. Lietuvos kariuomenėje buvo 12 pagrindinių kariuomenės specialybių:

320 Br. K-as. Studijuojama kaimynių kariuomenių kariška literatūra. *Kardas*, 1935, Nr. 9, p. 201.

321 Ažubalis, A., Kazlauskaitė Markelienė, R., Petrauskaitė, A., Puzinavičius, B., Žigaras, F. *Karo pedagogika Lietuvoje (1918–1940 m.)*, p. 69.

pėstininkų, artilerijos, kavalerijos, aviacijos, inžinerijos, jūrininkų, intendantūros, ginklavimo, topografijos, teismo, sanitarijos ir veterinarijos. 1939 m. Lietuvos karininkai pagal karines specialybes buvo paskirstyti taip³²²:

11 lentelė. Lietuvos kariuomenės karininkai pagal specialybes 1939 m.

Specialybė	Div. gen.	Brg. gen.	Plk.	Plk. ltn.	Mjr.	Kpt.	Ltn.	J. ltn.	Iš viso
Pėstininkų	3	3	27	49	43	195	211	195	728
Artilerijos	-	-	10	13	17	40	43	48	171
Kavalerijos	-	1	3	5	10	22	62	37	140
Aviacijos	-	1	2	8	17	31	30	19	108
Inžinerijos	-	3	6	22	33	28	43	32	167
Intendantų	-	1	3	7	3	5	-	-	19
Ginkluotės	-	-	6	4	6	9	30	37	92
Topografijos	-	-	1	2	4	9	3	8	27
Teisės	-	2	6	4	2	1	1	-	16
Sanitarijos*	-	1	6	15	2	6	14	4	48
Jūreivių	-	-	-	-	-	-	2	-	2
Iš viso	3	12	70	129	137	346	380	380	1 518

*Prie sanitarijos karininkų priskirti ir veterinarijos karininkai.

Kaip matyti iš 11 lentelės, karininkų piramidė buvo nuosekli ir logiška – pagal laipsnius karininkų proporcingai mažėjo kylant aukštyn. Jei jaunesniųjų leitenantų buvo 380, tai divizijos generolų – tik 3.

Lietuvos kariuomenėje, 1940 m. birželio 1 d. duomenimis, buvo 28 005 kariai ir civiliai tarnautojai: 1 728 karininkai, 372 viršilos, 985 puskarininkiai, 393 jaunesnieji puskarininkiai, 341 puskarininkis kandidatas, 1 114 tikrosios tarnybos jaunesniųjų puskarininkų, 2 301 grandinis, 18 850 eilinių ir 2 031 civilis tarnautojas (iš jų – 110 einantys karininko pareigas). Kariuomenė turėjo 5 410 arklių³²³.

Visi Lietuvos kariuomenės kariai buvo suskirstyti pagal kariuomenės rūšis ir tarnybas (žr. 12 lentelę).

322 Surgailis, G. Lietuvos kariuomenė 1918–1998, p. 28.

323 Kariuomenės štabo III skyriaus viršininko 1940-06-17 raštas Kariuomenės tiekimo viršininkui. *LCVA*, f. 930, ap. 7, b. 7910, l. 80.

12 lentelė. Duomenys apie dalinių, valdybų ir įstaigų sudėtį

Dalies pavadinimas	Kari- ninkai	Liktiniai	Kareiviai	Civiliai tarnau- tojai	Iš viso
Krašto apsaugos ministerijos Kariuomenės štabas	125	2	–	39	166
Kariuomenės teismas	21	–	–	14	35
Karo tiekimo valdyba	20	1	–	48	69
Ginklavimo valdyba	76	17	194	327	614
Kariuomenės intendantūra	41	2	–	127	170
Karo butų valdyba	15	–	–	43	58
Sanitarijos valdyba	9	12	2	28	51
Veterinarijos valdyba	3	3	–	7	13
Vytauto Didžiojo aukštoji karo mokykla	7	–	–	10	17
Pirmojo Lietuvos Prezidento karo mokykla (su Artileristų grupe)	47	36	125	93	301
I pėstininkų divizijos štabas	22	28	209	7	266
II pėstininkų divizijos štabas	18	20	115	6	159
III pėstininkų divizijos štabas	21	28	191	6	246
Pirmasis pėstininkų pulkas	68	86	2424	23	2 601
Antrasis pėstininkų pulkas	47	74	995	19	1 135
Trečiasis pėstininkų pulkas	73	95	1 193	46	1 407
Ketvirtasis pėstininkų pulkas	71	92	1 242	30	1 435
Penktasis pėstininkų pulkas	54	62	954	13	1 083
Šeštasis pėstininkų pulkas	50	88	1 141	20	1 299
Septintasis pėstininkų pulkas	54	81	1 347	31	1 513
Aštuntasis pėstininkų pulkas	47	63	1 000	18	1 128
Devintasis pėstininkų pulkas	54	68	1 194	25	1 341
Pirmasis artilerijos pulkas	37	61	642	3	743
Antrasis artilerijos pulkas	32	55	439	10	536
Trečiasis artilerijos pulkas	37	52	685	8	782
Ketvirtasis artilerijos pulkas	47	62	647	11	767
Kavalerijos štabas	6	4	3	–	13
Pirmasis husarų pulkas	45	72	884	20	1 021
Antrasis ulonų pulkas	42	55	777	14	888
Trečiasis dragūnų pulkas	48	65	915	18	1 046
1-oji raitoji baterija	3	7	97	–	107

2-oji raitoji baterija	3	6	101	–	110
3-ioji raitoji baterija	3	5	95	–	103
Remonto eskadronas	1	16	–	–	17
Karo aviacija	123	246	924	183	1 476
Priešlėktuvinės apsaugos rinktinė	38	92	493	12	635
Karo technikos štabas	28	6	2	55	91
1-asis inžinerijos batalionas	23	44	462	14	543
2-asis inžinerijos batalionas	27	52	512	16	607
Šarvuočių rinktinė	28	76	352	20	476
Autorinktinė	13	76	236	28	353
Karo laivas „Prezidentas Smetona“	5	6	24	12	47
Karo ligoninė	28	12	92	286	418
Karo sanitarijos sandėliai	3	4	3	6	16
Karo komendantūros (iš viso):	97	65	780	253	1 195
Alytaus	4	–	–	11	15
Biržų	3	–	–	9	12
Kauno	17	36	365	21	439
Kėdainių	3	–	–	8	11
Kretingos	3	–	–	9	12
Marijampolės	4	–	–	10	14
Mažeikių	4	–	–	9	13
Panevėžio	4	–	–	12	16
Rokiškio	2	–	–	9	11
Seinų	3	–	–	10	13
Šiaulių	3	–	–	11	14
Šakių	3	–	–	9	12
Švenčionių	3	–	–	6	9
Tauragės	3	–	–	9	12
Telšių	3	–	–	8	11
Trakų	3	–	–	9	12
Ukmergės	3	–	–	9	12
Utenos	3	–	–	8	11
Vilkaviškio	3	–	–	9	12
Vilniaus	20	29	415	59	523
Zarasų	3	–	–	8	11
Gaižiūnų poligono komendantūra	2	11	12	4	29
Internuotųjų stovyklų štabas	3	–	–	4	7

Visi Lietuvos karininkai buvo susivieniję į savo organizaciją **Lietuvos karininkų ramovę**. Jos tikslas buvo vienyti karininkus, viešai jiems atstovauti, stiprinti karinę bei tautinę dvasią, ugdyti karines tradicijas, rūpintis karininkų poilsiu, remti sportą, karo mokslą.

Karininkų ramovės ištakomis reikėtų laikyti 1919 m. liepos 23 d. Kauno įgulos karininkų klubą. Karinė vadovybė buvo suinteresuota tokių klubų veikla, todėl jau 1920 m. lapkričio 13 d. krašto apsaugos ministras patvirtino „Karininkų klubų atskirose kariuomenės dalyse nuostatus“, kuriuose buvo apibrėžti klubo tikslai, sudėtis, klubo ūkio klausimai. Pagrindiniai karininkų klubų tikslai buvo suteikti karininkams galimybę suartėti tarpusavyje, pasilinksminti ne tarnybos metu, padėti lavintis karo mokslo srityje. Klubų nariais galėjo tapti visi dalinyje tarnaujantys karininkai ir karo valdininkai³²⁴.

Patvirtinus nuostatus, tose karinėse dalyse, kur dar nebuvo, ėmė steigti karininkų klubai, o minėtas Kauno įgulos karininkų klubas dėl patalpų ir narių stokos buvo likviduotas, tačiau 1922 m. Kauno įgulos karininkai įsteigė atskirą Karininkų korporacijos klubą, kuris 1922 m. gruodžio 7 d. kariuomenės dalių ir įstaigų viršininkų susirinkime buvo pertvarkytas į Lietuvos kariuomenės karininkų ir karo valdininkų klubą. Jonui Jablonskiui pasiūlius, klubui buvo suteiktas Ramovės vardas, kuris 1924 m. balandžio 24 d. krašto apsaugos ministro įsakymu įtvirtintas kaip „Lietuvos karininkų ramovė“³²⁵.

Lietuvos karininkų ramovei vadovavo visuotiniame karininkų susirinkime išrinkta 15 narių Seniūnų taryba. 1937 m. Ramovei Kaune, A. Mickevičiaus gatvėje, buvo pastatyti architekto Stasio Kudoko suprojektuoti rūmai.

1939 m. rudenį prijungus prie Lietuvos Vilnių, kilo būtinybė susigrąžintoje sostinėje steigti Karininkų namus. Krašto apsaugos karininkų ramovė įsikūrė buvusiam lenkų karininkų kazino pastate (Gedimino g. 13). Pirmuoju Vilniaus įgulos ramovės viršininku buvo paskirtas mjr. Jokūbas Dagys. Tais pačiais metais čia buvo atidaryta karininkų valgykla ir bendrabutis. 1940 m. balandžio 7 d. įvyko pirmasis Lietuvos karininkų ramovės suvažiavimas istorinėje sostinėje³²⁶.

Ramovės nariais buvo visi Lietuvos kariuomenės karininkai. Baigusieji Karo mokyklą karininkai iškart tapdavo Lietuvos karininkų ramovės nariais. Didžiąją Ramovės biudžeto dalį sudarydavo mokamas nario mokesčio – 1 proc. nuo karininko atlyginimo. Pavyzdžiui, 1928 m. nario mokesčio buvo surinkta 72,6 tūkst. litų³²⁷.

Atskirų dalių karininkai turėjo savo karininkų ramoves, puskarininkiai ir

324 Karininkų klubų atskirose kariuomenės dalyse nuostatai. Kaunas, 1920, p. 1–2.

325 Aničas, J. Generolas Silvestras Žukauskas 1861–1937, p. 185.

326 Striupaitis, G. Rūmai nesulaukia karininkų dėmesio. *Kardas*, 2007, Nr. 3, p. 21.

327 Starinskas, K. Ramovė ar klubas? *Kardas*, 2006, Nr. 3, p. 43.

liktiniai – savo.

Tarpukario Lietuvoje buvo ne tik rūpinamasi karininkų profesiniu rengimu, bet ir jiems keliama labai aukšti moralės ir elgesio reikalavimai. Lietuvos kariuomenės karininkas turėjo vadovautis aukščiausiais moraliniais principais, būti drausmingas, teisingas, sugebėti susiorientuoti sudėtingose situacijose, gerbti kitų nuomonę, mokėti bendrauti su įvairaus amžiaus, išsilavinimo, tautybės, tikybos, profesijos žmonėmis, būti susipažinęs su teisės dalykais. Karininkai tarnyboje neišvengė draudimų. Karininkui nebuvo galima, net ir prasiskolinus, užėti į pigesnę restoraną, viešbutį ar kavinę; keiktis, rūkyti gatvėje (rūkyti buvo galima tik tam tikrose vietose), viešai žiovauti arba miegoti, pasirodyti neblaiiviam, bendrauti su neaiškos reputacijos asmenimis viešojoje vietoje; važinėti viešuoju transportu (autobusu, „konke“, „kukuška“³²⁸), važiuoti gurguolės vežime; be didelio reikalo nešti nešulius, vaiką ar stumti vežimėlį, sėdėti ant suoliuko arba vaikštinėti gatvėmis be reikalo. Karininkas turėjo visada vilkėti tvarkingą uniformą, mėvėti odines pirštines, batai privalėjo blizgėti. Karininkui garbės nedarė baimės jausmas, fobijų turėjimas. Jis privalėjo ne tik elgtis, bet ir atrodyti nepriekaištingai. Karininkas turėjo būti geras savo profesinės bendruomenės narys, saugoti jos garbę, mokėti sugyventi ir bendrauti su kitais karininkais, gebėti asmeninę nuomonę suderinti su bendrąja karine doktrina³²⁹.

6.2. Puskarininkių rengimas

Nuo pat Lietuvos kariuomenės kūrimosi pradžios puskarininkiai buvo rengiami karinėse dalyse organizuotose Mokomosiose komandose, vėliau – Mokomosiose kuopose. Tiesa, 1919 m. sausio 15 d. paskelbus karininkų, puskarininkių ir karo valdininkų mobilizaciją, buvo tikimasi, kad į kariuomenę bus mobilizuota nemažai buvusios Rusijos ir Vokietijos kariuomenės puskarininkių, tačiau taip neįvyko, todėl puskarininkius teko rengti patiems. Ko gero, pirmasis Lietuvos kariuomenės puskarininkius rengiantis padalinys buvo įkurtas Antrajame pėstininkų pulke. Čia 1919 m. sausio 13 d. pulko vadas krn. V. Glovackis krn. Kaziui Steikūnui įsakė pradėti formuoti „Paoficierių mokyklą“, nes pulke jų labai trūko³³⁰. Toks puskarininkių rengimo būdas Lietuvos kariuomenėje buvo praktikuojamas iki 1940 metų.

328 **Konkė** – arkliais traukiamas tramvajus, kuriuo Kaune naudotasi 1892–1929 metais. **Kukuška** – Kauno siaurasis geležinkelis, veikęs 1919–1935 metais.

329 Stoliarovas, A. „Kariško munduro“ garbės gynimas prieškario Lietuvoje. *Lietuvos istorijos metraštis, 2011 metai*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2012, p. 65–66; Juraitis, V. Trisdešimtųjų leitenantai. *Karys*, 1999, Nr. 11, p. 20, 21.

330 Įsakymas 2 p. p. Nr. 22. 1919–01-13. LCVA, f. 514, ap. 1, b. 1, l. 33.

Penktojo pėstininkų pulko Mokomosios kuopos X laida. 1926 m. (LCVA)

Mokomosiose kuopose, baterijose ir eskadronuose puskarininkiai buvo rengiami pagal pėstininkų, kavalerijos ir artilerijos karinių dalių poreikius, tačiau kariuomenei jų neužteko. Be bendrųjų karių profesijų puskarininkių, kariuomenė rengė ir puskarininkius specialistus: medicinos bei veterinarijos felčerius, sanitarijos, įvairių karinių technikos rūšių puskarininkius bei puskarininkius mechanikus, kalvius, šaltkalvius, radiotechnikus, ryšininkus ir kitų specialybių puskarininkius. Tokie puskarininkiai paprastai likdavo tarnauti kariuomenėje kaip liktiniai iki jų išleidimo į atsargą.

Mokomuosius padalinius baigusius ir gerai tarnavusiems puskarininkiams dažnai būdavo pasiūloma tęsti tarnybą liktiniu puskarininkiu. Baigus karinę tarnybą ir kariuomenės pareigūnams rekomendavus bei tarpininkaujant, apmokyti puskarininkiai buvo paskiriami į įvairias valstybines įstaigas ir institucijas, pavyzdžiui: į viešąją ar pasienio policiją, girininkijas, miestų savivaldybes bei jų įstaigas³³¹.

331 Sereičikas, M. Privalomoji karo tarnyba Lietuvoje: šauktinių kariuomenės tarpukariu. *Karys*, 2015, Nr. 9, p. 12; Ažubalis, A., Kazlauskaitė Markelienė, R. Lietuvos kariuomenės kareivių išsilavinimo ir kultūros lygio kėlimas (1929–1940 m.). *Karo archyvas*, 2005, t. 20, p. 261.

Parengtiems tikrosios tarnybos puskarininkiams Mokomosiose kuopose įgytų žinių iš esmės pakakdavo, tačiau liktiniais puskarininkiams jų akivaizdžiai trūko. Tai fiksuota daugybės karinės vadovybės atliktų patikrų metu. Liktnių puskarininkių kvalifikacijos kėlimas buvo paliktas dalių vadų atsakomybei. Dalių vadų parengtos puskarininkių kvalifikacijos kėlimo programos buvo tvirtinamos divizijos ar atitinkamų karinių dalių aukštesnių viršininkų, o jų kvalifikacijos kėlimas vykdavo karinių dalių karininkų pastangomis. Kartais atskirose karinėse dalyse buvo rengiami 1–3 mėnesių puskarininkių kursai, kur irgi dėstė dalių karininkai. Pavyzdžiui, 1929 m. lapkričio mėn. vykdant III karo apygardos viršininko įsakymą, visose apygardos karinėse dalyse visiems liktiniais puskarininkiams ir viršiloms, išskyrus sanitarijos, veterinarijos ir puskarininkius specialistus, prasidėjo 4 mėnesių kursai pagal apygardos štabo parengtą ir patvirtintą programą. Visi puskarininkiai ir viršilos buvo padalinti į dvi lygias grupes. Nuo lapkričio 4 d. iki sausio 31 d. kursai vyko pirmajai pusei puskarininkių, o kiti dirbo, o nuo vasario 1 d. iki balandžio 30 d. kursai surengti antrajai daliai puskarininkių ir viršilų³³². Pavyzdžiui, Septintajame pėstininkų Žemaičių kunigaikščio Butėgeidžio pulke, vykdant šį įsakymą, buvo parengtas 420 valandų kursas. Kursuose buvo dėstomi statutai, topografija, fortifikacija, artilerijos, kavalerijos ir karo technikos dalykai, administracinio darbo klausimai, ryšių, higienos, švietimo ir kitos temos. Daugiausia laiko buvo skiriama Lauko tarnybos statutui, smulkių dalių taktikai ir šaudymui visais pulke turimais pėstininkų ginklais³³³.

Taip pat būdavo organizuojami tam tikrų specialybių: sanitarijos, veterinarijos, ryšininkų ir kt., kursai. Kai kuriose dalyse puskarininkiams rengti bendrojo lavinimo kursai. Puskarininkiai buvo mokomi lietuvių kalbos, istorijos, geografijos, aritmetikos. Dažnai mokymui pagal puskarininkių išsilavinimo lygį buvo parenkamos pradžios mokyklos mokymo programos, o kai kur, pavyzdžiui, Devintajame pėstininkų pulke, nuo 1931 m. pradėta mokyti pagal gimnazijos mokymo programas. Mokslas kursuose puskarininkiams buvo privalomas³³⁴.

Be to, puskarininkiai mokėsi ir savarankiškai. Marijampolėje prie valstybinės Rygiškių Jono gimnazijos 1930 m., mokslo metų pradžioje, įsteigti vakariniai kursai valdininkams ir kitiems suaugusiems. Vakarinė kursų programa atitiko gimnazijos programą. Pamokos prasidėdavo 13 val. ir baigdavosi 23 val. Už mokslą per mėnesį reikėjo mokėti 20 litų. Šiuos kursus ėmė lankyti daugiau kaip 20 Devintojo pėstininkų pulko puskarininkių ir viršilų. Dalis puskarinin-

332 Įsakymas Trečiai karo apygardai Nr. 6. 1929-10-23. LCVA, f. 511, ap. 1, b. 237, l. 50.

333 Surgailis, G. Septintasis pėstininkų Žemaičių kunigaikščio Butėgeidžio pulkas. Vilnius, 2021, p. 175–176.

334 Vytenietis. 9 pėst. L. K. Vytenio pulkas. *Karys*, 1932, Nr. 4, p. 74.

kių pradėjo nuo ketvirtosios klasės, kiti mokėsi aukštesnėse klasėse³³⁵. Tokių pavyzdžių galima rasti ir daugiau.

Visos kariuomenės mastu liktinių puskarininkių kvalifikacijos kėlimo problema buvo galutinai išspręsta tik 1935 m. gruodžio mėnesį. Gruodžio 4 d. įsakymu kariuomenei buvo įsteigti neetatiniai 5 mėnesių liktinių puskarininkių tobulinimosi kursai. Įsakyme kariuomenei pabrėžta:

„Būsiانčiose kautynėse ištobulėjusių ginklų galinga ugnis privers kovotojus vietovėje plačiai skleistis, prisitaikyti. Kautynių eigoje kariuomenės daliniams vadovauti bus labai sunku; aukštesnio vado valia ne visuomet jo vadovaujamus dalinius galės pasiekti. Be to, dabarties ginklams kautynėse vartoti ir valdyti, lygiai su tokiais prieš ginklais kovoti, reikia didelio pasirėngimo ir patyrimo. Todėl ir kariuomenės liktinių puskarininkių vaidmuo, tiek būsiانčiose kautynėse, tiek jau dabar, taikos metu, kariuomenės mokyme, nepaprastai išaugo ir susikomplicavo. Dėl čia suminėtu priežasčių liktinių puskarininkių karinio parengimo lygis turi būti aukštas. Šiam tikslui pasiekti steigiami pėstininkų, artilerijos ir kavalerijos liktiniais rikiuotės puskarininkiams ir viršiloms neetatiniai 5 mėnesių karinio tobulinimo kursai.“

Pėstininkų dalių puskarininkiams kursai buvo steigiami prie kiekvienos pėstininkų divizijos, pavedant juos prižiūrėti divizijų vadams ir divizijų štabų viršininkų priklausomybėn³³⁶. Šie kursai smarkiai pakėlė liktinių puskarininkių kvalifikaciją, suvienodino turimas žinias ir įgūdžius, tačiau, susipažinus su pėstininkų pulkų istorine medžiaga, tenka konstatuoti, kad, deja, tikrosios tarnybos puskarininkių rengimas ir toliau buvo silpnas, jie sunkiai pajėgė vadovauti patikėtiems kariams. Matyt, pagrindinė priežastis buvo ta, kad kai kuriuose daliniuose į mokomąsias kuopas neatsakingai buvo parenkami kandidatai ir kad kai kurių dalių vadai mažai rūpinosi savo puskarininkių rengimu.

6.3. Kareivių rengimas ir jų tarnybos trukmė

Nepriklausomybės karo metais (1919–1923 m.) kariuomenė buvo komplektuojama mišriuoju savanorystės ir mobilizacijos principu. Savanoriai pasižadėdavo tarnauti metus, mobilizuotieji – pagal poreikį. 1919 m. naujokų mobilizacija vyko 8 kartus, po vieną kartą – inteligentų, karininkų ir puskarininkių. 1920 m. vyko 4 naujokų šaukimai ir 4 įvairių kategorijų šauktinių mobilizacijos³³⁷. Tokios dažnos mobilizacijos paaiškinamos tuo, kad kariuomenė buvo ku-

335 Grinius, M. Puskarininkiai lavinasi. *Karys*, 1931, Nr. 5, p. 92.

336 Įsakymas kariuomenei Nr. 92. 1935 m. gruodžio 4 d.

337 Jokubauskas, V. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. Tarpukario Lietuvos atvejis, p. 101.

Naujokų šaukimas (E. Peikštenio kolekcija)

riama kovojant su Lietuvos priešais, be to, mobilizacija buvo skelbiama Lietuvos kariuomenės išvaduotose naujose teritorijose, vyko ir tikslinės mobilizacijos.

1920 m. rugpjūčio 13 d. Steigiamasis Seimas priėmė Naujokų šaukimo įstatymą, kuris teisiškai reglamentavo naujokų šaukimą į Lietuvos kariuomenę. 1922 m. birželio 3 d. buvo paskelbtas Karo prievolės įstatymas. Jis nustatė pagrindines karo prievolės normas, kurios vėliau buvo tikslinamos, tačiau svarbiausi principai išliko nepakitę. Nuolatinė bendra šaukimo tvarka įsigaliojo 1923 metais. Karo prievolės įstatyme numatyta, kad privalomoji karo tarnyba apima karo prievolinkus, kurių amžius – nuo 20 m. iki 45 m., ir susideda iš tikrosios karo tarnybos ir buvimo atsargoje. 1929 m. nustatytas karo prievolinkų amžius – 21 metai. Šauktinio tarnybą ar alternatyviąją tarnybą visi vyrai turėjo atlikti iki 32 m. amžiaus³³⁸.

Baigę tarnybą Lietuvos kariuomenėje, kareiviai buvo išleidžiami į atsargą, o sulaukę 36 m. amžiaus – perkelti į apsaugą. Nuo 1929 m. atsargos karių sistema pertvarkyta – pasibaigus tarnybai, kariai buvo išleidžiami 2 metams sąlyginių atostogų, o vėliau iki 35 m. amžiaus būdavo I rūšies atsargoje, iki 45 m. amžiaus – II rūšies atsargoje ir periodiškai kviečiami į pakartotinius mokymus³³⁹. Paskutinė Karinės prievolės įstatymo redakcija buvo patvirtinta 1936 m.

338 Sereičikas, M. Privalomoji karo tarnyba Lietuvoje: šauktinių kariuomenė tarpukariu. *Karys*, 2015, Nr. 9, p. 6.

339 Sereičikas, M. Privalomoji karo tarnyba Lietuvoje: šauktinių kariuomenė tarpukariu. *Karys*, 2015, Nr. 9, p. 7.; Jokubauskas, V. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. Tarpukario Lietuvos atvejis, p. 103.

birželio 30 dieną. Įdomus faktas, kad šiame įstatyme pirmą kartą atsirado nuostata, jog krašto apsaugos ministras „*karius, baigusius vidurinę mokyklą, kariuomenėje išėjusius mokomąją kuopą ir pakeltus į puskarininkio laipsnį, gali paleisti iš kariuomenės neištarnavus 112 str. nustatyto laiko*“³⁴⁰, t. y. paleisti iš tarnybos neištarnavusius pusantrų metų. Tai rodo, kad kariuomenėje imta skirti didesnę dėmesį karių išsilavinimui.

Tarnybos trukmė irgi keitėsi – buvo linkstama ją trumpinti (žr. 13 lentelę).

13 lentelė. Šauktinių tarnybos trukmė Lietuvos kariuomenėje 1923–1940 m.³⁴¹

Šaukimo metai	Pėstininkų daliniai	Specialieji daliniai*
1923	24 mėn.	36 mėn.
1924	23 mėn.	35 mėn.
1925	22 mėn.	34 mėn.
1926	21 mėn.	30 mėn.
1927–1928	18 mėn.	24 mėn.
1929–1940	18 mėn.	18 mėn.

*Kavalerijos, inžinerijos, artilerijos ir aviacijos daliniai, sanitarijos ir veterinarijos tarnybos ir kt.

Šaukimą į kariuomenę ir skirstymą į karinius dalinius vykdė karo komendantūros. Tačiau šaukimo procese aktyviai dalyvavo ir civilinės valdžios įstaigos. Naujokus šaukė Karinės prievolės komisijos. Apskirtyse Karinės prievolės komisijos pirmininkas buvo karo komendantas, jos nariai – apskrities viršininkas arba jo pavaduotojas ir apskrities tarybos vieneriems metams išrinktas atstovas.

Imant į kariuomenę pirmaeilių miestų naujokus, vietoj apskrities tarybos atstovo Karo prievolės komisijoje dalyvaudavo ir miesto burmistras. Imant į kariuomenę valsčių arba antraeilių miestų naujokus, apskrities Karo prievolės komisijoje patariamąjį balso teise dalyvaudavo viršaitis arba burmistras.

Viršaičiai ir burmistrai, karo komendantui viešai paskelbus apie šaukiamųjų naujokų registravimą, privalėdavo sudaryti sąrašus šaukiamųjų naujokų, kuriems tais metais sueina šaukiamasis amžius. Būsimais naujokais, išvykusiais į užsienį, rūpinosi Lietuvos atstovybės ir konsulatai užsienyje.

Pradėjus šaukimą, karo komendantas viešai paskelbdavo, iš kurių vietovių šaukiami naujokai, kur ir kada jie turi atvykti. Kartu su šaukiamais naujokais į apskrities Karo prievolės komisiją turėdavo atvykti tų vietovių viršaičiai, burmistrai ir seniūnai arba jų pavaduotojai. Pastariesiems buvo numatyta ir pareiga

340 Karinės prievolės įstatymas. *Lietuvos valstybės teisės aktai (1918.II.16–1940.VI.15)*, p. 940.

341 Sereičikas, M. Privalomoji karo tarnyba Lietuvoje: šauktinių kariuomenė tarpukariu. *Karys*, 2015, Nr. 9, p. 7.

šaukiamiesiems išrašyti kvietimus ir juos įteikti³⁴².

Buvo numatytos šauktinių paskirstymo po tarnybos rūšis ir dalinius taisyklės. 1936 m. patvirtintų taisyklių „Bendruose nuostatuose“ nurodyta, kad turi būti atsižvelgta į naujoko išsilavinimą, specialybę, įgimtus gabumus, polinkį (norą) tarnauti tam tikros kariuomenės rūšies padalinyje, pilietinė savivoka, moralumas, kūno sudėjimas, kitos dvasinės ir fizinės ypatybės. Taisyklėse nurodyta: *„Visos kariuomenės rūšys turi gauti vienodo tinkamumo naujokus: neturi būti skriaudžiami pėstininkai, kurie išsilavinimu, pilietiniu susipratimu, moraliu ir fiziniu atžvilgiais turi gauti proporcingai nei kiek ne menkesnį už kitas ginklo rūšis naujokų kontingentą, iš kurio jie galėtų pasirinkti tinkamų puskarininkių, tolimatininkų, taikytojų, sekėjų, telefonininkų, kulkosvaidininkų ir kitoms pareigoms kandidatų.“* „Atskiruose nuostatuose“ pabrėžiama, kad naujokai turi atitikti tokius reikalavimus: kavaleristai – ilgomis kojomis, trumpu liemeniu, ne sunkesni nei 65 kg ir vikrūs; artileristai – 50 proc. mokančių elgtis su ginklais; inžinieriai – fiziškai stiprūs ir raumeningi, pageidautina, dirbę statybose ar melioracijos darbus; ryšininkai, geležinkelininkai, autodalių ir priešlėktuvinės apsaugos specialistai – geros klausos ir gerai skiriantys spalvas; į šarvuočių dalis skiriami gero regėjimo, gerai skiriantys spalvas, fiziškai stiprūs ir pilietiškai patikimi; į aviaciją – geros klausos ir regėjimo, pageidautina,

Naujokai gauna naują aprangą. 1934 m. (LCVA)

342 Karinės prievolės įstatymas. *Lietuvos valstybės teisės aktai (1918.II.16 – 1940.VI.15)*, p. 936–937.

lankę aeroklubo ar sklandymo mokyklą; į sanitarijos ir veterinarijos tarnybą – baigę ne mažiau kaip pradinę mokyklą ir turintys polinkį į mediciną; į jūrininkus – išsiskiriantys geru regėjimu, klausa, psichiniu budrumu ir ištverme, pirmenybė – kandidatams, numatytiems studijuoti jūrininkystės mokslus, taip pat jūrininkų ir žvejų vaikai, norintys savo lėšomis mokytis jūrininko amato³⁴³.

Pašauktieji kareiviai iki priesaikos buvo vadinami „jaunais kareiviais“. Atsižvelgiant į išsilavinimą, dalinyje šauktiniai buvo suskirstomi į dvi grupes: pirmoji – raštingi, turintys ne žemesnį nei 4 gimnazijos klasių išsilavinimą, antroji – mažiau raštingi ir neraštingi.

Pirmosios grupės kariai buvo skiriami į mokomąsias kuopas ar komandas (atitinkamai kavalerijoje – į mokomąją eskadroną, artilerijoje – į mokomąją bateriją). Mokomuosiuose daliniuose buvo rengiami būsimieji puskarininkiai. Atsižvelgiant į dalinio poreikius, dalis naujokų buvo siunčiami į įvairias mokomąsias grupes kituose daliniuose ar puskarininkių mokyklas: kariuomenės daliniams reikalingus ryšio specialistus (telefonininkus ir telegrafo specialistus) parengdavo Elektrotechnikos bataliono Mokomasis padalinys, karo policininkus – Kauno miesto ir apskrities komendantūros Mokomoji kuopa, kavalerijos ir artilerijos daliniams reikalingi veterinarijos puskarininkiai mokydavosi Veteri-

Devintojo pėstininkų pulko kariai aiškinasi kulkosvaidžio veikimo principus. 1931 m. (LCVA)

343 Krasauskienė, R. Lietuvos karinio laivyno ir Lietuvos kariuomenės karinių jūrų pajėgų kontingentai, veikla ir tradicijos: lyginamasis aspektas. *Karo archyvas*, 2022, t. 37, p. 203–204.

narijos tarnybos Puskarininkių mokykloje, būsimieji sanitarijos puskarininkiai Kauno karo ligoninėje baigdavo kursus ir grįždavo tęsti tarnybos. Atsižvelgiant į tarnybos vietą, skirdavosi šių kursų trukmė ir mokymosi programa. Baigusiems mokomuosius padalinius ir išlaikiusiems egzaminus būdavo įteikiami pažymėjimai, ir nustatyta tvarka jie būdavo pakeliami į jaunesnius puskarininkius, o vėliau – į vyresnius puskarininkius³⁴⁴.

Pašaukti į kariuomenę naujokai pirmuosius 6 mėnesius buvo mokomi. Pirmiausia kariams buvo suteikiama bazinių įgūdžių, po to – būtinų specialiųjų žinių numatytoms kario pareigoms atlikti bei mokomi veikti kolektyviai. Mokymas prasidėdavo supažindinimu su kariniu daliniu, po to vykdavo individualūs ir grupiniai rikiuotės pratimai, pamažu kareiviai buvo supažindinami su padalinyje naudojamais ginklais, mokomi elgtis su jais, valyti, vykdavo nemažai praktinių šaudymo pratimų. Jauni kareiviai buvo mokomi naudoti ir prižiūrėti šautuvą bei lengvąjį kulkosvaidį. Sunkiųjų ginklų kuopoje buvo mokoma valdyti ir prižiūrėti sunkųjį kulkosvaidį bei automatinį pabūklą „Oerlikon“, šaudyti į lėktuvus, naudoti busolę ir tolimatį, šaudant netiesioginiu taikymu. Mokoma naudoti pistoletą, granatas ir minosvaidžių būryje šaudyti iš minosvaidžio. Buvo mokoma ir remontuoti smulkius visų šių ginklų gedimus.

Kareiviams reikėjo mokytis Vidaus tarnybos, Sargybų tarnybos, Lauko tarnybos, Drausmės statutų. Atvykę į dalinius įvairūs tikrintojai dažnai mėgdavo paklausinėti kareivių ko nors iš statutų ir ne visada jie sugebėdavo atsakyti. Įvairiais pratimais lauke buvo mokoma sekti priešą, maskuotis nuo jo, kasti apkasus, sekti lėktuvus ir nuo jų slėptis, apsisaugoti nuo dujų atakų ir kt. Jaunojo kareivio kurso pabaigoje kareiviai dar būdavo supažindinami su kitomis kariuomenės rūšimis: aviacija, kavalerija, inžinerija, šarvuočiais, sanitarija, taip pat jų paskirtimi, veikimu ir bendradarbiavimu, cheminio ginklo veikimu.

Įprasta dienvakė: prieš pusryčius – 1 val. gimnastikos (pasivaikščiojimas, mankšta ir dainos); po pusryčių, nuo 8 iki 12 val., – lauke rikiuotės, lauko pratimų, šaudymo mokymas; nuo 13 iki 17 val. – 1 valanda gimnastikos, žaidimai, statutų mokymas klasėje.

Šauktiniai, baigę Mokomąjį padalinį ar Jaunojo kareivio kursą, iškilmingai prisiekdavo tarnauti Lietuvos Respublikai. Po priesaikos jaunojo kareivio vardas buvo pakeičiamas į eilinio karinį laipsnį. Prisiekus prasidėdavo antrasis tarnybos etapas – kareiviai paskirtuose nuolatinės tarnybos padaliniuose vykdavo jiems pavestas vidaus ir lauko tarnybos užduotis, tobulindavo karinius įgūdžius³⁴⁵.

344 Sereičikas, M. Privalomoji karo tarnyba Lietuvoje: šauktinių kariuomenė tarpukariu. *Karys*, 2015, Nr. 9, p. 9.

345 Ten pat, p. 10.

Karinės pratybos žiemą (LCVA)

Pabrėžtina, kad karinėse dalyse buvo rengiami ir reikalingų specifinių profesijų kareiviai: kalviai, sanitarai, pionieriai, ryšininkai ir kt. Buvo atrenkami tam norą pareiškę ar jau tam tikrų įgūdžių turintys kareiviai. Jie buvo siunčiami į specializuotas kariuomenės mokyklas ar kursus³⁴⁶.

Baigę 6 mėnesių mokymus, kareiviai mokydavosi toliau: kartodavo kai kuriuos dalykus juos gilindami, mokėsi skaityti žemėlapius, dalyvaudavo įvairiose šaudymo ir kitokiose pratybose padalinių aikštėse ir poligonuose. Kasmet vykdavo kariuomenės manevrai, kur eiliniai kareiviai irgi įgaudavo patirties³⁴⁷.

Kaip matyti iš 1937 m. „Pėstininkų mokymo plano“, jaunų kareivių mokymas buvo sutrumpintas iki 5 mėnesių, mokymą suskirstant į du laikotarpius: 2 mėnesius trunkantis jaunųjų kareivių greito rengimo laikotarpis, per kurį kareivis buvo rengiamas kaip kovotojas, kuris, įterptas tarp senų kareivių, sugebėtų kautis skyriaus sudėtyje vykdydamas antraeiles pareigas. Per kitą 3 mėnesių laikotarpį jaunas karys jau buvo parengiamas kaip savarankiškas, veiklus, įgudęs ir galintis pavaduoti gretimus pareigūnus karys. Tai jau karys kovotojas, mokantis veikti skyriaus ir būrio sudėtyje, tačiau ir toliau kareivis mokėsi visą tarnybos laiką³⁴⁸.

Kareivių mokymas ir jų įgūdžių tobulinimas nebuvo atsietas nuo karinin-

346 Ten pat.

347 Ten pat, p. 81–83.

348 Pėstininkų mokymo planas. Kaunas, 1937, p. 1.

kų ir puskarininkių rengimo. Kareiviai dalyvaudavo įvairiuose pratimuose, pradedant būriu ir baigiant pulku, visa tai plėtė jų akiratį, didino žinių bagažą. Kareiviai suprasdavo, kuo skiriasi puolimas ir gynyba vasarą ir žiemą, kuo skiriasi sargyba kareivinėse ir atvirame lauke, kaip vykdyti žvalgybą ne tik teoriškai, bet ir praktiškai, išmokdavo daug kariui reikalingų praktinių dalykų.

Kareiviai už pasiekimus tarnyboje buvo įvairiai skatinami: už gerą tarnybos pareigų išmanymą, t. y. geriausiai išlaikę mokomojo padalinio baigiamuosius egzaminus ar laimėję prizines šaudymo pratybų vietas, būdavo apdovanojami specialiais šauktiniams skirtais kišeniniais laikrodžiais ar ženkleliais. Už nepriekaištingą tarnybą pulko vadas suteikdavo aukštesnį grandinio laipsnį ar apdovanodavo padėka. Dažno kareivio laukiamas paskatinimas buvo ilgesnės atostogos ar atleidimas nuo vidaus tarnybos³⁴⁹.

Iki 1928 m. pašaukti naujokai buvo paskiriami į atitarnavusių ir paleistų iš tarnybos karių vietas. Kuopos buvo mišrios, t. y. jose vienu metu tarnavo ir jauni, ir seni kareiviai. Kuopų karininkai didžiausią dėmesį skirdavo naujokų mokymui, dėl to nukentėdavo vyresnių kareivių rengimas, nes jiems daugiausia tekdavo vykdyti įvairias tarnybos užduotis. Be to, esant kuopose daug naujokų, susilpnėdavo kuopų kovinė parengtis, nes, esant būtinybei, ne visus kuopos ka-

Karys sargybos poste prie Kauno VII forto (E. Peikštenio kolekcija)

349 Sereičikas, M. Privalomoji karo tarnyba Lietuvoje: šauktinių kariuomenė tarpukariu. *Karys*, 2015, Nr. 9, p. 11.

reivius galima buvo siųsti vykdyti kovinių užduočių. Padėtis pasikeitė 1928 m. pavasarį. Vyriausiojo štabo viršininkas gen. št. plk. P. Plechavičius pavasarinio šaukimo naujokus pėstininkų pulkuose įsakė sutelkti į pirmųjų batalionų dvi pėstininkų kuopas ir antrųjų batalionų vieną pėstininkų ir vieną kulkosvaidininkų kuopas, o 6 mėnesius atitarnavusius kareivius iš šių kuopų sutelkti kitose pulkų kuopose³⁵⁰. Vyriausiojo štabo viršininkas įsakė taip daryti ir gavus vėlesnių šaukimų naujokus.

Tai, be abejo, palengvino pulkų karininkų darbą ir pagerino jaunų kareivių mokymo procesą.

Tiek jauni, tiek vyresni kareiviai, deja, prasižengdavo ne visada paklusdami nustatytai tvarkai. Būdavo tokie nusižengimo drausmei atvejai: neklusnumas, užsispyrimas neklausyti, ligos simuliacijos (dirbtiniu būdu pasikeldavo temperatūrą), blogas elgesys už kareivinių ribų, vėlavimas grįžti į kareivines, prasižengimas tarnybos metu (pvz., miegojimas sargyboje). Kiekvienas viršininkas tokius prasižengėlius galėjo bausti Drausmės statute nustatyta tvarka. Įprastai būdavo skiriamos tokios bausmės: darbas ar tarnyba be eilės, neišleidimas į miestą, įsakymas stovėti ramiai tam tikrą laiką su šautuvu, kavalerijoje – su kardu, uždarymas į areštinę³⁵¹.

Eilinių kareivių turėjo teisę bausti:

- skyrininkas (būtiniosios tarnybos jaunesnysis puskarininkis) – galėjo vieną kartą skirti į darbus be eilės ir vieną kartą atimti teisę išeiti iš kareivinių teritorijos. Tačiau šių bausmių skaičius nebuvo ribojamas;

- būrininkas (vyresnysis puskarininkis, daugiausia liktinis) – galėjo tris kartus be eilės skirti į darbus ir tris kartus atimti teisę išeiti iš kareivinių teritorijos; per dieną galėjo nubausti tą patį kareivį keletą kartų;

- kuopos viršila (viršilos laipsnio, jeigu pavaduodavo, tai ir vyr. puskarininkis) – galėjo nubausti vieną valandą stovėti su šautuvu be kautynių aprangos, penkis kartus skirti be eilės į darbus, penkis kartus atimti teisę išeiti iš kareivinių teritorijos;

- būrio vadas (jaunesnysis leitenantas) – galėjo nubausti stovėti tris valandas su šautuvu be kautynių aprangos arba vieną valandą – su visa kautynių apranga, penkis kartus be eilės eiti į darbus, penkis kartus atimti teisę išeiti iš kareivinių teritorijos, galėjo skirti tris paras paprasto arešto sodinant į areštinę su sargyba;

- kuopos vadas (laipsnis nesvarbu, svarbu einamos pareigos) – galėjo skirti dešimt kartų be eilės į darbus, dešimt kartų atimti teisę išeiti iš kareivinių

350 Vyr. štabo viršininko gen. št. plk. P. Plechavičiaus 1928-05-18 raštas. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 633, l. 105.

351 Statkus, V. Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m., p. 83–84.

teritorijos, nubausti penkias valandas stovėti su šautuvu arba tris valandas – su šautuvu visa kautynių apranga, penkias paras paprasto arešto sodinant į areštinę su sargyba arba tris paras sunkaus arešto sodinant į areštinę su sargyba (sunkus areštas – tai gulėti ant plikų narų be čiužinio, maistas – tik virintas vanduo su duona);

- vyresnysis kuopos karininkas (vyr. leitenantas), kuopos vado pavaduotojas, turėjo tas pačias teises bausti, kaip ir kuopos vadas, kada pavaduodavo kuopos vadą;

- bataliono vadas (kapitono, majoro ar pulkininko leitenanto laipsnio) nebausdavo skyrimo be eilės į darbus ir teisės išeiti iš kareivinių teritorijos bausmėmis. Jis turėjo teisę bausti dešimt paprastų valandų stovėti su šautuvu arba penkias valandas stovėti su visa kautynių apranga, dešimt parų paprasto arešto arba penkias paras sunkaus arešto, be to, turėjo teisę neišleisti kareivio atostogų visą tarnybos laiką ir neleisti pakelti laipsnio;

- pulko vadas (pulkininkas arba pulkininkas leitenantas) mažesnių bausmių neskirdavo. Jis turėjo teisę bausti dvidešimt paprastų valandų stovėti su šautuvu arba dešimt valandų stovėti su visa kautynių apranga, dvidešimt parų paprasto arešto arba dešimt parų sunkaus arešto, neleisti atostogų visą tarnybos laiką, nepakelti laipsnio, pažeminti pareigas iki leitenanto laipsnio, žemesniems pažeminti ir atimti laipsnį. Baudžiant kareivį už didesnius nusikaltimus, pulko vadas turėjo teisę nustatyti teismo sudėtį ir duoti jam nurodymus; savo nuožiūra galėjo kareivį atiduoti teisti karo tribunolui.

Nubaudus kareivį vieną kartą be eilės atlikti paskirtus darbus, nereiškė, kad jis vieną kartą turėjo padaryti jam paskirtą darbą. Gavęs darbo vieną kartą be eilės bausmę, jis turėjo dirbti vieną dieną įvairius jam skiriamus darbus laisvu nuo užsiėmimų laiku ir poilsio dienomis. Kiek kartų kareiviui būdavo atimama teisė išeiti iš kareivinių teritorijos, tiek kartų jis negalėdavo išeiti iš kareivinių tomis dienomis ir tiek dienų, kada kareiviai išleidžiami į miestą, kiną ar kitur. Kareivis, nubaustas stovėti su šautuvu paprastų valandų ar stovėti valandų su visa kautynių apranga, per dieną stovėdavo tik vieną valandą laisvu nuo mokymų ar tarnybos laiku. Jeigu nepajėgdavo išstovėti, sujudėdavo arba išvirsdavo, stovėjimo laikas nebūdavo įskaitomas, turėjo stovėti iš naujo. Smulkios bausmės, tokios kaip bėgti, gulti, kelti, nebuvo reglamentuotos³⁵².

Visos minėtos priemonės sudarė galimybes parengti gerai savo sritį išmanančius karius ir turėti puikiai parengtą kariuomenės rezervą.

352 Vaičekas, J. Tarnyba Lietuvos kariuomenėje (1932 m. lapkritis – 1934 m. gegužė). Atsiminimai, *Karo archyvas*, t. 39, p. 319–320.

6.4. Pratybos kariuomenės poligonuose

Svarbią reikšmę karių mokymui turėjo pratybos kariuomenės poligonuose. Iki 1930 m. naudotasi dar carinės kariuomenės įrengtu Varėnos poligonu, kuris buvo nepatogus, nes įrengtas prie pat administracijos linijos su Lenkija, be to, lygi vietovė, teritorija per maža – poligone esant kitiems daliniams, artilerija negalėjo vykdyti šaudymo pratybų. Nuo 1930 m. imta naudoti naujai įrengtą Gaižiūnų poligoną, kurio plotas siekė 60 kv. km., vietovė įvairi, patogus susisiekimas geležinkeliu. Jame pagal nustatytą grafiką galėjo treniruotis pėstininkai, artileristai, karo aviacija, kitų kariuomenės rūšių kariai. Poligono centras buvo įrengtas Ruklos dvare, kuriame dar buvo papildomai pastatyta reikalingų pastatų, aviacijos reikmėms įrengtas aerodromas³⁵³.

1939 m. prie Lietuvos prijungus Vilniaus kraštą, buvo gautas Pabradės poligonas, bet Lietuvos kariuomenė juo nepražėjo naudotis.

Pratybų metu poligonuose didžiausias dėmesys buvo skiriamas visų kariuomenės rūšių karių praktinių įgūdžių tobulinimui. Artilerijos pratybos paprastai vykdavo Varėnos poligone, o pėstininkų – Gaižiūnų poligone. Paprastai vasarą kariniai daliniai pagal numatytą grafiką pusantro arba dviem mėnesiams išvykdavo į poligonus. Poligonuose mokymas buvo suskirstytas į du etapus. Laikotarpio pradžioje buvo vykdomas individualių kareivių ir mažesnių padalinių įgūdžių mokymas, vėliau mokomi didesni padaliniai³⁵⁴.

Pagrindinių pėstininkų paramos tiesiogine ugnimi ginklų – sunkiųjų kulkosvaidžių ugnis turėjo lemiamą poveikį pėstininkų operacijose, todėl mokymams šaudyti iš kulkosvaidžių buvo skiriamas ypatingas dėmesys. Tam, kad būtų galima išnaudoti maksimalią šių ginklų naudą, reikėjo išmokyti karius, šaudančius iš sunkiųjų kulkosvaidžių, koordinuotai veikti tarpusavyje, todėl, mokant poligone, iš įvairių dalinių buvo formuojamos sunkiųjų kulkosvaidininkų kuopos. Jos mokėsi pasirinkti šaudymo pozicijas, perdislokuoti ginklus, palaikyti tarpusavio ryšius, tobulinti šaudymo būdus, mokėsi veikti kartu su artilerija³⁵⁵.

Baigus treniruotis būrio sudėtimi, buvo pereinama prie kito etapo – kuopų mokymo. Kuopų pratimai buvo atliekami iš kelių kuopų sudarant karo meto sudėties kuopą, įtraukiant tiesioginę sunkiųjų kulkosvaidžių ugnies paramą ir tarpininkų tarnybą³⁵⁶. Kuopos buvo mokomos atlikti aštuonis pratimus, kurie apėmė visus galimus kovinius kuopos veiksmus. Šiuose pratimuose ypatingas

353 Statkus, V. Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m., p. 718, 722.

354 Kasparaitė-Balaišė, L. Lietuvos kariuomenės kovinė parengtis 1935–1940 metais. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, 2018, t. 36, p. 77.

355 Ten pat, p. 78, 82.

356 Ten pat, p. 77.

dėmesys buvo skiriamas kuopų vadų darbo metodikai, valdymo technikai, taip pat šiais taktiniais pratimais buvo tikrinama, kaip vykdomas amunicijos tiekimas, oro erdvės stebėjimas, cheminė žvalgyba, taip pat remiančiųjų pėstininkus vienetų veikimas³⁵⁷.

Mokymai poligone baigdavosi bataliono ir pulko lygio padalinių mokymu. Šioms pratyboms buvo suformuojami trys pratybose dalyvausiantys batalionai su atskirais štabais, ryšių būriais, šaudmenų tiekimo ir sanitarijos tarnybomis, o iš šių batalionų – vienas pulkas pulko pratimams organizuoti. Batalionų ir pulkų pratybų tikslas apėmė pagrindinių puolamosios karinės operacijos etapų, kurie buvo reglamentuoti kovos statutuose, mokymus. Poligone kariai mokėsi praktiškai orientuotis vietovėje, nurodyti taikinius, įrengti apkasus, maskuotis, matuoti atstumus, užimti šaudymo pozicijas, atlikti sekėjų, žvalgų, ryšininkų, patrulių, lauko sargybinių ir kovotojų uždavinius³⁵⁸.

Nuo 1937 m. poligone buvo pradėtos vykdyti minosvaidžių būrių šaudymo pratybos, per kurias buvo mokomasi iššaudymo ir šaudymo tiesiu taikymu bei pakilia trajektorija, taip pat šaudymo perkeliančiomis ugnį.

Artileristai poligone ne tik mokėsi šaudyti iš artilerijos pabūklų, nes tai galėjo daryti tik poligone, vykdavo ir mokomieji artilerijos šaudymai, artilerijos

Artileristai Varėnos poligone. 1930 m. (*Karys*, 1930, Nr. 35, p. 683)

357 Ten pat, p. 78.

358 Ten pat, p. 77.

grupės šaudymai, po kurių buvo rengiamos pratybos su karo aviacija. Mokomųjų šaudymų metu buvo praktikuojamasi orientuotis vietovėje, nurodyti ir apibūdinti taikinius naudojantis topografiniais žemėlapiais. Pratybose su aviacija šios pagrindinis uždavinys buvo iš lėktuvo stebėti artilerijos apšaudomus taikinius ir pranešti šaudymo vadovui sviedinių sprogimo koordinatas, o svarbiausia – apie jų nukrypimą nuo taikinio. Priešlėktuvinės apsaugos rinktinės kulkosvaidininkai nuo 1936 m. poligone mokėsi šaudyti į specialiai tam pagamintą taikinį – judantį lėktuvo maketą³⁵⁹. Kavaleristai poligone tobulindavo manevravimo įgūdžius.

Kurios kariuomenės rūšies kariai besitreniravo poligone, 4-ajame dešimtmetyje buvo nusistovėjusi tvarka, kad, daliniui atvykus į poligoną, pirmiausia vyko individualus karių įgūdžių mokymas (daugiausia artileristams), po to dalinio mokymas, o galiausiai jungtiniai kelių kariuomenės rūšių dalinių mokymai, pagrindinį dėmesį skiriant praktiniams veiksams, nes teorinė mokymų dalis turėjo būti atlikta dar prieš atvykstant į poligoną. Nuo 1935 m. pėstininkų mokymo pratybos poligone buvo pradėdamos vykdyti tik nuo kuopos, o mažesnių vienetų mokymai turėjo būti rengiami nuolatinėse dalių dislokacijos vietose³⁶⁰.

Visos poligone vykstančios pratybos buvo detalios analizuojamos, pa-

Stovykla poligone. 1933 m. (E. Peikštenio kolekcija)

359 Ten pat, p. 78–80.

360 Ten pat, p. 78.

Septintasis pėstininkų pulkas rengiasi vykti į poligoną. 1937 m. liepa. Fotografas S. Narušis (LCVA)

rengiamos išsamios išvados, kuriose buvo įvertinti visų lygių vadų ir padalinių veiksmai, pabrėžiami gerai atlikti koviniai dalykai, mokomasi iš padarytų klaidų ir trūkumų, pateikiant konkrečių pasiūlymų.

6.5. Kariuomenės manevrai

Paprastai mokymas poligonuose baigdavosi kariuomenės rudens manevrais, kurių tikslas – kariuomenės kovinės parengties tobulinimas. Tai buvo didelės apimties manevrai, todėl jie vykdavo specialiai tam parinktose Lietuvos vietose³⁶¹.

Lietuvos kariuomenė rengdavo dviejų tipų karinius manevrus – mažuosius ir didžiuosius. Mažieji vykdavo keletą dienų, nenaudojant viso dalinio turimo pajėgumo, o didieji vykdavo rudenį, ūkininkams laukuose nuėmus derlių. Tokiuose manevruose dalyvaudavo keli pulkai ar divizijos, buvo naudojamas visas dalinio potencialas. Manevrai būdavo rengiami kasmet, pulkai ir batalionai juos vykdavo savo teritorijoje arba vykdavo į didesnius poligonus³⁶². Kas

361 Ten pat, p. 92.

362 Jokubauskas, V. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. Tarpukario Lietuvos atvejis, p. 330.

dalyvaus manevruose ir kokios sudėties, sprendavo Lietuvos karinė vadovybė. Divizijų manevrai vykdavo įvairiais metų laikais, atsižvelgiant į tai, kokie jiems buvo keliami uždaviniai.

Skirtingais metais manevrai skyrėsi apimtimi, sudėtingumu, juose dalyvaujančių karinių dalių skaičiumi. Buvo manevrų, kurie truko 2–3 dienas, be visos amunicijos, gurguolės ir turto, o buvo ir mavevrų, kurie truko 1–2 savaites ar dar ilgiau. Tokiuose manevruose dalyvaudavo štabai, aprūpinimo padaliniai, tankai, aviacija, kavalerija, keletas stambių kariuomenės dalinių³⁶³. Manevrus stebėti buvo kviečiamas Prezidentas, Vyriausybės nariai, užsienio šalių karo atstovai ir Lietuvos žurnalistai. Šis įvykis sulaukdavo didelio susidomėjimo tiek Lietuvoje, tiek užsienyje³⁶⁴.

Pirmieji kariuomenės manevrai įvyko 1921 m. rugsėjo 9–13 dienomis. Rugsėjo 9–10 d. vyko pratimai atskiruose pulkuose pagal manevrų tarpininkų nurodymus, o rugsėjo 12–13 d. – manevrai tarp I ir II divizijų. Šiuose pirmuosiuose rudens manevruose dalyvavo Antrojo pėstininkų pulko du batalionai, Trečiojo pėstininkų pulko trys batalionai, Aštuntojo pėstininkų pulko du batalionai, Antrasis artilerijos pulkas, du eskadronai raitelių, pusė Inžinerijos pulko kuopos ir viena aviacijos eskadrilė. Manevrų legenda buvo tokia, kad lenkai

Kariuomenės vadovybė stebi karinių manevrų eigą (LCVA)

363 Grigas, B. Manevrai. *Karys*, 1929, Nr. 37, p. 616.

364 Didieji kariuomenės manevrai. *Kardas*, 1938, Nr. 18, p. 414.

rugsėjo 9 d. įsiveržė Širvintų, o rugsėjo 10 d. – Musninkų rajone, ir divizija privalėjo jų puolimą atremti ir juos išvyti iš Lietuvos teritorijos. Aštuntajam pėstininkų pulkui buvo pavestas avangardo vaidmuo vejant priešininką iš Lietuvos teritorijos.

Pratimai vyko netoli neutraliosios zonos su Lenkija, todėl Lietuvos kariuomenės vadas įsakė, esant bet kokioms lenkų provokacijoms ir agresyviems veiksams, manevrus tuojau sustabdyti ir kariuomenės dalims vykdyti tiesiogines užduotis ginant valstybės sienas³⁶⁵.

Mastais išsiskyrė 1936 ir 1937 metais vykę kariuomenės manevrai. Juos organizavo ir jų veiklą kontroliavo kariuomenės vadas gen. št. plk. S. Raštikis ir kariuomenės štabo viršininkas gen. št. plk. J. Černius. 1936 m. manevrai, vykę Ukmergės apylinkėse, išsiskyrė dalyvių gausa. Šiuose manevruose dalyvavo 712 karininkų ir 13 093 kareiviai bei puskarininkiai, buvo naudojama 3 990 arklių, 747 vežimai, 83 lauko virtuvės, 14 lengvųjų automobilių, 27 sunkvežimiai, 18 motociklų, 87 dviračiai, 10 tankų ir 5 šarvuočiai³⁶⁶.

Devintojo pėstininkų pulko kariai prie traukinio pakeliui į divizijos manevrus. 1922 m. (LCVA)

365 Slaptas, operatyvinis II divizijai įsakymas Nr. 6. *LCVA*, f. 521, ap. 1, b. 27, l. 32; Slaptas, operatyvinis 8 pėstininkų pulkui įsakymas Nr. 6. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 297, l. 47.

366 1936 m. kariuomenės manevruose dalyvaujančių dalių sudėtis. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 907, l. 65–66.

1937 m. manevruose, vykusiuose Telšių, Šiaulių, Raseinių, Radviliškio ir Laukuvos apylinkėse, dalyvavo pėstininkų, artilerijos, kavalerijos, inžinerijos, aviacijos, lengvųjų tankų, cheminės apsaugos, autotransporto, šaulių, intendatūros, sanitarijos, karo technikos tarnybos, veterinarijos tarnybos daliniai³⁶⁷.

Manevruose dalyvaujantys daliniai „kaudavosi“ tarpusavyje, suskirstyti į „mėlynųjų“ ir „raudonųjų“ grupuotes. Po manevrų jie būdavo detaliai nagrinėjami. Atsižvelgus į pastebėtas klaidas ar teigiamus sprendimus, buvo koreguojamos kareivių ir karininkų mokymo programos.

367 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenės gynybos planai ir priemonės galimai lenkų agresijai atremti 1921–1937 m. *Karo archyvas*, 2013, t. 28, p. 289–290.

VII

SKYRIUS

VII

KARIŲ ŠVIETIMAS IR
AUKLĖJIMAS

7.1. Karių švietimo ir auklėjimo organizavimas

1921 m. kariuomenei pereinant į taikos meto padėtį, susidarė galimybė kariuomenę padaryti ne tik krašto gynimo jėga, bet ir didele **tautos mokykla**. Per du dešimtmečius Lietuvos kariuomenėje karo tarnybą, įvairiais duomenimis, atliko apie 280–300 tūkst. karių³⁶⁸ – žymi Lietuvos visuomenės dalis. Pirmiausia imta rūpintis, kad visi karininkai gerai mokėtų lietuvių kalbą, pažintų krašto geografiją, istoriją. Visiems karininkams, karo valdininkams ir karo gydytojams, kurie nebuvo baigę lietuviškų gimnazijų, įsakyta laikyti lietuvių kalbos, istorijos ir geografijos egzaminus iš gimnazijos kurso.

Vykstant Nepriklausomybės karui, veikiančioje kariuomenėje atvykusius į karines dalis savanorius bei mobilizuotus karius pirmiausia reikėjo šiek tiek pamokyti valdyti šautuvą, suteikti kitų būtiniausių kareiviui žinių ir mesti į frontą, o jo švietimas ir auklėjimas likdavo antroje vietoje. Tik susidarius ilgesniam atokvėpio laikotarpiui, šiek tiek laiko buvo skiriama ir bendrajam kario švietimui. Kareivių raštingumo mokymu Lietuvos karinė vadovybė ėmė rūpintis jau 1920 m. pradžioje. Vasario mėnesį patvirtintoje Generalinio štabo Literatūros dalies Kariuomenės kultūros ir švietimo sekcijos programoje nurodoma, kad vienas pagrindinių jos tikslų yra stengtis, jog kariuomenėje neliktų nė vieno analfabeto³⁶⁹. Kuriam laikui apimus kovos veiksmams, kovo 1 d. Įsakyme kariuomenei vyriausiasis kariuomenės vadas gen. S. Žukauskas nurodė, kad neturi likti nė vieno bemokslio kario, todėl įsakė visose kariuomenės dalyse įsteigti mokyklą, kuri veiktų vieną valandą per savaitę ir mokytų kareivius skaitymo, rašymo ir bendrojo lavinimo dalykų. Įsakyme buvo pabrėžiama, kad „*mokymas*

368 Jokubauskas, V. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. Tarpukario Lietuvos atvejis, p. 107–108

369 Pavlova, M. „Laikina nelaimė“: neraštingumo problema tarpukario Lietuvos kariuomenėje. *Kardas*, 2004, Nr. 3, p. 38.

Mokymosi klasėje (VDKM)

*visiems priverstinis*³⁷⁰. Gegužės 1 d. šis įsakymas buvo papildytas, reikalaujant visose kuopose įsteigti knygynėlius, jei kur nėra mokyklų – jas įsteigti³⁷¹, bet sąlygų, ypač fronte esančiose dalyse, tam nebuvo. Nebuvo nei vadovėlių, nei patalpų, nei mokytojų, todėl teko jais skirti karininkus ir net kiek labiau išsilavinusius kareivius. Tačiau šiais įsakymais buvo pradėti kurti karių švietimo sistemos pagrindai. Krašto apsaugos ministerijoje švietimo darbui kariuomenėje vystyti dar 1919 m. buvo įsteigtas Literatūros skyrius, kurio pareiga buvo ne tik teikti reikiamas mokymo priemones ir metodinę pagalbą kareivių švietimui, bet ir vesti agitacinį darbą.

Karui pasibaigus ir perėjus prie taikos meto sąlygų, Lietuvos kariuomenėje, be gero kovotojo rengimo, kilo reikalas atkreipti dėmesį ir į visapusišką kario išsilavinimą, nes karių išsilavinimo lygis buvo labai žemas.

Jau 1921 m. sausio pradžioje demarkacijos linijos apsaugos užėmimo įkarštyje kariuomenės dalis pasiekė 1920 m. gruodžio 14 d. Generalinio štabo Literatūros skyriaus viršininko pasirašytas raštas, raginantis atnaujinti karių švietimo darbą. Rašte buvo raginama atkurti švietimo komisijų ir komisijėlių darbą, o kur jų nėra – išrinkti naujas. Priminta, kad, vykdant 2-ojo kultūros ir švietimo komisijų atstovų suvažiavimo nutarimus, kiekvienoje kuopoje turi

370 Lietuvos kariuomenei įsakymas Nr. 255. 1920 m. kovo 1 d.

371 Lietuvos kariuomenei įsakymas Nr. 316. 1920 m. gegužės 1 d.

būti kuopos vado paskirta Švietimo komisija. Batalione skiriama bataliono Švietimo komisija, pulke iš bataliono komisijų pirmininkų ir pulko vado skiriamų dar dviejų narių sudaroma pulko Švietimo komisija. Šių komisijų svarbiausias uždavinys buvo likviduoti kareivių neraštingumą, t. y. beraščius kareivius išmokyti skaityti ir rašyti. Šalia šio darbo buvo raginama sustiprinti ir kitą kultūrinį kareivių auklėjamąjį darbą³⁷².

1921 m. liepos 30 d. pasirodė Įsakymas kariuomenei, kuriuo įsakyta nuo rugpjūčio 1 d. visose kariuomenės dalyse įkurti švietimo komisijas. Komisijos pirmininkas turėjo būti atleistas nuo kitų tarnybinių pareigų. Jei jis ėjo kuopos vado, komandos viršininko ar aukštesnės pareigas, turėjo būti atleidžiamas nuo budėjimo, dalyvavimo kitose komisijose, komandiruočių ne švietimo reikalais. Buvo ir išlyga: komisijų pirmininkai be svarbių priežasčių negalėjo būti keičiami dažniau nei kartą per metus. Dalių vadai apie asmenis, paskirtus į švietimo komisijų pirmininkus, arba apie priežastis, kodėl skiriami kiti, turėjo pranešti Karo mokslo skyriui. Kitus komisijos narius tvirtino vadas iš batalionų vadų siūlomų kandidatų. Buvo siekiama į komisiją įtraukti karius iš visų batalionų. Komisija iš savo narių turėjo išsirinkti sekretorių, knyginką, pulko vadui siūlė kandidatus į kitų švietimo įstaigų vedėjus.

Švietimo komisija buvo tiesiogiai pavaldi pulko vadui. Ji buvo įpareigota vykdyti Generalinio štabo Karo mokslo skyriaus nurodymus švietimo srityje, derinti su juo savo veiklą. Komisija kiekvieno mėnesio pirmąją dieną privalėjo pateikti veiklos ataskaitą pulko vadui ir Karo mokslo skyriui nustatyta tvarka.

Komisijoms buvo numatytos šios pareigos:

1. Svarbiausia Švietimo komisijos pareiga – organizuoti ir prižiūrėti kariuomenės švietimo darbą, už kurį tiesiogiai buvo atsakingas dalies vadas.

2. Šiai pareigai atlikti dalyse komisijos turėjo steigti trijų rūšių bendrojo lavinimo mokyklas: beraščiams, mokantiesiems skaityti bei rašyti ir baigusiesiems pradinę mokyklą.

3. Organizuoti kalbos ir kitos rūšies kursus karininkams ir karo valdininkams.

4. Organizuoti karių lavinimą ne mokyklose: steigti knygynus, skaityklas, klubus, rengti paskaitas, ekskursijas, chorus, spektaklius ir t. t.

5. Organizuoti ir tarp karių plėtoti įvairių rūšių sportą.

6. Organizuoti įvairių rūšių mokamas ir nemokamas pramogas bei pasilinksminimus.

7. Ieškoti švietimo darbui reikalingų lėšų.

372 Neužmirškime karių dvasios stiprinti ir jų sąmoningumą kelti, nes tuomet ir skaitlingesnę priešą mes greičiau įveiksime. LCVA, f. 521, ap. 1, b. 16, l. 55.

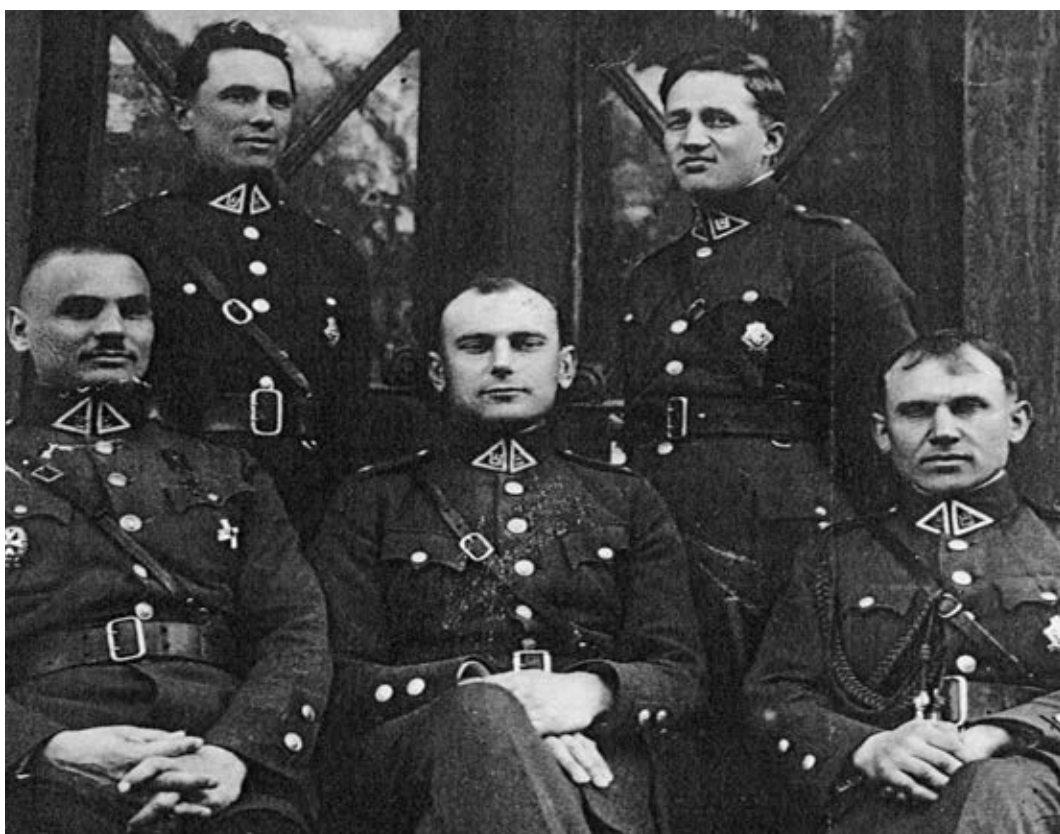
8. Sudaryti kiekvieno pusmečio darbų planą ir pateikti jį pulko vadui bei Karo mokslo skyriui.

Nuostatai numatė šaltinius, iš kurių buvo galima gauti lėšų komisijoms keliamoms užduotims vykdyti. Tie šaltiniai buvo:

- a) Krašto apsaugos ministerijos asignavimai,
- b) pelnas, gautas iš karių parduotuvių, vakarų, spektaklių, aukų ir t. t.

Švietimo komisijos turėjo vadovautis Karo mokslo skyriaus nustatytomis Karių mokymo taisyklėmis³⁷³.

Vykdant šį nurodymą, buvo sudaromos ir tvirtinamos kuopų bei batalionų ir karinių dalių švietimo komisijos. Komisijų pirmininkais buvo skiriami didesnę išsilavinimą turintys karininkai ir kareiviai. Įvestos švietimo pamokos ir pokalbiai su kariais. Jie buvo suskirstyti į dvi grupes: mokantys ir nemokantys skaityti bei rašyti. Šiam darbui buvo skiriama viena valanda per savaitę.

Penktojo pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Kęstučio pulko Švietimo komisija. Iš kairės sėdi: pirmas – mjr. V. Žutautas, antras – pulko kapelionas kpt. V. Abraitis, stovi pirmas kpt. V. Tarasonis. 1929 m. (LCVA)

373 Įsakymas kariuomenei Nr. 174. 1921 m. liepos 30 d.

Nuo 1923 m. karinėms dalims apsistojus nuolatinėse savo dislokacijos vietose, susidarė sąlygos ne tik karius mokyti skaityti, rašyti, istorijos, geografijos, bet ir lavinti karių estetinius gebėjimus. Daug kur kariai suburti į vaidintojų mėgėjų grupes, kai kur įkurti muzikos kolektyvai, chorai, literatūros mėgėjų būreliai ir kt.

1924 m. vasario 14 d. krašto apsaugos ministras mjr. Balys Sližys visų karinių dalių vadams įsakė vesti griežtą kovą su kareivių analfabetizmu, kad nė vienas kareivis nebūtų iš dalies išleistas neišmokęs skaityti ir rašyti. Įsakyme nurodoma, kad naujokus asmeniškai apklausti privalo kuopų vadai, o apklaustą išduoti „*asmeninį išsilavinimo lapelį*“. Tarnybos metu kareivių įgytas žinias vertino egzaminų komisijos, kurioms pirmininkavo batalionų vadai, jose turėjo dalyvauti ir Švietimo komisijos pirmininkas³⁷⁴.

1925 m. gegužės 7 d. krašto apsaugos ministro plk. Teodoro Daukanto pasirašytame įsakyme patvirtinta Kareivių mokyklos programa ir tiksliai nurodoma, kad per pirmuosius keturis tarnybos mėnesius visi analfabetai turi būti išmokomi skaityti ir rašyti. Pagal programą kareiviai turėjo mokytis dvejus metus, tik antraisiais metais – mažiau valandų³⁷⁵. Tam, kad mokymas vyktų sklandžiau, parengti ir išleisti specialūs vadovėliai. Tačiau nors programa ir patvirtinta, ne

Kareiviai mokosi skaityti (E. Peikštenio kolekcija)

374 Krašto apsaugos ministro įsakymas Nr. 21. 1924 m. vasario 14 d.

375 Krašto apsaugos ministro įsakymas Nr. 36. 1925 m. gegužės 7 d.

visada ji buvo įgyvendinama. Apžvelgiant 1926 m. kareivių švietimą straipsnyje „Mūsų žinyne“ buvo skundžiamasi, kad kai kur į programą žiūrima atsainiai, kai kur dėl platumo jos įveikti nepavyko, kad ji per daug sudėtinga³⁷⁶. Vėliau, ypač sutrumpinus kareivių tarnybos laiką, programa buvo keičiama, trumpinama. Nepaisant nesklandumų, kariuomenės mokyklų reikšmę sunku pervertinti. Jų pastangomis kariuomenėje išsilavinimo neturintys kareiviai buvo išmokomi skaityti, rašyti, skaičiuoti, taip pat istorijos, krašto pažinimo, kitų bendrojo lavinimo dalykų.

1927 m. gegužės mėn. Įsakymu kariuomenei Nr. 29 švietimo komisijos pulkuose pakeistos švietimo vadovais. Kiekvienoje karinėje dalyje ar įstaigoje privalėjo būti paskirtas švietimo vadovas, kuris turėjo būti pulko vado padėjėjas, bataliono vadas ar karo kapelionas. Jam padėti turėjo būti paskirtas dar vienas karininkas iš kuopų vadų. Bibliotekoms tvarkyti iš prasilavinusių liktinių puskarininkių reikėjo paskirti nuolatinį bibliotekininką³⁷⁷.

Švietimo vadovams vienu iš svarbiausių uždavinių ir toliau liko rūpinimasis karių mokymu. Nemažai vyrų į kariuomenę ir toliau ateidavo nemokėdami nei skaityti, nei rašyti. Tokių buvo net ir 1940 metais. Antai iš 1940 m. kovo 1 d. į Aštuntąjį pėstininkų pulką atvykusių 574 naujokų 13 buvo visiškai beraščiai. Mokančių skaityti ir rašyti, bet nelankiusių jokios mokyklos buvo net 87³⁷⁸.

Analfabetų mokymą galima pailustruoti Pirmojo pėstininkų pulko karių mokymu (žr. 14 lentelę).

14 lentelė. Analfabetų mokymo Pirmajame pėstininkų pulke rezultatai³⁷⁹

Kurių metų ir kurio šaukimo	Atvyko naujokų analfabetų	Išleista į atsargą analfabetų
1925 V. 1	84	4
1926 V. 1	97	7
1927 V. 1	177	7
1928 V. 1	223	42
1929 V. 1	260	85
1930 V. 1	237	73

376 Kareivių švietimas 1926 m. *Mūsų žinyne*, 1927, Nr. 36, p. 358.

377 Įsakymas kariuomenei Nr. 29. 1927 m. vasario 24 d.

378 Žinios apie atvykusių į 8-tą pėst. K. K. Vaidoto pulką 1940 m. kovo 1 dieną kareivių išsilavinimo laipsnį, kurių tarnybos pradžia 1940 m. kovo 1 d. *LCVA*, f. 521, ap. 1, b. 307, l. 33.

379 Surgailis, G. Pirmasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino pulkas, p. 175.

1931 V. 1	198	65
1934 V. 1	197	37
1935 V. 1	137	9
1936 V. 1	73	1
1937 V. 1	49	–
1938 V. 1	56	–

Kai kuriose dalyse pašauktų tarnauti kareivių išsilavinimo lygis buvo toks žemas, kad net susidarė situacijų, kai didelis skaičius neraštingų karių ėmė trukdyti karinių dalinių veiklai. 1925 m. po pavasarinio naujokų šaukimo Trečiajame pėstininkų pulke iš visų gautų naujokų nė vienas nebuvo baigęs pradinės liaudies mokyklos. Negauta nė vieno kareivio, kurį buvo galima skirti raštininku arba per neilgą laiką parengti raštininku. Kilo grėsmė, kad, rudenį paleidus į atsargą ankstesnių šaukimų raštininkus, pulke neliks nė vieno mokančio gerai skaityti ir rašyti raštininko³⁸⁰.

Tačiau, bėgant laikui, kito ir šauktinių išsilavinimo lygis. Į kariuomenę buvo pašaukiami vis labiau išsilavinę naujokai (žr. 15 lentelę).

15 lentelė. 1926 m. ir 1939 m. šaukimų Lietuvos kariuomenės naujokų išsilavinimas (%)³⁸¹

Tautybė	Lietuviai		Žydai		Rusai		Lenkai		Vokiečiai	
	1926	1939	1926	1939	1926	1939	1926	1939	1926	1939
Išsilavinimas										
Analfabetai	28,71	3,65	23,90	2,41	40,32	17,12	51,55	20,00	11,00	–
Mokantys tik skaityti	8,71	0,65	5,85	–	9,14	–	16,49	5,00	12,00	3,57
Mokantys skaityti ir rašyti sava-moksliai	28,07	7,73	21,71	7,53	24,73	22,52	18,56	5,00	23,00	3,57
Baigę ar lanke pradžios mokyklą	27,67	75,12	34,39	53,62	17,74	55,85	11,34	20,00	41,00	60,72

380 3 p. p. vado 1925-03-20 raportas I karo apygardos štabo viršininkui. LCVA, f. 516, ap. 1, b. 94, l. 8.

381 Ažubalis, A., Kazlauskaitė Markelienė, R. Lietuvos kariuomenės kareivių išsilavinimo ir kultūros lygio kėlimas (1929–1940 m.). *Karo archyvas*, 2005, t. 20, p. 261.

Baigę ar lanke aukštesnę už pradžios mokyklą	6,84	11,50	14,15	32,83	8,07	3,61	2,06	35,00	13,00	28,57
Studijavę aukštojoje mokykloje	-	1,06	-	2,41	-	0,90	-	10,00	-	3,57
Baigę aukštąją mokyklą	-	0,29	-	1,20	-	-	-	5,00	-	-
Pašaukta į tarnybą atitinkamos tautybės naujokų	85,67	89,68	7,32	6,77	3,32	2,26	1,73	0,41	1,78	0,57

Tai, kad analfabetų labai sumažėjo 4-ajame dešimtmetyje, lėmė objektyvios priežastys, nes tarnauti kariuomenėje ateidavo vis daugiau karių, besimokančių ar baigusių pradžios mokyklas ar aukštesnes mokyklas. Lūžis pastebėtas nuo 1931 m., o 1939 m. analfabetų tarp lietuvių naujokų tebuvo 3,65 proc.

Ne tik analfabetai, tarnaudami kariuomenėje, gaudavo žinių, jų įgydavo ir visi kiti kariai. Jiems buvo skaitomos įvairios paskaitos, pritaikytos pagal gyvenamąjį laikotarpį, – per metus apie 20 paskaitų. Paskaitose dalinių kariai būdavo supažindinami su lietuvių tautos praeitimi ir esamu valstybės gyvenimu. Dažnai jose nagrinėti tikybos, dorovės, teisės, higienos ir panašūs klausimai, nemažai paskaitų būdavo žemės ūkio temomis, nes dauguma kareivių buvo kilę iš kaimo. Paskaitose kariai išgirdavo ir apie svetimus kraštus, jų gyventojų papročius, būdą ir gyvenimo sąlygas. Įvairių šventinių minėjimų metu būdavo skaitomos teminės tai šventei pritaikytos paskaitos. Tačiau, kaip nurodoma karinėje spaudoje, pasitaikydavo ir abstraktaus pobūdžio paskaitų, kurias kareiviai ne visada suprasdavo.

Organizuojamos ekskursijos į muziejus, fabrikus, aerodromus ar kitus miestus, žymesnes Lietuvos vietas kariams suteikdavo progą pamatyti tai, ko jie iki šiol dar nebuvo matę, apie ką kai kurie nebuvo nė girdęje³⁸². Kariai aplankydavo Karo muziejų, M. K. Čiurlionio galeriją Kaune, stambesnes pramonės įmones, užsukdavo į aerodromus, nuvykdavo prie jūros. Karių švietimui nemažą įtaką darė ir karinėse dalyse organizuojami chorai, scenos mėgėjų būreliai, orkestrai, muzikos ansambliai, nors vis dėlto į šias veiklas įsitraukdavo tik nedidelis skaičius kareivių. Daug didesnę poveikį turėjo radijo laidų klausymas

382 J. Bs. Švietimas. *Karys*. 1939, Nr. 29, p. 849.

ir 4-ajame dešimtmetyje, didėjant techninėms galimybėms, vis populiariesnis tampantis kino filmų žiūrėjimas.

Valstybės teatras Kaune ir kitų miestų teatrai rengdavo spektaklius kariams, jiems būdavo skiriami ir specialūs kino seansai, kur buvo rodomi dokumentiniai ar meniniai filmai. Be to, kariniai daliniai turėjo ir savo kino teatrus. Visi šie renginiai plėtė karių akiratį.

Tačiau tarpukario Lietuvos kariuomenėje buvo ir veiksniai, kurie trukdė karių auklėjimo procesui. Visų pirma pašaipos, o kai kuriuose daliniuose ir patyčios iš naujokų, pravardžiavimas, kartais net fizinio smurto vartojimas. Buvo smurtaujama ir prieš eilinius kareivius, ir patys eiliniai kartais nevengdavo panaudoti fizinių veiksmų. Dažnu atveju tokius incidentus sprendavo teismai. Neretai šiuos reiškinius toleruodavo puskarininkiai, kartais net karininkai. Pašaipos lydėdavo silpnesnius ar ko nors nesugebančius padaryti kareivius, patyčių sulaukdavo ir beraščiai kareiviai. Deja, reikia konstatuoti, kad tokie neigiami reiškiniai kartais baigdavosi ujamo kareivio dezertyravimu iš dalinio ar dar blogiau – savižudybe. Šie reiškiniai nebuvo išgyvendinti visą tarpukario Lietuvos laikotarpį.

7.2. „Kariuomenės radijo pusvalandžiai“

Nuo 1929 m. pradėti transliuoti „Kariuomenės radijo pusvalandžiai“ per Kauno radiją buvo populiariausia laida ne tik kariuomenėje, bet ir visuomenėje. Šią laidą organizavo ir vedė Vyriausiojo štabo Spaudos ir švietimo skyriaus darbuotojai. Kas savaitę transliuojama „Kariuomenės radijo pusvalandžio“ programa buvo tikrai įdomi: joje pateikiamos kariuomenės aktualijos, informacija apie karinę tarnybą, rengiami radijo vaidinimai, paskaitos, gyvi reportažai iš karių gyvenimo, atspindintys jų vargus ir džiaugsmus, patiriamus tiek gyvenant kareivinėse, tiek vasaros poligonuose ar kariuomenės manevruose. Pavyzdžiui, 1932 m. balandžio 4 d., 19.30 val., per Lietuvos radiją transliuotame „Kariuomenės radijo pusvalandyje“ plk. J. Šarauskas kalbėjo apie Klaipėdos krašto istorines vietas, o plk. lt. J. Laurinaitis skaitė pranešimą „Kaip vokiečiai kenkė Lietuvai atgyti (Lindendorfo ir Ercbergerio atsiminimai)“. Po poros savaitžių transliuotame „Kariuomenės radijo pusvalandyje“ skaityti 1932 m. „Kario“ (Nr. 29) laikraštyje paskelbti „Laiškai iš poligono“ (7 min.), 23 minutes grojo Antrojo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo pėstininkų pulko orkestras – jis atliko maršą „Vyčio Kryžiaus kavalierius“, lietuvišką popurį „Kanklės“, kūrinį „Kautynių sapnas“ ir t. t.³⁸³

383 Ažubalis, A., Kazlauskaitė Markelienė, R. Lietuvos kariuomenės kareivių išsilavinimo ir kultūros lygio kėlimas (1929–1940 m.). *Karo archyvas*, 2005, t. 20, p. 275.

II pėstininkų divizijos štabo Ryšių kuopos kariai radiofone, laidoje „Kariuomenės radijo pusvalandis“. 1938 m. sausio 30 d. (LCVA)

Dalyvauti „Kariuomenės radijo pusvalandžio“ programoje atvažiuodavo ne tik Kauno įgulos, bet ir dislokuotų kitose Lietuvos vietose karių grupės. Vasarą vykdavo radijo transliacijos iš Gaižiūnų poligono ir kt.³⁸⁴

1939 m. spalio mėnesį Lietuvos kariuomenei įžengus į Vilnių, spalio 29 d. transliuota pirmoji laida iš atgautos Vilniaus radiofono studijos – tai buvo laida „Kariuomenės pusvalandis“, tiesa, ji užtruko pusantros valandos. Per tą laiką kalbėjo kariuomenės vadai ir žygio į Vilnių dalyviai, skambėjo sveikinimai, maršai, dainavo chorai. Programa baigėsi dienos įvykių apžvalga³⁸⁵.

Tačiau reikia pastebėti, kad „Kariuomenės radijo pusvalandžių“ klausėsi tik nedidelis skaičius Lietuvos gyventojų, nes Lietuvoje, ypač kaimo vietovėse, mažai kas turėjo radijo imtuvą.

7.3. Kariniai orkestrai

Kariuomenės dalyse kareivių organizuojamus renginius pagyvindavo karinių dalių orkestrų pasirodymai. Orkestrus karinėse dalyse pradėta kurti nuo pat karinių dalių formavimo pradžios dar 1919 metais. Juos kurti tada buvo su-

384 Statkus, V. Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m., p. 447.

385 Mitkaitė, J. Lietuvos radijas mini lietuviškų transliacijų iš Vilniaus 70-metį. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/verslas/medija/lietuvas-radijas-mini-lietuvisku-transliaciju-is-vilniaus-70-meti-25180089> [žr. 2023-04-24].

dėtinga. Kaip pavyzdį pateiksime buvusio Trečiojo pėstininkų pulko vado krn. P. Liatuko prisiminimus, kaip gimė pulko orkestras. Nusprendus kurti orkestrą, instrumentų jam niekaip nepavyko gauti, juo labiau Raseiniuose. Tada pulko vadas priėmė į pulką tris kaimo vestuvių muzikantus su savais instrumentais, parinko dar porą šiek tiek groti mokančių kareivių, ir taip buvo suformuotas pulko „orkestras“. Pats P. Liatukas prisiminimuose apie tą „orkestrą“ rašė, kad *„jo klausytis, žinoma, tegalėjo tik žmonės su labai tvirtais nervais dėl to, kad visi, turintieji šiek tiek silpnesnius nervus, išgirdę mūsų „orkestrą“, ausis užsikimšę turėjo sprukti kur nors į šalį“*³⁸⁶. Tačiau, bėgant metams, karinių orkestrų profesionalumas augo.

Etatinius karinius orkestrus turėjo tik pėstininkų ir kavalerijos pulkai. Kitose dalyse buvo kuriami saviveikliniai orkestrai ir ansambliai. Orkestrams muziką kūrė kompozitoriai Bronius Jonušas, Emerikas Gailevičius, Bogdanas Visockis ir kiti. Daugelyje karinių dalių buvo suburti chorai. Jie dainuodavo įvairias dainas, per mišias giedodavo bažnyčiose.

Dar Nepriklausomybės karo metais sukurti kariniai orkestrai, kiek pramokę groti, ėmė rengti viešus pasirodymus, kartais už juos uždirbdami ir pi-

Šeštojo pėstininkų pulko orkestras (VDKM)

386 P. Liatuko prisiminimai. LCVA, f. 516, ap. 1, b. 64, l. 34 a. p.

nigų. Taip Devintojo pėstininkų pulko orkestrą, vadovaujamą kapelmeisterio Bogdano Visockio, 1929–1933 m. samdė vasaros metu groti Birštono kurorte – pagal atsiliepiumus, orkestro grojimas buvo tikrai meniškas ir užsienio svečiams ne gėda buvo tokį orkestrą parodyti. Pulko orkestras, grodamas ne pulko reikmėms, uždirbdavo nemažus pinigus – net iki 20 000 litų per sezoną.

Orkestre buvo dvejopa muzikantų sudėtis: viena grupė pastovesnė, sudaryta iš samdomų tarnautojų, liktinių puskarininkių, auklėtinių ir mokinių, kurie, tarnaudami pulke, buvo gerai išsilavinę muzikos srityje, antrąją sudarė muzikalūs būtiniosios karo tarnybos kariai³⁸⁷. Nemažai pinigų, grodami visuomenei, uždirbdavo ir kitų pėstininkų pulkų orkestrai.

1924 m. viduryje Aštuntojo pėstininkų Kauno kunigaikščio Vaidoto pulko kapelmeisteris Bronius Jonušas įkūrė orkestrą, pavadinimu „Jazband“. Orkestras pirmą koncertą surengė 1924 m. spalio 18 dieną. Tuo metu toks orkestras, ypač kariuomenėje, buvo naujiena. 1925 m. greta „Jazbando“ iš 12 žmonių sudarytas saloninis orkestras, jis per 4 metus išsaugo į brandų simfoninį orkestrą. Jame jau buvo 28 muzikantai, nors orkestras turėjo ir nemažų sunkumų – ypač sunku buvo gauti reikiamų muzikos instrumentų.

Pulko simfoninis orkestras dažnai pasirodydavo įvairiose šventėse, bažnyčioje, valstybės teatre, įvairiuose minėjimuose ir t. t., taip pat apylinkės miestuose: Tauragėje, Telšiuose, Mažeikiuose ir kitur. Simfoninio orkestro repertuare buvo per 50 koncertinių kūrinių³⁸⁸. Pasirodymai pulkui uždirbdavo nemenkus pinigus, kurie buvo naudojami karių kultūrinėms reikmėms tenkinti. 1935 m. pulko orkestras uždirbo 13 740 litų, iš kurių 35 proc. buvo padalinti kapelmeisteriui ir muzikantams³⁸⁹.

Birštone, Palangoje, vasarą miestų, kur buvo dislokuoti pulkai, skveruose grojo ir kitų pulkų orkestrai. Paprastai jų koncertai turėjo didžiulį pasisėkimą. Orkestrų repertuaras buvo didelis ir įvairus. Taip Pirmojo pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino pulko orkestras 1935 m. mokėjo sugroti 548 įvairius muzikos kūrinius ir 120 maršų, iš jų 25 lietuviškus³⁹⁰.

1926 m. liepos mėn. kariuomenės vadovybė svarstė, kad, esant sunkmečiui šalyje ir mažinant kariuomenę, orkestrus tiktų priskirti prie prabangos dalykų, ir buvo siūloma juos likviduoti. Paprašyta apygardų viršininkų bei karinius orkestrus turinčių dalinių vadų šiuo klausimu pateikti savo nuomonę. Pateiksime

387 Kuzmickas, V. Kiti pučiamųjų orkestrai tarpukario Birštone. Prieiga per internetą: <http://kvitrina.lt/kiti-puciamuju-orkestrai-tarpukario-birstone/> [žr. 2020-11-27]; Vytenietis. Pulko orkestras. *Karys*, 1931, Nr. 21, p. 422.

388 Bukelis, P. Trumpa 8 p. p. simfoninio orkestro istorinė apžvalga. *Kardas*, 1935, Nr. 19, p. 423.

389 8 p. p. vado 1935-10-25 raštas Kariuomenės štabo Spaudos ir švietimo skyriaus viršininkui. *LCVA*, f. 521, ap. 1, b. 194, l. 36.

390 Žinios apie 1 pėst. DLK Gedimino pulko orkestrą. *Ten pat*, f. 513, ap. 1, b. 227, l. 105.

Devintojo pėstininkų pulko karių styginis orkestras. Autorius J. Augustinas (LCVA)

Devintojo pėstininkų pulko vado nuomonę šiuo klausimu.

Devintojo pėstininkų Lietuvos kunigaikščio Vytenio pulko vadas plk. lt. V. Vitkauskas kategoriškai nesutiko, kad kariniai orkestrai yra prabangos dalykas. Jo nuomone, kariuomenės dvasinis būvis yra pats svarbiausias dalykas kariuomenėje, o orkestras yra vienas svarbiausių apčiuopiamų kareivių dvasios ugdymo veiksmų. Pulko vadas rašė: *„Sutrumpinant tarnybos laiką, jos pareigos darosi vis sunkesnės, daugiau dėmesio tenka skirti užsiėmimams, mažiau palieka laiko mąstyti apie pramogas ir t. t. Dėl to tarnyba pilkėja, darosi įkyresnė. Jei be jos pareigų nieko nesugalvotume, drąsiai, be ypatingų išrodymų galima tvirtinti, kad karo tarnyba 21 metų jaunuoliams būtų tikras kalėjimas. Pulkas būtų pilkas moraliai išbadėjusių žmonių, tikras žvėrynas. Tenka duoti pramogų, o kokią pramogą mes tik sumanysime, visur susiduriame su orkestro klausimu. <...> Orkestrą aš laikau dideliu auklėjamuoju veiksmu, o grynai pramogų atžvilgiu nieku nepamainomu dalyku. <...> Jei mes toliau imsime ne pramogas, bet tokius dalykus, kaip vakarinis patikrinimas, ėjimą bažnyčion ir pamaldas jose, laidotuves, vieną kitą tolimesnį žygį, o ypatingai naujokų priesaiką ir įvairias metinių švenčių iškilmes, prisiminsime, kiek iškilmingumo pridūda orkestras. Be jo ne kartą būtų sunku pakelti ūpą, pakelti galvą.“*³⁹¹

Antrojo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo pėstininkų pulko vadas plk. Jonas Petraitis irgi kategoriškai nesutiko, kad kariniai orkestrai yra prabangos dalykas. Jo nuomonė sutapo su plk. lt. V. Vitkausko nuomone, kad kariuomenės dvasinis būvis yra pats svarbiausias dalykas kariuomenėje, o orkestras

391 9 PP vado plk. lt. V. Vitkausko 1926-07-14 pareiškimas III karo apygardos viršininkui. *Ten pat*, f. 511, ap. 1, b. 209, l. 40.

yra vienas svarbiausių apčiuopiamų kareivių dvasios ugdymo veiksmų. „*Neįsivaizduoju sau kariuomenės dalių, ypač dabartinėmis sąlygomis, kada nėra pilnai normalios kariuomenės paruošimo sąlygos, kuom būtų galima pakeisti tą taip svarbų dalyką kariuomenės auklėjime, jos dvasios palaikyme. Reikia tik šiek tiek įsigilinti, ir pamatysime, kad orkestras visai nėra prabangos dalykas. <...> Mano nuomone, kad lengviau galima kai kada sumažinti medžiaginę negu dvasinę*“³⁹² – rašė pulko vadas apygardos viršininkui.

Panašios nuomonės buvo ir kitų pulkų vadai. Į jų nuomonę buvo atsižvelgta, ir pulkų orkestrų klausimas nebebuvo keliamas.

7.4. Karių teatras

Lietuvos kariuomenėje nuo pat Nepriklausomybės karo pradžios buvo populiarūs pačių karių organizuojami įvairūs dramos, vaidinimo ar panašiais pavadinimais vadinami būreliai, kurie statė įvairius vaidinimus ir įvairiausiomis progomis juos rodė tiek dalių kareiviams, tiek civiliai publikai. Matyt, nebuvo

Ketvirtojo pėstininkų pulko karininkų dramos kuopelė 1924 m. (VDKM)

392 Slaptas paaiškinimas apygardos viršininkui. *Ten pat*, f. 514, ap. 1, b. 107, l. 20a–20b.

nė vieno kariuomenės dalinio, kur neveiktų tokie būreliai. Kai kuriose dalyse jų būdavo net po kelis: karininkų, puskarininkų, kareivių, kai kur net žydai kariai organizuodavo atskirus dramos būrelius. 1923 m. Aštuntajame pėstininkų pulke tarnaujantys žydai suorganizavo savo teatro kuopelę ir 1923 m. gruodžio 8 d. Marijampolės realinės gimnazijos salėje parodė pirmuosius du pastatytus veikalus – dramą „Išėjo ir grįžo“ bei spektaklį „Cackin“. Abu veikalai buvo pastatyti jidiš kalba ir turėjo didžiulį pasisekimą³⁹³.

Karių dramos mėgėjų kuopelės veikė daugelyje karinių dalinių. Pavyzdžiui, Antrajame pėstininkų pulke nuo 1928 m. veikė dramos mėgėjų kuopelė, vadovaujama kpt. P. Kalikausko³⁹⁴, Aštuntajame pėstininkų pulke su pertraukomis veikė Karių artistų mėgėjų kuopelė³⁹⁵ ir kt.

Iki 1939 m. veikė ir Karių teatras. Jis išaugo iš Karių prietelių draugijos Karių dramos mėgėjų kuopelės, įsteigtos 1919 m. Kareivių klube Kaune. Jos įkūrėjas buvo Vladas Braziulevičius. Kuopelė, pastačiusi kelis spektaklius, aktyviai gastroliavo po įvairias kariuomenės dalis, rodydama savo spektaklius. Pavyzdžiui, 1923 m. rugsėjo 16 ir 17 d. Karių dramos mėgėjų kuopelė atvyko gastroliuoti į Marijampolę, į Devintąjį pėstininkų pulką. Pirmą dieną kariams buvo parodyta 3 veiksmų drama „Kova“, o antrąją – „Kuprotas oželis“ ir operetė „Consilium Facultatis“. Tokio lygio vaidinimų kareiviai dar nebuvo matę, todėl šie spektakliai paliko gilų įspūdį³⁹⁶.

1924 m. gruodžio 1 d. kuopelė gavo nuolatinę salę vaidinimams Šančiuose esančiame Kareivių klube³⁹⁷. Įvertinęs kuopelės pasiekimus ir jos augantį populiarumą, 1925 m. vasario 4 d. krašto apsaugos ministras plk. Teodoras Daukantas Karių dramos mėgėjų kuopei suteikė Karių teatro statusą³⁹⁸.

Teatrui gavus nuolatinę salę, ji nuolatos buvo sausakimša. Teatro kritikai tokį populiarumą bandė paaiškinti tuo, kad karių teatras stato nesudėtingus eiliniam kareiviui suprantamo siužeto spektaklius, tačiau buvo pastatytos ir sėkmingai suvaidintos gana sudėtingos operetės, tokios kaip Žako Ofenbacho (*Jacques Offenbach*) „Augustės rauda“, Miko Petrausko „Užburtasis kunigaikštis“, „Apvesdinkite ir mane“ ir kt. Be to, dauguma Karių teatro spektaklių buvo nemokami. Teatro vadovas ir režisierius V. Braziulevičius susidurdavo su artistų trūkumo problema, nes dauguma jų buvo kariai, todėl, jiems baigus tarnybą, vėl tekdavo ieškoti naujų artistų.

393 Vakaras. *Tėvynės gynėjas*, 1923, Nr. 36 (puslapiai nenumeruoti).

394 1930-05-03 l. e. pulko v. pareigas plk. lt. J. Tumo raštas Vyr. štabo Spaudos ir švietimo skyriaus viršininkui. *LCVA*, f. 514, ap. 1, b. 156, l. 64.

395 8 pėst. K. K. Vaidoto pulkas. *Karys*, 1931, Nr. 8, p. 162.

396 V. 9-as p. L. K. Vytenio p. *Karys*, 1923, Nr. 40, p. 446.

397 Barkauskas, M. Karių teatras. *Karys*, 1998, Nr. 7, p. 9.

398 Krašto apsaugos ministerio įsakymas Nr. 8. 1925 m. vasario 4 d.

1927 m. kovo 4 d. tiesioginiame Kauno radijo stoties eterįje buvo transliuojamas pirmasis Lietuvoje radijo teatro vaidinimas – Liudo Giros eiliuota drama „Beauštanti aušrelė“. Šis patriotinis kūrinys buvo skirtas tautos patriar-chui Jonui Basanavičiui pagerbti. Vaidino Karių teatro aktoriai³⁹⁹.

1939 m., iš teatro pasitraukus režisieriui plk. V. Baziulevičiui, Karių te-atras, iki tol pastatęs apie 45 veikalus ir suvaidinęs 480 spektaklių, surengęs 162 koncertus, baigė gyvuoti⁴⁰⁰.

7.5. Kariuomenės dvasininkija

Lietuvos kariuomenėje pabrėžiant patriotinį ir tautinį karių auklėjimą, skatinant jų motyvaciją, moralinį pasirengimą turėjo užtikrinti religija. Tam buvo skiriamas didžiulis dėmesys. Lietuvos kariuomenės karių sielovada rūpi-nosi kariuomenės dvasininkija. Kiekvienam kariui buvo pripažįstama teisė iš-pažinti savo tikėjimą.

Lietuvos kariuomenėje vyravo katalikų tikybos kariai, todėl atskirose ka-rinėse dalyse dvasinę sritį kuravo kunigas – karo kapelionas, nuolat gyvenęs da-linyje. Jauni kareiviai buvo mokomi tikybos apie 4–5 mėnesius, kartą per savai-tę. Kitiems tikybos pamokos būdavo maždaug kartą per dvi savaites. Kiekvieną šventadienį karinių dalinių kariams bažnyčiose buvo laikomos pamaldos. Per pamaldas grodavo orkestras, kai kada kareiviai giedodavo. Su pamaldomis ir pamokslais buvo minimos visos žymesnės tautos, kariuomenės ir karinių dali-nių šventės. Per didžiausias bažnyčios iškilmes (pvz., per Velykas, Devintines) kariniai daliniai dalyvaudavo parapijos pamaldose ir procesijose. Kareiviai prie-saiką irgi duodavo labai iškilmingai, su pamaldomis, kaip šventadienį. Mirusieji kariai buvo laidojami su visomis bažnytinėmis apeigomis, o lapkričio 2 d. lan-komi mirusiųjų karių kapai. Kapinėse taip pat buvo laikomos pamaldos už mi-rusiuosius, sakomas pamokslas. Kasdien, rytais ir vakarais, per patikras viešai buvo kalbama arba giedama malda.

Per gavėnią rekolekcijoms buvo skiriamas laikas dieną, ir kariai tomis die-nomis būdavo atleidžiami nuo mokomosios veiklos. Kariai buvo atleidžiami nuo veiklos ir paprastomis dienomis, jei norėdavo atlikti išpažintį prieš Kalėdas arba kitas dideles šventes. Kariuomenėje buvo praktikuojamas pasninkas per metus tris dienas: per Kūčias, Pelenų dieną ir per Didįjį penktadienį. Kūčių va-karienė buvo ruošiamą iškilmingai, rengiamos nuo seno Lietuvoje praktikuoja-

399 Pirmoji Lietuvos Respublika 1919–1940 m. Kas? Kur? Kada? Kaunas, 2018, p. 169.

400 Barkauskas, M. Karių teatras. *Karys*, 1998, Nr. 7, p. 9.

Lauko pamaldos. 1935 m. (VDKM)

mos apeigos. Kariuomenės bibliotekose buvo surinkta beveik visa lietuvių kalba išleista religinė literatūra⁴⁰¹.

Lietuvos religinėje hierarchijoje kariuomenė sudarė atskirą bažnytinį vienetą, o visi karo kapelionai – atskirą kariuomenės žinybą, vadinamą Karo dvasiškija, kurios viršininku buvo vyriausiasis kariuomenės kapelionas. Karo kapelionai, kaip ir visi Lietuvos kariuomenės kariai, tarnybos santykiuose vadovavosi bendrais kariuomenės įstatymais, statutais bei 1921 m. patvirtintu Lietuvos kariuomenės dvasiškijos statutu, nešiojo karo valdininko uniformą, nuo 1923 m. – karininko uniformą, tik vietoj karininko laipsnio ženklų ant antpečių buvo kryželiai. Jie galėjo būti skatinami ir apdovanojami kariniais apdovanojimais, baudžiami įspėjimu, papeikimu, nušalinimu nuo pareigų. Visi karo kapelionai gaudavo atlyginimą bei aprūpinimą, kaip ir karininkai „*sulig atitinkamo prilyginimo*“⁴⁰².

Kapelionai buvo skirstomi į 4 kategorijas:

- 1) armijos kapelionas, vėliau vyriausiasis kariuomenės kapelionas;
- 2) kariuomenės (ne katalikų) atskirų tikybų kapelionai;
- 3) pulkų ir atskirų dalių kapelionai;
- 4) Kauno karo ligoninės kapelionas.

Jų pareigos 1920 m. gegužės 2 d. įsakymu Lietuvos kariuomenei buvo prilygintos: vyriausiojo kariuomenės kapeliono – pulko vadui, vėliau brigados

401 K. Dvasios sritis. *Karys*, 1939, Nr. 34, p. 992–993.

402 Lietuvos kariuomenės dvasiškijos statutas. *Įsakymas kariuomenei* Nr. 268. 1921 m. lapkričio 22 d.

Vyriausiasis Lietuvos kariuomenės kapelionas
kunigas Vladas Mironas (LCVA)

vadui; pulkų ir atskirų dalių karo kapelionų, Kauno karo ligoninės kapeliono, stačiatikių, evangelikų, žydų karo kapelionų – bataliono vadui⁴⁰³.

Vyriausiąją kariuomenės kapelioną skyrė ir atleido Lietuvos episkopatas, o 1927 m. rugsėjo 9 d. Lietuvos Vyriausybei pasirašius konkordatą su Vatikanu – Kauno arkivyskupas. Jį, krašto apsaugos ministrui pasiūlius, tvirtindavo Respublikos Prezidentas. Vyriausiasis kariuomenės kapelionas tvarkė visus kariuo-

menės bažnytinius ir tikybos reikalus. Jis buvo Lietuvos episkopato įgaliotas kariuomenės atstovas, jo žinioje buvo visas bažnytinis kariuomenės turtas. Jis skirdavo kapelionus kariuomenės dalims, kandidatus suderinęs su kariuomenės vadu, juos perkeldavo ar atleisdavo. Galutinai kapeliono paskyrimą patvirtindavo Kauno arkivyskupas ir atitinkamas įsakymas kariuomenei.

Vyriausiasis kariuomenės kapelionas buvo pavaldus krašto apsaugos ministrui⁴⁰⁴, nuo 1935 m. – kariuomenės vadui.

Vyriausiais kariuomenės kapelionais tarnavo:

kunigas Antanas Palubinskas (1919 08 31–1929 06 06),

kunigas Vladas Mironas (1929 06 06–1938 03 25),

kanauninkas Adolfas Sabaliauskas (1938 04 08–1940 04 16),

vyskupas Teofilius Matulionis (1940 05 10–1940 07 02).

Dalių kapelionai atlikdavo visus religinius patarnavimus kariams ir jų šeimoms nariams, karinių dalių mokomosiose kuopose, puskarininkių mokyklose bei vakarinėse kareivių mokyklose vedė tikybinio-dorovinio ir pasaulietinės bendrojo lavinimo pamokas bei pasikalbėjimus, laikė mišias bažnyčiose, poligonuose ar šiaip atvirose vietovėse prie lauko altorių. Kapelionai dalyvaudavo kariams priimant priesaiką. Priesaiką kariai patvirtindavo bučiuodami kryžių ir dalies vėliavą. Kariai žydai bučiuodavo Torą, musulmonai – Koraną⁴⁰⁵. Prasižengusiems kariams vykdant mirties bausmę, prievolę dalyvauti ją vykdant

403 Lietuvos kariuomenei įsakymas Nr. 317. 1920 m. gegužės 2 d.

404 Lietuvos kariuomenės dvasiškijos statutas. Įsakymas kariuomenei Nr. 268. 1921 m. lapkričio 22 d.

405 Statkus, V. Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m., p. 471.

turėjo ir kario tikybos karo kapelionas⁴⁰⁶.

Nuo 1926 m. kariuomenės dalyse ėmus skirti švietimo vadovus, jais labai dažnai tapdavo kapelionai, todėl jiems tekdavo dirbti ir švietėjišką bei auklėjamąjį darbą, neretai fiksuoti dalinio istoriją. Kapelionai tiek taikos, tiek karo metais būdavo kartu su kariais. Jie be vyriausiojo kariuomenės kapeliono leidimo neturėjo teisės karinį dalinį palikti ilgiau kaip 3 dienas.

Paprastai skiriant kunigą karo kapelionu nereikėdavo jokio pasirengimo, pirmenybė buvo teikiama savanoriams, tik buvo žiūrima, ar jis turi kunigo pašaukimą ir ar yra tolerantiškas skirtingų pažiūrų ir įsitikinimų žmonėms. Nuo 1923 m. Aukštuosiuose karininkų kursuose pradėti rengti Kursai karo kapelionams. 50 val. kursuose karo kapelionai būdavo supažindinami su karo statutais ir pagrindiniais dėsniais, kuriais tvarkoma kariuomenė⁴⁰⁷.

Iki 1928 m. religinis karinių dalinių gyvenimas nebuvo sunormintas. Paprastai tai būdavo karinio dalinio vado ir dalinio karo kapeliono kompetencijos sritis. Nuo 1928 m. sausio 31 d. padėtis iš esmės pasikeitė. Krašto apsaugos ministrui pavedus, Vyriausiojo štabo viršininkas gen. št. plk. P. Plechavičius nustatė bendrą tvarką visai kariuomenei, kaip karinės dalys turi dalyvauti pamaldose ir kaip kareiviai turi elgtis pamaldų metu⁴⁰⁸.

Lietuvos kariuomenėje tarnavo Lietuvos piliečiai, nesvarbu, kokios jie tikybos. 1935 m. kariuomenėje tarnavo 14 915 kareivių katalikų, 217 stačiatikių, 272 sentikiai, 983 evangelikai liuteronai, 63 evangelikai reformatai, 617 izraelitų ir 12 kitų tikybų kareivių⁴⁰⁹. Ne katalikų karių dvasiniams poreikiams aptarnauti buvo skiriama po vieną visų minėtų religijų kariuomenės kapelioną.

Stačiatikių tikybos karo kapelionais tarnavo šventikas Nikolajus Savickas (1919 06 23–1920 06 30), proterėjus Eustafijus Kalinskis (1920 07 01–1926 02 04), proterėjus Joanas Korčinskis (1926 02 26–1935 07 02), popas, vėliau proterėjus Steponas Semionovas (1926 09 26–1940 07 02).

Sentikių tikybos karo kapelionais tarnavo šventikas Nikolajus Kozlovskis (pareigas ėjo nuo 1919 m., etatiniu karo kapelionu buvo 1926 01 01–1932 07 12), šventikas Agafonikas Pankratjevas (1932 07 20–1940 07 02).

Evangelikų karo kapelionais dirbo kunigas Adomas Šernas (nuo 1920 03 15 su pertraukomis iki 1940 03 13), kunigas Jonas Šepetys (1924 10 07–1934 10 01), kunigas Aleksandras Balčiauskas (1940 03 16–1940 07 02). Šie kapelionai aptarnavo ir reformatus, ir liuteronus. Tačiau 1934 m. liepos 13 d. kunigas Petras Dagys buvo paskirtas Šeštojo pėstininkų pulko evangelikų liuteronų kapelionu

406 Dinapaitė, M. Lietuvos kariuomenės dvasininkija 1918–1940 m. *Karo archyvas*, t. 28, p. 333.

407 Surgailis, G. Dvasininkai kariuomenėje. *Karys*, 1991, Nr. 8, p. 14.

408 Karių pamaldoms taisyklės. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 313, l. 6.

409 Surgailis, G. Dvasininkai kariuomenėje. *Karys*, 1991, Nr. 10, p. 19.

Kariuomenės žydų tikybos
kapelionas rabinas Samuolis Sniegas (LCVA)

Klaipėdoje. 1935 m. rugpjūčio 1 d. jis atleistas iš pulko kapeliono pareigų ir paskirtas Lietuvos kariuomenės evangelikų liuteronų kapelionu bei Klaipėdos krašto gubernatoriaus referentu tikybos reikalams. Nuo 1936 m. vasario 11 d. jis buvo atsakingas už III pėstininkų divizijos evangelikų liuteronų karių dvasinius reikalus. 1940 m. liepos 2 d. atleistas iš kapeliono pareigų.

Žydų karo kapelionais dirbo rabinas Izraelis Kaplanas (1920 08 02–1926 04 10), rabinas Samuelis Sniegas (1926 07 09–1940 07 02)⁴¹⁰.

Visų tikybų karo kapelionams buvo pavesta rūpintis religinių švenčių šventimu ir jų tautybės karių sielovados reikalais. Tačiau tautinių mažumų karo kapelionų visoje kariuomenėje tebuvo po vieną, todėl neretai tautinių mažumų karių sielovados klausimais talkindavo vietos religinių bendruomenių dvasininkai.

Karinė vadovybė toleravo ir palaikė visų tikybų religines šventes. Katalikų religinės šventės sutapdavo su visos tautos švenčiamomis šventėmis, o kitų tikybų kariams, tų tikybų karo kapeliono prašymu, švenčių dienomis buvo sudaromos sąlygos jas švęsti, jiems tomis dienomis nebūdavo užsiėmimų ir tarnybos.

7.6. Karių priesaika

Kiekvieną karininką ir kareivį, pradėjusį tarnauti kariuomenėje, lydėjo priesaika, kurią jis duodavo iškilmingoje aplinkoje, o jei dėl kokių nors rimtų priežasčių priesaikos duoti negalėdavo, duodavo iškilmingą pasižadėjimą tai valstybei ir tautai, kurios kariuomenėje jis tarnavo.

1919 m. gegužės 11 d. Kaune, Rotušės aikštėje, pirmą kartą viešai prisiekė Kaune dislokuotų karinių dalių kariai. Priesaikos tekstą 1919 m. gegužės 4 d. patvirtino ministrų kabinetas. Jis skelbė:

410 Ten pat, p. 19–20.

„Aš ... prisiekiu Aukščiausiam Viešpačiui Dievui teisingai tarnauti Lietuvos kariuomenėje, būti ištikimu mūsų krašto Konstitucijai, klausyti savo vyresnybės, griežtai jos įsakymus pildyti ir šventai laikyti man įteiktą paslaptį. Prisiekiu, nesigailėdamas savo sveikatos, nei gyvasties, ligi paskutiniam kraujo lašui ginti Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę, taip pat mūsų žmones ir visą mūsų žemę nuo kokių nors užsienio ar vidaus priešų užpuolimo ir nuo visų tų, kurie mūsų krašte kels riausių, ardys žmonių darbą ir ramumą ar kitaip kaip skriaus žmones. Prisiekiu su priešu griežčiausiai kovoti, neidamas su juo į jokias pažintis, sutartis ar šiaip susižinojimą raštu ar žodžiu, visa gi tai, ką apie priešą sužinosiu ar išgirsiu, tuojau savo vyresnybei pranešti. Kad šią priesaiką darau tvirta širdimi ir gryna sąžine, iškeliu ranką prie Viešpaties Dievo.“

1922 m. balandžio pradžioje, vyriausiajam kariuomenės vadui įsakius, Generalinis štabas patvirtino „Priesaikos atlikimo tvarką“ bei priesaikos tekstus katalikams ir evangelikams, stačiatikiams ir izraelitams. Buvo nustatyta, kad priesaika priimama iškilmingai išrikiavus visą karinį dalinį, prieš priesaikos ceremoniją laikomos mišios, dalinio vadas ir kapelionas paaiškina priesaikos svarbą ir jos šventumą. Kiekvienos tikybos naujokai būdavo prisaiškinami atskirai. Nesant kurios nors tikybos dvasininko, naujokus prisaiškindavo dalinio vadas, išskyrus žydus. Nustatyta tvarka, kad žydus prisaiškinti turi tik rabinas arba jo padėjėjas. Žydų prisaiškinti nebuvo galima šeštadieniais ir jų šventadieniais⁴¹¹.

Kareivių priesaikos ceremonija iki 1928 m. vykdavo pagal karinio dalinio vado ir karo kapeliono sumanymą. Ji atskiruose kariuomenės daliniuose įvykdavo. Kadangi į kariuomenę naujokai buvo šaukiami du kartus per metus, tai ir priesaikos ceremonija vykdavo du kartus per metus. Kiekviename kariniame dalinyje priesaiką organizuodavo pulko vadovybė. Priesaikos diena buvo šventinė pulko diena. Ceremonija paprastai prasidėdavo pamaldomis bažnyčioje, po to vykdavo priesaikos priėmimo ceremonija, karinis paradas ir šventiniai pietūs.

Nuo 1928 m. sausio 31 d. Vyriausiojo štabo viršininkas gen. št. plk. P. Plechavičius nustatė bendrą visai kariuomenei karių priesaikos apeigų ceremoniją. Nuo šiol priesaika vykdavo tokia tvarka: „Priesaikos metu priešakyje statomas drobele uždengtas stalas su kryžiumi ir Evangelija. Kunigas, apsitaęs bažnytiniais rūbais, trumpais žodžiais paaiškina priesaikos reikšmę ir garsiai skaito priesaikos tekstą. Prisiekiantieji kariai laiko pakėlę dešinę ranką ir balsiai kartoja priesaikos žodžius. Po priesaikos visi kariai, kunigui vadovaujant, kalba maldą į šv. Panelę „Tavo apgynimo šaukiamės“, atkalbėjęs maldą, kunigas šlaksto karius šventu vandeniu. Šlakstymo metu, jei yra orkestras, grojama Maironio giesmė

411 Priesaikos atlikimo tvarka ir priesaikos tekstai. LCVA, f. 511, ap. 1, b. 76, l. 30–33.

Karių priesaika. 1937 m. Panevėžys (VDKM)

„Marija, Marija“ (Č. Sasnausko kompozicija).⁴¹²

Kariai prisiekdavo baigę 6 mėnesių (nuo 1937 m. – 5 mėnesių) jaunųjų kareivių mokymą. Vykdavo pamaldas, priesaika buvo duodama prie pulko vėliavos, po priesaikos – paradas. Visada būdavo paruošiami geresni pietūs: kariai gaudavo pyrago, didesnę porciją mėsos, kartais – po butelį alaus.

Kaip pavyzdį pateiksime 1934 m. pavasarinio šaukimo naujokų priesaikos ceremoniją Aštuntajame pėstininkų Kauno kunigaikščio Vaidoto pulke. Priesaikos ceremonija prasidėjo balandžio 15 d., 9 val. 20 min. Katalikų tikybos kareiviai prisiekė Įgulos bažnyčioje Šiauliuose. Izraelitų tikybos kareiviai buvo nuvesti į Šiaulių miesto Didžiąją sinagogą ir ten prisiekė. Stačiatikių tikybos kareiviai prisiekė cerkvėje. Po to visų tikybų kareiviai susirinko aikštėje prie Įgulos bažnyčios, kur vyko tolesnės iškilmės⁴¹³.

Priesaikos tekstas metams bėgant keitėsi. 1924 m. buvo patvirtinti du priesaikos tekstai: krikščionių ir judėjų tikybos karius, kurie vienas nuo kito gerokai skyrėsi. Buvo ir Pasižadėjimo tekstas neprisiekiantiesiems. 1936 m. gruodžio 11 d. Karinės tarnybos įstatymas priesaikos tekstą suvienodino, padarė jį daug neutralesnį visų tikybų karius, taip pat nustatė Pasižadėjimo tekstą neprisiekiantiesiems⁴¹⁴.

412 Karių pamaldoms taisyklės. *Ten pat*, f. 929, ap. 3, b. 313, l. 6.

413 8-tam pėstininkų Kauno kunigaikščio Vaidoto pulkui liepimas Nr. 13. 1934-04-14. *Ten pat*, f. 521, ap. 1, b. 160 (byla nenumeruota).

414 Vaičėnionis, J. Lietuvos kariuomenės valstybės politinio gyvenimo verpetuose (1927–1940), p. 38–41.

7.7. Kariuomenės bibliotekų tinklas

Kareivių auklėjimui ir švietimui kariuomenės dalyse buvo suorganizuotas platus kareivių bibliotekų tinklas. Bibliotekos karinėse dalyse (tada dar vadinamos „knygynėliais“) pradėtos steigti dar 1919–1920 m. – Nepriklausomybės karo metais. Ko gero, pirmasis viešas raginimas visose kariuomenės dalyse steigti knygynėlius buvo išspausdintas 1920 m. vasario 12 d. „Kariškių žodyje“. Čia vedamajame, pavadintame „Švieskimės!“, buvo raginama visose dalyse kurti ne tik karių mokyklėles, bet ir knygynėlius, buvo siūloma pagalbos dėl knygynėlių steigimo kreiptis į Generalinio štabo Literatūros dalį, įsigyti knygų patiems kareiviams organizuojant vakarėlius ir taip surenkant lėšų, aukojant⁴¹⁵.

Knygynėlių kūrimą aktyviai palaikė kariuomenės vadovybė. Tad 1920 m. pabaigoje Lietuvos kariuomenėje jau buvo įsteigti net 93 knygynėliai, kuriuose buvo 21 667 knygos⁴¹⁶.

Pasibaigus Nepriklausomybės karui, bibliotekos buvo įsteigtos beveik visose karinėse dalyse. Kadangi kuopų knygynėlių beveik nebeliko, jie buvo sujungti į bibliotekas, todėl jų 1921 m. liko tik 32 su maždaug 10 000 knygų⁴¹⁷. Bibliotekos buvo komplektuojamos perkant knygas, jas mainant, nemažai knygų karinėms bibliotekoms buvo dovanojama, Centrinė kariuomenės biblioteka

Septintojo pėstininkų pulko kariai bibliotekoje. 1937 m. Tauragė (E. Peikštenio kolekcija)

415 Švieskimės! *Kariškių žodis*, 1920, Nr. 7, p. 49.

416 Ružancovas, A. Kariuomenės bibliotekos. *Mūsų žinynas*, 1928, Nr. 45, p. 604.

417 Ten pat, p. 599.

Centrinė kariuomenės biblioteka (LCVA)

gaudavo Lietuvoje leidžiamų leidinių privalomuosius egzempliorius⁴¹⁸.

1923 m. šalia karinių dalių bibliotekų ėmė kurtis karininkų bibliotekos karinėse dalyse, Aukštųjų karininkų kursuose, veikė Karo technikos, Aviacijos biblioteka, Centrinėje kariuomenės bibliotekoje imta kaupti mokslinę karybos literatūrą⁴¹⁹. Iki 1928 m. kariuomenėje jau buvo 70 įvairių tipų bibliotekų, kurios disponavo daugiau kaip 67 tūkst. knygų⁴²⁰.

1921 m. įsteigta Krašto apsaugos ministerijos Karo mokslo skyriaus biblioteka. Jos viršininku buvo paskirtas mjr. Aleksandras Ružancovas. 1923 m. biblioteka išaugo į Centrinę kariuomenės biblioteką, kuri 1935 m. buvo pavadinta Lietuvos kariuomenės biblioteka. 1939 m. duomenimis, Lietuvos kariuomenės biblioteka turėjo 25 tūkst. spaudinių⁴²¹.

Pagal 1923 m. paskelbtus Kariuomenės bibliotekų organizacijos nuostatus, Lietuvos kariuomenės biblioteka tapo centrine kariuomenės bibliotekų tinklo biblioteka, ji aprūpindavo karine literatūra karo apygardų, pulkų karininkų bibliotekas. Kariuomenės štabo 1935 m. patvirtintose „Kariuomenės bibliotekos

418 Smažinienė, R. Lietuvos kariuomenės bibliotekos (1921–1940) dokumentinis paveldas Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje. Prieiga per internetą: https://elibrary.mab.lt/bitstream/handle/1/28193/Pages%20from%20Metrastis_9_50-60.pdf?sequence=1&isAllowed=y [žr. 2022-04-25].

419 Ružancovas, A. Kariuomenės bibliotekos. *Mūsų žinynas*, 1928, Nr. 45, p. 600.

420 Ten pat, p. 604.

421 Smažinienė, R. Lietuvos kariuomenės bibliotekos (1921–1940) dokumentinis paveldas Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje. Prieiga per internetą: https://elibrary.mab.lt/bitstream/handle/1/28193/Pages%20from%20Metrastis_9_50-60.pdf?sequence=1&isAllowed=y [žr. 2022-04-25].

taisyklėse“ buvo apibrėžti pagrindiniai bibliotekos tikslai ir funkcijos. Kariuomenės biblioteka turėjo aptarnauti kariuomenę, jos fondas buvo skirtas mokslo ir studijų tikslams.

Lietuvos kariuomenės biblioteka ne tik vykdė pagrindines bibliotekos funkcijas, bet ir išsiskyrė iš visų tarpukario Lietuvos bibliotekų pažangumu, to meto Lietuvai naujų darbo barų diegimu: kūrė spausdintą sisteminių bibliotekos katalogą, rinko statistiką, mokė darbuotojus. 1940 m. Sovietų Sąjungai užėmus Lietuvą, Lietuvos kariuomenės biblioteka buvo panaikinta, o jos fondas išgabentas į Vilnių. Didžioji dalis bibliotekos fondo pateko į Lituanistikos institutą⁴²². Centrinėje kariuomenės bibliotekoje buvo sukauptas didžiulis kultūros turtas – žymiausių pasaulio enciklopedijų ir mokslinių knygų rinkiniai. Kariuomenės bibliotekos taip pat gaudavo visus periodinius leidinius. 1939 m. Lietuvos kariuomenės biblioteka prenumeravo daugiau kaip 120 Lietuvoje ir užsienio šalyse leidžiamų žurnalų⁴²³.

Antroji biblioteka, išsiskyrusi iš kitų kariuomenės bibliotekų, buvo Karo technikos biblioteka, išaugusi iš 1921 m. įkurto Karo technikos valdybos knygyno. Knygyno, vėliau bibliotekos, vedėju buvo kpt. Juozas Gabrys. Bibliotekos pagrindą sudarė iš kitų kariuomenės bibliotekų atrinktos ir perduotos techninės knygos įvairiomis kalbomis. Knygos ir moksliniai žurnalai buvo perkami dažniausiai per įvairius knygynus, taip pat kaupiama Lietuvoje leidžiama techninė literatūra. Už kai kurias užsienyje leistas knygas buvo mokama po 100–200 litų ar net daugiau. Karo technikos bibliotekai buvo stengiamasi pirkti inžinerijos, laivininkystės, technikos, karo technikos ir civilinės technikos sričių knygų. Šios bibliotekos skaitytojais buvo tik karininkai: įvairių kursų dėstytojai, lektoriai ir klausytojai, Karo technikos valdybos ir Karo technikos štabo karininkai, pareigūnai. Nuo 1927 m. prie Karo technikos bibliotekos ėmė veikti skaitykla. 1940 m. pradžioje biblioteka turėjo per 11 tūkst. įvairių technikos sričių knygų.

Per visą veiklos laikotarpį Karo technikos biblioteka nenutolo nuo savo tiesioginės paskirties: sekė technikos mokslo plėtrą ir laimėjimus visame pasaulyje, ypač karinio pobūdžio. Ši biblioteka daug prisidėjo keliant techninį kariuomenės rūšių karininkų, puskarininkų ir specialistų lygį⁴²⁴.

Paskutiniais nepriklausomos Lietuvos gyvavimo metais kareivių bibliotekos gaudavo apie 10 tūkst. knygų kasmet. Iš viso buvo 109 įvairaus tipo kariuomenės bibliotekos. Jos visos po sovietų okupacijos buvo likviduotos.

422 Ten pat.

423 Ten pat.

424 Mingėla, V. Technikos kariuomenę ir jos biblioteką prisiminus. Prieiga per internetą: <http://www.partizanai.org/karys-1969m-3-4/5886-technikos-kariuomene-ir-jos-biblioteka-prisiminus> [žr. 2022-04-25].

7.8. Kariuomenės periodiniai leidiniai

Kariuomenės leidiniai buvo populiariūs ne tik kariuomenėje, bet ir visuomenėje. Jų leidyba rūpinosi Kariuomenės štabo skyrius, kurio pavadinimas keitėsi: jis buvo pervadintas į Literatūros skyrių, vėliau – į Literatūros dalį, Karo mokslo dalį, Karo mokslo valdybą, Spaudos ir švietimo skyrių.

1919 m. gegužės 22 d. išėjo pirmas savaitraščio „**Kariškių žodis**“ numeris. Pirmąjį laikraščio numerį suredagavo Petras Ruseckas. 1919 m. gegužės 25 d. išėjo antrasis numeris, kurį jau redagavo Vytautas Steponaitis. Jis suredagavo ir išleido 11 numerių. 1920 m. kovo 25 d. redaktoriumi buvo paskirtas J. M. Laurinaitis. 1920 m., kai Lietuva atgavo Vilnių, kartu su kariuomenės vadovybe į Vilnių persikėlė ir „Kariškių žodžio“ redakcija, tačiau čia išleido tik vieną numerį. Lenkams vėl užgrobus Vilnių, redakcija grįžo į Kauną, ir čia laikraštis pakeitė pavadinimą. Jis buvo pervadintas „Kariu“. Tai nebuvo naujas laikraštis. Redaktoriui Jonui Laurinaičiui atrodė, kad pavadinimas „Kariškių žodis“ yra ne visai tinkamas. Jis kreipėsi

į kalbininkus. Šie taip pat žodį „kariškis“ laikė netinkamu ir siūlė jį keisti „kariu“. Taip „Kariškių žodis“ 1920 m. spalio 5 d. virto „Kariu“. Spalio 18 d. 41-asis „Kariškių žodžio“ numeris jau pasirodė kaip „**Karys**“.

Iki 1927 m. „Karys“ buvo leidžiamas 8 puslapių, nuo 1928 m. jo apimtis padidėjo iki 20 puslapių, nuo 1935 m. – 24–28 puslapių. Jei pradžioje „Kario“ tiražas siekdavo 3–4 tūkst., tai nuo 1938 m. – 18–20 tūkst., kai kurie numeriai turėdavo specialius priedus⁴²⁵. Neperdedant galima teigti, kad „Karys“ tapo jaunimo karinės minties laikraščiu. „Karyje“ savo kūrinius ėmė

spausdinti žymūs to laikotarpio rašytojai, poetai. Buvo spausdinami prisiminimai apie Nepriklausomybės kovas, įvairios žinios ir reportažai iš kariuomenės gyvenimo, o humoro skyrelį „Kuprinės pabiros“ skaitytojai perskaitydavo pirmiausia.

1930 m. Lietuvos spaustuvėse atsiradus giliaspaudėms spausdinimo mašinoms, „Karys“ imtas spausdinti tokia mašina. Tai pagerino laikraščio išvaizdą, jame atsirado daug geros kokybės nuotraukų. 1939 m. jubiliejinis numeris išėjo 55 tūkst. egzempliorių tiražu. 1940 m. jo kassavaitinis tiražas siekė 33 tūkst. egzempliorių. Iš viso išleisti 1 106 „Kario“ numeriai.

1940 m. birželio mėn. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, liepos 5 d. „Kario“ redakcija uždaryta.

1920 m. balandžio mėn. buvo pradėtas leisti iliustruotas mėnesinis 8 puslapių laikraštis „**Šešėliai**“. Leido Generalinio štabo Literatūros skyrius, redagavo kpt. P. Ruseckas. Šis kresdinio popieriaus laikraštis buvo spausdinamas Berlyne. Jame buvo daug kariuomenės gyvenimo, Nepriklausomybės kovų nuotraukų. Tiražas – 6 000 egzempliorių. Išleidus antrą numerį, pakeistas pavadinimas – pradėti leisti „**Atspindžiai**“. Redaktoriaumi paskirtas J. Laurinaitis. Nuo 10-o numerio laikraštis pradėtas spausdinti Kaune. Be to, nuo šio numerio apie pusę laikraščio jau sudarė tekstai. 1923 m. Karo mokslo skyrius „Atspindžius“ perdavė ELTAI, kuri teisleido vieną numerį.

1921 m. liepos 6 d. Krašto apsaugos ministerija Literatūros skyriui pavedė ne tik rūpintis spauda, švietimu bei karo mokslais, bet ir leisti karo mokslui bei istorijai skirtą periodinį leidinį. Pradžioje buvo numatyta pradėti leisti leidinį „Kariuomenė“. Karininkas J. Laurinaitis netgi buvo parengęs jo projektą, tačiau nuspręsta kartą per tris mėnesius leisti karininkijai skirtą leidinį „**Mūsų žinynas**“⁴²⁶.

Pirmasis „Mūsų žinyno“ numeris pasirodė 1921 m. kovo mėn. kaip karo, mokslo ir literatūros žurnalas. Nors pirmasis numeris išėjo kaip leidinys, skirtas plačiam skaitytojų ratui, jame spausdinami straipsniai aiškiai rodė, kad tai mokslo žurnalas. Jame buvo tokie straipsniai, kaip Augustino Janulaičio „1863–1864 m. sukilimas Lietuvoje“, J. Vabalo-Gudaičio „Baimė ir kova su ja“, kpt. Prano Kauno „Evoliucija ir karo dalykų progresas“, kpt. Vytauto Steponaičio „Bermontininkai Lietuvoje“ ir kt. Išspausdinta ir publicistikos straipsnių, pavyzdžiui, Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės „Gyvybė ir mirtis“. Pirmąjį numerį redagavo Krašto apsaugos ministerijos Literatūros skyriaus Spaudos dalies viršininkas kpt. Jonas Martynas Laurinaitis.

Nuo trečio numerio žurnalas tapo karo mokslo ir istorijos žurnalu. „Mūsų žinyno“ straipsniai pradėti klasifikuoti teminiu principu: istorija, kariuomenės organizacija, karo mokslas, karo mokymas ir auklėjimas, recenzijos. Vėlesniu-

426 Liekis, A. Lietuvių karyba ir ginkluotė. Vilnius: Lietuvos mokslas, 2002, p. 1132.

se numeriuose atsirado daugiau rubrikų: „Karo technika“, „Ekonomika ir statistika“, „Karo vedimas“, „Karių rengimas ir auklėjimas“, „Karinis vadovavimas“, „Ginkluotė“, „Kalbos reikalai“, „Spaudos apžvalga“, „Bibliografija“ ir kitos.

1925 m. „Mūsų žinyne“ atsisakyta istorinės tematikos, nes pasirodė karo istorijai skirtas atskiras leidinys „Karo archyvas“.

1937 m. „Mūsų žinynas“ vėl pertvarkytas – tapo karo mokslo, karinio rengimo ir auklėjimo žurnalu⁴²⁷. Žurnalas iki 1929 m. leistas kartą per tris mėnesius, vėliau – kas mėnesį. Iš viso išleisti 184 numeriai, surišti į 38 tomus. Jų bendra apimtis – apie 21,7 tūkst. puslapių. Žurnalas buvo leidžiamas gana dideliu tiražu: 1921–1923 m. – po 3 000 egz., 1924–1932 m. – po 1 000 egz., nuo 1933 m. – po 2 500 egz.⁴²⁸.

Didžiausią indėlį rengiant ir redaguojant žurnalą įnešė plk. lt. Vytautas Steponaitis. Jis parengė ir suredagavo net 142 numerius. Jo pastangomis užmegzti ryšiai su daugelio kitų valstybių kariniais žurnalais. „Mūsų žinyno“ tomai buvo siunčiami į kitas valstybes mainais gaunant tų valstybių karinius žurnalus, todėl nenuostabu, kad tarpukario Lietuvos centrinė karinė biblioteka didžiavosi didžiule užsienio valstybių karinių žurnalų kolekcija.

„Mūsų žinyno“ redaktoriais dirbo:

Nr. 1–2 redagavo Jonas Martynas Laurinaitis;

Nr. 3–27 ir Nr. 33–122 – plk. lt. Vytautas Steponaitis;

Nr. 28–32 – plk. lt. Juozas Lanskoronskis;

Nr. 123–184 – plk. lt. Aleksandras Šimkus.

Lietuvą okupavus Sovietų Sąjungai, 1940 m. „Mūsų žinyno“, kaip ir kitų karinių leidinių, redakcija buvo uždaryta.

Pirmasis „**Karo archyvo**“ numeris išėjo 1925 metais. Šio leidinio sumanytoju ir jo redaktoriumi buvo mjr. V. Steponaitis. Iš pradžių jis ėjo savarankiškai, bet 1929 m. buvo prijungtas prie „Mūsų žinyno“ ir tapo šio žurnalo priedu. Nuo 1935 m. „Karo archyvas“ vėl imtas leisti kaip savarankiškas leidinys. Jis buvo skirtas Lietuvos kariuomenės istorijai. Spausdino karo ir Lietuvos kariuomenės istorijos tyrinėjimus, karių atsiminimus, dokumentus.

Iki 1940 m. išėjo 12 „Karo archyvo“ tomų.

1925 m. sausio 15 d. išėjo pirmasis karininkų laikraščio „**Kardas**“ numeris. Jį ėmė leisti Karo mokslų draugija. Redaktoriumi buvo paskirtas plk. Kazys Skučas. Iš pradžių „Kardas“ ėjo du kartus, paskui tris kartus per mėnesį, bet greitai pradėjo eiti nereguliariai ir 1928 m. birželio mėn. dėl lėšų trūkumo jo

427 Statkus, V. Lietuvos ginkluotosios pajėgos 1918–1940 m., p. 455.

428 Ažubalis, A., Kazlauskaitė Markelienė, R., Petrauskaitė, A., Puzinavičius, B., Žigaras, F. Karo pedagogika Lietuvoje (1918–1940 m.). Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2007, p. 7.

leidyba visiškai sustojo.

1929 m. prie „Mūsų žinyno“ buvo pradėtas leisti atskiras priedas „Karo mokslo draugijos žinios“. Išleidus tris šio priedo numerius, jis buvo pavadintas kitaip – „Kardas. „Mūsų žinyno“ priedas. Karininkų laikraštis. Karo mokslo draugijos organas“. Išeidavo kas mėnesį, o redagavo V. Steponaitis. Šis priedas nustojo eiti 1933 m. balandžio mėn., nes karininkų atstovai pavedė Karininkų ramovei atgaivinti senąjį „Kardą“. 1933 m. gegužės 15 d. pasirodė pirmas naujojo „Kardo“ numeris. Redaktoriumi paskirtas mjr. Juozas Balčiūnas. Iki 1940 m. išeidavo du kartus per mėnesį. Iš viso išleisti 336 „Kardo“ numeriai.

1932 m. spalio 25 d. išėjo naujas kariškas laikraštis. Tai Pirmojo Lietuvos Prezidento karo mokyklos kariūnų laikraštis „**Kariūnas**“, jo redaktorius buvo Karo mokyklos viršininko adjutantas lt. Simas Urbanavičius. „Kariūnas“ buvo pavadintas „neperiodiniu Karo mokyklos laikraščiu“.

Nuo pat pirmųjų numerių „Kariūnas“ tapo itin populiarius, nes atitiko laiko dvasią: ir tinkamai reprezentavo Karo mokyklą, ir pagyvino kariūnų gyvenimą, sudarė galimybes jiems pažvelgti į save, kaip į būsimą vadą. 1940 m. Lietuvą okupavus sovietams, nutrūko ir „Kariūno“ leidyba.

1919–1923 m. gūdų kariams buvo leidžiami laikraščiai „**Варта бацькаўшчыны**“, „**Беларус-Вайсковы**“, „**Swietozar**“.

Karinei spaudai reikėtų priskirti ir kitų visuomeninių karinių organizacijų leidinius, kurie turėjo nemažą įtaką visuomenei. Tai Lietuvos šaulių sąjungos nuo 1920 m. leidžiamas savaitraštis „**Trimitas**“, Lietuvos karo invalidų sąjungos nuo 1928 m. spausdinamas metinis iliustruotas leidinys „**Lietuvos karo invalidas**“, Lietuvos karo invalidų Vyčių brolijos nuo 1929 m. leidžiamas neperiodinis leidinys „**Vyties ženklas**“.

Po vieną kitą leidinuką yra išleidusios ir kitos organizacijos.

Ypač didelę lavinamąją reikšmę turėjo kasmet leidžiamas „**Kario kalendorius**“. Kaip pavyzdį pateiksime 1930 m., Vytauto Didžiojo metų, trumpą kalendoriaus turinį: pradžioje buvo Respublikos Prezidento A. Smetonos ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto portretai. Kaip ir kiekviename kalendoriuje, išskirtos katalikų ir valstybinės šventės, taip pat kitų tikybų karių šventės. Pažymėtos ir atskirų kariuomenės dalių jubiliejinės šventės. Specialus S. Zaskevičiaus straipsnis „Vytautas Didysis“ iliustruotas Vytauto laikų Lietuvos valstybės žemėlapiu. Trumpai aptarta Lietuvos Konstitucija, Lietuvos kariuomenės bei Šaulių sąjungos organizacija bei uniforma. Pateikta trumpa Nepriklausomybės karo ir kariuomenės dalių istorija. Mjr. A. Katinskas aptarė karo tarnybos klausimus: kareivio tarnybos eigą, bendras karių pareigas, karių aprūpinimą, jų ir šaulių bei jų šeimos narių pensijas bei pašalpas, karių atostogas, drausmės taisykles, Lietuvos ordinus ir medalius. Taip pat išspausdinta pamokomojo po-

būdžio rašinių apie priedangų įrengimą, aviaciją, higienos laikymąsi (gyd. mjr. A. Jurgelionis), pirmąją pagalbą nutikus nelaimingam atsitikimui (gyd. plk. lt. J. Žemgulyš), Lietuvos teismų sutvarkymą (mjr. A. Urbelis). Pateikta daug statistinių žinių apie kitas valstybes, aptartos kaimyninių šalių kariuomenės (mjr. S. Raštikis). Išspausdinta ir astronomijos bei geografijos žinių – apie Saulės sistemą, Žemės planetą, žemynus, vandenynus, Lietuvą (jos plotą, apskritis, gyventojų skaičių, miškus, aukštumas, ežerus, mokyklas ir t. t.). Yra informacijos apie draugijas, sportą, valstybines įstaigas ir kt. Kalendoriaus pabaigoje pateiktas Lietuvos žemėlapis⁴²⁹.

Būtina paminėti, kad kariuomenės daliniai, daugiausia pėstininkų pulkai, pačių karių iniciatyva leido savo leidinėjus. Daugelis jų buvo parašyti ranka arba rašomąja mašinėle ir padauginti. Taip Pirmasis pėstininkų pulkas nuo 1920 m. leido leidinėlį „Skydas“ (po ketvirtojo numerio jį pakeitė „Gediminaitis“⁴³⁰), Trečiasis pėstininkų pulkas leido leidinuką „Tėvynės vaduotojas“⁴³¹, Ketvirtasis pėstininkų pulkas – „Senolių takais“⁴³², Penktasis pėstininkų pulkas – „Keistutietį“⁴³³, Septintasis pėstininkų pulkas – „Pulko sargą“⁴³⁴, Devintasis pėstininkų pulkas – „Tėvynės gynėją“⁴³⁵.

Visi šie leidiniai buvo ne tik informacijos apie Lietuvos kariuomenę šaltinis, bet atliko ir didžiulį auklėjamąjį bei lavinamąjį vaidmenį ne tik kariuomenėje, bet ir visuomenėje.

7.9. Karo muziejus

Didžiulį auklėjamąjį darbą kariuomenėje ir visuomenėje dirbo Karo muziejus. Organizuoti Karo muziejų pradėta 1919 m. gruodžio 15 dieną. Lietuvos vyriausiojo kariuomenės vado generolo leitenanto Prano Liatuko įsakymu gydytojui plk. Vladui Nagevičiui buvo pavesta „*imtis prie Krašto Apsaugos Ministerijos Lietuvos Karo muziejaus tvėrimo*“. Dalių vadai ir įstaigų viršininkai buvo įpareigoti teikti visokeriopą pagalbą⁴³⁶.

429 Ažubalis, A., Kazlauskaitė Markelienė, R. Lietuvos kariuomenės kareivių išsilavinimo ir kultūros lygio kėlimas (1929–1940 m.). *Karo archyvas*, 2005, t. 20, p. 281–282.

430 Surgailis, G. Pirmasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino pulkas, p. 136.

431 Surgailis, G. Trečiasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto pulkas, p. 40.

432 Surgailis, G. Ketvirtasis pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, p. 141.

433 Surgailis, G. Penktasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Kęstučio pulkas, p. 131.

434 Surgailis, G. Septintasis pėstininkų Žemaičių kunigaikščio Butėgeidžio pulkas, p. 125.

435 Surgailis, G. Devintasis pėstininkų Lietuvos kunigaikščio Vytenio pulkas, p. 34.

436 Lietuvos kariuomenei įsakymas Nr. 205. 1919 m. gruodžio 15 d.

1921 m. sausio 22 d. sudaryta Karo istorijos kolegija, kuri turėjo padėti rengti muziejaus koncepciją ir organizuoti patį muziejų. Kolegijos pirmininku paskirtas gen. lttn. Vladas Nagevičius, nariais – generolai Valerijonas Ramanauskas, Juozas Kraucevičius, Maksimas Katchė, pulkininkai Juozas Litvinas, Mikas Gedgaudas, Arvidas Jansenas, Pranas Sližys ir dar 10 žemesnių laipsnių karininkų ir karo valdininkų bei Šaulių sąjungos pirmininkas Vladas Putvinškis. Įsakyme suformuluotas ir kuriamo muziejaus tikslas: *„Lietuvos Karo Muziejus turi prakilti ir garbingą tikslą – pagaminti būsiančioms kartoms amžiną paminklą to, kaip Lietuva, per amžius priešų varginta, numetė vergijos pančius ir su ginklu rankose, per skausmus ir kovas pasiekė nepriklausomybę.“*⁴³⁷ Muziejaus organizavimo klausimams aptarti sausio 25 d. Kaune sušauktas kariuomenės dalių atstovų suvažiavimas, kuriame buvo konkrečiai aptarti būsimo muziejaus klausimai. V. Nagevičiaus ir Karo istorijos kolegijos pastangomis muziejus atidarytas 1921 m. vasario 16 dieną⁴³⁸. Pirmiausia jis įkurtas rusų cerkvėje, taip pat pertvarkytas prie jos buvus kavalерijos 111-ojo Dono pėstininkų pulko maniežas, o 1936 m. Karo muziejus perkeltas į naujai pastatytus rūmus.

Rengiant pirmąją muziejaus ekspoziciją, pritrūko eksponatų, nes karinių dalinių atsiųstų neužteko, todėl teko kreiptis į visuomenę, kad padovanotų ar

Karo muziejus. Vytauto Didžiojo paveikslas (E. Peikštenio kolekcija)

437 Lietuvos kariuomenei įsakymas Nr. 17. 1921 m. sausio 22 d.

438 Biržys, P. Karo muziejus. *Mūsų žinynas*, 1928, Nr. 45, p. 613, 615.

bent paskolintų turimų įdomių eksponatų. Atidarius muziejų, ir toliau aktyviai rinkti eksponatai iš karinių dalių, nors muziejui trūko ir transporto tiems eksponatams parsivežti. Pirmosios muziejaus transporto priemonės buvo jam perduotas asilas ir kupranugaris⁴³⁹.

1921 m. spalio 16 d. Karo muziejaus sodelyje atidengtas paminklas „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“, o 1934 m. lapkričio 23 d. prie šio paminklo perlaidoti Lietuvos nežinomo kareivio palaikai.

1922 m. Amerikos lietuviai Lietuvai padovanojo Laisvės varpą, kuris vasario 16 d. buvo pakabintas Karo muziejaus bokšte, o nuo 1923 m. vasaros pradėtos iškilmingos vėliavos pakėlimo ir nuleidimo ceremonijos⁴⁴⁰. Karo muziejaus sodelyje buvo švenčiamos valstybinės ir religinės šventės, jose dalyvaudavo ir kariai, ir civiliai, tapo tradicija Karo muziejaus sodelyje sutikti Naujuosius metus. Vasarą, esant gražiams orams, sodelyje vykdavo Karo muziejaus orkestro arba kariuomenės pulkų orkestrų pasirodymai, kuriuos stebėdavo minia žiūrovų.

Muziejaus ekspozicijos pamažu pilnėjo, jos apėmė visus kovos už Lietuvos laisvę laikotarpius. Be ekspozicijos, lankytojams didžiulį įspūdį palikdavo kasdienės žuvusiųjų pagerbimo ir vėliavų nuleidimo ceremonijos, kurias atlikdavo Nepriklausomybės kovų invalidai. Stebėti šių iškilmių susirinkdavo daugybė

Kaune, Karo muziejaus sodelyje, kariuomenės vadovybės, Vyriausybės ir visuomenės atstovai šventėje metu (LCVA)

439 Jurevičiūtė, A. Senojo muziejaus istorija 1919–1930. *Vytauto Didžiojo karo muziejus 2006 metais. Almanachas*, Kaunas, 2007, p. 15.

440 Ten pat, p. 21–22.

žmonių, todėl galima teigti, kad Karo muziejus buvo tapęs tikra patriotizmo mokykla.

1936 m. buvo atidarytas naujas Karo muziejaus pastatas. Statinio projektą rengė ir statybas prižiūrėjo garsių to meto architektų komanda: Vladimiras Dubeneckis, Karolis Reisonas ir Kazimieras Kriščiukaitis. Naujuose muziejaus rūmuose įrengta daug naujų tuo metu moderniai apipavidalintų ekspozicijų. Įrengta Vytauto Didžiojo kapela bei moderni Didžioji salė, kuriose vyko įvairūs kariuomenės renginiai, veikė ekspozicijos apie Lietuvos praeitį iki XVIII amžiaus ir apie XIX amžiaus sukilimus, atskiros ekspozicijos, skirtos kariuomenės pulkams bei kariuomenės rūšims, ir kt.

7.10. Sportas kariuomenėje

Kariuomenėje sportas buvo labai populiarus. Jau Nepriklausomybės karo metais kariai, esant palankesnėms sąlygoms, žaisdavo įvairius tuo metu Lietuvoje žinomus sportinius žaidimus. Tuo buvo suinterasuota ir kariuomenės vadovybė. 1919 m. rugpjūčio 14 d. vyriausiasis kariuomenės vadas gen. S. Žu-

Devintojo pėstininkų pulko sportininkų piramidė ant lygiagrečių (LCVA)

kauskas išleido įsakymą „visose dalyse pasirūpinti sporto žaidimų organizavimu su būtinu dalyvavimu karininkų; sporto naudingumas, manau, visiems suprantamas, ir liuosas laikas bus praleistas linksmai ir naudingai“⁴⁴¹.

Pirmaisiais organizuotais sporto veiksmams, matyt, reikia laikyti mankštos ir gimnastikos pratimus, kurie pradėti taikyti saugant demarkacijos liniją laisvuose nuo sargybos pulkų padaliniuose, o Karo mokykloje – nuo pat jos įkūrimo. 30 minučių rytmetinės mankštos 6 val. ryte buvo organizuojamos visą tarpukario laikotarpį. Pirmosios karinės varžybos, kuriose dalyvavo kariai, – tai 1919 m. liepos 13 d. Lietuvos sporto sąjungos organizuotas kuklus lengvosios atletikos sportininkų pasirodymas Kaune, Vytauto parke. Čia kartu su civiliais sportininkais dalyvavo ir būrys Kaune dislokuotų karinių dalinių: Karo mokyklos, husarų, Kauno komendantūros – sportininkų⁴⁴².

Kariai pamėgo gimnastikos pratimus, jie tapo sudedamąja kariuomenės dalinių rengiamų švenčių dalimi. Gimnastika, mankšta, žygiavimas su daina, pratimai, bėgiojimas rytais ir vakarais buvo sporto pradmenys ir sudarė prielaidas plėtoti sportinę veiklą. Pamažu visoje Lietuvos kariuomenėje imta kultivuoti įvairias sporto šakas, ėmė rasti karius, kurie jau galėjo parodyti tam tikrus įgūdžius, o tam labai tiko pradėtos rengti sporto šventės. Jose buvo populiarinamos beveik visos sporto šakos. Ypač populiarūs buvo jojimas, šaudymas, lengvoji atletika.

Būtų galima išskirti keturis sportinio judėjimo Lietuvos kariuomenėje laikotarpius:

I. Savarankiško plėtojimosi laikotarpis – 1921–1926 m.;

II. Rekordininkų, atrenkamų per kariuomenės sporto rungtynes, laikotarpis – 1926–1931 m.;

III. Naujų būdų ir formų paieškų laikotarpis – 1932–1938 m.;

IV. Sportinių žaidynių ir karinių dalių komandų rungtynių laikotarpis – nuo 1938 m.⁴⁴³

Pasibaigus aktyvioms kovoms su lenkais ir kariuomenei ėmus saugoti neutraliąją zoną su Lenkija, karinėse dalyse pamažu imta rūpintis sportu. Tuo metu daug ką lėmė subjektyvios sąlygos: vadų požiūris į sportą, karininkų ir karių iniciatyva ir pan. Į sportą dėmesį ėmė kreipti ir karinė vadovybė. 1921 m. gruodžio 28 d. Krašto apsaugos ministerijos vadovybė įsakė divizijų vadams pasirūpinti, kad pulkai iš ekonominių lėšų įsigytų sporto įrangos⁴⁴⁴.

Kariuomenės kavalerijos pulkų raštininkai buvo jojimo sporto Lietuvoje

441 Aničas, J. Generolas Silvestras Žukauskas 1861–1937, p. 141.

442 Buzas, S. Sportas Lietuvos kariuomenėje 1919–1940. *Karys*, 1991, Nr. 7, p. 28.

443 Aš-as. Sportas. *Karys*, 1939, Nr. 34, p. 993–994.

444 Gečas, S. Lietuvos kariuomenės sporto raida (1919–1940). *Sporto mokslas*, 2008, Nr. 3, p. 26.

pradininkai. Dar vykstant Nepriklausomybės karui, 1919 m. Pirmojo raitelių (vėliau – husarų) pulko, taip pat ulonų pulkų kavaleristai rengdavo išjodinėjimo ir jojimo per kliūtis (konkūrų) varžybas, atlikdavo pratimus su šuoliuojančiu žirgu (džigitavimą) ir kitas rungtis. 1920 m. surengtos pirmosios raitelių varžybos, o nuo 1924 m. birželio mėn. Aukštųjų Šančių laukuose organizuotos pirmosios didesnio masto varžybos⁴⁴⁵.

Kariai pradėjo dalyvauti visuomeninių organizacijų rengiamuose sporto renginiuose. 1921 m. liepos 30–31 d. vykusiose pirmosiose Lietuvos lengvosios atletikos pirmenybėse Karo mokyklos kariūnai S. Darius, J. Kisielius ir A. Čemarka užėmė antrąsias vietas⁴⁴⁶. 1922 m. gegužės 7 d. Kaune vykusiose pirmosiose Lietuvos futbolo pirmenybėse dalyvavo Karo aviacijos pulko, Atskirojo baltgudžių bataliono ir Karinių įstaigų raštininkų komandos⁴⁴⁷.

1924 m. birželio 20 d. grupės karininkų iniciatyva buvo sušauktas kariuomenės dalių atstovų susirinkimas, kurio metu buvo įkurta Lietuvos kariuomenės sporto draugija (LKSD), išrinkta LKSD laikinoji valdyba, kurią sudarė gen. lttn. Juozas Kraucevičius, mjr. Eugenijus Kraucevičius, lttn. Steponas Darius ir majorai Jonas Vintartas ir Vytautas Vileišis⁴⁴⁸.

Ketvirtojo pėstininkų pulko slidininkai. 1935 m. (LCVA)

445 Ten pat, p. 28.

446 Buzas, S. Sportas Lietuvos kariuomenėje 1919–1940. *Karys*, 1991, Nr. 7, p. 28.

447 Ten pat.

448 Gečas, S. Lietuvos kariuomenės sporto raida (1919–1940). *Sporto mokslas*, 2008, Nr. 3, p. 27.

Kariuomenės vadovybė palaikė sporto entuziastus ir, gerai suprasdama, kad kariuomenės sportiniam judėjimui vadovauti reikalingi specialistai, 1924 m. prie Aukštųjų karininkų kursų įsteigė Sporto instruktorių kursus, kurių vadovu paskirtas Čekoslovakijoje specialius mokslus baigęs karininkas vyr. ltn. Martynas Paura. Pirmąją kursų laidą baigė 14 karininkų⁴⁴⁹. Karininkams Sporto instruktorių kursai buvo organizuojami ir kitais metais. 1932 m. žiemą 30 karininkų baigė Slidinėjimo instruktorių kursus, 1935 m. 40 karininkų 6 savaites mokėsi Sporto instruktorių kursuose ir kt.⁴⁵⁰.

Unikalus sporto judėjimas gimė Klaipėdoje. Čia 1926 m. pavasarį, leidus Lietuvos vyriausybei, įsteigta Klaipėdos karinės įgulos ir vietos lietuvių sporto sąjunga (K. S. S.). K. S. S. įkurti sušauktas steigiamasis susirinkimas. Buvo išrinkta valdyba, pirmininku – Šeštojo pėstininkų pulko plk. Juozas Vidugiris. Vėliau ypatingą paramą K. S. S. teikė Septintojo pėstininkų pulko vadas plk. Petras Genys. Dauguma pulko karininkų buvo K. S. S. nariais. Narių skaičius išaugo net iki kelių šimtų⁴⁵¹.

Kasmet K. S. S. surengdavo eiseną per miestą su vėliavomis ir šūkais, dai-

Ženkletis „Geram šauliui“

Sidabrinis laikrodys „Geram šauliui“

449 Buzas, S. Sportas Lietuvos kariuomenėje 1919–1940. *Karys*, 1991, Nr. 7, p. 29.

450 Ten pat.

451 Majoras Černius, [J]. Dvylika metų Klaipėdoje. *Karys*, 1977, Nr. 2, p. 49–50.

nomis ir muzika. Eisena sudomindavo daug žmonių. Po tokio pasirodymo narių skaičius smarkiai padidėdavo. Tarp stojančiųjų į K. S. S. buvo net vokiečių⁴⁵².

Jungtinė karių ir civilių Klaipėdos sportininkų futbolo komanda buvo laikoma pačia stipriausia Lietuvos kariuomenėje, juo labiau, kad futbolas tapo populiarius tarp karių. Nors buvo nelengva sportininkus aprūpinti tinkama avalyne bei apranga, savo futbolo komandas turėjo beveik kiekviena kariuomenės dalis. 1925 m. Kauno įguloje prasidėjusios futbolo pirmenybės 1927 m. tapo visos kariuomenės futbolo pirmenybėmis, kurios tęsėsi iki 1938 metų⁴⁵³.

1923 m. rugpjūčio viduryje kariuomenės inspektoriaus gen. lt. Valerijono Ramanausko iniciatyva kariuomenėje prasidėjo prizinio šaudymo varžybos⁴⁵⁴, kurios greitai tapo labai populiarios ir būtinos. Pagal LKSD patvirtintą eiliškumo struktūrą šaudymo varžybos pirmiausia vykdavo kuopose (eskadronuose, eskadrilėse, baterijose), tada – pulkuose, paskui – divizijose. Divizijų varžybų nugalėtojai dalyvaudavo kariuomenės sporto šventėse iki 1931 m.,

Kariai žygyje (AA)

452 Ten pat, p. 50.

453 Buzas, S. Sportas Lietuvos kariuomenėje 1919–1940. *Karys*, 1991, Nr. 8, p. 44.

454 Kariuomenės inspektoriaus gen. lt. V. Ramanausko 1923-08-16 raštas. LCVA, f. 1359, ap. 1, b. 108, l. 43.

vėliau – čempionatuose⁴⁵⁵. Nuo 1933 m. už gerą šaudymą buvo įsteigti prizai – kišeniniai laikrodžiai su antvožu. Šaudyme iš pistoletų karininkas, surinkęs daugiausiai taškų, gaudavo auksinį laikrodį. Kareiviai buvo apdovanojami sidabriniais laikrodžiais. Be to, būdavo apdovanojami ženkleliais „Geram šauliui“, segamais prie uniformos.

Kasmet karinės dalys švęsavo savo šventes. Jų metu dažnai vykdavo ir karinės dalies karių sportinės rungtynės. Šios rungtynės išaugo į visos Kariuomenės sporto šventes. Pirmoji Kariuomenės sporto šventė įvyko 1926 m. spalio 17 d. kariuomenės stadione Kaune. Šventėje dalyvavo 349 kariai sportininkai. Tiesa, šioje šventėje vyko tik lengvosios atletikos sporto šakų varžybos. Pirmąją vietą iškovojo Karo mokyklos sportininkai⁴⁵⁶.

1927 m. rugpjūčio 27–28 d. vykusioje antrojoje Kariuomenės sporto šventėje Kaune dalyvavo jau per 500 karių sportininkų. Šventė išsiskyrė ir žiūrovų gausa. Rungtynes stebėjo ministras pirmininkas, keletas ministrų, kariuomenės vadovybė⁴⁵⁷.

1927 m. mjr. K. Austo pastangomis organizuotos visos Lietuvos kariuomenės futbolo pirmenybės. Jos su nedidelėmis pertraukomis vyko iki 1938 metų. Kariai rungtyniaudavo ne tik tarpusavyje, bet ir su civilių komandomis⁴⁵⁸.

1931 m. Kariuomenės sporto varžybos truko 3 dienas – rugsėjo 28–30 dienomis. Rungtynių vadovu buvo paskirtas plk. Juozas Vidugiris. Rungtynes stebėjo krašto apsaugos ministras plk. Balys Giedraitis, Vyriausiojo štabo viršininkas gen. lttn. Petras Kubiliūnas, Vyriausybės nariai, karinių dalinių ir tarnybų vadai. Vyko visų Lietuvoje kultivuojamų sporto šakų varžybos⁴⁵⁹.

Po 1931 m., nutraukus kariuomenės sporto rungtynes ir pakreipus kariuomenės sportą nauja linkme, sportinis gyvenimas apmirė. Nuo tų metų nustota rengti Kariuomenės sporto šventes. Sportas įgavo naują kryptį – vystyti karių ištvermę nugalint lauko kliūtis, atliekant įtemptus žygius ir t. t. Idėja buvo gera, ja siekta treniruoti karius, tačiau, nutraukus Kariuomenės sporto šventes ir atsisakius lenktyniavimo principo, kariuomenės dalys neteko postūmio sportuoti⁴⁶⁰. Taip pačiais metais prie KAM buvo įsteigtas Fizinio lavinimo inspektoratas, organizuojant sporto rungtynes aktyviai imta bendradarbiauti su Šaulių sąjunga⁴⁶¹.

Nuo 1932 m. prasidėjo III sportinio judėjimo laikotarpis. Neberengtos

455 Gečas, S. Lietuvos kariuomenės sporto raida (1919–1940). *Sporto mokslas*, 2008, Nr. 3, p. 28.

456 Buzas, S. Sportas Lietuvos kariuomenėje 1919–1940. *Karys*, 1991, Nr. 10, p. 39.

457 Š. Kariuomenės sporto šventė. *Karys*, 1927, Nr. 35, p. 320–322.

458 Gečas, S. Lietuvos kariuomenės sporto raida (1919–1940). *Sporto mokslas*, 2008, Nr. 3, p. 28.

459 I. J. Kariuomenės sporto rungtynės. *Karys*, 1931, Nr. 36, p. 718–720.

460 Tūlas Matas. 8 p. K. K. Vaidoto pulkas. *Karys*, 1932, Nr. 22, p. 444.

461 Statkus, V. Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m. p. 726.

Kariai, 5 km bėgimo dalyviai, prie finišo. Kariuomenės sporto šventė (LCVA)

didesnio masto rungtynės ir lengvosios atletikos varžybos, o suteikta didesnė veikimo laisvė pačioms karinėms dalims, labiau imta bendrauti su civiliais sportininkais. Nuo 1933 m. karių jojimo varžybose ėmė dalyvauti ir civiliai sportininkai. Pavyzdžiui, 1934 m. rugsėjo 6–8 d. vykusioje VI raitelių sporto šventėje iš 248 raitelių net 77 buvo civiliai⁴⁶². Jojimas, kaip sporto šaka, visą tarpukario laikotarpį buvo populiarus kavalerijos pulkuose. Populiarios tapo išjodinėjimo, džigitavimo, konkūrų ir kitos žirginio sporto šakos. 1924 m. Kaune įvyko didesnės jojimo varžybos, o 1931 m. 6 kavalerijos karininkai dalyvavo tarptautinėse jojimo varžybose Įsrutyje, Vokietijoje. Pirmąją vietą iškovojo ulonas lt. Juozas Stravinskas, trečiąją – lt. Vytautas Vladas Stašinskas. Lietuviams taip pat atiteko antroji, trečioji ir ketvirtoji vietos⁴⁶³. Iš viso įvyko 10 jojimo pirmenybių, paskutiniuosiose 1939 m. rugpjūčio mėn. karininkų grupėje visiškai nuosavybėn Prezidento taurę laimėjo Trečiasis dragūnų pulkas. Jiems atiteko ir Kariuomenės vado prizas⁴⁶⁴.

Be fizinės reikšmės, organizuojamos rungtynės turėjo ir auklėjamosios dvasinės reikšmės: jos ugdė dalinio kareivių vieningumą ir garbės jausmą, skiepijo atkaklumą, ryžtą ir ištvermę siekiant tikslo⁴⁶⁵.

462 Ten pat, p. 727.

463 Buzas, S. Sportas Lietuvos kariuomenėje 1919–1940. *Karys*, 1991, Nr. 8, p. 45.

464 Buzas, S. Sportas Lietuvos kariuomenėje 1919–1940. *Karys*, 1991, Nr. 9, p. 41.

465 Aš-as. Sportas. *Karys*, 1939, Nr. 34, p. 994; J. Sportas 9-me pėstininkų pulke. *Kardas*, 1933, Nr. 11, p. 213.

1934 m. pabaigoje naujas Vyriausiojo štabo viršininkas gen. št. plk. S. Raštikis ypatingą dėmesį atkreipė į karių fizinį lavinimą. Negalima sakyti, kad iki tol nebuvo skiriama dėmesio šiam svarbiam karių lavinimo barui, tačiau S. Raštikis 1934 m. lapkričio 28 d. aplinkraštyje kariuomenės daliniams konstatavo, kad kariuomenės fizinis lavinimas „*pageidautinos aukštumos dar nepasiekė*“. Norėdamas pagerinti fizinio lavinimo rengimą, Vyriausiojo štabo viršininkas įsakė visiems karinių dalių vadams fizinio lavinimo vadovais skirti Fizinio lavinimo kursus baigusius karininkus ir leisti jiems patiems pasirinkti padėjėjus. Taip pat suvienodinti mankštos metodus, dalių viršiloms, puskarininkiams ir grandiniams organizuoti mankštos mokymus, 1934–1935 m. žiemą organizuoti slidininkų grupes, joms vadovauti skirti karininkus, baigusius atitinkamus mokymo kursus⁴⁶⁶.

1938 m. prasidėjo paskutinis sportinio judėjimo laikotarpis, per kurį ypač didelis dėmesys buvo skiriamas krepšinio ir futbolo rungtynėms ir rungtynėms tarp karinių dalių ekipų, o daliniuose – ir tarp atskirų individų. Krepšinis ypač išpopuliarėjo, kai Lietuvos krepšinio komanda 1937 m. ir 1939 m. iškovojo Europos čempionų titulus. 1938 m. rugpjūčio 10–14 d. kariuomenės vado brg. gen.

Devintojo pėstininkų pulko futbolo komanda. 1938 m. (LCVA)

466 Vyriausiojo štabo aplinkraštis Nr. 45. 1934-11-28. LCVA, f. 521, ap. 1, b. 177, l. 184.

S. Raštikio iniciatyva vėl surengta Kariuomenės sporto šventė. Joje dalyvavo apie 1 200 sportininkų, suskirstytų į tris grupes: būtiniosios tarnybos kareivių, puskarininkių ir karininkų⁴⁶⁷. Šioje paskutinėje Lietuvos kariuomenės sporto šventėje nugalėtojais tapo Karo mokyklos sportininkai. Jie buvo apdovanoti Respublikos Prezidento prizų⁴⁶⁸.

Nuo 1939 m. rugsėjo mėn., prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, sporto veikla Lietuvos kariuomenėje sumenko, nes iškilo kitų daug svarbesnių uždavinių.

Ko gero, paskutinis kiek didesnis sporto renginys buvo 1940 m. birželio 22 d. jau okupacijos sąlygomis surengta Aštuntojo pėstininkų pulko sporto šventė. Varžytasi šiose sporto rungtyse: 200 m ir 1 500 m bėgimo, šuolių į tolį ir į aukštį, disko ir ieties metimo, rutulio stūmimo, granatos mėtymo ir patrulio 5 km žygyje apsirengus kautynių apranga. Šventės vadovu buvo paskirtas kpt. Vladas Grinius⁴⁶⁹.

467 Statkus, V. Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m., p. 730.

468 Buzas, S. Sportas Lietuvos kariuomenėje 1919–1940. *Karys*, 1991, Nr. 10, p. 39.

469 1940 m. pulko sporto rungtynėms organizuoti ir vykdyti nurodymai. 1940-03-06. LCVA, f. 521, ap. 1, b. 294, l. 37.

VIII

SKYRIUS

VII

LIETUVOS KARIUOMENĖS PAJĖGŲ IR DALINIŲ DISLOKACIJA (1939–1940 M.)

1940 m. birželio mėn. Lietuvos kariuomenę sudarė 3 pėstininkų divizijos – 9 pėstininkų pulkai, 4 artilerijos pulkai, 5 priešlėktuvinės motorizuotosios kuopos, apginkluotos 20 mm priešlėktuviniais automatiniais pabūklais, 3 kavalerijos pulkai ir 3 raitosios baterijos, 3 aviacijos grupės, kurioms priklausė 8 eskadrilės, 3 aerodromų apsaugos kuopos ir Karo aviacijos mokykla, Šarvuotųjų rinktinė, 2 inžinerijos batalionai, Autorinktinė, Ryšių batalionas, karo laivas „Prezidentas Smetona“, Priešlėktuvinės apsaugos rinktinė, Karo mokykla ir Aukštoji karo mokykla.

Lietuvos kariuomenės daliniai buvo dislokuoti beveik visoje Lietuvos teritorijoje, o išdėstant karinius dalinius didžiausias dėmesys buvo kreipiamas, kaip jie efektyviausiai ir greičiausiai galėtų pasipriešinti galimam agresoriui, kuriuo tarpukariu buvo įvardijama Lenkija, o nuo 1934 m. – ir Vokietija. Tam buvo parengti gynybos planai ir, jais remiantis, išdėstyti kariuomenės daliniai, tačiau didžiausia kariuomenės koncentracija buvo Kaune ir aplink jį.

1939 m. spalio pabaigoje Lietuvai susigrąžinus Vilnių ir dalį Vilniaus krašto, dalis kariuomenės perdislokuota į naujai įgytas teritorijas. Vilniaus rinktinė buvo suformuota iš visų trijų pėstininkų divizijų dalinių, tačiau, sėkmingai užėmus Vilnių bei Vilniaus kraštą ir naujos sienos apsaugą perėmus pasienio policijai, dalis kariuomenės dalinių grįžo į ankstesnes dislokacijos vietas. Į Vilnių buvo perdislokuotas sustiprintas Pirmasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino pulkas, įkurta Vilniaus komendantūra, perdislokuota dalis artilerijos, tankų.

Kariuomenės štabas buvo Kaune.

8.1. Pėstininkai

I pėstininkų divizijoje buvo:

Divizijos štabas Panevėžyje su 1-ąja priešlėktuvine motorizuotąja kuopa;
Pirmasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino pulkas Ukmergėje, o prijungus Vilnių – Vilniuje;

Trečiasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto pulkas su 4-ąja priešlėktuvine motorizuotąja kuopa, po vieną batalioną išdėstyta Kėdainiuose (1-asis batalionas), Raseiniuose (3-iasis batalionas) ir Seredžiuje (2-asis batalionas);

Ketvirtasis pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas su 5-ąja priešlėktuvine motorizuotąja kuopa, po batalioną išdėstyta Panevėžyje (2-asis batalionas), Kupiškyje (1-asis batalionas), o po Vilniaus prijungimo prie Lietuvos – ir Ukmergėje (3-iasis batalionas);

Divizijos vadui buvo pavaldūs Pirmasis ir Antrasis artilerijos pulkai, Vilniaus, Trakų, Panevėžio, Biržų, Kėdainių, Utenos, Ukmergės, Raseinių, Zarasų ir Rokiškio apskričių komendantūros.

I pėstininkų divizijos pulkai turėjo po tris batalionus.

II pėstininkų divizijoje buvo:

Divizijos štabas Kaune su 2-ąja priešlėktuvine motorizuotąja kuopa;

Antrasis Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo pėstininkų pulkas, dislokuotas Kaune (1-asis batalionas) ir Jonavoje (2-asis batalionas), nuo 1941 m. sausio 1 d. – Marijampolėje;

Penktasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Kęstučio pulkas, dislokuotas Kaune, Aukštojoje Panemunėje (1-asis batalionas), ir Prienuose (2-asis batalionas);

Devintasis pėstininkų Lietuvos kunigaikščio Vytenio pulkas, dislokuotas Marijampolėje (1-asis batalionas) ir Vilkaviškyje (2-asis batalionas);

Divizijos vadui buvo pavaldūs Trečiasis artilerijos pulkas, Kauno, Marijampolės, Šakių, Alytaus, Seinų ir Vilkaviškio apskričių komendantūros.

II pėstininkų divizijos pulkai turėjo po du batalionus.

III pėstininkų divizijoje buvo:

Divizijos štabas Šiauliuose su 3-iąja priešlėktuvine motorizuotąja kuopa;

Šeštasis pėstininkų Pilėnų kunigaikščio Margio pulkas, dislokuotas Klaipėdoje ir Plungėje, 1939 m. kovo mėn. Vokietijai atplėšus nuo Lietuvos Klaipėdos kraštą – Plungėje (1-asis batalionas) ir Telšiuose (2-asis batalionas);

Septintasis pėstininkų Žemaičių kunigaikščio Butėgeidžio pulkas, dislokuotas Tauragėje (2-asis batalionas) ir Naumiestyje (1-asis batalionas);

Aštuntasis pėstininkų Kauno kunigaikščio Vaidoto pulkas, dislokuotas Šiauliuose (1-asis batalionas) ir Varniuose (2-asis batalionas);

Divizijos vadui buvo pavaldūs Ketvirtasis artilerijos pulkas, Šiaulių, Telšių, Kretingos, Mažeikių ir Tauragės apskričių komendantūros.

III divizijos pėstininkų pulkus sudarė po du batalionus⁴⁷⁰.

8.2. Kavalerija

Lietuvos kavaleriją sudarė trys kavalerijos pulkai ir teritorinė Dragūnų tarnyba. Kavalerijos viršininkas ir jo štabas buvo Kaune.

Pirmasis husarų Didžiojo Lietuvos etmono Jonušo Radvilos pulkas – Kaune.

Antrasis ulonų Didžiosios Lietuvos kunigaikštienės Birutės pulkas buvo dislokuotas Alytuje, nuo 1939 m. lapkričio mėnesio – Tauragėje.

Trečiasis dragūnų „Geležinio Vilko“ pulkas – Tauragėje, nuo 1939 m. lapkričio mėnesio – Vilniuje.

8.3. Artilerija

Lietuvos kariuomenės artilerija susidėjo iš keturių artilerijos pulkų.

Pirmojo artilerijos pulko štabas buvo dislokuotas Panevėžyje. 1-oji artilerijos grupė – Ukmergėje. Ši grupė buvo priskirta prie Pirmojo pėstininkų pulko. 1939 m. spalį pulkui persidislokavus į Vilnių, kartu perdislokuota ir 1-oji artilerijos grupė. 2-oji artilerijos grupė buvo Panevėžyje, o 3-ioji artilerijos grupė – Kupiškyje.

Antrojo artilerijos pulko štabas buvo Kėdainiuose: 1-oji artilerijos grupė – Kėdainiuose, 2-oji artilerijos grupė – Raseiniuose, 3-ioji artilerijos grupė – Sėdėnuose.

Trečiojo artilerijos pulko štabas ir 1-oji artilerijos grupė buvo dislokuota Kaune, 2-oji artilerijos grupė – Marijampolėje, 3-ioji artilerijos grupė – Prienuose. 1939 m. lapkričio 15 d. Prienų karinį miestelį perdavus sovietų kariuomenės daliniams, 3-ioji artilerijos grupė buvo perdislokuota į Kauną.

Ketvirtojo artilerijos pulko štabas dislokuotas Šiauliuose, 1-oji artilerijos grupė – Tauragėje, 2-oji artilerijos grupė – Plungėje, 3-ioji artilerijos grupė – Varniuose.

470 Knezys, S. Lietuvos kariuomenės inkorporavimas į Raudonosios armijos sudėtį. 29-ojo šaulių teritorinio korpuso formavimas (1940 m. birželio 15 d. – 1940 m. gruodžio 31 d.). *Lietuvos archyvai*, 1999, t. 12, p. 117; Lesčius, V. Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai 1938–1940 m. *Karo archyvas*, 2009, t. 24, p. 130–131.

8.4. Karo aviacija

Aviacijos štabas – Kaune.

1-oji, 2-oji, 7-oji eskadrilės – Kaune.

6-oji ir 8-oji eskadrilės – Panevėžyje, Pajuostyje.

3-ioji, 4-oji ir 5-oji eskadrilės – Šiauliuose, Zokniuose.

Karo aviacijos mokykla – Kaune.

Tiekimo skyrius ir Aviacijos dirbtuvės – Kaune, Žagariškėse.

Karo meteorologijos tarnyba – Kaune, Žagariškėse.

8.5. Karo technikos daliniai

Karo technikos valdyba – Kaune.

1-asis inžinerijos batalionas – Kaune.

2-asis inžinerijos batalionas – Radviliškyje.

Ryšių batalionas – Kaune.

Autorinktinė – Kaune.

Šarvuotųjų rinktinė – Radviliškyje ir Vilniuje.

Mokomasis karo laivas „Prezidentas Smetona“ – Šventojoje.

8.6. Mokymo įstaigos

Pirmojo Lietuvos Prezidento karo mokykla – Kaune.

Aukštoji Vytauto Didžiojo karo mokykla – Kaune.

Karo policijos mokykla – Kaune.

1940 m. birželio 1 d. Lietuvos kariuomenėje tarnavo 28 005 kariai. Iš jų 1 728 karininkai; liktiniai: 372 viršilos, 985 puskarininkiai, 393 jaunesnieji puskarininkiai, 341 puskarininkis kandidatas; šauktiniai: 1 114 jaunesniųjų puskarininkių, 2 301 grandinis, 18 850 eilinių kareivių ir 2 031 civilis tarnautojas, iš jų 110 ėjo karininkų pareigas. Kariuomenė taip pat turėjo 5 410 arklių⁴⁷¹.

471 1940 m. birželio 1 d. kariuomenės žmonių ir arklių sudėties žinios. LCVA, f. 930, ap. 7, b. 7910, l. 80.

IX

SKYRIUS

Telšių Apskrities Komendanto Įsakymas Nr. 1.

Einaš Respublikos Prezidento pareigas, š. m. birželio mėn. 16 dn. paskelbė Valstybės gynimo metą. Nuo tos dienos, pasirėmus Ypatin-
gu Valstybės Apsaugos Įst. § 9, Telšių mieste ir apskrity draudžiu:

- § 1.
1. Be mano sutikimo daryti eisenas, demonstracijas ir susiburimus gatvėse, kštėse ir kitose viešose vietose; policija bet kurioje vietoje ir kiekvienu metu gali sustabdyti judėjimą ar uždrausti pasilikti gatvėje net ir atskiriems žmonėms.
 2. Skleisti kurstančius ir nerimą keliančius gandus bei kurstyti vieną visuomenės dalį prieš kitą.
 3. Įžeidinėti ar nepalankiai traktuoti draugingos mums S.S.S.R. kariuomenės karius ir
 4. nutraukti darbą.

§ 2.

Visi Telšių miesto ir priemiesčių namų savininkai namų įėjimo duris privalo laikyti

IX

PIRMOJI SOVIETŲ OKUPACIJA

9.1. Lietuvos okupacija

Pasirengimas Lietuvos, Latvijos ir Estijos okupacijai prasidėjo 1939 m., kai Sovietų Sąjunga su Vokietija 1939 m. rugpjūčio 23 d. pasirašė Nepuolimo sutartį ir slaptą papildomą protokolą. Keletas Europos valstybių buvo pasidalintos į įtakos sferas, Lietuva pateko į Vokietijos sferą. Tačiau sutriuškinusios Lenkiją, SSRS ir Vokietija 1939 m. rugsėjo 28 d. pasirašė naują sutartį „Apie draugystę ir sienas tarp SSRS ir Vokietijos“, kurios vienas iš slaptųjų protokolų pakoregavo interesų ribas, nustatytas 1939 m. rugpjūčio 23 d. susitarimais. Vokietija mainais už Lenkijos teritorijos dalį Lietuvą perdavė Sovietų Sąjungai, o pasiliko pietvakarinę Suvalkiją⁴⁷².

Igyvendindama susitarimus su Vokietija, Sovietų Sąjunga nesiteikė apsiriboti tik daliniu kariuomenės įvedimu į Lietuvą ir kitas Baltijos valstybes. Lietuvos kariuomenės štabas jau 1940 m. balandžio mėn. konstatavo, kad Lietuvos pasienyje pradėti telkti Raudonosios armijos daliniai. VI kavalerijos korpusas iš Balstogės–Augustavo rajono buvo perkeltas prie Lietuvos pietinės sienos, arčiau Lietuvos sienos traukiami XI armijos kavalerijos ir mechanizuotieji daliniai. Suaktyvėjo ir XVI ypatingasis korpusas, buvęs Lietuvoje. Gegužės pabaigoje apie pusę 2-osios tankų brigados tankų – 112 tankų T-26 – iš Naujosios Vilnios perkelti į Gaižiūnus, t. y. 40 km nuo Kauno⁴⁷³.

Patogi proga veikti prieš Baltijos šalių valstybingumą atėjo 1940 m. gegužės 10 d., Vokietijai pradėjus plataus masto puolimą Vakaruose. Pasirengimas Baltijos šalių okupacijai vyko Vokietijai laimint prieš Europos valstybes. Gegužės 24 d. vokiečių kariuomenei galutinai apsupus Šiaurės Prancūzijoje ir Belgijoje esančią kariuomenę ir jau nebelikus abejonių dėl Vokietijos pergalės, gegužės 25 d. Viačeslavas Molotovs įteikė Lietuvos Vyriausybei notą, kurioje ji buvo kaltinama grobianti raudonarmiečius. Lietuvos Vyriausybei apsvarsčius notą ir

472 Surgailis, G. Lietuvos ir TSRS santykiai 1939–1940 m. Vilnius: Žinijs, 1989, p. 6–7.

473 Anušauskas, A. Lietuvos okupavimas 1940 m. birželio 15–18 d. *Karo archyvas*, 1997, t. 14, p. 179.

atmetus kaltinimus, sudaryta Vyriausybinių komisijų sovietų kaltinimams ištirti, tačiau sovietų kariuomenės kontingento vadovybė į jokių kontaktus nesileido⁴⁷⁴. Jau gegužės pradžioje Lietuvos žvalgyba karinę vadovybę informavo apie paspartėjusį SSRS kariuomenės telkimą pasienyje, ypač Eišiškių ir Švenčionių rajonuose⁴⁷⁵.

Birželio 4–7 d. Leningrado, Kalinino ir Baltarusijos ypatingosios karinės apygardos junginiai imti telkti prie Estijos, Latvijos ir Lietuvos sienų. Birželio 7 d., kai Raudonoji armija buvo pradėta telkti prie Lietuvos sienų, Maskvoje prasidėjusiose V. Molotovo ir Lietuvos ministro pirmininko Antano Merkio derybose, be kaltinimo grobiant raudonarmiečius, buvo iškeltas ir antras kaltinimas, kad Lietuva, Latvija ir Estija sudarė prieš SSRS nukreiptą slaptą karinę sąjungą tuo sulaužydama spalio 10 d. sutartį⁴⁷⁶.

Sovietų Sąjungos antilietuviško karinio pasirengimo veiksmai 1940 m. birželio pradžioje tapo tokie akivaizdūs, kad Lietuvos kariuomenės štabo 2-ojo skyriaus viršininkas plk. Kostas Dulksnys 1940 m. birželio 7 d. įsakė per savaitę sunaikinti svarbiausius slaptus dokumentus bei Kariuomenės štabo 2-ojo skyriaus išleistas slaptų žinių apie SSRS santraukas⁴⁷⁷.

1940 m. birželio 14 d., kai Vokietijos kariuomenė įžengė į Paryžių, Sovietų Sąjunga pasinaudojo tuo, kad visų šalių dėmesys buvo sutelktas į Prancūziją, ir įteikė ultimatumą Lietuvai. Jame Lietuva buvo kaltinama minėtais visiškai nerealiais kaltinimais ir pareikalauta nuteisti vidaus reikalų ministrą Kazį Skučą, Saugumo departamento direktorių Augustiną Povilaitį, sudaryti naują sovietams priimtina vyriausybę, užtikrinti papildomo neriboto Raudonosios armijos kontingento įgyviavimą į Lietuvą. Ne tik ultimatas buvo be pagrindo, dar ir reikalavimas atsakyti į jį per 10 valandų pažeidė tarptautinę praktiką. Be to, jo įteikimas buvo tik formalus žingsnis, nes Sovietų Sąjunga jau buvo numachiusi okupuoti Lietuvą. V. Molotovas įteikdamas ultimatumą teigė: „*Kad ir koks būtų jūsų atsakymas, kariuomenė rytoj vis tiek įžengia į Lietuvą.*“⁴⁷⁸

Įteikdama ultimatumą, Sovietų Sąjunga sulaužė visas sutartis su Lietuva: 1920 m. Lietuvos ir Sovietų Rusijos taikos sutartį, 1926 m. Nepuolimo sutartį, kuri 1934 m. pratęsta ir galiojo iki 1944 m., 1939 m. savitarpio pagalbos sutartį⁴⁷⁹.

474 Lietuva 1940–1990. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2007, p. 54.

475 Vaičiūnas, G. Akis į akį su GRU. Kaip buvo sunaikintas Lietuvos kariuomenės II karinės žvalgybos ir kontržvalgybos skyrius. *Valstiečių laikraštis*, 1999 m. spalio 16 d.

476 Lietuva 1940–1990, p. 55.

477 Anušauskas, A. Lietuvos okupavimas 1940 m. birželio 15–18 d. *Karo archyvas*, 1997, t. 14, p. 179.

478 Lesčius, V. Lietuvos kariuomenė sovietinės okupacijos išvakarėse. *Karo archyvas*, 2010, t. 25, p. 360.

479 Jakubčionis, A. Lietuvos okupavimas/aneksavimas ir sovietizacija. *Lietuvos aidas*, 2001 m. gruodžio 13 d.

Sovietų kariuomenė buvo visiškai pasirengusi jėga užimti Lietuvą jau birželio pradžioje. 1940 m. birželio 8 d. Lydoje Baltarusijos karinės apygardos vado pavaduotojas Fiodoras Kuznecovas sušaukė slaptą numatytą pulti Lietuvą dalinių vadų pasitarimą, kuriame prisistatė kaip XI armijos vadas ir aptarė galimus karinius veiksmus prieš Lietuvą. Birželio 11 d. įvyko analogiškas pasitarimas, tik jau vadovavo Baltarusijos karinės apygardos vadas Dmitrijus Pavlovas. Pasitarime galutinai aptarti karinio Lietuvos okupavimo planai, divizijos ir pulkai gavo konkrečias užduotis. Buvo įsakyta „*priešo aviaciją Šiauliuose sunaikinti aerodrome*“, oro desantas privalėjo užimti perkėlas per Nemuną ties Alytumi. Kariuomenė turėjo būti karinės parengties nuo 1940 m. birželio 13 d. vakaro, puolimo data buvo numatyta birželio 15 d. 9 valandą⁴⁸⁰.

1940 m. birželio 12 d. Baltarusijos ypatingosios karinės apygardos vadas D. Pavlovas išleido įsakymą Nr. 002/op dėl karinių veiksmų prieš Lietuvos Respubliką. XI armija su XVI ypatingojo šaulių korpuso daliniais turėjo apsupti ir sunaikinti Lietuvos kariuomenę, esančią Kauno rajone. XVI ypatingasis šaulių korpu-

Brg. gen. Kazys Musteikis (AA)

sas taip pat turėjo užtikrinti savo įgulų apsaugą, užimti ir išlaikyti pagrindinius tiltus per Nemuną bei Nerį ir užtikrinti 935 karių iš 214-osios oro desanto brigados desantavimą rajone, 5 km į pietus nuo Gaižiūnų. Šie desantininkai kartu su XVI ypatingojo šaulių korpuso daliniais turėjo užimti svarbiausius objektus Kaune. Į Kauno aerodromą dar turėjo būti permesti 475 desantininkai iš tos pačios brigados. Lietuvą buvo planuojama okupuoti per 3–4 dienas, neleidžiant Lietuvos kariuomenei pasitraukti į Vokietiją⁴⁸¹.

Baltijos valstybėms okupuoti paskirta apie 435 tūkst. karių, apie 8 000 pabūklų ir minosvaidžių, daugiau kaip

480 Ten pat.

481 Papečkys, E. Lietuvos okupacija 1940 metais. Prieiga per internetą: <https://www.bernardinai.lt/2010-06-16-egidijus-papeckys-lietuvos-okupacija-1940-m/> [žr. 2021-04-30].

3 000 tankų ir daugiau kaip 500 šarvuotų automobilių. Karinės oro pajėgas sudarė 29 bombonešiai (3 lengvieji, 18 vidutinių, 5 sunkieji ir 3 tolimosios aviacijos), 2 atakos ir 16 naikintuvų pulkų, iš viso apie 2 600 lėktuvų. Prieš Lietuvą nukreiptos pajėgos sudarė daugiau nei pusę visoms trims Baltijos valstybėms okupuoti skirtų pajėgų⁴⁸².

Birželio 15 d., apie 1 val. nakties, kariuomenės vadas div. gen. V. Vitkauskas ir Kariuomenės štabo viršininkas div. gen. S. Pundzevičius atvyko į Vyriausybės posėdį. Posėdyje buvo svarstomas SSRS ultimatas Lietuvai. Lietuvos kariuomenės vadas div. gen. V. Vitkauskas ir posėdyje dalyvavęs buvęs kariuomenės vadas div. gen. S. Raštikis pasisakė prieš pasipriešinimą Raudonajai armijai. Priešintis siūlė tik Prezidentas A. Smetona, krašto apsaugos ministras brg. gen. K. Musteikis, valstybės kontrolierius Konstantinas Šakenis ir švietimo ministras Kazimieras Jokantas. Sovietų Sąjungos reikalavimai nedidele posėdyje dalyvavusiųjų persvara buvo priimti⁴⁸³. Taigi, pasirengusi priešintis okupacijai kariuomenė įsakymo tai daryti nesulaukė. Šis sprendimas prieštaravo ir gegužės pradžioje priimtam Gynybos tarybos nutarimui, kuriame buvo nutarta:

„1. *Rusams Lietuvą puolant – mes priešinsimės.*

2. *Prezidentas ir Vyriausybė pasitrauks į Kudirkos Naumiestį ir ten laikysis, kiek aplinkybės leis.*

3. *Blogiausiu atveju Prezidentas ir Vyriausybė pasitrauks į Vokietiją.*“⁴⁸⁴

Lietuvos politinė vadovybė, pakludama brutaliai jėgai, ultimatumą nutarė priimti – Lietuvos kariuomenei buvo įsakyta nesipriešinti. Tautos vadu apsisiskelbęs Prezidentas A. Smetona, užuot davęs įsakymą priešintis invazijai ir tam turėjęs visas teises, pabėgo iš šalies.

Birželio 15 d., apie 14 val., iš Maskvos atskriejo telegrama:

„Sovietų Sąjungos liaudies komisarų tarybos pirmininkas ir užsienių reikalų komisaras Molotovas įteikė tokius reikalavimus:

1) *Sovietų Sąjungos kariuomenė birželio 15 d., 3 val. popiet, pereis Lietuvos sieną šiose vietose – Eišiškiuose, Druskininkuose, Gudagojo stotyje, Druskininkėliuose, Dūkšte ir Pabradėje;*

2) *atskiros Lietuvos sieną perėjusios Sovietų Sąjungos kariuomenės dalys įžengs į Vilnių, Kauną, Raseinius, Panevėžį ir Šiaulius;*

3) *kiti Sovietų Sąjungos kariuomenės dalių išskirstymo punktai bus nustatyti susitarus iš Sovietų Sąjungos pusės – generolui Pavlovui ir iš Lietuvos pusės – generolui Vitkauskui;*

4) *generolas Pavlovas su generolu Vitkausku susitiks Gudagojo stotyje bir-*

482 Ten pat.

483 Musteikis, K. Prisiminimų fragmentai. Vilnius: Mintis, 1989, p. 53–58.

484 Ten pat, p. 46.

želio 15 d., 8 val. vakaro; nepageidaujamiems nesusipratimams ir konfliktams išvengti Lietuvos valdžios organai tuoj įsako kariuomenei ir gyventojams netrukdyti Sovietų Sąjungos kariuomenės judėjimo Lietuvos teritorija.⁴⁸⁵

Pabrėžtina, kad apie sovietų okupacijos grėsmę nebuvo informuoti nei daliai vadai, nei žemesnio rango karininkai. Nežinojo jie ir apie 1940 m. birželio 14 d. Maskvos pateiktą ultimatumą Lietuvai. Po paskutinio Vyriausybės posėdžio sprendimo nesipriešinti, negavęs politinės šalies vadovybės nurodymo, krašto apsaugos ministras nepaskelbė kariuomenei kovinės parengties, to nepadarė ir kariuomenės vadas. Tačiau, matyt, Lietuvos karinė vadovybė manė, kad gali tekti ir priešintis. Šią mintį galima pagrįsti II pėstininkų divizijos vado birželio 15 d. pasirašytu ir įregistruotu slaptu „II PD bendrosios mobilizacijos ir priedangos veiksmų metu ryšių planu“. Šį planą Penktasis pėstininkų pulkas gavo birželio 17 d.⁴⁸⁶, bet juo pasinaudoti neteko, nes nebuvo duotas įsakymas priešintis, ir kariai pasyviai sutiko Lietuvos okupaciją. Be to, pagal dr. V. Jokubausko tyrimus, 1939 m. Vokietijai sutriuškinus lenkus, Lietuvos kariuomenės parengtas pasipriešinimo Lenkijai planas „L“ perdarytas į galimo pasipriešinimo Sovietų Sąjungos kariuomenei planą „R“, tačiau jo archyvuose nerasta⁴⁸⁷, nes, gavus SSRS ultimatumą apie sovietų kariuomenės įžengimą į Lietuvą, kariuomenės vado div. gen. V. Vitkausko nurodymu šie planai skubiai buvo sunaikinti.

Vyriausybės sprendimas priimti SSRS ultimatumą ir nesipriešinti iki šiol yra diskusijų objektas. Ypač žeidžia dar ir dabar garsiai reiškiamą nuomonę, kad dėl Lietuvos okupacijos jai net nepasipriešinus kalta kariuomenė ir kad Lietuvos kariuomenė kapituliavo neiššovusi nė vieno šūvio. Mes nesivelsime į šią diskusiją, nes rimti Lietuvos karo istorijos mokslininkai, tokie kaip Vytautas Jokubauskas, Jonas Vaičenonis ir kiti, remdamiesi argumentais ir faktais, jau seniai įrodė, kad tai netiesa. Pateiksime tik trumpą dr. V. Jokubausko teiginį, kuris, mūsų nuomone, labai taikliai ir teisingai nusako problemos esmę: „*Kariuomenei politikai nepaliko net galimybės kapituluoti, 1940 m. birželį kapituliaciją nulėmė ne kariuomenės pasirengimas, planai ar aprūpinimas, bet politikų intrigos ir sprendimai.*“⁴⁸⁸

Prezidentui A. Smetonai nusprendus palikti Lietuvą, jį lydintis krašto apsaugos ministras Kazys Musteikis, pasitaręs su Prezidentu ir nusprendęs, kad reikalingas bent simboliškas pasipriešinimas Sovietų Sąjungos kariuomenei,

485 Didieji įvykiai. *Karys*, 1940, Nr. 25, p. 670.

486 Slaptai. II PD bendrosios mobilizacijos ir priedangos veiksmų metu ryšių planas. LCVA, f. 518, ap. 1, b. 142, l. 1.

487 Jokubauskas, V. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. Tarpukario Lietuvos atvejis, p. 478–479.

488 Jokubauskas, V. Lietuvos gynyba 1923–1940 metais: karinė galia. *Lietuvos valstybingumo branda ir trapumas (1918–1940)*, p. 206.

birželio 15 d. vakare paskambino Marijampolėje dislokuoto Devintojo pėstininkų pulko vadui gen. št. plk. Antanui Gaušui – šis sutiko su pulku trauktis Vokietijos pasienio link ir, jei reikės, priešintis puolančiai Raudonajai armijai. Tuo metu Septintojo pėstininkų pulko vadas ir Tauragės įgulos viršininkas gen. št. plk. A. Breimelis atsisakė vykdyti krašto apsaugos ministro įsakymą⁴⁸⁹.

Plk. Antanas Gaušas (Lietuvos kariuomenės karininkai, t. 3, p. 150)

Devintasis pėstininkų pulkas nedelsdamas pradėjo vykdyti įsakymą. Pulko vadas plk. A. Gaušas karininkams įsakė būti prie savo padalinių ir skubiai pasirengti kautynių žygiui. Kur ir kokia kryptimi bus žygiuojama, vadas neinformavo. Įsakyme buvo nurodyta, kad kareiviai apsirengtų naujomis uniformomis, pasiimtų visus naujausius ginklus ir šaudmenų tiek, kiek gali panešti. Įsakyta ir iki kuopos imtinai sudeginti visus karinius dokumentus⁴⁹⁰.

Pulkas kartu su artilerijos grupe buvo gana stipri jėga. 1940 m. birželio 1 d. pulke tarnavo 1 341 karys, iš jų 54 karininkai, 68 liktiniai puskarininkiai ir 25 civiliai tarnautojai. Pulku priskirtoje Trečiojo artilerijos pulko Artilerijos grupėje buvo 13 karininkų, 24 liktiniai puska-

rininkiai, 283 kareiviai ir 3 civiliai tarnautojai – iš viso 323 žmonės⁴⁹¹.

Pulkas pasirengė žygiui ir apie 12 val. nakties kartu su artilerijos baterijomis išžygiavo Vilkaviškio link. Pulko pagrindinei vorai vadovavo 1-ojo bataliono vadas mjr. Vladas Strimavičius. Auštant pulko avangardas pasiekė Vilkaviškio centrą. Tuo metu pulko vadas, važiuojęs lengvąja mašina, buvo Kudirkos

489 Skučaitė, V. Antano Smetonos išvykimas iš Lietuvos: sovietmečio miglos sklaidosi Kybartuose. *Voruta*, 2018 m. spalio 8 d.

490 Vytenėnas. Ltn. Antanas Naikelis istoriniuose 1940 m. birželio įvykių sukuriuose. *Karys*, 1985, Nr. 6, p. 246.

491 Knezys, S. 9-asis pėstininkų Lietuvos kunigaikščio Vytenio pulkas. *Kardas*, 2000, Nr. 3, p. 26.

Naumiestyje, nes pulko 2-asis batalionas, vadovaujamas mjr. Jono Brizgio, žygiavo kryptimi Marijampolė–Pilviškiai–Kudirkos Naumiestis, sudarydamas dešiniąją žygio užtvarą.

Pagrindinei pulko vorai po forsuito 25 km nakties žygio pasiekus Vilkaiviškį, sustota poilsio. Netrukus prie Vilkaviškio pulko gurguoles pasivijo keli automobiliai. Atvyko brigados generolai Kazys Tallat-Kelpša ir Vincas Žilys. Jie perėmusio Prezidento pareigas Antano Merkio ir kariuomenės vado div. gen. V. Vitkausko vardu (kitais duomenimis, Kariuomenės štabo viršininko div. gen. S. Pundzevičiaus vardu⁴⁹²) ragino pulko karininkus grįžti atgal. Tam ypač priešinosi mjr. J. Brizgys. Jis, kaip ir keli kiti karininkai, sulaužė kardus, demonstruodami, kad be pasipriešinimo prarandant nepriklausomybę kardai nebereikalingi.

Pulkas grįžo į Marijampolę. Pavargusiems, nusivylusiems kariams nesinorėjo viešai rodytis miesto centrinėse gatvėse, todėl pulkas kareivines pasiekė iš kitos pusės, per Kumelionių kaimą⁴⁹³.

Tuo metu Kaune ministro pirmininko A. Merkio pavestas krašto apsaugos ministro pareigas laikinai pradėjo vykdyti kariuomenės vadas div. gen. V. Vitkauskas⁴⁹⁴. Jis 1940 m. birželio 15 d. išleistame įsakyme Nr. 26 nurodė, kad, Lietuvos Vyriausybei priėmus SSRS vyriausybės reikalavimus įsteigti Lietuvoje naujas sovietų kariuomenės įgulas, birželio 15 d., 15 val., sovietų kariuomenės dalys pradėjo žygi į Lietuvos gilumą. Kariuomenės vadas įsakė žygiuojančiai sovietų kariuomenei taikyti visas mandagumo ir draugiškų santykių taisykles, panašias, kokios buvo taikomos anksčiau įvestai kariuomenei. Divizijų vadai buvo įpareigoti savo teritorijų ribose organizuoti šios kariuomenės vorų sutikimą, pasiunčiant pasitikti ir prisistatyti dalių vadus, o svarbesnėse kryptyse vykti patiems divizijų vadams, ir jei žygiuojančių vorų vadai sutiktų, priskirti jiems lydėti aukštesnio laipsnio karininkus, mokančius rusų kalbą. Vadas taip pat įsakė imtis visų priemonių, kad Sovietų Sąjungos kariuomenė būtų apsaugota nuo bet kokių iššokių.

Voras lydintiems karininkams vadas įsakė, siekiant patenkinti žygiuojančios Sovietų Sąjungos kariuomenės pageidavimus, kur reikia, panaudoti visą autoritetą vietos administracijos organų ar gyventojų atžvilgiu, „*per daug nesivarždami dėl atsakomybės*“, tačiau, pastebėję netinkamų veiksmų iš žygiuojančios kariuomenės pusės, tuojau apie tai pranešti žygiuojančios voros ar dalinio vadui.

Tik esant itin svarbiems ir painiems klausimams, lydintiesiems karininkams buvo leista susisiekti su Kariuomenės štabu ir gauti nurodymus⁴⁹⁵.

492 Šliogeris, V. Delegacija į Kybartus, 1940 metų birželio 15–16 dienomis. *Karys*, 1971, Nr. 5, p. 164.

493 Jakubonis, A. Vienintelis iš visų pulkų. *Tremtinys*, 2007 m. gruodžio 7 d., p. 4.

494 Įsakymas kariuomenei Nr. 56. 1940 m. birželio 15 d.

495 Kariuomenės vado įsakymas Nr. 26. 1940 m. birželio 15 d. LCVA, f. 519, ap. 1, b. 437, l. 36.

Birželio 15 d., 8 val., sovietų kariuomenė stovėjo išeities pozicijose, pasirodusi po valandos pradėti karinį puolimą, tačiau įsakymas pulti buvo atšauktas. Pranešta, kad „*Lietuva kapituliavo*“. Lietuvos puolimui birželio 10 d. buvo sutelkta XI ir III armijos: maždaug 221 260 karių, 1 140 karo lėktuvų, 1 513 tankų, 245 šarvuočiai, 2 946 patrankos ir minosvaidžiai⁴⁹⁶.

Parėmęs Vyriausybės daugumos nuostatas, V. Vitkauskas tapo vienu iš svarbiausių jos nurodymų vykdytojų. Tą pačią dieną į Kariuomenės štabą sukvieštus aukštuosius karininkus jis informavo, kad Vyriausybė, įvertinusi susidariusią situaciją, priėmė SSRS reikalavimus. Pasitarimo dalyviams buvo pranešta, kad kariuomenės vadas kartu su I divizijos vadu brg. gen. J. Černiumi ir Krašto apsaugos ministerijos Ypatingojo skyriaus viršininku brg. gen. M. Rėklaičiu išvyksta į susitikimą su sovietų kariuomenės atstovais aptarti papildomų Raudonosios armijos dalinių įžengimo į Lietuvą klausimų⁴⁹⁷.

Birželio 15 d., 23 val. 10 min., div. gen. V. Vitkauskas ir gen. plk. D. Pavlovas pasirašė visiškai slaptą protokolą dėl papildomų sovietų kariuomenės dalinių įvedimo į Lietuvą, nors jie jau buvo į ją įžengę. Protokole buvo nustatyta, kur jie bus dislokuoti, tiesa, nurodyta, kad tai tik laikinas naujų sovietų karinių dalinių išdėstymas, o dėl nuolatinio išdėstymo bus sprendžiama vėliau, sutarta, kad 10–15 dienų Lietuvos karinė aviacija nepakils iš aerodromų, sovietų kariuomenės aprūpinimo tarnyboms suteikiama laisvė pirkti Lietuvoje reikiamus produktus, darbams dirbti – samdyti Lietuvos piliečius⁴⁹⁸.

Pasirašius protokolą, naktį iš birželio 15 į 16 d. gen. plk. D. Pavlovas, kaip Baltarusijos ypatingosios karo apygardos vadas, pasirašė įsakymą dėl sovietų kariuomenės žygiavimo Lietuvos teritorija ir jos užėmimo. Buvo nurodyta, kad III ir XI armijų ir XVI ypatingojo korpuso daliniai žygiuoja Lietuvos teritorija žygio tvarka su apsauga. Nurodyta, kokiam daliniui kokias teritorijas užimti⁴⁹⁹.

Birželio 15-ąją pirmieji pajudėjo sovietų kariniai daliniai, buvę bazėse Lietuvos teritorijoje. Apie 18 val. Gaižiūnuose stovėjusi įgula užėmė Kauną. Prienų ir Alytaus bazėse buvusi įgula atžygiavo iki Nemuno ties Kaunu ir čia išsidėstė. Matyt, ji buvo gavusi užduotį užkirsti kelią Lietuvos kariuomenės Kauno įgulos kariams pasitraukti į Vokietiją. Naujojoje Vilnioje stovėjusi įgula jau 10 val. užėmė Vilnių.

496 Lietuva 1940–1990, p. 58.

497 Kancevičius, V. Generolas, padėjęs nulemti Lietuvos ateitį. *Švyturys*, 1986, Nr. 13, p. 14.

498 Сов. секретно. Протокол от 15 июня 1940 года. СССР и Литва в годы Второй мировой войн, том 1. СССР и Литовская Республика (март 1939 – август 1940 гг.) Сборник документов. Vilnius: LII leidykla, 2006, p. 615–616.

499 Выписка из боевого приказа командования БОВО войскам 3-й и 11-й армии и 16-му особому стрелковому корпусу о занятии территории Литвы. СССР и Литва в годы Второй мировой войн, том 1. СССР и Литовская Республика (март 1939 – август 1940 гг. *Ten pat*, p. 617.

SSRS kariuomenė peržengia Lietuvos sieną (LCVA)

Lietuvą sovietų kariuomenė okupavo 3 kryptimis:

A: Švenčionių–Utenos–Panevėžio–Šiaulių kryptis. Šiais keliais žygiuojanti kariuomenė didesniuose miesteliuose palikdavo savo įgulas. Šiauliuose grupė A dar buvo padalinta į 3 dalis. Viena pasiliko Šiauliuose, kita nužygiavo į Mažeikius, trečia – Telšių ir Kretingos kryptimis;

B: iš Ašmenos ir Molodečno Vilniaus ir Kauno kryptimis. Pagrindinės šios grupuotės pajėgos apsistojo Kaune. Viena tankų divizija iš Kauno vėliau atvažiavo į Šiaulius, iš kur birželio 17 d., anksti ryte, patraukė į Jelgavą. Vėliau grupės B šarvuoti ir motorizuoti daliniai iš Kauno nužygiavo į Tauragę ir išsidėstė palei Vokietijos sieną;

C: iš Lydos rajono žygiavo Vilniaus ir Varėnos–Alytaus kryptimis.

Be šių minėtų stambių sovietų kariuomenės dalinių, kiti smulkesni kariniai daliniai veržėsi į Lietuvą ten, kur jiems buvo patogiau.

Be viso to, ties Šiauliais dar buvo išmestas desantas⁵⁰⁰.

Be jau buvusio Lietuvoje XVI ypatingojo šaulių korpuso, okupuojant Lietuvą dalyvavo ir 11-osios armijos 6-asis kavalerijos korpusas, 4-oji Leningrado Raudonosios vėliavos ir Lenino ordinų K. Vorosilovo Dono divizija, 6-oji Raudonosios vėliavos ir Lenino ordinų S. Budiono Kubanės-Tereko divizija, 33-ioji

500 Sovietų karinė okupacija. *Karys*, 1964, Nr. 6, p. 168.

šaulių divizija, 23-ioji Charkovo divizija, 188-oji, 176-oji, 128-oji šaulių divizijos, 6-oji ir 22-oji tankų brigados bei III armijos 10-oji šaulių divizija, aviacijos ir artilerijos daliniai⁵⁰¹ – iš viso apie 150 000 sovietų karių⁵⁰². Birželio 16 d. sovietų kariuomenė jau buvo okupavusi visą Lietuvos teritoriją.

Raudonoji armija užėmė visą Lietuvą ir pietvakarinę Užnemunę, dalį, kuri pagal 1939 m. rugsėjo 28 d. susitarimą buvo skirta Vokietijai. Po SSRS ir Vokietijos derybų 1941 m. sausio 10 d. susitarimu ši teritorija liko Sovietų Sąjungai, už ją Vokietijai sumokėjus 7,5 mln. aukso dolerių⁵⁰³.

Okupacinės karinės įgulos įsikūrė, be jau anksčiau užimtų teritorijų, Zarasuose, Panemunėlyje, Skapiškyje, Buniškiuose, Saločiuose, Padviškiuose, Biržuose, Šiauliuose, Linkuvoje, Joniškyje, Kuršėnuose, Telšiuose, Raseiniuose, Viduklėje, Nemakščiuose, Girdiškėje, Ukmergėje, Utenoje, Širvintose, Kavarske, Panevėžyje, Rokiškyje, Pasvalyje, Kaune, Kalnėnuose, Jonavoje, Kėdainiuose, Vilniaus rajone, Marijampolėje⁵⁰⁴.

Lietuvos kariuomenė nepasipriešino okupantams, nors tam ji buvo rengiama 20 metų. Šis faktas Lietuvos istoriografijoje traktuojamas įvairiai, tačiau

Okupantų tankas (VDKM)

501 Jakubčionis, A. Lietuvos okupavimas / aneksavimas ir sovietizacija. *Lietuvos aidas*, 2001 m. gruodžio 13 d.

502 Anušauskas, A. Lietuvos okupavimas 1940 m. birželio 15–18 d. *Karo archyvas*, 1997, t. 14, p. 180.

503 Lietuva 1940–1990, p. 64.

504 Matusevičius, J. Lietuvos karių priešinimasis sovietinimo politikai (1940–1941). *Karo archyvas*, 1998, t. 15, p. 178.

Telšių Apskrities Komendanto Įsakymas Nr. 1.

Einaš Respublikos Prezidento pareigas, š. m. birželio mėn. 16 dn. paskelbė Valstybės gynimo metą.

Nuo tos dienos, pasirėmęs Ypatingų Valstybės Apsaugos Įst. § 9, Telšių mieste ir apskrity draudžiu:

§ 1.

1. Be mano sutikimo daryti eisenas, demonstracijas ir susiburimus gatvėse, aikštėse ir kitose viešose vietose; policija bet kurioje vietoje ir kiekvienu metu gali sustabdyti judėjimą ar uždrausti pasilikti gatvėje net ir atskiriems žmonėms.

2. Skleisti kurstančius ir nerimą keliančius gandus bei kurstyti vieną visuomenės dalį prieš kitą.

3. Įžeidinėti ar nepalankiai traktuoti draugingos mums S.S.S.R. kariuomenės karius ir

4. nutraukti darbą.

§ 2.

Visi Telšių miesto ir priemiesčių namų savininkai nuo 23 val. iki 4 val. ryto namų įėjimo duris privalo laikyti uždarytas ir užrakintas.

§ 3.

Restoranai, kavinės, barai, kinai ir kitos viešojo susiburimo vietos turi būti uždarytos 23 val.

§ 4.

Nuo šio įsakymo paskelbimo visus laikomus be valdžios leidimo ginklus ir sprogstamąją medžiagą pristatyti vietos policijos nuvadų viršininkams per 48 val.

§ 5.

Ginklų parduotuvėms be Apskrities Viršininko leidimo ginklus ir sprogstamąją medžiagą pardavinėti draudžiama.

§ 6.

Be mano leidimo draudžiama šaudyti ir ruošti medžiokles.

§ 7.

Nusižengusieji šiam įsakymui bus baudžiami atiduodant į priverčiamo darbo įstaigą iki vieno metų laiko, kalėjimu iki 3 mėn. arba pinigine bauda ligi 5000 litų.

§ 8.

Už susisiekimo priemonių gadinimą, kaip tai: geležinkelių, telegrafo, telefono linijų, tiltų, vandens įvadų bei kitų įrengimų gadinimą ir už priešinimąsi policijai ar pavartojimą prieš ją smurto, bus baudžiama karo lauko teismo.

Pulkininkas H. Pulkauninkas

Telšių Apskrities Komendantas

Telšiai, 1940 m. birželio mėn. 17 d.

Telšių Vysk. spaustuė

viena yra visiškai aišku – tai ne kariuomenės kaltė, tai kaltė Lietuvos politikų, kurie pasirinko besąlygišką kapituliaciją ir nedavė kariuomenei įsakymo priešintis. Kariuomenė tėra viena iš daugelio politinių priemonių, kuriomis disponuoja valstybė vykdydama savo politiką. Kariuomenės pareiga – būti visada pasirengus vykdyti užduotį, jei tokią duos politinė vadovybė. Beje, tokius politinius sprendimus priėmė Estijos, Latvijos ir palyginti stiprios valstybės – Čekoslovakijos vyriausybės.

Birželio 15 d., 19 val., į Kauną atskrido Sovietų Sąjungos užsienių reikalų komisaro pavaduotojas Vladimiras Dekanozovas ir SSRS įgaliotasis pasiuntinys, VKP(b) ir SSRS liaudies komisarų tarybos įgaliotinis Lietuvai Nikolajus Pozdniakovas. Jie ir ėmėsi tvarkyti Lietuvos įvykius. Su visu štabu iš Vilniaus atvyko ir Raudonosios armijos įgulų Lietuvoje vadas gen. mjr. Aleksandras Korobkovas⁵⁰⁵.

Birželio 16 d., kai Lietuva faktiškai jau buvo okupuota, analogiškus, kaip ir pareikšti Lietuvai, ultimatumus gavo Latvija ir Estija. Birželio 17 d. prasidėjo ir šių valstybių okupacija.

9.2. Lietuvos kariuomenės sunaikinimas

Sovietams okupavus Lietuvą, svarbiausioji jėga, kuri jiems galėjo pasipriešinti, buvo Lietuvos kariuomenė, todėl nuo pat pirmųjų okupacijos dieną iki 1940 m. rugpjūčio pabaigos Lietuvos kariuomenę siekta neutralizuoti⁵⁰⁶. Nuo pat pirmųjų sovietų invazijos į Lietuvą dienų tiek Maskvos, tiek labai greitai suformuotos naujos Lietuvos Vyriausybės pirmasis ir svarbiausias tikslas buvo nors iš dalies sutrikdyti kariuomenę, ją dezorganizuoti, kad ji negalėtų surengti ginkluoto pasipriešinimo. Maskvos emisaras V. Dekanozovas ypač rūpinosi, kad kariuomenė kuo greičiau būtų „apvalyta“ nuo, jo nuomone, „reakcingų elementų“, negalinčių sutikti ar susitaikyti su „revoliuciniais pasikeitimais Lietuvoje“. „Apvalymas“ buvo pradėtas aukšto rango karininkus paleidžiant į atsargą.

Lietuvą okupavus sovietams, pirmosiomis okupacijos dienomis didesnių pokyčių Lietuvos kariuomenėje neįvyko, tik buvo uždraustas bet koks jos judėjimas, suimtas Kariuomenės štabo 2-ojo (žvalgybos) skyriaus viršininkas plk. K. Dulksnys. Formaliai Lietuvos kariuomenę tebetvarkė krašto apsaugos ministras ir kariuomenės vadas div. gen. V. Vitkauskas, tačiau faktiškai jai pradėjo

505 Martinionis, A. Lietuvos kariuomenės tragedija, p. 30.

506 Lietuvos kariuomenės likvidavimas 1940–1941 m. Prieiga per internetą: <https://www.komisija.lt/wp-content/uploads/2016/06/Komisijos-i%C5%A1vados-d%C4%97L-Lietuvos-kariuomen%C4%97s-likvidavimo-lietuvi%C5%B3-k.pdf> [žr. 2021-04-30].

vadovauti Sovietų Sąjungos atstovybės Kaune darbuotojai, iš kurių plaukė nurodymai V. Vitkauskui, ką ir kaip daryti. Pastarasis bandė priešintis brutaliai V. Dekanozovo kišimuisi į kariuomenės reikalus, tačiau šią kliūtį V. Dekanozovas greitai įveikė, ėmęs diktuoti „liaudies prezidentui“ Justui Paleckiui, kokius karininkus atleisti ir ką daryti. V. Vitkauskui tik beliko vykdyti prezidento dekretus⁵⁰⁷.

Prasidėjo gerai apgalvotas ir sistemingas Lietuvos kariuomenės naikinimas. Pirmojo Lietuvos kariuomenės naikinimo etapo, vadinamojo „neutralizavimo etapo“, prasidėjusio birželio 25 d., tikslas buvo okupacinei valdžiai nepatikimų karininkų atleidimas ir rotacija. Jau birželio 25 d. į atsargą paleista 17 aukštų Lietuvos kariuomenės karininkų, tarp jų II pėstininkų divizijos vadas div. gen. E. Adamkavičius, III pėstininkų divizijos vadas div. gen. M. Rėklaitis, kavalerijos viršininkas brg. gen. K. Tallat-Kelpša, Kariuomenės teismo pirmininkas brg. gen. V. Mieželis, kariuomenės teismo prokuroras brg. gen. E. Vimeris, kai kurių tarnybų viršininkai, įvairių kariuomenės dalių vadai⁵⁰⁸. Birželio 27 d. atleista dar keliolika aukštųjų kariuomenės karininkų, pakeisti dalių vadai⁵⁰⁹.

Birželio 26 d. kariniai daliniai gavo skubų Liaudies kariuomenės štabo viršininko div. gen. S. Pundzevičiaus pasirašytą raštą, kuriame nurodoma, kad kariuomenės vadas įsakė iš kariuomenės dalinių ir įstaigų, jei dar būtų nepašalinta, pašalinti visus buvusio Prezidento A. Smetonos paveikslus, bareljefus, šūkius ir kitokius su jo vardu susijusius viešumoje esančius daiktus ir užrašus⁵¹⁰.

Birželio 28 d. buvo panaikintos privalomos tikybos pamokos kareiviams. Į jas kareiviai galėjo eiti tik savo noru, o neinantiems į tikybos pamokas kareiviams dalinių vadai buvo įpareigoti organizuoti pasikalbėjimus. Neprivalomas tapo ir šventadieninių pamaldų lankymas. Į pamaldas įsakyta vesti tik savanorius, o nepanorusiems eiti į bažnyčią dalinių vadai turėjo organizuoti paskaitas ir pasikalbėjimus⁵¹¹. Nuo šios dienos karo komendantus imta vadinti apskričių kariniais viršininkais, keletas karo komendantų buvo atleista ir apskričių kariniais viršininkais paskirti kiti karininkai⁵¹².

Birželio pabaigoje buvo panaikintas Kavalerijos štabas, o vietoj jo įsteigta Kavalerijos inspekcija. Kavalerija panaikinta kaip ginklo rūšis, o jos pulkai paskirstyti divizijoms⁵¹³.

507 Martinionis, A. Prievara ir smurtu. Dokumentai, prisiminimai. Vilnius: Kardas, 1998, p. 27.

508 Įsakymas kariuomenei Nr. 67. 1940 m. birželio 25 d.

509 Įsakymas kariuomenei Nr. 68. 1940 m. birželio 27 d.

510 LCVA, f. 516, ap. 1, b. 373, l. 9.

511 Įsakymas kariuomenei Nr. 69. 1940 m. birželio 28 d.

512 Įsakymas kariuomenei Nr. 71. 1940 m. birželio 28 d.

513 Knezys, S. Lietuvos kariuomenės inkorporavimas į Raudonosios armijos sudėtį. 29-ojo šaulių teritorinio korpuso formavimas (1940 m. birželio 15 d. – 1940 m. gruodžio 31 d.). *Lietuvos archyvai*, 1999, t. 12, p. 130.

Nuo 1940 m. liepos 2 d. Lietuvos kariuomenei pertvarkyti įstatymu Lietuvos kariuomenė buvo pavadinta „Liaudies kariuomene“ ir įvestas politinių vadovų institutas, kariams laisvu nuo tarnybos metu leista dalyvauti politikoje⁵¹⁴, iš tarnybos atleisti vyriausiasis kariuomenės kapelionas vyskupas Teofilius Matulionis ir visų tikybų karo kapelionai⁵¹⁵.

Beveik nuo pat pirmųjų dienų imtasi represijų ir prieš Lietuvos kariuomenės istorijos puoselėtoją Vytauto Didžiojo karo muziejų. Iš direktoriaus pareigų atleistas brg. gen. V. Nagius-Nagevičius, panaikintas Vytauto Didžiojo vardas, muziejui paskirtas politinis vadovas B. Žekonis, panaikinta vėliavos pakėlimo ir nuleidimo ceremonija, uždaryta Žuvusiųjų už Lietuvos laisvę krypta, uždengta Vytauto Didžiojo kapela, jos vietoje pastatyta didžiulė J. Stalino figūra, pertvarkytos ekspozicijos, kad jose neatsispindėtų lietuvių kova su bolševikais ir kt.⁵¹⁶

Liepos 4 d. prasidėjo antrasis Lietuvos kariuomenės neutralizavimo etapas, per kurį kariuomenės daliniuose įvesta politinių vadovų kontrolė. Politinių vadovų institutas, daugiausia suformuotas iš eilinių kareivių ir puskarininkių, turėjo kontroliuoti vadų veiklą, skleisti komunistines idėjas ir užkirsti kelią bet kokiems galimiems pasipriešinimo veiksams. Vadovauti šiai institucijai pavesta liepos 6 d., kaip ir Raudonojoje armijoje, įsteigtai Politinei valdybai, turėjusiai du politinius skyrius: Agitacijos, propagandos ir spaudos bei Politinių vadovų organizacijos. Liaudies kariuomenės politinis vadovas Antanas Petrauskas, priimtas į tarnybą liepos 4 d., tapo ir Politinės valdybos viršininku, jam tiesiogiai pavaldūs buvo abu politiniai skyriai⁵¹⁷.

Liepos 4 d. sveikinantis uždrausta paduoti ranką, žodis „ponas“ pakeistas žodžiu „tamsta“⁵¹⁸, o rugpjūčio 5 d. žodis „tamsta“ pakeistas į žodį „draugas“. Liepos 6 d., pakeitus Drausmės statutą, panaikinta nuobauda stovėti su šautuvu, kaip ir draudimas puskarininkiams ir viršiloms išeiti iš kareivinių kiemo⁵¹⁹.

Liepos 5 d. nutraukta žurnalų „Karys“ ir „Mūsų žinynas“ leidyba. Vietoj jų pradėta leisti „Kareivių tiesa“⁵²⁰.

Liepos 6 d. Kariuomenės štabo viršininko div. gen. S. Pundzevičiaus įsakymais buvo įformintas Lietuvos kariuomenės kareivinių „pasidalinimas“. SSRS kariams buvo perduotos Panevėžio, Pajuosčio, Šiaulių, Telšių, Kėdainių, Raseinių, dauguma Kauno, Vilniaus Šnipiškių ir kitos kareivinės. Iki tol jose buvę dis-

514 Lietuvos kariuomenei pertvarkyti įstatymas. *Vyriausybės žinios*, 1940 m. liepos 4 d., Nr. 714, p. 456.

515 Įsakymas kariuomenei Nr. 74. 1940 m. liepos 2 d.

516 Karosevičiūtė, J. Septyniasdešimt penkerių metų jubiliejus. *Kardas*, 1996, Nr. 1–2, p. 20.

517 Įsakymas Liaudies kariuomenei Nr. 81. 1940 m. liepos 6 d.

518 Įsakymas kariuomenei Nr. 77. 1940 m. liepos 4 d.

519 Įsakymas kariuomenei Nr. 77. 1940 m. liepos 4 d.; Nr. 80, 1940 m. liepos 6 d.

520 Martinionis A. Lietuvos kariuomenės tragedija, p. 41.

lokuoti Lietuvos kariuomenės kariai perkelti į kitas beveik nepritaikytas gyventi ir rengti kareivius vietas bei patalpas.

Liepos 9 d. visas kariuomenės dalis pasiekė kariuomenės vado div. gen. V. Vitkausko ir kariuomenės politinio vadovo A. Petrausko pasirašytas raštas, kuriame dalių vadams liepiama atsižvelgti į kariuomenės pertvarkymą naujais pagrindais ir, susitarus su politiniais vadovais, nuspręsti, kuriuos karininkus ir liktinius puskarininkius paleisti į atsargą, perkelti ar paskirti į naujas pareigas⁵²¹.

1940 m. liepos 11 d. SSRS gynybos liaudies komisaras Semionas Timošenko pasirašė įsakymą Nr. 0141 „Dėl Pabaltijo karinės apygardos suformavimo, Kalinino karinės apygardos išformavimo ir dėl Baltarusijos ypatingosios karinės apygardos pavadinimo pakeitimo į Vakarų ypatingąją karinę apygardą“. Įsakyme rašoma:

„1. Įsakau iki 1940 m. rugpjūčio 1 d. suformuoti Pabaltijo karinės apygardos valdybą, dislokacijos vieta – Ryga./.../

3. Pabaltijo karinės apygardos vadu skiriamas generolas pulkininkas Loktionovas A. D., apygardos štabo viršininku – generolas leitenantas Klionovas P. S.

4. Į Pabaltijo karinės apygardos sudėtį įtraukti dalis, įstaigas, dislokuotas Latvijos ir Lietuvos respublikų teritorijose.

5. Išformuoti Kalinino karinės apygardos valdybą ir jos asmeninę sudėtį siųsti į komplektuojamą Pabaltijo karinę apygardą. /.../

9. Pabaltijo karinės apygardos vadas praneša apie Pabaltijo karinės apygardos suformavimą 1940 m. liepos 31 d. /.../“⁵²²

Taigi, remiantis šiuo įsakymu, Lietuvos kariuomenė per tris savaites turėjo būti išformuota. Nors Lietuva formaliai dar nebuvo „įstojusi“ į Sovietų Sąjungą, sovietų karininkai jos teritoriją jau skirstė savo nuožiūra ir savo reikmėms. Diplomatinė skraistė jiems jau nebuvo reikalinga.

Pasirašius šį įsakymą, Lietuvos kariuomenės sovietizavimo ir likvidavimo tempai labai paspartėjo. Liepos 12 d. iš kariuomenės vado pareigų atleistas div. gen. V. Vitkauskas. Liepos 13 d. jį pakeitė iš Maskvos atsiųstas surusėjęs gen. mjr. Feliksas Baltušis-Žemaitis⁵²³. Iš Maskvos buvo atšauktas Lietuvos karo atašė plk. P. Meškauskas. Bandyta atšaukti ir kitus atašė, bet jie nepakluso. Buvo pakeistas ir politinis vadovas. Vietoje A. Petrausko paskirtas iš Maskvos atsiųstas pulko komisaras Jonas Macijauskas⁵²⁴. Nuo šios dienos kariuomenės griovimo darbas itin suintensyvėjo. Kiekvienam vadui skubiai buvo priskirti politiniai

521 Slaptas Kariuomenės štabo 1940-07-09 raštas. LCVA, f. 518, ap. 1, b. 195, l. 101.

522 Liauška, V. Katastrofa. Lietuvos kariuomenės likvidavimo epizodai. *Laikas ir įvykiai*, 1990, Nr. 6, p. 16.

523 Įsakymas liaudies kariuomenei Nr. 88. 1940 m. liepos 12 d.

524 Įsakymas liaudies kariuomenei Nr. 87. 1940 m. liepos 12 d.

vadovai arba politiniai komisarai, daugiausia kairiųjų pažiūrų rusai, žydai, lietuviai, dažniausiai net netarnavę kariuomenėje. Buvo priimta netgi viena moteris – Marija Tugan-Baranauskaitė. Jie ėmė sekti kiekvieną karininkų ir kareivių žingsnį. Visų lygių karinių vadų ir viršininkų įsakymas įsigaliodavo tik tada, kai jį pasirašydavo ir politinis vadovas⁵²⁵.

Liepos 13 d. Lietuvos įsakymu kariuomenei buvo nurodyta karius nuimti antpečius. Skiriamieji laipsnių ženklai buvo perkelti ant apykaklių trikampių. Šį nurodymą įsakyta įvykdyti ne vėliau kaip rugpjūčio 1 d., bet jis buvo įvykdytas jau liepos 24 dieną⁵²⁶.

Liepos 13 d. buvo nuginkluota Lietuvos šaulių sąjunga, nes, sovietų kariuomenei okupavus Lietuvą, okupantams, ko gero, didžiausią nerimą kėlė ne jau paklususi Lietuvos kariuomenė, bet Šaulių sąjunga, ginkluota patriotinė organizacija, kuri galėjo nepaklusti, todėl ją nuspręsta nuginkluoti. Birželio 25 d. karinių dalinių vadai ir Šaulių sąjungos rinktinių vadai gavo slaptą labai skubų Kariuomenės štabo I skyriaus raštą, kuriame buvo rašoma, kad šiuo metu, Lietuvai ir SSRS abipusiškai nuoširdžiai laikantis Savitarpio pagalbos sutarties, Lietuvos saugumas yra pakankamai laiduotas tos sutarties numatytu Lietuvos ir SSRS kariuomenių bendradarbiavimu. Rašte buvo rašoma, kad dėl to Šaulių sąjungos uždaviniai iš dalies keičiasi. Šaulių sąjungos kultūriniai uždaviniai, suderinti su naujais dvasiniais reikalavimais, ne tik nemažėja, bet net didėja, jos kariniai uždaviniai neišvengiamai siaurėja. „*Būtent ginkluotai veikti jai nenumatoma, nes toks įvairių ginkluotų pajėgų bendradarbiavimas praktiškai absoliučiai neįmanomas*“, – pabrėžiama rašte. Tam, kad „*šiuo metu taip brangūs ginklai nebūtų plačiai išsklaidyti be tinkamos priežiūros ir kontrolės*“, kariuomenės vadas div. gen. V. Vitkauskas įsakė visiems šauliams valdiškus, visuomenės paaugotus ir nuosavus ginklus perduoti artimiausioms kariuomenės dalims. Ginklus įsakyta perduoti iki birželio 28 d. įskaitytinai.

Atsakingais už tinkamą ir savalaikį šio įsakymo įvykdymą kariuomenės vadas paskyrė Trečiojo ir Ketvirtojo pėstininkų pulkų vadus⁵²⁷. Septintajam pėstininkų pulkui įsakyta perimti Tauragės šaulių rinktinės ginklus⁵²⁸. Nuginklavus Šaulių sąjungą, sekė kitas okupantų žingsnis – šios sąjungos likvidavimas. Šaulių sąjungos likvidavimui buvo sudaryta komisija, vadovaujama plk. lt. Otono Milaševičiaus. Nariais buvo paskirti gen. št. mjr. Antanas Impulevičius,

525 Martinionis, A. Lietuvos kariuomenės tragedija, p. 38–40; Liauška V. Katastrofa. Lietuvos kariuomenės likvidavimo epizodai. *Laikas ir įvykiai*, 1990, Nr. 6, p. 16.

526 Įsakymas Liaudies kariuomenei Nr. 91. 1940 m. liepos 13 d.; Kariuomenės štabo viršininko 1940-07-23 telefonograma. LCVA, f. 513, ap. 1, b. 404, l. 104.

527 Slaptas, labai skubus 1940-06-25 Kariuomenės štabo I skyriaus raštas. LCVA, f. 517, ap. 1, b. 471, l. 2.

528 Slapta, asmeniškai III PD štabo iki 1940 m. birželio mėn. 26 d. 0900 v. telefonu duotų nurodymų santrauka. LCVA, f. 520, ap. 1, b. 358, l. 17.

Valstybės kontrolės atstovas Šapnagis, Karo butų valdybos atstovas Gibavičius ir Krašto apsaugos ministerijos Politinių vadovų organizacinio skyriaus atstovas politinis vadovas Žėkonis⁵²⁹.

Lietuvą okupavus sovietų kariuomenei, karių mokymui buvo skiriamas labai menkas dėmesys. Kiek apsiraminus po birželio įvykių, vėl grįžta prie mokymo programos, bet dėl įvairių trukdžių numatytos mokymo programos nebuvo įmanoma išeiti. Dalį kareivinių užleidus sovietų kariuomenės daliniams, vyko persikraustymas, o tai trukdė mokymo procesui. Nors kareiviai buvo mokomi parengiamųjų šaudymo veiksmų, Lietuvą okupavus sovietų kariuomenei, sustabdyti Lietuvos karių praktiniai užsiėmimai šaudyklose ir poligonuose⁵³⁰. Tačiau okupantai, matydami, kad Lietuvos kariuomenė nebekelia jokio pavojaus, leido atnaujinti šaudymus šaudyklose. Liepos 15 d. pulkai gavo Kariuomenės štabo I skyriaus raštą, kad jokių kliūčių vykdyti numatytus šaudymo pratimus nebėra. Dėl šaudymų tik reikia susitarti su artimiausios SSRS įgulos viršininku⁵³¹.

Okupantai Lietuvos kareivius stengėsi kuo greičiau susovietinti. Vadovaujantis Liaudies kariuomenės vado 1940 m. liepos 17 d. įsakymu, patvirtintas štai toks Pirmojo pėstininkų pulko kareivių mokymo planas 1940 m. liepos 22 d. – rugpjūčio 24 d.:

„I. Lietuvos tarptautinė ir vidaus padėtis

Lietuvos darbo sąjungos ir Seimo rinkimų rezultatai – 4 val.

Lietuvos liaudies reikalavimai įkurti Lietuvoje sovietų valdžią – 4 val.

Lietuvos Seimo reikšmė anksčiau ir dabar – 2 val.

Lietuvos liaudies perspektyvos įkūrus Lietuvoje sovietų valdžią – 4 val.

Lietuvos komunistų partija – Lietuvos liaudies darbo masių vadas ir organizatorius – 4 val.

Lietuvos liaudies armija ir politinių armijos vadovų reikšmė – 4 val.

II. SSRS ir Lietuva

Sovietų valdžia – darbo žmonių valdžia – 4 val.

SSRS – viso pasaulio darbo žmonių tėvynė – 4 val.

SSRS tautinė politika – 6 val.

Raudonoji armija – darbo žmonių ir pavergtų tautų išlaisvinimo armija – 2 val.

Raudonosios armijos vaidmuo išlaisvinant Lietuvos liaudį nuo smetoniškos grupės jungo – 2 val.

SSRS – Lietuvos liaudies valstybinių interesų gynėjas ir saugotojas – 4 val.

VKP(b) – SSRS tautų ir darbininkų-valstiečių Raudonosios armijos vadas ir

529 KAM vyr. likvidacinės komisijos pirmininko įsakymas Nr. 10. 1940 m. rugsėjo 14 d. LCVA, f. R-222, ap. 1, b. 11, l. 12.

530 5 p. p. vado raportas II pėst. divizijos vadui. LCVA, f. 518, ap. 1, b. 195, l. 109.

531 Kariuomenės štabo II skyriaus 1940-07-15 raštas. LCVA, f. 518, ap. 1, b. 195, l. 103.

organizatorius – 6 val.

Raudonosios armijos politinių darbuotojų uždaviniai – 2 val.

*Leninas ir Stalinas – bolševikų partijos, sovietų liaudies ir viso pasaulio darbo žmonių vadai ir organizatoriai – 6 val.*⁵³²

Taigi per mėnesį – net 58 valandos įžūliausios propagandos, be to, politiniam auklėjimui buvo skirtos rytinės valandos.

1940 m. liepos 14–15 d. teroro ir bauginimo aplinkoje vyko rinkimai į „Liaudies Seimą“. Kareiviai į balsavimo vietas buvo vedami organizuoti prižiūrint politiniams vadovams. Karininkai ir puskarininkiai, atskirti nuo kareivių, turėjo balsuoti atskirai. Balsavusiųjų dokumentuose buvo dedami antspaudai „L. S. 40“ arba „Balsavo 1940“. Atvestieji kareiviai buvo tikrinami pagal sąrašus. Vieni kareiviai balsavimo biuletenius dėjo, kaip buvo reikalaujama, į vokus ir metė į urnas, kiti į urnas metė tik tuščius vokus⁵³³ taip reikšdami protestą prieš brutalią kontrolę.

Liepos 17 d. gen. mjr. F. Baltušis-Žemaitis įsakė peratestuoti visus karininkus, puskarininkius ir civilius tarnautojus. Įsakyta tučtuojau įvykdyti karininkų, puskarininkų ir civilių tarnautojų atestaciją. Įsakyme buvo nurodyta atkreipti ypatingą dėmesį, ar atestuojamasis sugeba ir ar nusiteikęs tinkamai eiti Liaudies kariuomenės paskirtas pareigas. Įsakyme rašoma: „Pvz., *karininkų atestacijos p. 16 „Valstybiškumas ir tautiškumas“ reikia suprasti kaip klausimą, ar atestuojamasis nusiteikęs ir kokiame laipsnyje ginti liaudies interesus ir ar atsidavęs naujosios Liaudies vyriausybės siekių vykdymui.*“ Buvo nurodyta, kad atestaciją turi pasirašyti ne tik vadas, bet ir politinis vadovas. Politiniams vadovams suteikta teisė įrašyti savo nuomonę, jei ji skiriasi nuo dalinio vado ar Atestacijos komisijos pirmininko nuomonės. Atestaciją įsakyta atlikti iki rugpjūčio 8 dienos⁵³⁴. Tai iš esmės reiškė kariuomenės „išvalymą“, nes šia dingstimi iš kariuomenės buvo atleidžiami nepatikimi kariai, tuo labiau kad atestavimo išvadą turėjo pasirašyti ir politrukas⁵³⁵.

Atestacija kartu buvo ir moralinės prievartos forma. Asmenys, pažeisdami galiojusią priesaiką Lietuvos valstybei, turėjo politiškai įsipareigoti Sovietų Sąjungos paskirtai marionetinei vyriausybei parašu patvirtindami esą atsidavę naujosios Liaudies vyriausybės siekiamiems tikslams⁵³⁶.

532 Planas politinių užsiėmimų su kovotojais ir puskarininkiais Lietuvos liaudies armijos dalyse 1940 m. liepos 22–rugsėjo 24 d. LCVA, f. 518, ap. 1, b. 177, l. 40.

533 Sovietų karinė okupacija. *Karys*, 1964, Nr. 7, p. 201.

534 Slaptas Liaudies kariuomenės vado įsakymas Nr. 29. 1940 m. liepos 17 d. LCVA, f. 516, ap. 1, b. 124.

535 **Politrukas** – politinis vadovas (rus. *политический руководитель*).

536 Lietuvos kariuomenės likvidavimas 1940–1941 m. Prieiga per internetą: <https://www.komisija.lt/wp-content/uploads/2016/06/Komisijos-i%C5%A1vados-d%C4%97L-Lietuvos-kariuomen%C4%97s-likvidavimo-lietuvi%C5%B3-k.pdf> [žr. 2021-04-30].

Įvykdžius atestaciją, netrukus į Kariuomenės štabą iš Maskvos atvyko pplk. Bobenkos vadovaujama komisija. Ji turėjo nuspręsti, ar lietuviai karininkai yra tinkami tarnauti Liaudies kariuomenėje. Komisija karininkus suskirstė į tris kategorijas:

- 1) tinkamus tarnauti;
- 2) netinkamus dėl įvairių „nusižengimų“, padarytų Sovietų Sąjungai ir liaudžiai;

- 3) abejotinos reputacijos – šiai kategorijai priskirta apie 150 karininkų. Jų asmens bylos išsiųstos į Maskvą, o iš ten netrukus atėjo nurodymas juos paleisti į atsargą⁵³⁷. Dauguma „abejotinos reputacijos“ karininkų į atsargą buvo paleisti rugpjūčio 5 dieną⁵³⁸. Iki rugpjūčio pabaigos iš kariuomenės buvo paleisti 188 karininkai: 9 generolai, 24 pulkininkai, 30 pulkininkų leitenantų, 31 majoras, 44 kapitonai, 35 leitenantai ir 15 jaunesniųjų leitenantų, 26 iš jų suimti⁵³⁹.

Iš kariuomenės patalpų pašalinti visi tautiniai ir religiniai simboliai. Vietoj jų iškabinti bolševikų vadų portretai, komunistiniai šūkiai ir pan. Kareiviai nuolat prievarta buvo varomi į įvairius mitingus, prasidėjo agitacija už „prisijungimą“ prie Sovietų Sąjungos. Tačiau subolševikinti Lietuvos kariuomenės nesisėkė. Visose dalyse buvo jaučiamas atkaklus pasipriešinimas, ypač Devintajame pėstininkų pulke. Pulkas į sovietinių okupantų nemalonę pateko dėl žygio Vokietijos link, paklusus Prezidento A. Smetonos įsakymui, todėl dar liepos 2 d. Kariuomenės štabo viršininkas div. gen. S. Pundzevičius II pėstininkų divizijos vadui įsakė tuojau Devintąjį pėstininkų pulką iškelti iš Marijampolės į Švenčionėlių–Pažeimenės poligoną⁵⁴⁰.

Vos pulkui atvykus į poligoną, sušauktas viešas visų karių mitingas. Jo vesti iš Vilniaus atvyko didelis Komunistų partijos narių būrys. Tačiau mitingas nepasisėkė. Jau pirmieji po propagandistų kalbėję kareiviai pasisakė prieš prisijungimą prie SSRS ir pasmerkė žydų tautybės kareivius, bendradarbiavusius su komunistais.

Matydamas, kad kareiviai kalba ne tai, ko reikia, pulko komisaras toliau norintiems kalbėti kareiviams to daryti nebeleido, todėl kareiviai ėmė protestuoti, šaukti: *„Kokia čia laisvė, jei neleidžia laisvai kalbėti ką nori...“* Vakare pulko stovyklą žiedu apsupo Raudonosios armijos tankai, bet į stovyklos vidų nevažiavo⁵⁴¹. Liepos 22 d. Devintajame pėstininkų pulke politrukai vėl buvo pri-

537 Martinionis, A. Lietuvos kariuomenės tragedija, p. 36.

538 Liaudies kariuomenei įsakymas Nr. 114. 1940 m. rugpjūčio 7 d.

539 Knezys, S. Lietuvos kariuomenės naikinimas (1940 m. birželio 15 d. – 1941 m.). Prieiga per internetą: <http://genocid.lt/GRTD/Tremtis/stasys.htm> [žr. 2022-02-18].

540 Slaptas Kariuomenės štabo viršininko 1940-07-02 raštas II PD vadui. LCVA, f. 384, ap. 4, b. 23, l. 19.

541 Vytenėnas. Ltn. Antanas Naikelis istoriniuose 1940 m. birželio įvykių sukuriuose. *Karys*, 1985, Nr. 6, p. 248.

versti nutraukti mitingą. Šįkart mitingas baigėsi Tautos himnu, sugiedotu su didžiausiu užsidegimu⁵⁴².

Kariuomenės politinė vadovybė padėtį pulke įvertino kaip maištą. Naktį iš liepos 23-iosios į 24-ąją prasidėjo karių suėmimai. Tam, kad nekiltų neramumų, liepos 24-osios vakare į Štabą sukviesti karininkai buvo apsupti rusų šarvuotųjų. Iš viso suimtas 31 karys, tarp jų 8 karininkai: mjr. Jonas Brizgys, kapitonas Viktoras Klimavičius, Antanas Malakauskas, leitenantai Juozas Kiveris, Jonas Vladas Sagėnas, Vacys Skinderis, jaunesnieji leitenantai Jonas Naikelis ir Petras Vismantas⁵⁴³, o pulkas buvo išformuotas. Vienas pulko batalionas perkeltas į Pirmąjį pėstininkų pulką, kitas – į Antrąjį pėstininkų pulką. Atitinkamai iš tų pulkų į Devintąjį pulką perkelta irgi po vieną batalioną. Sukeičiami batalionai turėjo būti perkelti su visais karininkais, puskarininkiais ir kareiviais, su visais ginklais ir apranga. Paliktas batalionų turimas mobilizacinis turtas, arkliai ir vežimai. Batalionus įsakyta pervežti traukiniais⁵⁴⁴.

1940 m. liepos 20 d. sovietų okupantams atvirai pasipriešino vienintelio Lietuvos karo laivo „Prezidentas Smetona“, okupantų pervadinto „Pirmūnu“, karininkai. Tą dieną į laivą atvyko paskirtas politinis vadovas Levas Trainovas, ir tą pačią dieną, 20 val., Šventojoje esanti SSRS kariuomenės įgula pareikalavo, kad laivo „Pirmūnas“ įgula išsilaipintų į krantą, o laive pastatė savo sargybą. Protestuodami 20 val. 30 min. laivo kapitonas lt. Povilas Labanauskas, kpt. lt. Vytautas Kuizinas ir j. lt. Ričardas Nakas, pasiėmę karo laivo vėliavą, pabėgo 6 m ilgio burine jachta „Nijolė“ ir pasiekė Klaipėdą. Liepos 24 d. krašto apsaugos ministro div. gen. V. Vitkausko įsakymu laivas pervestas į neginkluotąją rezervą, o rugpjūčio 6 d. perduotas sovietų Jūros pasienio apsaugos tarnybai⁵⁴⁵.

Prasidėjus sovietų okupacijai, kariuomenėje itin sustiprintas karių ir civilių tarnautojų sekimas. Tai darė ne tik naujai paskirti politiniai vadovai, buvo priversti tą daryti ir karinių dalių žinių karininkai. Archyve yra išlikęs visiškai slaptas Ketvirtąjo pėstininkų pulko žinių karininko 1940 m. liepos 23 d. raštas batalionų žinių karininkams. Rašte nurodoma, kad iki liepos 27 d. batalionų

542 Knezys, S. Lietuvos kariuomenės naikinimas (1940 m. birželio 15 d. – 1941 m.). Prieiga per internetą: <http://genocid.lt/GRTD/Tremtis/stasys.htm> [žr. 2020-05-24].

543 Suimtų karininkų likimai susiklostė tragiškai. Iš 8 suimtų karininkų 4 buvo nuteisti ir išvežti į Rusijos kalėjimus bei lagerius, kur trys iš jų žuvo. Į Lietuvą grįžo tik vienas j. lt. Petras Vismantas. Trys karininkai vėliau buvo paleisti nesurinkus pakankamai kaltinamosios medžiagos, o kpt. Viktorą Klimavičių nespėta išvežti – kilus Vokietijos ir SSRS karui, jis buvo išlaisvintas iš kalėjimo. Iš suimtų 24 eilinių, puskarininkių, viršilų ir besistažavusių tuo metu pulke aspirantų 5 buvo nuteisti, 3 iš jų žuvo Rusijos lageriuose. Po tardymų 14 puskarininkių ir eilinių buvo paleisti, dar trijų suimtų karių likimas kol kas nežinomas (Knezys, S. 9-asis pėstininkų Lietuvos kunigaikščio Vytenio pulkas. *Kardas*, 2000, Nr. 3, p. 24–31).

544 Kariuomenės štabo viršininko div. gen. S. Pundzevičiaus slaptas 1940-07-23 raštas I ir II PD vadams. LCVA, f. 384, ap. 4, b. 23, l. 38.

545 Surgailis, G. Lietuvos karinis laivynas 1935–1940, p. 110–111.

žinių karininkai turi atsiųsti karių ir civilių tarnautojų sekimo žinias. Žinių karininkai turėjo atsakyti į tokius klausimus:

„1. Kokia nuotaika gyvena karininkai, liktiniai puskarininkiai, kareiviai ir civiliai tarnautojai?

2. Ar nemėgina liktiniai puskarininkiai, kareiviai ir civiliai tarnautojai suvedinėti asmeninių sąskaitų su karininkais arba tarpusavyje?

3. Ar karininkai ir puskarininkiai nevaržo, negrasina kareiviams ar civiliams tarnautojams prisirašyti į Komunistų partiją?

4. Ar nesijaučia karių ir civilių tarnautojų tarpe drausmės pakrikimo žymių?

5. Ar neatsiranda kasdienio darbo trukdytojų?

6. Kaip traktuojami politiniai vadovai?“

Rašte nurodyta, kad reikia užfiksuoti ir kitus svarbesnius karių pokalbius. Žiniose nurodyti pavardes karių, kurie savo kalbomis ir veiksmais skatina nerimą tarp karių ir gali pakenkti kariuomenės reikalams.

Žinių santraukas įsakyta siųsti kas 10 dienų, o apie svarbius įvykius pranešti nedelsiant. Žinias renkant įsakyta bendradarbiauti su politiniais vadovais⁵⁴⁶.

Archyve yra išlikęs Ketvirtąjo pėstininkų pulko 3-iojo bataliono surinktų žinių biuletenis, kuris atskleidžia gana įdomių dalykų, todėl kai kurias šio dokumento dalis pacituosime:

„Nuotaika

Dauguma karininkų politikos klausimais laikosi pasyviai. Neaiški situacija ir stoka nurodymų bei patyrimo naujojo liaudies kariuomenės santvarkoj, dauguma kažko laukia.

Yra susidariusi nuomonė, kad tie, kurie aktyviai neprisideda savo kalbomis (iš tribūnų) per ruošiamus mitingus, bus politinių vadovų blogai atestuoti ir atleisti iš tarnybų. Iš kitos pusės yra nuomonių, kad, pasikeitus politinėms aplinkybėms, dabartiniai aktyvistai turės nukentėti. Apie viešai pasireiškusius per mitingus karininkus ir liktinius puskarininkius susidarė nuomonė, kad jie yra komunistai ir bijo, kad neįskųstų kompartijai ir todėl juo šalinsi.

Slegiantį įspūdį sudarė bataliono karininkų ir liktinių puskarininkų tarpe, kad š. m. liepos 24 d. liktinius puskarininkius pristatė pakelti į aukštesnę laipsnį tuos, kurie viešai mitinguose ar kitur buvo pasireiškę, arba yra kompartijos nariai, nors jie savo išsilavinimu, gabumais, morale ir tarnybos stažu daug žemiau stovi už kitus.

Vadai prisibijo tų kareivių, kurie yra partijos nariai, kartais net pasireiškia

546 Visiškai slapta. I, II ir III Bn. žinių karininkams. LCVA, f. 517, ap. 1, b. 362, l. 27.

pataikavimas. Vadai bijo, kad kareiviai nesiskųstų politvadovams, daugeliu atvejų vengia ką nors spręsti kareivių atžvilgiu, nors tie klausimai yra jų kompetencijos, o siunčia pas politvadovus. Tuo būdu politvadovai apkraunami netiesioginiu darbu.

Kompartijos nariai kariai didžiuojasi ir jaučiasi turį daugiau galios prieš kitus, nes jie gali visas negeroves pranešti kompartijai.

Asmeninių sąskaitų suvedimas

Pirmoje liepos pusėje kareiviai, kompartijos nariai, stengėsi pašiepti karininkus ir liktinius puskarininkius ir didžiuotis prieš juos sakydami, kad dabar kadras neturės tokių teisių ir galios prieš juos (kareivius).

Drausmės pakrikimas

Jaučiamas drausmės pakrikimas. Jaunesnieji nenoromis arba visai nesisveikina su vyresniaisiais. Kareiviai masiniai šalinasi iš kareivinių į miestą. Yra pasišalinusių dvi ir daugiau dienų, vėluoja grįžti iš atostogų.

Valdiniai, gavę įsakymus iš viršininkų, nenoromis juos vykdo ir grasina, kad skųsis politvadovams, sakydami, kad dabar ne tie laikai. Pasitaiko net tarnyboje prieštaravimo ir neklusnumo žymių. Pvz. Vedėjui vedant į postą sargybiniai netvarkingai eina rikiuotėje, neklauso sargybos vado, kai šis liepia sutvarkyti sargybos būstą. Atsikalbina net prieš aukštesnius tiesioginius viršininkus, kai kartais tenka vykdyti kokius skubius darbus ne užsiėmimų laiku sakydami, kad dabar liuoslaikis ir jie turi teisę nieko nedirbti.

Kareivių komitetų nariai, prisimesdami turį įvairių skubių politinių reikalų, stengiasi simuliuoti, išvengti užsiėmimų ir dažnai užsiėmimuose nedalyvauja. Dalinių vadai, bijodami skundų, bijosi ką nors jiems sakyti, leidžia užsiėmimuose nedalyvauti.

Sukelia kitų kareivių pasipiktinimą, kada į mitingus visi kareiviai eina rikiuotėje, o kompartijos kareivių komiteto nariai eina nerikiuotėje.

Liktinių puskarininkių ir karininkų drausmė pasiliko ta pati, o stropumas net padidėjo.

Kaip traktuojami politvadovai

Liktiniai puskarininkiai ir karininkai žiūri kaip į jų darbo ir pažiūrų sekėjus ir todėl jų bijo ir nelabai apkenčia.

Kareiviai stengiasi jiems viskuo skųstis, net tokiais dalykais, kur visai jų kompetencijai nepriklauso.

*Bendrai traktuojami kaip politiniai naujos gyvenimo tvarkos vadovai.*⁵⁴⁷

Kaune liepos 21–23 d. vyko „istorinė“ naujai „išrinkto Liaudies Seimo“ sesija, kurioje jau pirmąją dieną buvo priimta deklaracija prašyti SSRS Aukščiausiąją Liaudies Tarybą priimti Lietuvą į „savo tautų sąjungos šeimą“. Liepos 23 d. patvirtinta įgaliotoji delegacija į SSRS Aukščiausiąją Tarybą to „prašyti“ ir „prašymas“. Oficialus sprendimas įjungti Lietuvą į SSRS sudėtį Maskvoje buvo priimtas rugpjūčio 3 dieną. Tą dieną SSRS Aukščiausioji Taryba priėmė įstatymą dėl Lietuvos SSR priėmimo į Sovietų Sąjungą.

Liepos 23 d. 12 val. Kaune, P. Vileišio aikštėje, buvo suorganizuotas mitingas „Liaudies Seimui“ pagerbti. Į mitingą, vadovaujant karinių dalinių politvadovams, suvaryti visi Kaune esantys kariniai daliniai su orkestrais, nešini plakatais, lozungais, sovietinių vadų portretais. Nustatyta tam tikra žygiavimo į mitingą tvarka, matyt, bijant, kad neįvyktų incidentų⁵⁴⁸.

Liepos 25 d. įsakyta vakarinio patikrinimo metu vietoj himno giedoti „Internacionalą“⁵⁴⁹, taip pat „Liaudies kariuomenės“ dalių ir įstaigų, pavadintų Lietuvos kunigaikščių ir kitų asmenų vardais, toliau tais vardais nebevadinti⁵⁵⁰.

Nuo rugpjūčio 1 d. kiekviename kariniame dalinyje atsirado dar po kelis politinius vadovus⁵⁵¹. Rugpjūčio pradžioje pulkai prarado savo vėliavas. Vykdamant įsakymą Liaudies kariuomenei, pulko vėliavos, sidabrinės lėkštelės plaktukams bei vinutėms sudėti ir plaktukas, kuriuo jos buvo prikalamos prie koto, buvo perduoti Karo muziejaus viršininkui⁵⁵².

Rugpjūčio viduryje, sovietų kariuomenei skubiai statant lauko aerodromus, visi Lietuvos kariuomenės daliniai turėjo suformuoti darbo būrius aerodromams įrengti ir juos perduoti aerodromų darbais besirūpinantiems sovietų kariniams daliniams, nors visas jų aprūpinimas liko Lietuvos kariuomenės atsakomybei. Naujų 18 aerodromų įrengimo darbams pasiūsta apie 4 000 lietuvių karių⁵⁵³.

1940 m. rugpjūčio 8 d. Liaudies kariuomenės daliniai gavo Liaudies kariuomenės Agitacijos, propagandos ir spaudos skyriaus raštą „Raudonųjų kampelių steigimo klausimu“. Juo įsakyta visose dalyse įsteigti raudonuosius kampelius. Jiems įrengti suformuoti konkretūs gana aukšti reikalavimai. Rašte buvo nurodoma, kad visi politiniai vadovai savo dalyse iki rugpjūčio 13 d. įrengtų

547 Slaptas, operatyvinis Žinių biuletenis. *Ten pat*, b. 483, l. 133

548 Raštas Kauno policijos II rajono viršininkui. *Ten pat*, f. 518, ap. 1, b. 202, l. 31.

549 Kariuomenės štabo viršininko 1940-07-25 telefonograma. *Ten pat*, f. 513, ap. 1, b. 404, l. 105.

550 Įsakymas liaudies kariuomenei. 1940 m. liepos 25 d. Nr. 98.

551 Įsakymas Liaudies kariuomenei Nr. 106. 1940 m. liepos 31 d.

552 5 p. p. vado raštas Karo muziejaus viršininkui. *LCVA*, f. 518, ap. 1, b. 211, l. 13.

553 29-ojo teritorinio korpuso vado 1940-09-03 raportas XI armijos vadui. *Ten pat*, f. R-222, ap. 1, b. 15, l. 25–26.

raudonuosius kampelius. Jie turėjo būti įrengti tinkamuose kambariuose taip, kad kiekvienas kareivis ar puskarininkis čia galėtų praleisti laisvalaikį. Raudonieji kampeliai turėjo būti jaukūs ir skoningai įrengti. Ant sienų privalėjo kabėti vadų portretai puošniuose rėmuose, stalai uždengti geros medžiagos staltiesėmis. Šiuose kambariuose visada reikėjo palaikyti švarą, juose turėjo būti šachmatai, šaškės, domino, pageidautina, muzikos instrumentų: mandolina, balalajka, armonika. Jeigu dalinys turėjo patefoną ar radijo aparatą, jie irgi turėjo būti pastatyti raudonajame kampelyje.

Prie rašto buvo pridėtas ir sąrašas būtinų dalykų, kurie turėjo būti raudonajame kampelyje: laikraščių ir žurnalų, šachmatai, šaškės, domino po du komplektus, radijo imtuvas arba garsiakalbis, spintelė kilnojamajai bibliotekai, stalas, kėdės, rašalinė, popieriaus laiškams, šūkliai, Europos žemėlapis⁵⁵⁴.

Galutinis Lietuvos kariuomenės likimas buvo nulemtas slaptu SSRS gynybos liaudies komisaro Semiono Timošenkos 1940 m. rugpjūčio 17 d. įsakymu Nr. 0191, kuriame buvo nurodoma:

„VKP(b) Centro Komitetas ir Liaudies Komisarų Taryba Estijos, Latvijos ir Lietuvos SSR armijų perorganizavimo klausimu priėmė šį sprendimą:

1. Egzistuojančias Estijos, Latvijos Ir Lietuvos SSR armijas išsaugoti vienu metų laikotarpiui, išvalyti nuo nepatikimų elementų ir performuoti kiekvieną armiją į teritorinį šaulių korpusą, turint dėmesyje, kad vadų sudėtis per tą laiką baigs įsisavinti rusų kalbą ir karinį parengimą, ir po to teritorinius korpusus pakeisti eksteritoriniais, juos formuojant bendrais pagrindais.

2. Korpusams skirti pavadinimus:

- a) Estijos korpusui – 22 šaulių korpusas,*
- b) Latvijos korpusui – 24 šaulių korpusas,*
- c) Lietuvos korpusui – 29 šaulių korpusas.*

3. Kiekvieno korpuso sudėtyje pagal Raudonojoje armijoje veikiančius etatus turėti:

<i>Korpuso vadovybė</i>	<i>53 žmonės</i>
<i>Korpuso artilerijos pulkas</i>	<i>1 594 „</i>
<i>Korpuso zenitinės artilerijos divizionas</i>	<i>350 „</i>
<i>Korpuso ryšių batalionas</i>	<i>358 „</i>
<i>Korpuso pionierių batalionas</i>	<i>579 „</i>
<i>Korpuso aviaeskadrilė</i>	<i>208 „</i>
<i>Iš viso:</i>	<i>3 142 žmonės</i>

⁵⁵⁴ Raudonųjų kampelių steigimo klausimu. *Ten pat*, f. 516, ap. 1, b. 572, l. 104.

Kiekviename korpuse po dvi šaulių divizijas. Divizijas turėti tokios sudėties:

<i>Divizijos vadovybės</i>	<i>69 žmonės</i>
<i>Trijų šaulių pulkų, kiekviename po</i>	<i>1 410 „</i>
<i>Vieno lengvosios artilerijos pulko</i>	<i>436 „</i>
<i>Vieno haubicų artilerijos pulko</i>	<i>673 „</i>
<i>Vieno žvalgybos bataliono</i>	<i>95 „</i>
<i>Vieno ryšių bataliono</i>	<i>130 „</i>
<i>Vieno pionierių bataliono</i>	<i>148 „</i>
<i>Vieno prieštankinės gynybos diviziono</i>	<i>92 „</i>
<i>Vieno zenitinės artilerijos diviziono</i>	<i>94 „</i>
<i>Autokuopos ir medicininio-sanitarinio batalio- no vadovaujantys kadrai</i>	<i>33 „</i>
<i>Iš viso divizijoje:</i>	<i>6 000 žmonių</i>
<i>Iš viso dviejose divizijose:</i>	<i>12 000 žmonių</i>
<i>Trijuose šaulių korpusuose</i>	<i>45 426 žmonės</i>

Lietuvos ir Latvijos korpusų sudėtyje virš aukščiau nurodytų dalių turėti po vieną kavalerijos pulką po 1 175 žmones kiekviename.“

Toliau įsakyme detalizuota: sukurtuosius korpusus įtraukti į Raudonosios armijos sudėtį ir perduoti Pabaltijo ypatingosios karinės apygardos pavaldumui; korpusuose palikti buvusias uniformas, įvesti raudonarmiečių skiriamuosius ženklus; po dviejų mėnesių priimti sovietų karinę priesaiką; Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje sukurti respublikinius ir apskričių karinius komisariatus; karines mokymo įstaigas reorganizuoti į „*normalias Raudonosios armijos pėstininkų mokyklas*“ ir kt.

Pabaltijo karinės apygardos viršininkas gen. plk. Aleksandras Loktionovas buvo įpareigotas skubiai informuoti Lietuvos, Latvijos ir Estijos vyriausybės apie priimtą sprendimą, kad šios priimtų nutarimus dėl kariuomenių reorganizavimo, taip pat sudaryti komisijas dėl karinio turto perėmimo, kartu su vyriausybėmis „*išvalyti nepatikimus elementus*“ iš Lietuvos, Latvijos ir Estijos kariuomenių ir kt.⁵⁵⁵

Pabaltijo ypatingosios karinės apygardos štabo nurodymu rugpjūčio 19 d. Lietuvos liaudies kariuomenės štabas kariniams daliniams įsakė skubos tvarka pateikti duomenis apie asmeninę dalių sudėtį ir karininkų sąrašus. Matyt,

555 Приказ наркома обороны СССР С. К. Тимошенко № 0191. 17.08.1940. Prieiga per internetą: <https://www.alexanderyakovlev.org/fond/issues-doc/1010763> [žr. 2021-04-30].

skubaus patikslinimo prireikė tam, kad iki rugpjūčio pabaigos iš Lietuvos kariuomenės į atsargą buvo paleisti 9 generolai, 24 pulkininkai, 30 pulkininkų leitenantų, 31 majoras, 43 kapitonai, 35 leitenantai ir 15 jaunesniųjų leitenantų. 15 karininkų negrižo iš komandiruočių užsienyje. Kariuomenę papildė 72 Karo mokyklos XXI laidos jaunesnieji leitenantai, iš atsargos į tikrąją karo tarnybą priimta 16 karių⁵⁵⁶, iki rugpjūčio pabaigos buvo suimti 26 Lietuvos kariuomenės karininkai ir apie 40–50 kareivių⁵⁵⁷, todėl reikėjo skubiai patikslinti esamą karių skaičių.

Likviduoti Lietuvos kariuomenės rugpjūčio 27 d. iš Rygoje įsikūrusio Pa-baltijo ypatingosios karo apygardos štabo atsiųsti brigados komisaras A. Cariovas, pulko komisaras M. Kovalionokas ir vyresnysis bataliono komisaras D. Prodeusas. A. Cariovas buvo paskirtas dirbti Lietuvos liaudies kariuomenės štabe, D. Prodeusas – I pėstininkų divizijos, o M. Kovalionokas – II pėstininkų divizijos štabe⁵⁵⁸.

1940 m. rugpjūčio 27 d. Lietuvos SSR liaudies komisarų taryba priėmė oficialų nutarimą dėl Krašto apsaugos ministerijos likvidavimo: „*Ryšium su Lietuvos liaudies kariuomenės performavimu į Lietuvos korpusą, – Krašto Apsaugos Ministeriją likviduoti ir tam tikslui sudaryti Vyriausiąją Likvidacinę komisiją.*“⁵⁵⁹ Likvidacinės komisijos pirmininku paskirtas div. gen. V. Vitkauskas, nariais – brg. gen. A. Čepas ir Raudonosios armijos atstovas gen. mjr. I. Šleminas⁵⁶⁰. Tačiau V. Vitkauskas buvo užsiėmęs korpuso formavimu Vilniuje, ir jam buvo sudėtinga kiek dažniau atvykti į Kauną spręsti Krašto apsaugos ministerijos likvidavimo klausimų, todėl 1940 m. rugsėjo 26 d. LSSR liaudies komisarų taryba priėmė naują sprendimą. Div. gen. S. Raštikis buvo paskirtas Krašto apsaugos ministerijos Vyriausiosios likvidacinės komisijos pirmininko pavaduotoju, suteikiant jam teises veikti LSSR liaudies komisarų tarybos 1940 m. rugpjūčio 27 d. nutarimu Krašto apsaugos ministerijos Vyriausiosios likvidacinės komisijos pirmininkui suteiktų teisių ribose. Likvidacinė komisija buvo papildyta dar keliais nariais: plk. L. Rajecku, plk. lt. A. Urbeliu ir Valstybės kontrolės liaudies komisariato atstovu⁵⁶¹.

Tačiau ne jie buvo svarbiausios figūros likviduojant Lietuvos kariuomenę.

556 Knezys, S. Lietuvos kariuomenės inkorporavimas į Raudonosios armijos sudėtį. 29-ojo šaulių teritorinio korpuso formavimas (1940 m. birželio 15 d. – 1940 m. gruodžio 31 d.). *Lietuvos archyvai*, 1999, t. 12, p. 133, 135.

557 Lietuva 1940–1990, p. 76.

558 Liaudies kariuomenės vado įsakymas Nr. 38. 1940 m. rugpjūčio 27 d. LCVA, f. R-222, ap. 1, b. 8, l. 44.

559 LTSR LKT 1940 m. rugpjūčio 27 d. protokolai, LCVA, f. R-754, ap. 1, b. 1, l. 1.

560 Įsakymas liaudies kariuomenei Nr. 136. 1940-08-27. *Ten pat*, f. R-222, ap. 1, b. 4, l. 9.

561 KAM Vyr. likvidacinės komisijos pirmininko įsakymas Nr. 17. 1940-10-02. *Ten pat*, f. 384, ap. 4, b. 28, l. 13.

Tai buvo jau minėti dar rugpjūčio pabaigoje iš Maskvos atsiųsti „*padėti pertvarkyti Lietuvos liaudies kariuomenę*“ pulko komisaras M. Kovalionokas ir vyr. bataliono komisaras D. Prodeusas⁵⁶².

Rugpjūčio 30 d. LSSR liaudies komisarų taryba priėmė nutarimą dėl Liaudies kariuomenės performavimo į Raudonosios armijos 29-ąją šaulių teritorinį korpusą ir jo įjungimą į Raudonosios armijos Pabaltijo ypatingosios karo apygardos kariuomenės sudėtį⁵⁶³. Buvo nuspręsta visą buvusį Lietuvos kariuomenės turtą perduoti Pabaltijo karinei apygardai. Korpusą suformuoti buvo numatyta per du mėnesius.

Rugsėjo 8 d. Krašto apsaugos ministerijos Vyriausiosios likvidacinės komisijos pirmininkas div. gen. V. Vitkauskas pasirašė įsakymą Nr. 4 „Dėl Lietuvos liaudies kariuomenės likvidavimo“. Įsakyme nurodyta išformuojamos Liaudies kariuomenės dalinių ir įstaigų likvidaciją pradėti rugsėjo 15 dieną⁵⁶⁴.

9.3. Raudonosios armijos 29-asis šaulių teritorinis korpusas

Maskvoje iš anksto buvo rengiamasi 29-ojo teritorinio korpuso formavimui. Jau rugpjūčio 24 d. SSRS gynybos liaudies komisaras pasirašė įsakymą, kuriuo paskirti korpuso ir divizijų kariniai komisariai bei politinių skyrių viršininkai. Rugpjūčio 27 d. paskirti pulkų ir atskirųjų batalionų bei divizionų kariniai komisariai, politiniai vadovai. Rugpjūčio 29 d. paskirtas korpuso politinių skyrių vadovaujantis personalas. Tuo pat metu buvo parinktos kandidatūros ir patvirtinti korpuso, divizijų, pulkų ir atskirų dalinių vadai⁵⁶⁵.

Korpuso vadu paskirtas div. gen. V. Vitkauskas. Rugsėjo pradžioje V. Vitkauskas įsteigė Korpuso štabą. Į jį paskyrė 6 generolus ir 78 karininkus. 29-ąją šaulių korpusą sudarė 179 divizija (suformuota iš buvusios I pėstininkų divizijos) ir 184 divizija (suformuota iš buvusių II ir III pėstininkų divizijų).

Korpuso junginių ir dalinių vadais ir komisariais buvo paskirti:

562 Matusevičius, J. Lietuvos kariuomenės likvidavimas 1940 metais. *Karo archyvas*, 1992, t. 13, p. 237.

563 Knezys, S. Lietuvos kariuomenės inkorporavimas į Raudonosios armijos sudėtį. 29-ojo šaulių teritorinio korpuso formavimas (1940 m. birželio 15 d. – 1940 m. gruodžio 31 d.). *Lietuvos archyvai*, 1999, t. 12, p. 135.

564 KAM vyriausiosios likvidacinės komisijos pirmininko įsakymas Nr. 4. 1940-09-08. LCVA, f. 509, ap. 1, b. 495, l. 71.

565 Knezys, S. Lietuvos kariuomenės inkorporavimas į Raudonosios armijos sudėtį. 29-ojo šaulių teritorinio korpuso formavimas (1940 m. birželio 15 d. – 1940 m. gruodžio 31 d.). *Lietuvos archyvai*, 1999, t. 12, p. 144.

Div. gen. Vincas Vitkauskas. 1940 m. (AA)

Korpuso politiniu komisaru – brigados komisaras A. V. Cariovas,

Korpuso vado padėjėju – gen. mjr. Feliksas Baltušis-Žemaitis,

Korpuso štabo viršininku – brg. gen. Jonas Černius,

Korpuso artilerijos viršininku – brg. gen. Vincas Žilys,

Korpuso sanitarijos viršininku – plk. gydytojas Antanas Matukas,

Korpuso veterinarijos tarnybos viršininku – plk. ltn. gydytojas Ksaveras Mašanauskas,

Korpuso tiekimo viršininku – div. gen. Zenonas Gerulaitis,

179-osios divizijos vadu – div. gen. Stasys Pundzevičius,

179-osios divizijos komisaru – pulko komisaras M. S. Kovalionokas,

179-osios divizijos štabo viršininku – plk. Leonas Gustaitis,

179-osios divizijos artilerijos viršininku – brg. gen. Jonas Juodišius,

284-ojo pėstininkų pulko vadu – brg. gen. Albinas Čepas,

215-ojo pėstininkų pulko vadu – plk. Antanas Šurkus,

259-ojo pėstininkų pulko vadu – plk. ltn. Antanas Špokevičius,

618-ojo artilerijos pulko vadu – mjr. Antanas Dapkus,

619-ojo artilerijos pulko vadu – plk. ltn. Adomas Jonavičius,

179-osios divizijos Žvalgų bataliono vadu – plk. ltn. Ignas Viršila,

179-osios divizijos Ryšių bataliono vadu – mjr. Antanas Svičiulis,

179-osios divizijos Pionierių bataliono vadu – plk. ltn. Albertas Gaidys,

179-osios divizijos Prieštankinės grupės vadu – mjr. Leonardas Jurkšas,

179-osios divizijos Priešlėktuvinės artilerijos grupės vadu – plk. Juozas

Lavinskas,

184-osios divizijos vadu – brg. gen. Vladas Karvelis,

184-osios divizijos komisaru – vyresnysis bataliono komisaras D. J. Prodeusas,

184-osios divizijos štabo viršininku – plk. Vincas Kiršinas,
184-osios divizijos artilerijos viršininku – plk. Leonas Rupšys,
262-ojo pėstininkų pulko vadu – plk. lt. Juozas Listopadskis,
294-ojo pėstininkų pulko vadu – plk. Antanas Breimelis,
297-ojo pėstininkų pulko vadu – plk. Adolfas Urbšas,
616-ojo artilerijos pulko vadu – mjr. Vladas Pioravičius,
617-ojo artilerijos pulko vadu – plk. Alfonsas Sklėrius,
184-osios divizijos Žvalgų bataliono vadu – plk. lt. Vincas Sakalas,
184-osios divizijos Ryšių bataliono vadu – mjr. Jonas Juozaitis,
184-osios divizijos Pionierių bataliono vadu – mjr. Juozas Sakalauskas,
184-osios divizijos Prieštankinės grupės vadu – mjr. Jonas Naras,
184-osios divizijos Priešlėktuvinės artilerijos grupės vadu – mjr. Benius
Zavadskis,

615-ojo korpuso Artilerijos pulko vadu – plk. Vladas Sidzikauskas,
Korpuso artilerijos štabo viršininku – plk. Kazys Abaras,
Korpuso eskadrilės vadu – mjr. Jurgis Kovas,
Korpuso ryšių bataliono vadu – plk. lt. Jonas Šepetys,
Korpuso pionierių bataliono vadu – plk. lt. Viktoras Kundrotas,
Korpuso priešlėktuvinės artilerijos grupės vadu – plk. Antanas Sidabras,
26-ojo kavalerijos pulko vadu – plk. lt. Kazys Gudelis.⁵⁶⁶

Pradėjus formuoti 29-ąją teritorinę korpusą, visi apskričių karo viršininkai ir jų įstaigos nuo lietuviškų karinių dalinių buvo atskirti ir perėjo Lietuvos SSR karinio komisariato pavaldumui. Apskričių karo viršininkai atleisti, o jų įstaigos tapo apskričių karo komisariatais. Keli iš jų buvo paskirti į 29-ąją teritorinę korpusą, bet dauguma paleista į atsargą⁵⁶⁷.

Iš buvusių Lietuvos karo mokyklos ir Aukštosios karo mokyklos suformuota Karo mokykla Vilniuje, kurioje buvo vienas lietuvių ir vienas rusų batalionai. Mokykla korpuso vadovybei buvo nepavaldi⁵⁶⁸.

Visą 29-ąją teritorinę korpusą nuspręsta dislokuoti daugiausia rytinėje Lietuvos dalyje. Išimtis padaryta vienam pėstininkų pulkui, vienam artilerijos pulkui, kavalerijos pulkui ir aviacijos eskadrilei – jie dislokuoti Rokiškyje, Kupiškėje, Kaune ir Ukmergėje. Bet taip padaryta tik dėl to, kad Vilniuje ir jo apylinkėse daugiau nebebuvo vietų⁵⁶⁹. Rugsėjo 4 d. buvo pasirašytas įsakymas žygiuoti į

566 Raštikis, S. Kovose dėl Lietuvos, t. 2, p. 91–92; Įsakymas 29 šaulių teritoriniam korpusui. 1940 m. rugsėjo 12 d. LCVA, f. R-222, ap. 1, b. 11, l. 24.

567 Vaičenonis, J. Karo komendantūrų veikla Lietuvoje 1927–1940 m. *Karo archyvas*, 2010, t. 25, p. 281.

568 Raštikis, S. Kovose dėl Lietuvos, t. 2., p. 90–91.

569 Raštikis, S. Lietuvos kariuomenės tragedija. *Lietuvių archyvas. Bolševizmo metai*. Brooklyn, N. Y., 1952, p. 297.

naujas dislokavimo vietas⁵⁷⁰. Kitą dieną analogišką įsakymą išleido divizijų vadai, kuriuose nurodyta, kur kokia divizijos dalis bus dislokuota. Žygius į naujas dislokacijos vietas rengti ir kelius pasirinkti turėjo perkeliamų dalių vadai. Persikeliant į naujas dislokacijos vietas, visą turtą, išskyrus stacionarius įrenginius, įsakyta pasiimti. Paliekamas patalpas ir turtą įsakyta perduoti RKKA įgulų viršininkų paskirtiems atstovams. Persikėlimas turėjo būti baigtas per 10 dienų⁵⁷¹.

Vilniuje buvo dislokuoti abiejų divizijų štabai, 234-asis, 259-asis, 294-asis, 297-asis pėstininkų pulkai, 615-asis artilerijos pulkas ir korpuso pagalbinės dalys,

Trakuose – 262-asis pėstininkų pulkas,

Pabradėje – 616-asis artilerijos pulkas,

Nemenčinėje – 616-ojo artilerijos pulko grupė,

Lentvaryje – 617-asis artilerijos pulkas,

Švenčionėliuose – 619-asis artilerijos pulkas,

Rokiškyje – 215-asis pėstininkų pulkas,

Obeliuose – 215-ojo pėstininkų pulko batalionas,

Kupiškyje – 618-asis artilerijos pulkas,

Ukmergėje – karo aviacijos eskadrilė,

Kaune (iki 1941 m. balandžio mėn.) – 26-asis kavalerijos pulkas⁵⁷².

Daugelio pulkų apgyvendinimo sąlygos buvo prastos. Pavyzdžiui, 294-asis šaulių pulkas buvo dislokuotas vienuolynų, esančių Subačiaus ir Rasų gatvėse, patalpose – jos buvo tamsios ir ankštos, kariai apgyvendinti net koridoriuose, sandėliams patalpų nebuvo, arklius teko laikyti įvairiose Vilniaus vietose, kartais nutolusiose net per 3 kilometrus. 262-asis šaulių pulkas buvo dislokuotas 4 vietose: Štabas ir 1-asis batalionas – Naujuosiuose Trakuose, 2-asis batalionas – Valkininkuose, 3-iasis batalionas – Užutrakio dvare, sandėliai – įvairiose vietose. Pulko kariai, išskyrus 3-iojo bataliono karius, buvo apgyvendinti pas gyventojus. 617-asis haubicų artilerijos pulkas, dislokuotas dviejuose Lentvario dvaruose, turėjo patenkinamas patalpas⁵⁷³.

Nuo rugsėjo 11 d. korpuso kariams buvo panaikinti visi lietuviški uniformų skiriamieji ženklai. Buvo įsakyta ant lietuviškų uniformų uždėti sovietinius skiriamuosius ženklus. Ant milinių, mundurų ir palaidinių įsakyta prisiūti Raudonosios armijos antsiuvus (*petlicas*) ir rankovių kampainius su skiriamaisiais ir laipsnių ženklais. Sagos kol kas buvo paliktos lietuviškos. Kariai ženklus privalėjo pasikeisti iki rugsėjo 15 dienos. Už sovietinius ženklus kareiviai turėjo

570 Žygiui į naujas dislokacijos vietas įsakymas. 1940 m. rugsėjo 4 d. 29-ojo šaulių teritorinio korpuso vado įsakymas. LCVA, f. R-222, ap. 1, b. 10, l. 6–8.

571 Žygiui į naujas dislokacijos vietas įsakymas. 1940-09-07. LCVA, f. 511, ap. 1, b. 561a, l. 16–17.

572 Raštikis, S. Lietuvos kariuomenės tragedija. *Lietuvių archyvas. Bolševizmo metai*, p. 298–299.

573 Сов. секретно. Докладная записка о политическом и моральном состоянии 29-го территориального корпуса. LVA, f. 1777, ap. 282, b. 531, l. 46–47.

susimokėti⁵⁷⁴.

Korpusas, palyginti su Lietuvos kariuomene, buvo gerokai sumažintas. Kavalerijos paliktas tik vienas pulkas, aviacijos – viena eskadrilė. Kariuomenės teismas ir prokuratūra išformuoti. Taip pat buvo panaikinti visi pulkų teismai. Juos pakeitė draugiškieji raudonarmiečių teismai, jaunesniųjų vadų draugiškieji teismai ir vadų, politinių vadovų ir viršininkų draugiškieji garbės teismai. Nuo 1940 m. rugsėjo 1 d. ėmė veikti korpuso Karinis tribunolas, kurio pirmininku paskirtas XI armijos karinio tribunolo kolegijos narys 3-iojo rango karinis teisininkas Osokinas⁵⁷⁵. Taip pat uždaryta Karo mokykla, likviduotas Ypatingasis skyrius santykiams su SSRS kariuomene Lietuvoje, Kariuomenės topografijos skyrius. Vietoje jų atsirado Ypatingasis skyrius, kurio darbuotojai kartu su NKVD pareigūnais sekė ir korpuso karininkus, ir kareivius, sudarė nepatikimų karininkų ir kareivių sąrašus. Skyriaus viršininku buvo paskirtas iš Maskvos atsiųstas Juozas Bartašiūnas. Ypatingieji skyriai buvo įkurti ir divizionuose. Pašto kontrolės postai ėmė tikrinti kareivių laiškus. Vien nuo 1941 m. sausio 15 d. iki 1941 m. gegužės 5 d. šie postai konfiskavo 3 551 kareivių laišką, kuriuose buvo kritikuojama nauja valdžia, padėtis kariuomenėje ir pan.⁵⁷⁶

Susovietinti ir surusinti buvusios Lietuvos kariuomenės karius turėjo politrukai, tačiau Lietuvos komunistų partijos politrukai netenkino sovietų vadovybės. Visų pirma politrukai, neišmanydami karinių dalykų, šalia kvalifikuotų vadų atrodė verti pajuokos ir pasigailėjimo. Be to, jų skelbiamais lietuviško komunistinio „rojaus“ lozungais rusai irgi buvo nepatenkinti, todėl rugsėjo 8–10 d. į naujai formuojamą korpusą atvyko apie 300 Maskvos paskirtų politinių vadovų. Lietuviai politiniai vadovai nuo rugsėjo 21 d. iš pareigų buvo atleisti. Nuo šiol lietuvius karininkus ėmė kontroliuoti rusai⁵⁷⁷, tačiau nemokant lietuvių kalbos jiems dirbti buvo sunku. Su kareiviais jie galėjo bendrauti tik per vertėjus, o gerų vertėjų korpuse daug nebuvo. Be to, buvo atsiųsta politrukų, kurie apskritai neturėjo elementarių žinių ir supratimo, kaip dirbti tokį darbą. 294-ojo šaulių pulko politrukas Doroščenko, kareiviams pasakodamas apie Michailą Frunzę, pareiškė, kad „*drg. Frunzė yra genialus karvedys, kuris Karelijos sąsmaukoje sutriuškino Vrangelį ir vienu smūgiu paėmė Perekopą*“⁵⁷⁸. Karininkų ir kareivių tylusis pasipriešinimas, politrukų nekompetencija ir esamos karių tarnybos sąlygos lėmė tai, kad korpuse atliekamas

574 KAM vyr. likvidacinės komisijos pirmininko įsakymas Nr. 8. 1940 m. rugsėjo 11 d. LCVA, f. R-222, ap. 1, b. 11, l. 9–10.

575 Įsakymas 29 šaulių teritoriniams korpusui Nr. 3. 1940-09-06. *Ten pat*, b. 4, l. 6.

576 Matusevičius, J. Lietuvos kariuomenės likvidavimas 1940 metais. *Karo archyvas*, 1992, t. 13, p. 240.

577 Martinionis, A. Lietuvos kariuomenės tragedija, p. 5; KAM vyr. likvidacinės komisijos pirmininko įsakymas Nr. 13. 1940 m. rugsėjo 21 d. LCVA, f. R-222, ap. 1, b. 11, l. 16.

578 Сов. секретно. Докладная записка о политико-моральном состоянии 29-го территориального корпуса. LYA, f. 1777, ap. 282, b. 531, l. 53.

vadinamasis politinis auklėjamasis darbas iš esmės nedavė rezultatų⁵⁷⁹. Tai supratao ir Lietuvos komunistai, todėl 1940 m. spalio 28 d. LKP(b) CK politinis biuras savo posėdyje priėmė sprendimą kreiptis į VKP(b) CK su prašymu leisti naudoti šias laikinas priemones: leisti politiniais darbuotojais bei zampolitais⁵⁸⁰ priimti ir nepartinius lietuvius iš artimų komunistams sluoksnių, leisti skelbti komunistų ir komjaunuolių šaukimą dirbti politiniais darbuotojais teritoriniame korpuse, leisti iš korpuso pašalinti nepatikimus elementus ir vykdyti naujokų šaukimą⁵⁸¹. Tačiau korpuso karinis komisaras Cariovas abejojo, ar greitai pavyktų tokių zampolitų rasti, nes tuo metu korpuse komunistų ir komjaunuolių lietuvių nebuvo.

Komisarų ir politrukų veiklą prisiminimuose aprašo 262-ojo pėstininkų pulko vadas plk. lt. Juožas Listopadskis:

„Komisarai ir politiniai vadovai veikė visomis kryptimis. Jų uždavinys buvo ne tik naikinti atviriau pasireiškusių lietuvišką elementą, bet ir sudaryti nuotaikas, kad daliniuose bent išoriškai visi būtų labai patenkinti nauja santvarka. Tokių nuotaikų jiems reikėjo liaudies ir užsienio akivaizdoje.

Pulke lietuvių karininko gyvenimas buvo nepavydėtinas. Jis kentė komisaro ir politinio vadovo amžiną pažeminimą ir provokacijas, puikiai žinodamas, kad jo likimą nuspręš politinis vadovas ar komisaras. Politiniai vadovai turėjo agentų ir šnipų tarp puskarininkių ir kareivių.

Visus lietuvius politiniai vadovai vertė prieš jų norą garbinti Rusiją, Leniją, Staliną, kompartiją ir net visa, kas yra rusiška, ir tuo pačiu metu niekinti visa, kas lietuviška.“⁵⁸²

Atsiųstieji rusai politrukai, norėdami užmaskuoti nekompetenciją, su karininkais elgėsi grubiai ir agresyviai, tuo įgydami jų priešiškumą. Įsirengdami butus, tempė baldus iš raudonųjų kampelių, vogė įrangą iš kitų karininkų butų ir pan. Politrukai Borisovos, Bogdanovas, Terentjevas ir daugelis kitų girtuokliavo, o prisigėrę keldavo skandalus, dalis prisigėrusių politrukų neateidavo į tarnybą arba nesusitvarkydavo su pareigomis ir pan.⁵⁸³

Kaip vėliau pripažino LSSR vidaus reikalų liaudies komisaras Aleksandras Guzevičius, dauguma atsiųstų politrukų buvo ką tik baigę politinių vadovų mokymas ir neturėjo jokios politinio darbo su kareiviais patirties⁵⁸⁴.

579 Ten pat, l. 57.

580 **Zampolitas** – vado pavaduotojas politiniam ugdymui (rus. заместитель командира по политико-просветительской и воспитательной работе).

581 Строго секретно. Закрытая папка к протоколу заседания Бюро ЦК КП(б) Литвы № 11. 28 октября 1940 г. Ten pat, ap. 2, b. 1, l. 25–26.

582 Listopadskis J. Laisvės ir vergijos metai. Vilnius: Mintis, 1993, p. 95.

583 Сов. секретно. Докладная записка о политико-моральном состоянии 29-го территориального корпуса. LYA, f. 1777, ap. 282, b. 531, l. 14, 33, 34.

584 Ten pat, l. 33.

Spalio 27 d. Vyriausioji likvidacinė komisija nustojo veikti. Lietuvos kariuomenė buvo likviduota, tačiau atskirų dalių likvidacija, nors ir paskelbta, nebuvo baigta, todėl užbaigti likvidacinius darbus pavesta 29-ojo šaulių teritorinio korpuso vadovybei⁵⁸⁵. Karinių dalių likvidavimo procesas buvo gana sudėtingas, nes nebuvo aiškių nurodymų, kam ir kokią turtą perduoti. Dažnai likviduojamų Lietuvos karinių dalių į naujas dislokacijos vietas atsigabentas turtas buvo niekam nereikalingas. Antai, Aštuntajam pėstininkų pulkui atvykus į Vilnių, atsivežto pulko turto nebuvo kur dėti, todėl dalis jo buvo tiesiog sukrauta Antakalnio stadione ir palikta. Kurį laiką jis niekam nerūpėjo, o prasidėjus lietingiems orams, ėmė gesti. Spalio 7 d. tuo susirūpino 234-ojo šaulių pulko sporto vadovas. Raporte pulko štabo viršininkui jis prašė skirti 40 kovotojų sudėti paliktas materialines vertybes, kad jos gesdamos nepakenktų stadionui⁵⁸⁶.

Korpusui buvo paskirtos blogiausios kareivinės, kurių ir taip labai trūko, maistas, palyginti su Lietuvos kariuomenės, buvo labai blogas. Rytais vietoj kavos, dešros ir sviesto imta duoti sriubos, vadinamosios „pachliobkos“, ir žuvies, todėl buvo atvejų, kai kariai atsisakė valgyti. 1940 m. lapkričio 18 d. atskirajame pionierių batalione kariai atsisakė valgyti pusryčius, reikalaudami sviesto ir kavos. Lapkričio 19 d. panašiai pasielgė ir Atskirasis prieštankinis divizionas, gruodžio 1 d. – 262-ojo šaulių pulko 5-oji kuopa, buvusi darbuose Balbieriškyje, atsisakė ryte valgyti sriubą, reikalaudami sviesto ir kavos. Po korpusą plito sparnuotas posakis: „*Sviestas išvyko ten, kur išvyko ir Smetona, ir sugrįš tik tada, kai sugrįš Smetona.*“⁵⁸⁷ Pradėta diegti brutali rusiška drausmė. Tik apie 30 proc. korpuso karininkų buvo aprūpinti butais, todėl didžioji dalis karininkų, neturėdami butų, negalėdavo atsigabenti šeimų, kurios dažnai, išvykus karininkui, buvo iškeldinamos iš iki tol turėto buto. Be to, karininkams įvedus sovietines algas, jos pagal rublio perkamąją galią tapo gerokai mažesnės. Mėginta įvesti rusų kalbą, tačiau tiek kareiviai, tiek jaunesni karininkai suprasti ją atsisakė. Šį sumanymą teko laikinai atidėti.

1940 m. spalio 25 d. vykusiame LKP(b) CK biuro posėdyje svarstant politinę ir moralinę padėtį korpuse Icikas Meskupas⁵⁸⁸ tiesiai pripažino, kad „*anti-sovietinės nuotaikos korpuse yra masinės. Kovotojų nuotaikos yra blogesnės negu prieš metus, kai dar buvo Lietuvos buržuazinės kariuomenės kareiviai*“⁵⁸⁹. Taigi, nors Lietuvos kariuomenė buvo sunaikinta, karių dvasios palaužti nepavyko.

585 KAM vyr. likvidacinės komisijos įsakymas Nr. 29. 1940-10-27. LCVA, f. 384, ap. 4, b. 28, l. 1.

586 234 ŠP sporto vadovo 1940-10-07 raportas pulko štabo viršininkui. *Ten pat*, f. 521, ap. 1, b. 297, l. 20.

587 Сов. секретно. Докладная записка о политико-моральном состоянии 29-го территориального корпуса. LYA, f. 1777, ap. 282, b. 531, l. 48, 58.

588 Icikas Meskupas-Adomas – 1940 m. rugpjūčio 15 d. – 1942 m. kovo 13 d. – LKP CK II sekretorius.

589 Martinionis, A. Prievarta ir smurtu. Dokumentai, prisiminimai, p. 87.

1940 m. pabaigoje V. Vitkauskui buvo suteiktas Raudonosios armijos generolo leitenanto laipsnis, J. Černiui, V. Karveliui, A. Čepui, V. Žiliui ir J. Juodišiui – generolo majoro laipsnis. Gruodžio pabaigoje iš korpuso buvo atleisti generolai S. Raštikis, A. Gustaitis, S. Zaskevičius, K. Sprangauskas, J. Barzda-Bradauskas.

Sunaikinus Lietuvos kariuomenę, bet lietuviams kariams priešinant, te-liko sunaikinti tik juos. Morališkai sužlugdyti buvusius Lietuvos karius pavesta politrukams, fiziškai – Lavrentijaus Berijos žinybų atstovams.

Buvusių Lietuvos kariuomenės karių kontrolei ir „valymui“ vykdyti buvo suformuotos politinės-represinės struktūros: korpuso ir divizijų NKVD ypatingieji skyriai, vadovaujami saugumo plk. Juozo Bartašiūno, karo prokuratūros ir teismai, politinės valdybos ir skyriai su jų atstovais – politiniais vadovais. Papildomai prie to vadams kontroliuoti įsteigtas karinių komisarų institutas, o vadų pavaduotojais paskirti kadriniai Raudonosios armijos karininkai. Kontrolė buvo paremta komunistinės ideologijos diegimu kariams. 1941 m. pradžioje į NKVD ir politinių skyrių sudaromus nepatikimųjų sąrašus pateko beveik 3 tūkst. kareivių, puskarininkių ir karininkų⁵⁹⁰.

Karinėse dalyse buvo sukurta nepakenčiama įtarumo ir visuotinio sekimo atmosfera. 1940 m. lapkričio 10 d. korpuso NKVD Ypatingasis skyrius jau buvo užverbavęs 387 agentus⁵⁹¹. Karininkų ir kareivių suėmimai tapo įprastu reiškiniu. Vien 1940–1941 m. žiemą buvo suimta apie 2 000 korpuso kariškių. Ypač masiškai suėmimai vyko 1941 m. vasario mėnesį siekiant įbauginti karius, kad nebūtų sužlugdyta sovietinės priesaikos davimo akcija.

Kariai atkakliai priešinosi priesaikos Sovietų Sąjungai davimui. Planuotas priesaikos priėmimas 1940 m. lapkričio 1 d. dėl karių pasipriešinimo ir vengiant viešų ekscesų nukeltas į 1941 m. vasario 23 d., minint 23-iasias Raudonosios armijos įkūrimo metines. Šį kartą sovietams pavyko pasitelkus grasinimus, areštus ir įkalbinėjimą. Lietuvos SSR liaudies komisarų tarybos ir Lietuvos komunistų partijos Centro komiteto atstovai pulkams ir daliniams įteikė naujas vėliavas, pasakė sveikinimo kalbas. Karininkai ir kareiviai buvo priversti duoti sovietų armijos priesaiką⁵⁹². Priesaika buvo duodama kiekviename dalinyje atskirai. Kareiviai buvo iššaukiami po vieną prieš rikiuotę, verčiami kartoti priesaikos žodžius ir iš karto pasirašyti.

Kai kur kariai, ir per prievartą prisiekę, bandė parodyti priešišumą. Pa-

590 Lietuvos kariuomenės likvidavimas 1940–1941 m. Prieiga per internetą: <https://www.komisija.lt/wp-content/uploads/2016/06/Komisijos-i%C5%A1vados-d%C4%97l-Lietuvos-kariuomen%C4%97s-likvidavimo-lietuvi%C5%B3-k.pdf> [žr. 2021-04-30].

591 Lietuva 1940–1990, p. 116.

592 Martinionis, A. Lietuvos kariuomenės tragedija, p. 53–54.

vyzdžiui, 262-ajame pėstininkų pulke kitą rytą po iškilingos priesaikos politiniai vadovai rado J. Stalino, V. Lenino ir A. Sniečkaus portretus parke, sugrūstus galvomis žemyn į išmatų duobę⁵⁹³.

1941 m. kovo 3 d. korpuso vadu paskirtas gen. mjr. Aleksandras Samochinas, balandį išformuotas paskutinis buvusios Lietuvos kariuomenės kavalerijos pulkas – 29-ojo korpuso 26-asis kavalerijos pulkas.

1941 m. gegužės mėnesį pradėta rengtis likviduoti korpusą. Gegužės 20–22 d. lietuviškos dalys perkeltos į vasaros stovyklas: korpuso štabas ir korpuso štabo pavaldumo dalys, 179-oji šaulių divizija – į Pabradės poligoną, 184-oji divizija – į Varėnos poligoną. Jos buvo perkeltos su ginklais, tačiau be šaudmenų, o aplink išdėstyti kiti sovietų daliniai⁵⁹⁴.

Gegužės pabaigoje į Rygą, į Pabaltijo ypatingosios karo apygardos štabą, buvo iškviesti 29-ojo teritorinio šaulių korpuso karininkai: artilerijos viršininkas gen. mjr. V. Žilys, artilerijos štabo viršininkas plk. K. Abaras, 179-osios divizijos artilerijos viršininkas gen. mjr. J. Juodišius, štabo viršininkas pplk. A. Malijonis, 618-ojo artilerijos pulko vadas mjr. A. Dapkus, 619-ojo artilerijos pulko vadas pplk. A. Jonavičius, 184-osios divizijos artilerijos viršininkas plk. L. Rupšys, štabo viršininkas plk. V. Jasulaitis, 617-ojo artilerijos pulko vadas plk. A. Sklėrius, 615-ojo artilerijos pulko vadas plk. V. Sidzikauskas, papulkininkiai P. Daukšys, K. Tallat-Kelpša, P. Matulis ir mjr. B. Steikūnas, kiti aukštas pareigas ėję artileristai. Čia jiems buvo įteikti siuntimai vykti į Maskvą, į Felikso Dzeržinskio artilerijos karo akademijos tobulinimosi kursus⁵⁹⁵.

Birželio 8–10 d. į įvairius kursus turėjo išvykti ir kitų dalių aukšti karininkai: korpuso, divizijų, pulkų, atskirų specialiųjų dalinių vadai, štabų ir tarnybų viršininkai. Į akademiją buvo išsiųstas ir korpuso vadas gen. ltn. V. Vitkauskas. Ten didelė dalis išsiųstų karininkų buvo suimti.

Suėmimai korpuse dažnėjo. Ypač daug suimta 1941 m. birželio 14–15 d. Tomis dienomis buvo suimtas 271 karininkas, 33 puskarininkiai, 15 eilinių ir 4 civiliai tarnautojai.

Nors Lietuvos kariuomenė nepasipriešino okupantui, tai nereiškia, kad Lietuvos kariai, ypač karininkai, nesipriešino Lietuvos sovietinimui ir Lietuvos kariuomenės naikinimui. Itin griežta drausmė, nuolatinis fizinis pervargimas, prastas maistas, sekimas, šnipinėjimas, nuolatinis politinis auklėjimas ir daug kitų aplinkybių bei priemonių, atrodo, turėjo palaužti lietuvių kario tautinį ir patriotinį atsparumą, padaryti jį jei ne palankiu, tai bent paklusniu ir tyliu naujosios

593 Listopadskis, J. Laisvės ir vergijos metai, p. 101.

594 Lietuva 1940–1990, p. 117.

595 Martinionis, A. Lietuvos kariuomenės tragedija, p. 74.

politinės santvarkos šalininku. Tačiau tai nepavyko⁵⁹⁶. Lietuvos kariai priešinosi įvairiai. Pirmosiomis okupacijos dienomis, kaip minėta, pasipriešino Devintasis pėstininkų pulkas, dislokuotas Marijampolėje. Pertvarkant Lietuvos kariuomenę į 29-ąjį šaulių korpusą ir pablogėjus buities bei tarnybos sąlygoms, prasidėjo visuotinis nepasitenkinimas. Didžiausias nepasitenkinimas kilo 615-ajame artilerijos pulke Vilniuje. Rugsėjo 26 d. pulko 2-ajame divizione kariai išvijo politruko padėjėją Sokolovą ir jam prijuočiančius karius, sugiedojo Lietuvos himną, skandavo antitarybinius šūkius, nukreiptus prieš Staliną, sovietų valdžią, kompartijos vadovus, dauguma nuo uniformų nusiplėšė sovietinius skiriamuosius ženklus. Kareivinėse buvo nuplėšti ir sunaikinti sovietinės priesaikos tekstai, lozungai ir plakatai. Po kurio laiko prie jų prisijungė dalis 1-ojo diviziono karių. Išsirikiavę apie 200 karių, vadovaujami jaunesniojo vado Jono Bekelio, bandė išeiti į miestą norėdami atkreipti kitų lietuviškojo korpuso karių dėmesį ir organizuoti demonstraciją prieš sovietinę priesaiką. Už tai 16 artileristų buvo suimta⁵⁹⁷. Šiuos įvykius paskatino politrukas Sokolovas, kuris, išrikiavęs divizioną, netaktiškai sukomandavo: „*Kas nori priimti priesaiką, išeiti iš rikiuotės.*“ Į priekį išėjo tik 4 kariai⁵⁹⁸.

Rašte, išsiųstame VKP(b) CK, buvo bandoma analizuoti ir tokio kareivių nepasitenkinimo priežastis. Atmetus teiginius, kad pulko karininkų ir karių absoliučią daugumą sudarė prieš sovietų valdžiai nusiteikę kariai, kas buvo tiesa, yra pateikta ir kitų priežasčių. Viena iš jų – kad lietuvius politrucus pakeitus politrukais, atsiųstais iš Rusijos ir nemokančiais lietuvių kalbos, jų pokalbiai per vertėjus, kurie daugiausia buvo karininkai, mokantys rusų kalbą, dažnai tapdavo pasityčiojimo objektu. Jų vedama agitacija buvo nesusijusi su Lietuva ir visiškai svetima kareiviams. Be to, teko pripažinti, kad karių materialinis aprūpinimas ir maitinimas labai pablogėjo, buvo atvejų, kai kariai negaudavo šilto maisto⁵⁹⁹.

Spalio 2 d. grupė jaunesniųjų vadų ir kareivių, aptarnaujančių karo aviaciją, iš buvusios bazės Kaune mašinomis vyko į naują tarnybos vietą Vilniuje, ir eilinis Alfonsas Macijauskas iškėlė Lietuvos vėliavą. J. ltn. Valeiko pareikalavo vėliavą nuimti, bet A. Macijauskas nepakluso ir su ja vyko į Vilnių. Ukmergėje, kai autokolona sustojo prisipildyti degalų, Ypatingojo skyriaus darbuotojai vėliavą

596 Raštikis, S. Lietuvos kariuomenės tragedija. *Lietuvių archyvas. Bolševizmo metai*, p. 324.

597 Matusevičius, J. Lietuvių karių priešinimasis sovietinimo politikai (1940–1941). *Karo archyvas*, 1998, t. 15, p. 183; Visiškai slaptas LKP CK Organizacinio skyriaus vedėjo Šupikovo 1940-10-07 raštas VKP(b) CK Organizacinio skyriaus viršininkui Šambergui „О контрреволюционной вылазке в артполку Литовского национального корпуса /29 стр. корпуса РККА/“. *LYA*, f. 1771, ap. 2, b. 1, l. 2.

598 Тезисы выступления прокурора И. П. Морозова на бюро ЦК КП(б)Л 25 октября 1940 г. *Ten pat*, l. 44–45.

599 Visiškai slaptas LKP CK Organizacinio skyriaus vedėjo Šupikovo 1940-10-07 raštas VKP(b) CK Organizacinio skyriaus viršininkui Šambergui „О контрреволюционной вылазке в артполку Литовского национального корпуса /29 стр. корпуса РККА/“. *Ten pat*, l. 2.

atėmė. A. Macijauskas ir dar 3 kareiviai buvo areštuoti⁶⁰⁰.

Lapkričio 12 d. aviaeskadrilėje ant lėktuvų nupieštos raudonos žvaigždės buvo perdurtos durklų. Išsiaiškinus, kad tai padarė eilinis Augustinas Tarvydas, jis buvo suimtas. Lapkričio 17 d. aviaeskadrilės valgykloje rasti nupiešti plakatai, skelbiantys: „*Kareivis geriau valgys smetoniškas paplavas nei stalininius saldumynus*“ ir „*Nejaugi Stalino saulė tokia karšta, kad ištirpdė dešras ir lašinius*“⁶⁰¹.

1940 m. spalio 4 d. dezertyravo 26-ojo kavalerijos pulko štabo viršininkas kpt. Bronius Michelevičius, spalio 18 d. – jaunesnysis vadas Jurgis Viečkis⁶⁰², o lapkričio 26 d. 26-ajame kavalerijos pulke buvo suimta grupė karių, kurie planavo antisovietinius veiksmus Spalio perversmo Rusijoje minėjimo metu⁶⁰³.

Kareivinėse nuolat atsirasdavo antitarybinio turinio lapelių, atsisaukimų. Ypač didelį lietuvių karių protestą sukėlė reikalavimas priimti naują priesaiką. Norint palaužti karių pasipriešinimą, imtasi represijų prieš daugelį karių, viešai pasisakiusių prieš priesaiką. Nemažai karių dezertyravo. Nors pabėgusiųjų buvo intensyviai ieškoma, daugumos rasti nepavyko, nes dalis slapstėsi, dalis pereidavo sieną į Vokietiją. Kariai, puskarininkiai ir jaunesnieji karininkai, skirtingai nei vyresnieji karininkai, užsispyrusiai stengėsi nesuprasti, nors ir buvo organizuotas mokymas, rusų kalbos. Tai buvo viena iš pasipriešinimo sovietinimui formų. Kariai atsisakydavo valgyti pagal rusiškas normas pradėtą tiekti maistą, ėmė girtuokliauti, sukeldavo muštynes ir darydavo kitokius drausmės pažeidimus. Pavyzdžiui, nuo 1940 m. lapkričio 18 d. iki gruodžio 18 d. 179-ojoje šaulių divizijoje užfiksuoti 234 drausmės pažeidimai: 20 kareivių savavališkas pasišalinimas iš dalinio, 3 dezertyravimo atvejai, 9 girtuokliavimo atvejai, 7 įsakymo nevykdymo atvejai, 22 ginčai su karine vadovybe, 15 netinkamo elgesio su ginklu atvejų ir dar 158 įvairiausi drausmės pažeidimai⁶⁰⁴.

Buvo atvejų, kada Vilniuje per kariuomenės paradą kariūnai ir kai kurių pulkų kariai neatsakydavo į rusų sveikinimus ir, iš anksto susitarę, nešaukdavo „ura“⁶⁰⁵. Prieš bolševikines šventes ir per jas, kai kareivinėse, ypač Lenino kambariuose bei raudonuosiuose kampeliuose, atsirasdavo daugiau įvairių plakatų, šūkių ir komunizmo vadų portretų, lietuvių kareiviai mėgdavo juos gadinti. Štai vienam vadui pripaišyti ilgesni ūsai, kitam išbadytos akys, trečiam ant kaklo uždėtas rožančius, kitas paženklintas kryžiumi, dar kitam ant plikės išpieštas kū-

600 Сов. секретно. Докладная записка о политико-моральном состоянии 29-го территориального корпуса. *Ten pat*, ap. 282, b. 531, l. 7.

601 *Ten pat*, l. 7–8.

602 *Ten pat*, l. 8.

603 Matusevičius, J. Lietuvių karių priešinimasis sovietinimo politikai (1940–1941). *Karo archyvas*, 1998, t. 15, p. 184.

604 Сов. секретно. Докладная записка о политико-моральном состоянии 29-го территориального корпуса. *LYA*, f. 1777, ap. 282, b. 531, l. 11, 13, 31.

605 Raštikis, S. Lietuvos kariuomenės tragedija. *Lietuvių archyvas. Bolševizmo metai*, p. 329.

jis su pjautuvu arba penkiakampė žvaigždė. Už tai vienus karius bausdavo, kiti išsisukdavo nuo bausmių. Turėdavo nemalonumų ir vadai, bet, naujai progai pasitaikius, panašūs veiksmai pasikartodavo. Lenino kambarius tekdavo naktį užrakinti arba juos saugodavo komjaunuoliai. Per didesnes šventes pulkuose visada tekdavo skirti daugiau budėtojų ir įvairių prižiūrėtojų⁶⁰⁶.

Kariai, ypač karininkai, puoselėdami viltį, kad Lietuva vėl taps nepriklausoma, būrėsi į įvairius pogrindinius būrelius, daug karių įsijungė į Lietuvos aktyvistų frontą. Pogrindinė organizacija buvo atskleista 619-ajame artilerijos pulke. Jos nariai platino atsisaukimus, vedė agitacinį darbą, slaptus susirinkimus, palaikė ryšius su Nemenčinėje veikiančia civilių organizacija. Išaiškinus organizaciją, buvo suimta 10 jos narių ir 3 civiliai, tarp kurių ir buvęs karininkas V. Smieliauskas⁶⁰⁷.

1941 m. sausio mėnesį LSSR vidaus reikalų liaudies komisaras A. Guzevičius, vertindamas politinę ir moralinę padėtį 29-ajame teritoriniame korpuse, pabrėžė, kad korpusas yra „užterštas“ antisovietiniais elementais. Jis prie galimų priešų korpuso štabe ir korpuso štabo pavaldumo daliniuose priskyrė 245 karininkus, tarp jų 4 generolus, 9 pulkininkus, 15 pulkininkų leitenantų, 26 majorus, 49 kapitonus, 100 leitenantų ir 42 jaunesnius vadus. Prie jų dar priskyrė 107 karininkus, iš kurių 87 anksčiau priklausė įvairioms visuomeninėms organizacijoms (Šaulių sąjungai, ateitininkams, skautams, jaunalietuviams ir kt.) ir 20 karininkų, kurie 1919 m. kovojo su Raudonąja armija (tarp jų buvo 179-osios šaulių divizijos vadas brg. gen. A. Čepas, divizijos artilerijos viršininkas brg. gen. J. Juodišius, divizijos tiekimo viršininkas mjr. J. Bačkis, divizijos ryšių viršininkas plk. lt. A. Tverskis ir kt.). Prie nepatikimų dar buvo priskirta 416 jaunesniųjų vadų ir eilinių karių. 179-ojoje šaulių divizijoje tokie buvo 135 karininkai ir 936 jaunesnieji vadai bei kareiviai. 184-ojoje divizijoje – 181 jaunesnysis vadas ir 1 300 eilinių karių. Be to, kaip buvusių vadinamųjų „reakcinių partijų“ nariai vien 179-ojoje divizijoje suskaičiuoti 936 kariai: 513 priklausė Šaulių sąjungai, 3 – tautininkams, 162 – jaunalietuviams, 58 – skautams, 20 – ateitininkams, 155 – pavasarininkams, 5 – „Kultūrferbandui“, 25 – įvairioms žydų organizacijoms. A. Guzevičius padarė išvadą, kad korpuso daliniai visiškai nepatikimi. Jo teigimu, 184-osios šaulių divizijos vadas gen. V. Karvelis, štabo viršininkas plk. V. Kiršinas, 179-osios divizijos vadas gen. S. Pundzevičius, štabo viršininkas plk. L. Gustaitis, 279-ojo šaulių pulko vadas plk. A. Urbšas, 294-ojo šaulių pulko vadas plk. A. Breimelis, 29-ojo teritorinio korpuso 2-ojo skyriaus viršininkas plk. A. Andrušaitis, susirinkę siaurame rate, gailisi praeities ir nepraranda vil-

606 Ten pat, p. 330.

607 Сов. секретно. Докладная записка о политико-моральном состоянии 29-го территориального корпуса. *ЛЯА*, ф. 1777, ап. 282, б. 531, л. 34–35.

ties, kad, pasikeitus situacijai, sugrįš ankstesnių laikų tvarka. Jie deda didžiules viltis į išorės jėgų įsikišimą ir įdėmiai seka tarptautinius įvykius. Beveik visi karininkai dirba nesąžiningai, o labiausiai priešiška karininkija pasitraukė į po-grindį ir ruošiasi rimtiems antisovietiniams išpuoliams⁶⁰⁸.

A. Guzevičius pranešime skundėsi, kad jei 179-ojoje šaulių divizijoje sekimo ir „šaltinių“ verbavimo darbas vyksta puikiai, tai 184-ojoje divizijoje, sudarytoje iš buvusių Lietuvos kariuomenės 2-osios ir 3-iosios divizijų ir vadovaujamoje gen. mjr. V. Karvelio, reikalai visai prasti, nes divizijos karininkai ir kareiviai, ypač iš buvusios 2-osios divizijos, ištikimos A. Smetonai, nesiduoda verbuojami, o ir esama agentūra dirba labai blogai, pateikiama informacija abstrakti, be pavardžių ir pan. A. Guzevičius įžvelgė, kad to priežastis – ne tik divizijos operatyvinių darbuotojų silpnumas ir nepatyrimas, bet ir divizijos karininkų bei kareivių aukšto lygio nacionalizmas, laikymasis tarpusavio draugiškumo ir pareigos jausmo, karininkų ir daugumos kareivių priešiskumas sovietinei santvarkai, vengimas santykių su sovietams artimų sluoksnių asmenimis, aukštas gandų lygis, kad Lietuva bus perduota Vokietijai, aukštosios karininkijos gebėjimas išaiškinti komunistus bei sovietų agentus ir juos sėkmingai boikotuoti, didžiulis kareivių ir vidurinėsios karininkijos grandies solidarumas, taip pat religiniai įsitikinimai.

A. Guzevičius skundėsi, kad, esant tokioms sąlygoms, divizijos karius įmanoma užverbuoti tik labai smarkiai prispaudus, o ir užverbavus naudos iš jų mažai, nes jie vengia susitikimų ir visaip stengiasi apsidrausti. Taip užverbuotas agentas „Vilkas“ (karininkas) pareiškė, kad jis yra vadas, o ne čekistas, agentas „Kulkosvaidis“ neteikia jokios medžiagos, agentas „Jodas“ (jaunesnysis vadas) pareiškė, kad negražu išduoti savo draugus, agentas „Pelščiai“, paprašytas pateikti kompromituojančios informacijos apie kai kuriuos karininkus, pateikia tik teigiamas jų charakteristikas, 297-ojo šaulių pulko vado pavaduotojas kpt. S. Jackūnas, bandant jį užverbuoti, kategoriškai atsisakė bendradarbiauti ir pan.⁶⁰⁹.

A. Guzevičius taip pat informavo apie karininkijos ryšius su studentais, per kuriuos palaikomas ryšys su Vokietija, iš ten gaunama antitarybinės literatūros ir nurodymų. Jis taip pat pripažino, kad iki tol naudotos represijos prieš stichinių pasipriešinimų dalyvius naudos nedavė, todėl siūlė visą dėmesį sutelkti į aukštų karininkų iš gen. V. Karvelio, plk. V. Kiršino, plk. Urbšo ir kitų aplin-

608 LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro, valstybės saugumo vyr. majoro A. Guzevičiaus 1941 m. sausio mėn. visiškai slaptas pranešimas apie politinę ir moralinę padėtį 29 teritoriniame korpusė. *Lietuvos archyvai*, 1997, t. 9, p. 44-46; Сов. секретно. Докладная записка о политико-моральном состоянии 29-го территориального корпуса. *ЛЯА*, ф. 1777, ар. 282, б. 531, л. 1-2, 15, 18, 41.

609 Сов. секретно. Докладная записка о политико-моральном состоянии 29-го территориального корпуса. *ЛЯА*, ф. 1777, ар. 282, б. 531, л. 37-38.

kos verbavimą, sustiprinti vidurinėsios karininkų grandies ir eilinių sekimą, stengiantis išaiškinti jų ryšius, taip pat ryšius su civiliais asmenimis, profilaktikos sumetimais atleisti iš korpuso grupę karininkų⁶¹⁰.

1941 m. sausio 29 d. korpuso karinis komisaras brigados komisaras A. Cariovas į LKP CK išsiuntė slaptą raštą, prie kurio buvo pridėtas atleistų iš korpuso karininkų, viršilų ir jaunesniųjų vadų sąrašas. A. Cariovas prašė šiuos atleistus karininkus įdarbinti sovietinėse įstaigose. Sąraše – 424 pavardės. Tačiau 42 karininkų pavardės išbrauktos mėlynu pieštuku, o sąrašo gale yra paaiškinimas, kad išbraukti karininkai ir jaunesnieji vadai nenusipelnė jokie politinio pasitikėjimo ir jų įdarbinti sovietinėse įstaigose negalima. Tarp nenusipelnusiųjų pasitikėjimo buvo mjr. Antanas Impulevičius, mjr. Juozas Ivašauskas, mjr. Antanas Andriūnas, plk. Leonidas Kęsgaila, plk. Juozas Žemgulys, div. gen. Stasys Pundzevičius, plk. lt. Juozas Trečiokas, plk. lt. Mečislovas Norkus, plk. lt. Paulis Alanta, lt. Petras Leiga ir kt.⁶¹¹.

Birželio pradžioje nutarta korpusą visai surusinti. Dalis korpuso karininkų lietuvių buvo pašalinti iš einamųjų pareigų. Beveik visus vadovaujamus postus užėmė rusai. 1941 m. birželio 10–11 d. korpusui vadovauti paskirti rusai: korpuso vadu ir toliau liko gen. mjr. A. Samochinas, komisaru – Danilovas, vado padėjėju – gen. mjr. Rozanovas, štabo viršininku – plk. Tiščenka, 184-osios divizijos vadu – plk. Vinogradovas, 179-osios divizijos vadu – plk. Ustinovas. Nauji vadai paskirti ir pulkuose. Nauji vadai rusai pradėjo reikalauti, kad visos komandos ir raportavimas būtų atliekami tik rusų kalba⁶¹², prasidėjo masiniai karininkų, puskarininkų ir net kareivių suėmimai. 215-oji šaulių pulko karių kuopa, pasiūsta į darbus Alytuje, vakarinio patikrinimo metu ėmė giedoti religines giesmes, o po jų – Lietuvos himną. Pulko partinis aparatas nieko padaryti negalėjo, nes solidarūs su kareiviais buvo ir kuopos karininkai. Apskritai kareivių pasisakymai prieš sovietų valdžią ir sovietinės tikrovės „šmeižtas“ korpuse buvo nuolatiniškai reiškiniai, kuriuos uoliai fiksavo užverbuoti išdavikai, vadina mi „šaltiniais“⁶¹³.

1941 m. birželio 14 d. apie pusę korpuse dar likusių lietuvių karininkų įsakyta vykti į lauko pratybas. Jie susodinti į mašinas ir, išvežus iš stovyklos teritorijos, apsupti ir sėdintys mašinose areštuoti. Tą dieną buvo areštuota apie

610 Ten pat, l. 44–46.

611 Секретно. Секретарю ЦК КП(б)Л. Список бывших офицеров Литовской народной армии уволенных из частей 29 СК. *Ten pat*, b. 530, l. 4–15.

612 Raštikis, S. Lietuvos kariuomenės tragedija. *Lietuvių archyvas. Bolševizmo metai*, p. 344; Matusevičius, J. Lietuvos kariuomenės likvidavimas 1940 metais. *Karo archyvas*, 1992, t. 13, p. 240.

613 Сов. секретно. Докладная записка о политико-моральном состоянии 29-го территориального корпуса. *LYA*, f. 1777, ap. 282, b. 531, l. 25–27.

300 korpuso karininkų, jie sugrūsti į vagonus ir išvežti⁶¹⁴.

Naikinant Lietuvos kariuomenę, apie 2 tūkst. karininkų ir apie 4,5 tūkst. kareivių patyrė represijas: buvo atleisti iš tarnybos, suimti ir pateko į sovietų konclagerius, kuriuose dauguma buvo nužudyti arba mirė nuo nepakeliamų sąlygų. Tarptautinės komisijos nacių ir sovietinio okupacinių režimų nusikaltimams Lietuvoje įvertinti duomenimis, į lagerius ir kalėjimus buvo išvežta 414 karininkų (neskaitant į atsargą išėjusių karininkų, represuotų iki Lietuvos nepriklausomybės praradimo), iš jų 195 žuvo. Įskaitant 24 žuvusius ar nužudytus karininkus Vokietijos ir SSRS karo pradžioje, žuvusių karininkų skaičius išaugo iki maždaug 220⁶¹⁵:

brg. gen. Kazys Skučas 1941 m. liepos 30 d. buvo sušaudytas Maskvoje,
brg. gen. Antanas Gustaitis 1941 m. spalio 15 d. sušaudytas Maskvoje,
brg. gen. Zenonas Gerulaitis 1945 m. kovo 20 d. žuvo Norilske,
brg. gen. Jonas Juodišius 1950 m. gruodžio 18 d. mirė Abezės lageryje,
brg. gen. Kazys Sprangauskas mirė 1949 m.,
plk. Kostas Dulksnys 1941 m. birželį sušaudytas Maskvoje,
plk. Leonas Rupšys 1942 m. mirė iš bado Lamos lageryje,
plk. Antanas Breimelis ir plk. Laurynas Statkevičius mirė Norilske,
plk. Antanas Sidabras sušaudytas Norilske,
plk. Vladas Sidzikauskas sušaudytas Norilske, Lamoje,
plk. Alfonsas Sklėrius ir plk. Leonas Rajeckas mirė Norilske, Lamoje,
plk. Daumantas Grabys 1941 m. birželį žuvo Sibire,
plk. ltn. Pranas Lesauskas 1942 m. vasario 27 d. mirė iš bado Sibire,
plk. ltn. Juozas Levinskas 1942 m. mirė Sibire,
plk. ltn. Romanas Bukevičius 1941 m. mirė Sibire,
mjr. Antanas Dapkus 1943 m. mirė iš bado Sibire,
kpt. Bronius Salikas 1941 m. birželį sušaudytas Sibire ir daug kitų.

Prasidėjus Vokietijos ir SSRS karui, lietuviai kariai, siekdami likti Lietuvoje, sukilo. 1941 m. birželio 22 d. sukilo Varėnos poligone buvę kariai. Ypač stiprus ginkluotas pasipriešinimas įvyko Vilniuje. Sukilo kareivines saugoti paliktų būrių kariai. Prie jų prisidėjo studentai ir darbininkai. Birželio 23 d. Vilnius buvo išlaisvintas iš sovietų, ir birželio 24 d. vokiečiai įžengė į Vilnių be jokio pasipriešinimo.

Pabradės poligone buvę kariai sukilo birželio 24 dieną. Tačiau apsisaugoti

614 Sovietų karinė okupacija. *Karys*, 1964, Nr. 7, p. 203.

615 Lietuvos kariuomenės likvidavimas 1940–1941 m. Prieiga per internetą: <https://www.komisija.lt/wp-content/uploads/2016/06/Komisijos-i%C5%A1vados-d%C4%97l-Lietuvos-kariuomen%C4%97s-likvidavimo-lietuvi%C5%B3-k.pdf> [žr. 2021-04-30].

nuo sovietų kariuomenės pavyko tik daliai karių – likti Lietuvoje ir nebūti išvartytiems į rytus pavyko apie 5 000 karių⁶¹⁶. Į Rusiją atsitraukė tik apie 1,5 tūkst. korpuso karių, ir Raudonosios armijos vadovybė buvo priversta korpusą likviduoti. Likę Raudonosios armijos žinioje buvusio korpuso kariai išskirstyti po įvairius dalinius, o vėliau išsiųsti į Raudonosios armijos 16-ąją lietuviškąją šaulių diviziją. Korpusui atsiskiriant nuo Raudonosios armijos žuvo apie 120 lietuvių karių⁶¹⁷.

9.4. Lietuvos kariuomenės turto pasisavinimas

Dar Lietuvos SSR liaudies komisarų tarybai nepriėmus sprendimo dėl Lietuvos liaudies kariuomenės performavimo į Raudonosios armijos 29-ąją teritorinį korpusą, visiškai slaptu rugpjūčio 29 d. įsakymu SSRS XI armijos vadas gen. mjr. V. Morozovas nurodė iš Lietuvos kariuomenės perimti visą aprangą ir ginkluotę, esančią tiek sandėliuose, tiek pas kareivius, kareivinių inventorių, sandėlių fondus, gamyklas, dirbtuves ir kitas pagalbines įmones⁶¹⁸.

Pirmajame Vyriausiosios likvidacinės komisijos pirmininko įsakyme nurodyta, kad visos karinės dalys, iš kurių formuojamas SSRS Raudonosios armijos 29-asis teritorinis šaulių korpusas, likviduojamos bendra tvarka. Išformuojamos dalys naujai formuojamoms korpuso dalims buvo įpareigosios perduoti visą savo turtą⁶¹⁹.

Prie Vyriausiosios likvidacinės komisijos sudarytas neetatinių Vyriausiosios likvidacinės komisijos štabas, likviduojamose dalyse – dalių likvidacinės komisijos. Tačiau turto perdavimas Raudonajai armijai vyko sunkiai, kartais ir chaotiškai. Kiekvienoje dalyje buvo dviem egzemplioriais sudaromi perduodamo turto sąrašai, tačiau neretai Raudonosios armijos pareigūnai jų nepasirašydavo. Kaip teigia S. Raštikis, iš Pabaltijo ypatingosios karinės apygardos vadovybės ir XI armijos štabo ateidavo neįvykdomi, pavėluoti, stachanovietiški ir prieštaraujantys vienas kitam įsakymai ir nurodymai. Tokia padėtis buvo palanki grobstyti kariuomenės turtą, dalis turto buvo tiesiog sunaikinta⁶²⁰. Be to, sovietų kariniai pareigū-

616 Sovietų karinė okupacija. *Karys*, 1964, Nr. 7, p. 203.

617 Lietuvos kariuomenės likvidavimas 1940–1941 m. Prieiga per internetą: <https://www.komisija.lt/wp-content/uploads/2016/06/Komisijos-i%C5%A1vados-d%C4%971-Lietuvos-kariuomen%C4%97s-likvidavimo-lietuvi%C5%B3-k.pdf> [žr. 2021-04-30].

618 Matusevičius, J. Lietuvos kariuomenės likvidavimas 1940 metais. *Karo archyvas*, 1992, t. 13, p. 240.

619 KAM Vyriausiosios likvidacinės komisijos pirmininko įsakymai Nr. 1 ir Nr. 4. *LCVA*, f. 384, ap. 4, b. 28, l. 31, 34.

620 Raštikis, S. Kovose dėl Lietuvos: kario atsiminimai. Vilnius, 1990, 2 d., p. 83; Surgailis, G. Lietuvos Respublikos kariuomenė. *Klasta ir smurtu. 1940–1941. Dokumentai, prisiminimai*. Vilnius: Kardas, 1995, p. 25–26.

nai savivaliavo, matyt, tokiu būdu pasisavindami buvusį Lietuvos kariuomenės turtą. Antai, rugsėjo 30 d. į Intendantūros prekių sandėlį atvyko XI armijos 1-ojo rango intendantas Faimanas ir, apžiūrėjęs sandėlio patalpas, Lietuvos liaudies kariuomenės intendantui pareiškė, kad nuo tos dienos sandėlio viršininku skiriamas vyr. lttn. Smolnas, komisaru – Malyginas, o daiktai iš sandėlio nuo tos dienos bus išduodami tik pagal XI armijos „nariadus“. Paprašytas tam duoti raštiškus nurodymus, atsakė, kad nurodymas yra slaptame įsakyme, kurio lietuvių pareigūnams negali rodyti⁶²¹, nors pagal patvirtintą tvarką sovietų kariniai pareigūnai turėjo teisę turtą tik patikrinti – jo perimti savarankiškai negalėjo⁶²². Buvo ir turto, kurio nežinota kam perduoti. Tai turtas tų dalių, kurios nebuvo įtrauktos į korpuso sudėtį. Pavyzdžiui, artilerijos dirbtuvės Linkaičiuose ir Kaune, artilerijos sandėliai Kaune, dujokaukių dirbtuvės Linkaičiuose, aviacijos turtas. Neturint išėities, šis turtas buvo užantspauduotas sandėliuose ir niekam neperduotas. Be to, buvo ir daug nebereikalingo turto, kurio irgi nežinota kam perduoti. Gruodžio mėnesį toks turtas imtas krauti į geležinkelio platformas bei vagonus ir išsiųstas į Rygą⁶²³.

Klausimas, kiek Lietuvos kariuomenės turto pasisavino sovietų Raudonoji armija, iškilo 1992 m. Lietuvai vedant derybas dėl Rusijos kariuomenės išvedimo. Prie Lietuvos derybų su Rusija delegacijos sudaryta ekspertų komisija, vadovaujama dr. Eugenijaus Nazelskio, dr. Gintauto Surgailio ir dr. Eugenijaus Jovaišos. Siekdama nustatyti SSRS okupacijos metu Lietuvos kariuomenei padarytą žalą, ši komisija naudojos visais Lietuvos Respublikoje prieinamais dokumentais ir šaltiniais.

Ekspertų komisija, vykdydama jai pavestą užduotį, atliko dviejų kryptių tyrimą:

dokumentinį, paremtą archyvuose išlikusia medžiaga,

biudžetinį, paremtą oficialiai paskelbtais 1923–1940 m. Lietuvos Respublikos biudžetiniais duomenimis.

Ekspertų nuomone, archyvuose pavyko nustatyti maždaug du trečdalius SSRS pasisavinto Lietuvos kariuomenės turto, nes nemažai buhalterinių duomenų, 1940 m. perdavus kariuomenės archyvą Vidaus reikalų liaudies komisariatui operatyviniam darbui, dingo.

Turimi dokumentai leido nustatyti, kad iki 1940 m. lapkričio mėnesio pabaigos sovietų kariuomenė pasisavino tokios vertės Lietuvos kariuomenės kilnojamojo turto (žr. 16 lentelė):

621 Kariuomenės intendantas 1940-09-30 raportas Kariuomenės tiekimo viršininkui. LCVA, f. R-222, ap. 1, b. 15, l. 252.

622 1940-08-31 Tiekimo viršininko telefonograma Nr. 38. *Ten pat*, l. 6.

623 Liauška, V. Katastrofa. Lietuvos kariuomenės likvidavimo epizodai. *Laikas ir įvykiai*, 1990, Nr. 7, p. 13.

16 lentelė. Lietuvos kariuomenės kilnojamojo turto kaina⁶²⁴

Eil. Nr.	Pavadinimas	Kaina litais	Kaina JAV doleriais
1	Apranga	55 416 180	99 556 582
2	Artilerija	33 960 000	55 620 430
3	Šaunamieji ir šaltieji ginklai	29 826 305	53 583 718
4	Aviacija	27 905 380	50 132 727
5	Sandėlio Nr. 3 turtas	15 960 603	28 673 631
6	Kavalerija	9 427 380	16 936 529
7	Autorinktinė	7 394 071	13 283 638
8	Tankai ir šarvuočiai	5 281 495	9 488 341
9	Sporto inventorius	1 223 839	2 198 658
10	Chemijos kuopos turtas	700 000	1 257 568
11	Inžinerijos bataliono technika	493 000	885 687
12	Ryšių bataliono technika	455 000	817 419
13	Priešlėktuvinės rinktinės technika	270 000	485 062
14	Jūrų laivynas	200 000	395 305
15	Karo ligoninės turtas	52 593	94 485
	Iš viso	185 565 846	333 373 779

Pagal išlikusius nekilnojamųjų karinių objektų perdavimo–priėmimo aktus buvo nustatyta, kad sovietų kariuomenės perimtų karinių objektų vertė – maždaug 54 600 000 Lt, arba 431 464 072 JAV doleriai. (Lietuvos bankas apskaičiavo, kad 1940 m. litas atitiko 1,7965 dolerio 1992 m. balandžio 7 d. kursu).

Taigi, remiantis išlikusiais dokumentais, bendra nusavinto Lietuvos kariuomenės turto vertė galėjo būti apie 240 165 846 Lt arba 431 464 072 JAV dolerio⁶²⁵.

Pagal 1923–1940 m. biudžetinių asignavimų krašto apsaugai išliekančiojo turto apytikrės vertės skaičiavimus, nusavinto turto vertė turėtų būti didesnė – 397 165 700 Lt arba 681 180 800 JAV dolerių⁶²⁶.

Visa tai yra materialus turtas, kurį galima apskaičiuoti, įvertinti, esant reikalui, patikslinti. Tačiau vargu ar įmanoma litais, doleriais ar kita valiuta įvertinti materialinius ir moralinius nuostolius, kuriuos patyrė Lietuvos kariuome-

624 Surgailis, G. Lietuvos Respublikos kariuomenė. *Klasta ir smurtu. 1940–1941. Dokumentai, prisiminimai*, p. 27.

625 Ten pat, p. 28.

626 Ten pat, p. 28–29.

nė netekdama savo karių ir karininkų. Jiems parengti išleistos milžiniškos lėšos, ir jie negalėjo įgytų žinių, patirties ir savo gebėjimų panaudoti Lietuvos ir jos kariuomenės labui.

Lietuvos karininkų kvalifikaciją galima pailiustruoti Lietuvos karininkų korpuso kvalifikacija. Pagal dr. V. Jokubausko surinktus duomenis, 1940 m. birželio 15 d. Lietuvos kariuomenėje tarnavo 20 generolų (6 divizijos ir 14 brigados generolų). Dauguma jų tarnybą buvo pradėję Rusijos imperijos kariuomenėje, 14 iš jų mokėsi Belgijos, Prancūzijos, Čekoslovakijos ir Vokietijos karo mokyklose, ir visi be išimties turėjo kovinės patirties. Iš 67 aukščiausios pareigos kariuomenėje turėjusių karininkų 33 buvo studijavę Europos karo mokyklose: 26 – Prancūzijos, Belgijos arba Čekoslovakijos, 5 – Italijos, 2 – Vokietijos. 27 karininkai buvo baigę Lietuvoje Aukštuosius karininkų kursus arba aukštąją Karo mokyklą, 35 karininkai buvo mokęsi carinės Rusijos karo mokyklose ir akademijoje. Dauguma jų turėjo kovos patirties Pirmojo pasaulinio karo frontuose, 55 karininkai buvo Lietuvos Nepriklausomybės kovų dalyviai⁶²⁷.

627 Jokubauskas, V. Lietuvos gynyba 1923–1940 metais: karinė galia. *Lietuvos valstybingumo branda ir trapumas (1918–1940)*, p. 219.

APIBENDRINIMAS

1918 m. vasario 16 d. priėmus sprendimą dėl Lietuvos valstybės atkūrimo, tik 1918 m. antrojoje pusėje, kai Vokietijos kariuomenė smarkiai pralaimėjo frontuose, susidarė kiek palankesnės sąlygos pradėti organizuoti Lietuvos kariuomenę. Lietuvos kariuomenė buvo kuriama nepaprastai sudėtingomis sąlygomis – įveikiant sunkius Pirmojo pasaulinio karo ir kaizerinės okupacijos padarinius, 1919 m. pradžioje besikuriančiai kariuomenei, remiamai tik Vokietijos, kovojant su gausiais vidaus ir išorės priešais – bolševikinės Rusijos Raudonoji armija, tos pačios Vokietijos suformuotais ir remiamais bermontininkais ir atkūrusios nepriklausomybę, bet įgyvendinančios imperialistines ambicijas Lenkijos kariuomene.

Bolševikinė Rusija 1918 m. pabaigoje – 1919 m. pradžioje nepripažino nepriklausomos Lietuvos valstybės, o tik, kaip buvo traktuojama, kovojo su kontrrevoliucinėmis grupuotėmis buvusioje Rusijos imperijos teritorijoje, esą tai yra tas pats pilietinis karas, kuris tuo metu vyko Rusijoje tarp bolševikų ir baltagvardiečių.

1918 m. pabaigoje į Lietuvos teritoriją įsiveržus Raudonosios armijos daliniams, Lietuva dar neturėjo jėgų priešintis, todėl raudonarmiečiai užėmė didelę Lietuvos teritoriją, ir tik Vokietijos kariuomenė sustabdė jų veržimąsi. Tuo metu Lietuva sparčiai organizavo karinius dalinius. Pirmųjų karinių dalinių kovas su raudonarmiečiais galima apibūdinti kaip vokiečių remiamų vietinio pobūdžio kovų laikotarpį, nes didesnėms karinėms operacijoms Lietuvos kariuomenė dar neturėjo pakankamai jėgų. Tačiau tokia Lietuvos kariuomenės veikla minėtu laikotarpiu buvo ir naudinga, nes, nesiveldama į sudėtingesnes operacijas, Lietuvos kariuomenė turėjo šiek tiek laiko ir galėjo geriau susitvarkyti, bent minimaliai apsirūpinti ir pasirengti rimtesnėms karinėms operacijoms. Kartu su vokiečiais gana stipriai gindamasi Lietuvos centre, ji neleido bolševikinės Rusijos pajėgoms įvykdyti planų apsupti bei paaimti Kauno ir apgynė pačios valstybės egzistavimą.

Nuo 1919 m. gegužės Lietuvos kariuomenei, iki birželio pradžios dar remiamai saksų savanorių dalinių, perėjus į organizuotą puolimą prieš raudonarmiečius, rugpjūčio 25 d. jie buvo išstumti už Dauguvos ir, nors iki 1920 m. sausio dar vyko pozicinis karas, prieš raudonarmiečius pasiekta pergalė.

Reikia pabrėžti, kad tuo pat metu aktyvius kovos veiksmus prieš raudonarmiečius vykdė ir Latvijos bei Estijos kariuomenės. Be to, Lietuvoje veikianti raudonarmiečių kariuomenė nebuvo vieno vado valdžioje. Šiaurės Lietuvoje veikę raudonarmiečių daliniai buvo pavaldūs Sovietų Latvijos kariuomenės

vadui, o Pskovo, vadinamoji Lietuvių, divizija – Vakarų armijos vadui. Ryšiai tarp tų divizijų buvo silpni. Raudonarmiečių pulkų nuotaika nebuvo kovinga. Beveik visi pulkai buvo suformuoti paskubomis iš mobilizuotų rusų ir kitų tautybių karių, prastai aprūpinti ir kareiviai neturėjo jokio akstino kariauti.

1919 m. birželio 1 d. Antantės aukščiausieji tarybai pareikalavus išvesti Vokietijos kariuomenę iš Baltijos šalių, Vokietija formaliai pakluso, tačiau išsikraustyti neketino. Vokiečių karinius dalinius planavo pakeisti Vokietijoje suformuotais rusų kariniais daliniais. 1919 m. birželio mėnesį Vokietijos suburta grupuotė, vadovaujama plk. P. Bermonto-Avalovo, skelbė pripažįstanti Rusijos baltagvardiečių vyriausiojo vado admirolo A. Kolčiako viršenybę ir jam paklūstanti, tačiau pastarajam pareikalavus vykti į frontą prie Petrogrado, tą daryti atsisakė.

Vokietija, suformavusi plk. P. Bermonto-Avalovo dalinius ir juos visokeriopai remdama, stengėsi Lietuvą ir Latviją išlaikyti savo įtakoje, tačiau oficialiai Vokietija nekovojo su Lietuva, o buvo jos sąjungininkė.

1919 m. spalio 8 d. P. Bermonto vadovaujami daliniai pradėjo pulti Rygą, o E. Virgoličiaus daliniams įsakyta pulti Lietuvą Šiaulių–Radviliškio ruože. Lietuvai teko suformuoti frontą prieš bermontininkus ir jėga jiems pasipriešinti. Pagrindinę kovą su bermontininkais našta nešė Latvija, bet šiose kovose neabejotinai svarbų vaidmenį suvaidino ir Lietuvos kariuomenė bei Antantės valstybių atsiųsta Misija vokiečiams iškraustyti iš Baltijos valstybių.

Lenkija, atkūrusi valstybingumą, Lietuvą matė kaip sudedamąją buvusios Lietuvos ir Lenkijos jungtinės valstybės – Abiejų Tautų Respublikos – dalį. Lenkijos vadovai planavo arba inkorporuoti Lietuvą į savo teritoriją, arba, labiau užmaskavus ketinimus, įjungti ją sudarant su Lietuva federaciją, tačiau nepriklausomos Lietuvos valstybės jų planuose nebuvo. Jau 1919 m. vasarą prasidėję smulkūs kariniai susidūrimai su lenkų kariuomene beveik iki 1920 m. rugpjūčio neperaugo į rimtesnį konfliktą, juo labiau, kad konflikto išvengti mėgino ir Antantės valstybės, nustatydamos demarkacijos linijas tarp Lietuvos ir Lenkijos kariuomenių. Tačiau tai trukdė Lietuvai kovoti su raudonarmiečiais ir bermontininkais, nes nedidelę Lietuvos kariuomenės dalį teko laikyti lenkų fronte.

1920 m. rugpjūčio mėn. pabaigoje – rugsėjo mėn. Lenkijos kariuomenė, vykdydama puolamąją operaciją prieš Raudonąją armiją „Nemunas“, daug pranašesnėmis jėgomis smogė ir Lietuvos kariuomenei – jos grupuotė, buvusi Suvalkijoje, buvo beveik sutriuškinta. Seinų ir Augustavo katastrofa 1920 m. rugpjūčio–rugsėjo mėnesiais parodė ir esamas Lietuvos kariuomenės problemas. Mūšių analizė rodo, kad Lietuvos aukštoji karinė vadovybė, kurioje dominavo buvę carinės Rusijos jaunesnieji karininkai, deja, nesugebėjo tinkamai vadovau-

ti. Nebuvo bendro plano, parengti operatyviniai įsakymai dažnai buvo sunkiai suprantami ir nelogiški, jie nuolat buvo keičiami. Be to, Lietuvos kariuomenė, galima sakyti, neturėjo kavalerijos, priešingai nei lenkai.

Kovos su Lenkija, Antantės valstybėms spaudžiant, turėjo baigtis 1920 m. spalio 7 d. pasirašyta Suvalkų sutartimi, tačiau ši sutartis lenkams buvo tik diplomatinis manevras. Jau kitą dieną „sukilusio“ gen. lt. L. Želigovskio grupei pradėjus puolimą, kovos tęsėsi toliau. Lietuva prarado sostinę Vilnių ir Vilniaus kraštą, tačiau sugebėjo lenkams pasipriešinti.

Kovose su lietuviais didelių nuostolių turėjo ir L. Želigovskio grupuotė, nes Lenkijai apsimetant, kad L. Želigovskis sukilo prieš oficialiąją Lenkijos vyriausybę ir vykdo savarankišką operaciją, oficialiai negalėjo šiai grupei teikti jokios paramos – tai atidžiai stebėjo Antantės atstovai.

Lapkričio 29 d., 11 val., Kauno geležinkelio stotyje, Tautų Sąjungos karinės komisijos traukinyje, pasirašius paliaubų sutarties protokolą dėl karo veiksmų nutraukimo, oficialios kovos su Lenkija baigėsi, tačiau nebuvo ir tvirtos taikos, nes abi pusės buvo nepatenkintos pasiektais rezultatais. Reikia pabrėžti, kad abi valstybės nepasirašė jokių sutarčių dėl karo nutraukimo, taikos ar nepuolimo, o paliaubos bet kada galėjo būti nutrauktos, todėl Lietuvos kariuomenė nepaliko neutraliosios zonos apsaugos, kuri egzistavo nuo 1920 m. pabaigos iki 1923 m. pavasario.

Padėtis palei neutraliąją zoną buvo įtempta, nes lenkų valdžia, ir toliau Lietuvą laikydama tik laikinąja valstybe, 1920 m. lapkričio 29 d. paliaubų susitarimą pažeidinėjo beveik nuo pat pirmos dienos. Vyko ne tik smulkūs susidūrimai, sargybos postų apšaudymai, bet, kaip minėta, 1923 m. vasario mėnesį – ir rimti mūšiai.

Lietuvos pėstininkų divizijų, dislokuotų palei neutraliąją zoną, padėtis buvo dviprasmiška. Pagal nustatytą tvarką, neutraliosios zonos barą saugojęs pėstininkų pulko vienas batalionas užėmė kovinę padėtį, kiti du batalionai – taikos meto padėtį, ir pastaruosiuose turėjo vykti normalus karių rengimas, tačiau pulkams, išdėstytiems palei neutraliosios zonos barą, tam normalių sąlygų dažnai nebūdavo, todėl 1923 m. kovo 14 d. Ambasadorių konferencijai Vilnių ir Vilniaus kraštą pripažinus Lenkijai, nuspręsta I ir III pėstininkų divizijas nuo pasienio atitraukti į krašto gilumą, o visą valstybės sieną pavesti saugoti tik IV pėstininkų divizijai. Sprendimas nepasiteisino, nes vienos pėstininkų divizijos jėgomis saugant gana ilgą demarkacijos liniją su Lenkija ir sieną su Latvija, jos veiksmingai apsaugoti buvo neįmanoma, todėl nuo 1924 m. sausio 1 d. sienų apsauga perduota pasienio policijai, o IV pėstininkų divizija likviduota.

1922–1924 m. Lietuvos kariuomenė buvo pertvarkoma taikos meto sąlygomis. Ji suformuota pagal keturias pagrindines ginklų rūšis: pėstininkai, kava-

lerija, artilerija ir inžinerija. Kariuomenė buvo pervesta į taikos meto etatus – tai reiškė karių daliniuose mažinimą, be to, imta mažinti karinių dalinių skaičių, šauktinių tarnybos laikas sutrumpintas iki 18 mėnesių. Būta pokyčių ir karinėje vadovybėje. Smarkiai susiaurintos kariuomenės vado teisės. Lietuvos teritorija 1923 m. lapkričio mėnesį padalinta į 3 karo apygardas, kurių kiekvienoje dislokuota po pėstininkų diviziją. 1923 m. visi kariniai daliniai išdėstyti nuolatinėse dislokacijos vietose.

Kariuomenei perėjus į taikos meto sąlygas, pagrindinis jos uždavinys buvo rengti karius ir karinį rezervą, kad, esant būtinybei, galėtų apginti valstybės nepriklausomybę. Gerą kariuomenės pasirengimą karui paprastai lemia du svarbiausi aspektai: geras visų lygių karių parengimas ir modernus kariuomenės apginklavimas. Lietuva, stokodama finansinių resursų, negalėjo pasiekti itin modernaus kariuomenės apginklavimo, todėl, užbaigus Nepriklausomybės kovas ir perėjus į taikos meto etapą, skyrė itin didelį dėmesį karių mokymui – šioje srityje buvo pasiekta akivaizdi pažanga.

Lietuvos kariuomenėje buvo sukurta ištisa karininkų rengimo sistema. Jau 1919 m. sausio mėnesį pradėta kurti Karo mokykla, 1921 m. atidaryti Aukštieji karininkų kursai, 1931 m. – Aukštoji karo mokykla. Be to, daug karininkų, ypač 3-iąjį dešimtmetį, buvo siunčiama mokytis į kitų šalių aukštąsias karo mokyklas.

Įsibėgėjant kariuomenės reorganizacijai ir įsigyjant naujos ginkluotės, reikėjo parengti nemažą skaičių reikalingo personalo ir patobulinti karių žinias, todėl imta steigti daugiau įvairių kursų, kurių trukmė – nuo kelių savaičių iki dvejų metų: zenitinės artilerijos, kulkosvaidžių ir automatinių pabūklų, lydimųjų pabūklų, aviacijos pilotų ir žvalgų, aviacijos technikos, inžinerijos, gydytojams ir fizinio lavinimo kursai ir kt.

Didelis dėmesys karininkų kvalifikacijos kėlimo procesui buvo skiriamas ir kariniuose daliniuose. Karininkų mokymai vyko pagal iš anksto parengtus ir patvirtintus mokymo planus. Intensyviausias mokymas vyko rudens–žiemos periodu.

Tarpukario Lietuvos kariuomenėje, ypač 4-ajame dešimtmetyje, buvo domimasi karybos naujovėmis ir stengiamasi, kiek tai leido galimybės, diegti didžiųjų valstybių kariuomenių patirtį Lietuvos kariuomenėje.

Esant tokiai karininkų rengimo sistemai, Lietuva parengdavo visų jos kariuomenei reikalingų specialybių karininkų.

Didžiulis dėmesys buvo skiriamas ir puskarininkų bei eilinių kareivių rengimui. Pašauktiems į kariuomenę naujokams pirmiausia būdavo suteikiama bazinių įgūdžių, po to – būtinų specialiųjų žinių numatytoms pareigoms atlikti, taip pat jie buvo mokomi veikti kolektyviai, naudoti ginklus, juos prižiūrėti.

Kareiviams reikėdavo mokytis Vidaus tarnybos, Sargybų tarnybos, Lauko tarnybos, Drausmės statutų. Kariai turėdavo daug šaudymo pratybų, dalyvaudavo įvairiuose manevruose. Be to, didžiulis dėmesys buvo skiriamas karių bendravimui lavinimui ir auklėjimui, fiziniam rengimui. Kariuomenėje buvo praktikuojamos beveik visos esamos sporto šakos.

Pėstininkai – pagrindinė ir svarbiausia kariuomenės rūšis. Visos kitos kariuomenės rūšys skirtos pėstininkams remti ir padėti jiems vykdyti iškeltus uždavinius. Lietuvos kariuomenės pėstininkai buvo sutelkti į 3 pėstininkų divizijas, kurias sudarė 9 pėstininkų pulkai. Lietuvos pėstininkų divizijos pagal sudėtį ir ginkluotę mažai kuo skyrėsi nuo kaimyninių valstybių pėstininkų divizijų, tik Lietuvos kariuomenės pėstininkų divizijose labai trūko prieštankinių priemonių, jos buvo netinkamai paskirstomos.

4-ojo dešimtmečio pabaigoje artilerija buvo sudaryta iš 4 artilerijos pulkų. Nors ji buvo atskira ginklų rūšis, savarankiškai veikti negalėjo, o turėjo sustiprinti pėstininkus ir kavaleriją, todėl buvo dvejopos priklausomybės: mokymo ir tiekimo sritys priklausė artilerijos inspektoriui, mobilizacijos ir operatyvinė – divizijų vadams. 4-ajame dešimtmetyje artilerija buvo modernizuota. Seni sudėvėję artilerijos pabūklai pakeisti naujais, suvienodinti jų kalibrai.

Lietuvos kariuomenėje buvo 3 kavalerijos pulkai. Kavalerija tarpukariu smarkiai pakeitė savo profilį. Jei nepriklausomybės metais kavalerijos karių svarbiausi ginklai buvo kardai ir pikės, tai 4-ojo dešimtmečio pabaigoje pagrindiniai kavalerijos ginklai jau buvo karabinai, kulkosvaidžiai, kavalerija buvo ginkluota automatiniais 20 mm pabūklais „Oerlikon“, šarvuočiais ir net tankais, kavalerijos pulkuose buvo ir lengvosios lauko artilerijos pabūklų. Taigi, kavalerija, naudojanti arklius, kaip greitą persidislokavimo priemonę, buvo gana rimta karinė jėga.

Karo technikos daliniai – tai pagalbinė kariuomenė. Karo technikos daliniai pagal specialybes buvo sujungti į batalionus ir buvo pavaldūs karo technikos viršininkui. Kiekvienas karo technikos dalinys turėjo savo stacionarias dirbtuves, kuriose remontavo savo ir kitų kariuomenės dalių techniką. 4-ojo dešimtmečio pabaigoje karo technikos daliniai nebuvo dideli, nes karo technika buvo labai brangi, ir Lietuvai, mažai valstybei, sunkiai įgyjama, be to, buvo brangus ir jos išlaikymas, tačiau karo technikos daliniai buvo aprūpinti gana modernia technika ir gerai organizuoti.

Jei šarvuotos technikos skaičiumi ir jos kokybe Lietuva atsiliko nuo kitų Baltijos valstybių, tai Lietuvos karo aviacija buvo moderniausia Baltijos šalyse. Aviacijos dirbtuvėse Lietuvoje buvo konstruojami ir gaminami karo lėktuvai. Pagal turimų lėktuvų specifikaciją aviacija buvo suskirstyta į 4 aviacijos grupes, gerai įrengti aerodromai.

Sužeistais ir sergančiais kariais rūpinosi gerai išplėtotas karo sanitarijos tinklas, o tuo metu pagrindinę traukiamąją kariuomenės jėgą – arklius prižiūrėjo karo veterinarijos įstaigos, kuriose dirbo kvalifikuoti gydytojai ir medicinos personalas.

Kiekvienai kariuomenei be galo svarbi turima ginkluotė. Tačiau svarbiausias ir sudėtingiausias darbas buvo ginklų sistemų suvienodinimas. Pasibaigus Nepriklausomybės karui, buvo didžiulė ginklų modelių ir kalibrų įvairovė. Tai labai apsunkino ginklų eksploataciją ir aprūpinimą šaudmenimis. Be to, reikia pripažinti, kad iki 1935 m. ginklų buvo perkama be jokio plano, tiesiog bandant aprūpinti kariuomenę trūkstama ginkluote. Padėtis pasikeitė nuo 1935 m., kada Vyriausybė pritarė ir patvirtino Septynerių metų kariuomenės apginklavimo planą. Visoje kariuomenėje pėstininkų ginklams įvestas vienodas 7,92 mm kalibras. Nauji ginklai buvo perkami Belgijos ir Čekoslovakijos ginklų gamyklose.

Reikia pabrėžti, kad, vadovaujant plk. S. Raštikiui, parengtas ir 1935 m. sausio 1 d. įsigaliojęs Kariuomenės vadovybės įstatymas, patvirtintas Septynerių metų kariuomenės apginklavimo planas ir įvykdytos reformos buvo didžiulis akstinas modernizuoti Lietuvos kariuomenę, stiprinti jos pajėgumus. Reformos metais parengti nauji mobilizaciniai planai, numatantys sutelkti kariuomenės pajėgas greičiau nei per tris paras, parengti gynybos planai, atnaujinta ir sukurta statutų bazė ir kitokia pertvarka padėjo gerokai pakelti kariuomenės pasirengimo ir kovingumo lygį.

Nors oficialiai deklaruota, kad kariuomenė nėra politinė organizacija ir ji turi būti apolitiška, deja, taip nebuvo. Visą tarpukario laikotarpį, nuo pat pirmųjų Lietuvos kariuomenės kūrimo dienų, tiek politikai bandė kištis į kariuomenės reikalus, tiek kariuomenės atstovai – į politinį šalies gyvenimą. Kariuomenės atstovai vienoje ar kitoje pusėje dalyvavo beveik visuose pasisėkusiųose ir nepasisėkusiųose kariniuose perversmuose. Tik kariuomenės pastangomis 1926 m. gruodžio 17 d. buvo įvykdytas karinis perversmas, sustabdęs Lietuvos demokratinę vystymąsi įvedant autoritarinę Tautininkų partijos ir A. Smetonos režimą.

Nors kariuomenė tapo autoritarinio režimo ramsčiu, jos palaikymas visuomenėje išliko gana aukštas ir ypač išaugo po 1935 m., kariuomenės vadu paskyrus plk. S. Raštikį, kuris kariuomenę padarė atvirą visuomenei. Ypač populiarios tapo gegužės mėnesį rengiamos Visuomenės ir kariuomenės suartėjimo šventės. Augantį gyventojų palaikymą kariuomenei rodė ir gausios aukos Ginklų fondui.

1939 m. sudėtingėjant tarptautinei padėčiai, Vokietijai atplėšus nuo Lietuvos Klaipėdos kraštą, o 1939 m. viduryje iškilus karo tarp Vokietijos ir Lenkijos grėsmei, beveik visos kaimyninės valstybės ėmėsi karinių apsisaugojimo

priemonių. Lietuvos kariuomenės vadovybė tomis dienomis, deklaruodama šalies neutralumą, nesiėmė beveik jokių kiek efektyvesnių priemonių šalies gynibai didinti, ir tik rugpjūčio 28 d. į pėstininkų pulkus pašaukė atsargos karius paskelbusi „ypatinguosius karo pratimus“ ir eilinius pratimus, o rugsėjo 17 d., kai kilo reali grėsmė, kad kariaujančių Vokietijos, Lenkijos ir Sovietų Sąjungos kariuomenės gali peržengti Lietuvos sienas, Lietuvoje buvo paskelbta ir gana sklandžiai įvykdyta dalinė kariuomenės mobilizacija.

Tačiau, 1939 m. rugpjūčio 23 d. Sovietų Sąjungai ir Vokietijai pasirašius Nepuolimo sutartį bei slaptuosius protokolus, buvo nulemtas Baltijos šalių, tarp jų ir Lietuvos Respublikos, likimas. 1939 m. spalio 10 d. Lietuvai ir Sovietų Sąjungai pasirašius „Vilniaus ir Vilniaus srities Lietuvos Respublikai perdavimo ir Lietuvos–Sovietų Sąjungos savitarpio pagalbos sutartį“, Lietuvai buvo grąžintas Vilnius ir dalis Vilniaus krašto, o pagal sutartį įvesta sovietų kariuomenės odisėja baigėsi 1940 m. birželio 15 d. prasidėjusia Lietuvos okupacija.

Be abejo, tai buvo dviejų agresorių – Vokietijos ir Sovietų Sąjungos – susitarimo rezultatas, tačiau dėl to, kas atsitiko 1940 m., dėl sovietų okupacijos, iš dalies kaltė tenka ir Lietuvos politikams. Jie nesugebėjo valstybiškai reaguoti į 1938–1940 m. Lenkijos, Vokietijos ir SSRS ultimatumus, tuo visiškai dezorganizuodami visuomenę bei kariuomenę. Lietuvos politikos elite neatsirado nė vieno, kuris imtųsi iniciatyvos ir atsakomybės, o naiviai buvo tikimasi, kad už nesipriešinimą Lietuva gaus bent satelitinės valstybės statusą.

Sovietams okupavus Lietuvą, svarbiausioji jėga, kuri jiems galėjo pasipriešinti, buvo Lietuvos kariuomenė, todėl nuo okupacijos pradžios iki 1940 m. rugpjūčio pabaigos Lietuvos kariuomenę siekta neutralizuoti. Okupacinei valdžiai nepatikimų karininkų atleidimas ir rotacija, įvestas politinių vadovų institutas, suformuotas daugiausia iš eilinių kareivių ir puskarininkų, turėjo kontroliuoti vadų veiklą, skleisti komunistines idėjas ir užkirsti kelią bet kokiems galimiems pasipriešinimo veiksams. Pavykus Lietuvos kariuomenę neutralizuoti, buvo priimtas sprendimas ją likviduoti. Kariuomenės likvidacija buvo įteisinta rugpjūčio 30 d. LSSR liaudies komisarų tarybos priimtu nutarimu dėl Liaudies kariuomenės performavimo į Raudonosios armijos 29-ąją šaulių teritorinį korpusą ir jo įjungimo į Raudonosios armijos Pabaltijo ypatingosios karo apygardos kariuomenės sudėtį.

Sunaikinus Lietuvos kariuomenę, bet lietuviams kariams priešinant, beliko sunaikinti tik juos. Buvusių Lietuvos kariuomenės karių kontrolei ir „valymui“ vykdyti suformuotos politinės-represinės struktūros: korpuso ir divizijų NKVD ypatingieji skyriai, karo prokuratūros ir teismai, politinės valdybos ir skyriai su jų atstovais – politiniais vadovais. Karinėse dalyse buvo sukurta įtarumo ir visuotinio sekimo atmosfera. Karininkų ir kareivių suėmimai tapo įprastu

reiškiniu. Vien 1940–1941 m. žiemą suimta apie 2 000 korpuso kariškių.

Nuo visiško buvusių Lietuvos kariuomenės karių sunaikinimo išgelbėjo tik prasidėjęs SSRS ir Vokietijos karas. Prasidėjus karo veiksmams, korpuso kariai sukilo, ir apie 5 000 karių pavyko pasitraukti ir likti Lietuvoje, kiti buvo prievarta išvežti į Sovietų Sąjungos gilumą.

SANTRUMPOS

AA – autoriaus archyvas

ap. – aprašas

a. p. – antroji pusė

aut. pab. – automatinis pabūklas

b. – byla

brg. gen. – brigados generolas

CK – Centro komitetas

cm – centimetras

d. – diena

dipl. – diplomuotas

div. gen. – divizijos generolas

dr. – daktaras

f. – fondas

gen. – generolas

gen. ltn. – generolas leitenantas

gen. mjr. – generolas majoras

gen. plk. – generolas pulkininkas

gen. št. – generalinio štabo

gyd. – gydytojas

GRU – Vyriausioji žvalgybos valdyba (rus. *Главное разведывательное управление*)

inž. – inžinierius

įsak. – įsakymas

j. ltn. – jaunesnysis leitenantas

JAV – Jungtinės Amerikos Valstijos

KAM – Krašto apsaugos ministerija

km – kilometras

kpt. – kapitonas

kpt. ltn. – kapitonas leitenantas

krn. – karininkas

kv. km – kvadratiniai kilometrai

l. – lapas

Latv. – Latvija

LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas

lengv. – lengvasis

LII – Lietuvos istorijos institutas

LYA – Lietuvos ypatingasis archyvas
LKAM – Lietuvos karo akademijos muziejus
LKP(b) CK – Lietuvos komunistų partijos (bolševikų) Centro komitetas
LKSD – Lietuvos kariuomenės sporto draugija
LKT – Liaudies komisarų taryba
LMAVB RS – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius
L. S. – Lietuvos Seimas
LSSR – Lietuvos Sovietų Socialistinė Respublika
ltn. – leitenantas
m. – metai
mg. – magistras
mjr. – majoras
mln. – milijonas
mm – milimetrai
NKVD – Vidaus reikalų liaudies komisariatas (rus. *Народный комиссариат внутренних дел*)
Nr. – numeris
op. – operatyvinis
p. – puslapis
pab. – pabūklas
pat. – patranka
PD – pėstininkų divizija
pėst. – pėstininkas
PLG pab. – priešlėktuvinės gynybos pabūklas
plk. – pulkininkas
plk. ltn. – pulkininkas leitenantas
PLP – Pirmojo Lietuvos Prezidento
POW – Lenkų karinė organizacija (lenk. *Polska Organizacja Wojskowa*)
pplk. – papulkininkis
proc. – procentai
prof. – profesorius
PT – prieštankinis
PT pab. – prieštankinis pabūklas
RKKA – Darbininkų ir valstiečių raudonoji armija (rus. *Рабоче-крестьянская красная армия*)
RSDDP(b) – Rusijos socialdemokratų darbininkų partija (bolševikų)
rus. – rusiškai
SA – sukarintos Vokietijos nacionalsocialistų partijos organizacijos trumpinys

(vok. *Die Sturmabteilungen der Nationalsozialistischen Deutschen Arbeiterpartei*)

san. – sanitarija

sl. – slaptas

SSR – Sovietų Socialistinė Respublika

SSRS – Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjunga (rus. *Союз Советских Социалистических Республик*)

sunk. – sunkusis

ŠP – šaulių pulkas

t – tona

t. – tomas

t. y. – tai yra

tūkst. – tūkstantis

VD – Vytauto Didžiojo

VDKM – Vytauto Didžiojo karo muziejus

vet. – veterinarija

vet. gyd. – veterinarijos gydytojas

vyr. – vyriausiasis

vyr. ltn. – vyresnysis leitenantas

VKP(b) – Visasąjunginė komunistų partija (bolševikų)

VKP (b) CK – Visasąjunginės komunistų partijos (bolševikių) Centro komitetas

I IR II DALIŲ ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Archyviniai šaltiniai

Lietuvos centrinis valstybės archyvas:

- f. 4 – Karo sanitarijos valdyba
- f. 384 – Krašto apsaugos ministerija
- f. 509 – Pirmoji pėstininkų divizija
- f. 510 – Antroji pėstininkų divizija
- f. 511 – Trečioji pėstininkų divizija
- f. 513 – Pirmasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino pulkas
- f. 514 – Antrasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Algirdo pulkas
- f. 516 – Trečiasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto pulkas
- f. 517 – Ketvirtasis pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas
- f. 518 – Penktasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Kęstučio pulkas
- f. 519 – Šeštasis pėstininkų Pilėnų kunigaikščio Margio pulkas
- f. 520 – Septintasis pėstininkų Žemaičių kunigaikščio Butėgeidžio pulkas
- f. 521 – Aštuntasis pėstininkų Kauno kunigaikščio Vaidoto pulkas
- f. 522 – Devintasis pėstininkų Lietuvos kunigaikščio Vytenio pulkas
- f. 524 – Pirmasis husarų kunigaikščio Jonušo Radvilos pulkas
- f. 832 – Karo laivas „Prezidentas Smetona“
- f. 836 – Pėstininkų inspekcija
- f. 923 – Lietuvos Respublikos ministrų kabinetas
- f. 929 – Kariuomenės štabas
- f. 930 – Krašto apsaugos ministerijos įstaigų ir karinių dalinių asmens sudėties dokumentų kolekcija
- f. 1322 – Dešimtas pėstininkų Marijampolės pulkas

Lietuvos ypatingasis archyvas:

- f. 1771 – Lietuvos komunistų partijos (LKP) Centro komitetas
- Įsakymai kariuomenei 1919–1940 m.

Šaltiniai ir dokumentų rinkiniai

Karininkų klubų atskirose kariuomenės dalyse nuostatai. Kaunas, 1920, 8 p.

Lietuvos istorijos straipsnių ir dokumentų rinkinys. Arlila, 1999, 929 p.

Lietuvos valstybės teisės aktai (1918.II.16–1940.VI.15). Vilnius, 1996, 1036 p.

Martinionis, Antanas. Prievarta ir smurtu. Dokumentai, prisiminimai. Vilnius: Kardas, 1998, 351 p.

Pėstininkų mokymo planas. Kaunas, 1937, 14 p.

Štabų žinynas. Kaunas, 1938, 497 p.

Бермонт-Авалов П. Р. Документы и воспоминания. Редактор-составитель Ю. Г. Фельштинский. Prieiga per internetą: <http://lib.ru/HISTORY/FELSH-TINSKY/Bermont-Avalov.txt>

СССР и Литва в годы Второй мировой войны, том 1. СССР и Литовская Республика (март 1939 – август 1940 гг.). Сборник документов. Vilnius: LII leidykla, 2006, 744 p.

Memuaristika

Andrašiūnas, Jonas. Pirmosios kautynės su bolševikais prie Giedraičių. *Kardas*, 1996, Nr. 7–8, p. 5, 9.

Birontas, Adolfas. Bermontininkams Lietuvą užpuolus. Kaunas: Žinija, 1934, 253 p.

Majoras Černius, [Juozas]. Dvylika metų Klaipėdoje. *Karys*, 1977, Nr. 1, p. 1–4, Nr. 2, p. 48–51.

Gaidukevičius, E[ugenijus]. Atsiminimai iš tarnybos 1-me gudų pėst. pulke. *Karo archyvas*, 1938, t. 10, p. 214–234.

Listopadskis, Juozas. Laisvės ir vergijos metai. Vilnius: Mintis, 1993, 200 p.

Mitkiewicz, Leon. Kauno atsiminimai (1939–1939). Vilnius: Baltos lankos, 2002, 327 p.

Musteikis, Kazys. Prisiminimų fragmentai. Vilnius: Mintis, 1989, 64 p.

Raštikis, Stasys. Kovose dėl Lietuvos, 1 dalis. Vilnius: Lituanus, 1990, 704 p.

Raštikis, Stasys. Kovose dėl Lietuvos, 2 dalis. Vilnius: Lituanus, 1990, 686 p.

Šliogeris, Vaclovas. Antanas Smetona. Žmogus ir valstybininkas. Atsiminimai.

Cleveland, 1966, 181 p.

Vaičekauskas, Jonas. Tarnyba Lietuvos kariuomenėje (1932 m. lapkritis – 1934 m. gegužė). Atsiminimai, rankraštis.

Žukas, Konstantinas. Žvilgsnis į praeitį. Vilnius, 1992, 334 p.

Knygos ir brošiūros

Ališauskas, Kazys. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918–1920 m. Chicago, 1972, t. 1, 490 p.

Aničas, Jonas. Generolas Silvestras Žukauskas 1861–1937. Vilnius, 2006, 293 p.

Anušauskas, Arvydas. Lietuvos slaptosios tarnybos (1918–1940). Vilnius: Mintis, 1993, 339 p.

Anušauskas, Arvydas. Lietuvos slaptosios tarnybos, 1918–1940. 2-asis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Mintis, 1998, 400 p.

Ažubalis, Algirdas, Kazlauskaitė Markelienė, Rolanda, Petrauskaitė, Audronė, Puzinavičius, Bronius, Žigaras, Feliksas. Karo pedagogika Lietuvoje (1918–1940 m.). Vilnius, 2007, 478 p.

Balaišis, Algis, Dubikaitis, Antanas, Mišutis, Giedrius, Surgailis, Gintautas, Voveris, Vytautas. Lietuvos valstybės sienos apsaugos istorija. Vilnius, 2010, 791 p.

Blažytė-Baužienė, Danutė, Gimžauskas, Edmundas, Laurinavičius, Česlovas, Mačiulis, Dangiras, Rudis, Gediminas, Svarauskas, Atrūras, Vaičenonis, Jonas. Lietuvos istorija, Vilnius: Baltos lankos, 2013, t. 10, d. 1, 634 p.

Butkus, Zenonas. Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919–1929 metais. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993, 160 p.

Chandavoine, Isabelle. Prancūzmetis Klaipėdoje ir kas po to (1920–1932). Vilnius: Žara, 2003, 191 p.

Čepėnas, Pranas. Naujųjų laikų Lietuvos istorija. Vilnius, 1992, t. 2, 840 p.

Černius, Nerijus. Lietuvos kariuomenės karo policija. Vilnius, 2021, 328 p.

Gamziukas, Algirdas. Aviacija Lietuvoje 1919–1940. Kaunas: Plieno sparnai, 1993, 56 p.

Gamziukas, Algirdas. Aviacija Lietuvoje 1919–1940. Kaunas: Lietuvos technikos muziejus, 1993, 54 p.

Genienė, Zita, Žukas, Julius. Kova dėl Klaipėdos. 1923-ieji. Katalogas. Klaipėda, 2003, 165 p.

- Grigoraitis, Vidas. Lietuvos kariuomenės technika 1918–1940 m. Vilnius, 2009, 271 p.
- Jankauskas, Vidmantas. Kario kelias: generolas Kazimieras Ladiga nepriklausomybės kovose. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004, 541 p.
- Jokubauskas, Vytautas. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. Tarpukario Lietuvos atvejis. Klaipėda, 2014, 587 p.
- Jokubauskas, Vytautas. Netiesioginis poveikis ir Lietuvos karinis saugumas 1919–1940 m. Klaipėda, 2019, 367 p.
- Jokubauskas, Vytautas. Gyvenimas ir mirtis Lietuvos kariuomenėje. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2023, 498 p.
- Jonaitis, J. T. Vokietijos propaganda prieš Lietuvą. Kaunas, 1935, 47 p.
- Kareivinės, tapusios Klaipėdos universitetu. Klaipėda, 2012, 259 p.
- Karo technikos dalių dvidešimtmetis 1919–1939. Kaunas, 1939, 423 p.
- Kilinskas, Kęstutis. Civilinės ir karinės valdžios sąveika Lietuvoje 1918–1940. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018, 330 p.
- Laurinavičius, Česlovas. Lietuvos – Sovietų Rusijos taikos sutartis. (1920 m. liepos 12 d. sutarties problema). Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1992, 214 p.
- Lesčius, Vytautas. Lietuvos kariuomenė 1918–1920. Vilnius: Leidybos centras, 1998, 619 p.
- Lesčius, Vytautas. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2004, 498 p.
- Lietuva 1940–1990. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2007, 719 p.
- Lietuvos istorijos skaitiniai kariams. Vilnius, 1993, 277 p.
- Lietuvos karai. Lietuvos XIX–XX a. nacionalinių karų sisteminė-kiekybinė analizė. Vilnius: Eugrimas, 2014, 302 p.
- Lietuvos kariuomenės Dr. Jono Basanavičiaus karo medicinos tarnyba. Vilnius: Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija, 2011, 36 p.
- Lietuvos krašto apsaugos ministrai ir kariuomenės vadai. Vilnius, 2008, t. 2, 447 p.
- Łukomski, Grzegorz, Polak, Bogusław, Wrzosek, Mieczysław. Wojna Polsko-Bolszewicka 1919–1920 działania bojowe. Kalendarium, t. 2, Koszalin, 1990, 166 s.
- Martinionis, Antanas. Lietuvos kariuomenės tragedija, Vilnius: Mintis, 1993, 165 p.
- Martinionis, Antanas. Žygis į Vilnių 1939 m. spalio 27–29 d. Vilnius: Kardas, 1997, 364 p.

- Niesselis, Henri Albert. Vokiečių iškraustymas iš Baltijos kraštų. Kaunas, 1938.
- 5 pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Kęstučio pulkas 1919–1934. Kaunas, 1934, 96 p.
- Pirmoji Lietuvos Respublika 1919–1940 m. Kas? Kur? Kada? Kaunas, 2018, 401 p.
- Radziwonowicz, Tadeusz. Rok 1920 na Suwalszczyźnie. Prieiga per internetą: <http://www.astn.pl/r2001/rok1920.htm>
- Rainys, J. P. O. W. (*Polska Organizacja Wojskowa*) Lietuvoje. Kaunas: Spaudos fondas, 1936, 184 p.
- Rudokas, Jonas. Prarastieji Lietuvos talentai. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2001, 399 p.
- Ruseckas, Petras. Lietuvos kariuomenė. Worsecer, 1927, 44 p.
- Ruseckas, Petras. Lietuva Didžiajame kare. Kaunas, 1939, 336 p.
- Sabutis, Karolis. Lietuvos veiksnys Rusijos pilietiniame kare 1919–1920 metais. Magistro darbas. Kaunas, 2015, 95 p. Prieiga per internetą: <https://portalcris.vdu.lt/server/api/core/bitstreams/9c988157-d323-4a28-be72-3919a00b92a0/content> [žr. 2022-03-24]
- Statkus, Vytenis. Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m. Chicago, 1986, 1040 p.
- Steponaitytė, Nijolė, Zaleckis, Kęstutis. Karo architektūra Lietuvos miestuose ir miesteliuose. Kaunas: Technologija, 2014, 492 p.
- Surgailis, Gintautas. Lietuvos ir TSRS santykiai 1939–1940 m. Vilnius: Žinija, 1989, 26 p.
- Surgailis, Gintautas. Lietuvos kariuomenė 1918–1998. Vilnius, 1998, 146 p.
- Surgailis, Gintautas. Lietuvos karinis laivynas 1935–1940. Vilnius, 2003, 207 p.
- Surgailis, Gintautas. Antrojo pasaulinio karo pabėgėliai ir internautieji Lenkijos kariai Lietuvoje. Vilnius, 2005, 287 p.
- Surgailis, Gintautas. Pirmasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino pulkas. Vilnius, 2011, 304 p.
- Surgailis, Gintautas. Antrasis Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo pėstininkų pulkas. Vilnius, 2014, 292 p.
- Surgailis, Gintautas. Trečiasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto pulkas. Vilnius, 2013, 188 p.
- Surgailis, Gintautas. Ketvirtasis pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas. Vilnius, 2016, 276 p.
- Surgailis, Gintautas. Penktasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Kęstučio pulkas. Vilnius, 2017, 254 p.

Surgailis, Gintautas. Šeštasis pėstininkų Pilėnų kunigaikščio Margio pulkas. Vilnius, 2019, 249 p.

Surgailis, Gintautas. Lietuvos kariuomenės gudų kariniai daliniai 1918–1923 m. Vilnius, 2020, 303 p.

Surgailis, Gintautas. Septintasis pėstininkų žemaičių kunigaikščio Butegidžio pulkas. Vilnius, 2021, 322 p.

Surgailis, Gintautas. Aštuntasis pėstininkų Kauno kunigaikščio Vaidoto pulkas. Vilnius, 2022, 299 p.

Surgailis, Gintautas. Devintasis pėstininkų Lietuvos kunigaikščio Vytenio pulkas. Vilnius, 2023, 309 p.

Tamošiūnienė, Milena. Tarp politinio įrankio ir aukos: karo belaisviai Lietuvos Respublikos politikoje 1919–1923 m. Vilnius, 2014, 166 p.

Tankai Lietuvos kariuomenėje 1924–1940 m. Albumas. Kaunas, 2015, 145 p.

Vaičenonis, Jonas. Lietuvos kariuomenė valstybės politinio gyvenimo verpetuose (1927–1940). Vilnius: Versus Aureus, 2004, 216 p.

Vaitiekus, Severinas. Lietuvos žvalgyba 1914–1940 metais. Veidai ir vaizdai. Vilnius, 2019, 532 p.

Vaitkevičius, Bronius. Socialistinė revoliucija Lietuvoje 1918–1919 metais. Vilnius: Mintis, 1967, 693 p.

Variakojis, J[onas]. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas. Brooklyn, N. Y., 1965, 110 p.

Vitkus, A. Lietuvos istorijos įvykių chronologija, 1918–1926. Vilnius: Varpas, 2000, 635 p.

Wyszczelski, Lech. Wilno 1919–1920. Warszawa: Bellona, 2008, 296 s.

Žepkaitė, Regina. Diplomacija imperializmo tarnyboje: Lietuvos ir Lenkijos santykiai 1919–1939 m. Vilnius: Mokslas, 1980, 313 p.

Žigaras, Feliksas. Lietuvos kariuomenės karininkų rengimo ir jų kvalifikacijos kėlimo sistema 1919–1940. I dalis. Vilnius, 2018, 324 p.

Žigaras, Feliksas. Lietuvos kariuomenės karininkų rengimo ir jų kvalifikacijos kėlimo sistema 1919–1940. II dalis. Vilnius, 2018, 324 p.

Žostautaitė, Petronėlė. Klaipėdos kraštas 1923–1939. Vilnius: Mokslas, 1992, 406 p.

Žukas, Konstantinas. Žvilgsnis į praeitį. Žmogaus ir kario atsiminimai. Medžiaga istorikams. Vilnius: Mintis, 1992, 345 p.

Мельтюхов, Михаил. Советско-польские войны: Военно-полит. противостояние, 1918–1939 гг. Москва, Вече, 2001, 460 с. Prieiga per inter-

netą: <https://search.rsl.ru/ru/record/01000721489>

Навицкас, Константинас. Литва и Антанта: (1918–1920). Вильнюс: Минтис, 1970, 139 с.

Чапенко, А. А. История стран Балтии (Эстония, Латвия, Литва) в первый период независимости и годы Второй мировой войны. Мурманск, 2008, 205 с.

Straipsniai

Kpt. Ališauskas, [Kazys]. 2 pėst. D. L. K. Algirdo pulko trumpa istoriška apžvalga. *Karys*, 1928, Nr. 26, p. 520–531.

Ališauskas, K[azys]. Plk. K. Žuko „Žvilgsnis į praeitį“ (Pastabos ir nuomonės). *Karys*, 1959, Nr. 8, p. 243–247.

Ališauskas, Kazys. Kautynės prie Valkininkų ir Rūdiškių geležinkelio ruožo, 1923 m. vasario 15–23 d. *Karys*, 1972, Nr. 9, p. 296–299; Nr. 10, p. 325–327.

Anušauskas, Arvydas. Lietuvos okupavimas 1940 m. birželio 15–18 d. *Karo archyvas*, 1997, t. 14, p. 177–181.

Anušauskas, Arvydas. Lietuvos karinė žvalgyba 1918–1940 metais. *Karys*, 2001, Nr. 19, p. 10–12.

Aš-as. Sportas. *Karys*, 1939, Nr. 34, p. 993–994.

Ažubalis, Algirdas, Kazlauskaitė Markelienė, Rolanda. Lietuvos kariuomenės kareivių išsilavinimo ir kultūros lygio kėlimas (1929–1940 m.). *Karo archyvas*, 2005, t. 20, p. 255–301.

Balaišis, Algis. Lietuvos kariuomenė valstybės sienos apsaugoje. *Kardas*, 2023, Nr. 3, p. 36–40.

Baltušis-Žemaitis, [Feliksas]. Karas su bolševikais Lietuvoje 1919 m. *Mūsų žinynas*, 1929, Nr. 56, p. 277–294.

Baniusevičius, Aleksandras. Lietuvos kariuomenės kautynės su bermontininkais prie Radviliškio. *Karo archyvas*, 1992, t. 13, p. 128–161.

Barkauskas, Marius. Karių teatras. *Karys*, 1998, Nr. 7, p. 9.

Barkauskas, Marius. Keturkojai ryšininkai. *Karys*, 1998, Nr. 8, p. 8.

Barkauskas, Marius. Pirmieji Lietuvos ugniagesiai – kariai. *Karys*, 1998, Nr. 17, p. 12.

Berkevičius, Gintaras. Karo medicinos raida. *Karys*, 2000, Nr. 24, p. 24.

Biržys, P. Karo muziejus. *Mūsų žinynas*, 1928, Nr. 45, p. 613–620.

- Br. K-as. Studijuojama kaimynių kariuomenių kariška literatūra. *Kardas*, 1935, Nr. 9, p. 201.
- Budreckis, Algirdas. Želigovskiada, 1920 m. *Karys*, 1960, Nr. 8, p. 234–243.
- Budreckis, Algirdas. Lietuvos kariuomenės kūrimasis. *Kardas*, 1963, Nr. 9, p. 263–272.
- Budreika, E. Ginklininkų ruošimas. *Kardas*, 1994, Nr. 1–2, p. 38.
- Buzas, Stasys. Sportas Lietuvos kariuomenėje 1919–1940. *Karys*, 1991, Nr. 7, p. 28–29; Nr. 8, p. 44–45; Nr. 10, p. 39–40.
- Čapenka, Aleksandras. 2-ojo Vakarų savanorių korpuso formavimo istorija ir jo dalyvavimas „bermontiadoje“ Lietuvos teritorijoje 1919 metais. *Karo archyvas*, 2010, t. 25, p. 124–135.
- Čaplikas, [Julius]. Objektyvumas. *Kardas*, 1935, Nr. 5, p. 94–96.
- Černiauskaitė, Rasa. Lietuvos kavalerijai – 100. Prieiga per internetą: <https://arkliomuziejus.lt/lietuvas-kavalerijai-100/> [žr. 2022-04-21].
- Černius, Juozas. Lietuvos karo mokyklos pirmoji laida. *Karys*, Niujorkas, 1979, Nr. 1, p. 9–12.
- Didieji įvykiai. *Karys*, 1940, Nr. 25, p. 670–671.
- Didieji kariuomenės manevrai. *Kardas*, 1938, Nr. 18, p. 413–414.
- Dinapaitė, Milda. Lietuvos kariuomenės dvasininkija 1918–1940 m. *Karo archyvas*, 2013, t. 28, p. 305–344.
- Eidintas, Alfonsas. Pirmasis Lietuvos valstybės atstatymo planas ir jo alternatyvos. Prieiga per internetą: https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/istorija/alfonsas-eidintas-pirmasis-lietuvas-valstybes-atstatymo-planas-ir-jo-alternatyvos-582-1013052?utm_medium=copied
- Gamziukas, A. Lietuvos karo aviacijai – 85 metai. *Krašto apsauga*, 2004, Nr. 4, p. 18–19.
- Gečas, Steponas. Lietuvos kariuomenės sporto raida (1919–1940). *Sporto mokslas*, 2008, Nr. 3, p. 25–30.
- Germanavičiūtė, Reda. Kovos dėl nepriklausomybės Širvintų ir Giedraičių apylinkėse. *Karo archyvas*, 1992, t. 13, p. 162–186.
- Gimžauskas, Eduardas. Didžiosios Britanijos karinis diplomatinis atstovavimas Lietuvoje iki valstybingumo pripažinimo *de facto* (1918 m. gruodis – 1919 m. rugsėjis). *Karo archyvas*, 2012, t. 27, p. 48–91.
- Gliožaitis, Antanas Algirdas. Sunkus valstybingumo kūrimas. *Lietuvos aidas*, 2000 m. kovo 4 d.

Gliožaitis, Antanas Algirdas. Klaipėdos kraštas. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/klaipedos-krastas/>

Grigas, B. Manevrai. *Karys*, 1929, Nr. 37, p. 616–618.

Grigoraitis, Vidas. Lietuvos kariuomenės automobiliai. *Lietuvos archyvai*, 1999, t. 12, p. 23–47.

Groch, Peter, Kavaliauskas, Vilius. Vokiečių korpusas ir Bermonto afera Baltijos kraštuose 1919 metais. Nepriklausomų Baltijos valstybių gimimas istorinių ženklų atspindyje. Berlynas–Vilnius, 2018, 208 p.

Gruzdienė, Estela. Lietuvos karo aviacijos lakūnų ir žvalgų rengimas 1919–1932 m. *Karo archyvas*, 2004, t. 19, p. 150–178.

I. J. Kariuomenės sporto rungtynės. *Karys*, 1931, Nr. 36, p. 718–720.

IMK. Trumpa karo mokyklos istorinė apžvalga. *Karys*, 1939, Nr. 13, p. 408–410

J. Sportas 9-me pėstininkų pulke. *Kardas*, 1933, Nr. 11, p. 213.

J. S. Estijos nepriklausomybės šventė. *Karys*, 1940, Nr. 8, p. 235.

Kpt. Jakštas [Petras]. Saksų savanorių dalys Lietuvoje 1919 m. *Karo archyvas*, 1935, t. 6, p. 181–235.

Jakubčionis, Algirdas. Lietuvos okupavimas/aneksavimas ir sovietizacija. *Lietuvos aidas*, 2001 m. gruodžio 13 d.

Jakubonis, Aleksandras. Vienintelis iš visų pulkų. *Tremtinys*, 2007 m. gruodžio 7 d.

Jankauskas, Vidmantas. Slibino nugalėjimas. „Bermontiados“ žlugimo istorija. *Atgimimas*, 1994 m. spalio 19 d.

Jankauskas, Vidmantas. Nepriklausomos Lietuvos generolai. Vilnius: Dailės akademijos leidykla, 1998, t. 1, 276 p.

Jazovita, Simonas. Lietuva prieš 100 m.: besikurianti kariuomenė, pirma akistata su bolševizmu ir pažadinta tautos valia. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/multimedija/lt1918/lietuva-pries-100-m-besikurianti-kariuomene-pirma-akistata-su-bolsevizmu-ir-pazadinta-tautos-valia.d?id=79666729>

Jėkabsonas, Erikas. Latvijos ir Lietuvos santykiai 1919–1921 metais. *Lietuvos archyvai*, 1999, t. 12, p. 96–114.

Jėkabsons, Ēriks. Lietuvos kariuomenė ģlukstēs apskrityje 1919–1920 metais. *Karo archyvas*, 2006, t. 21, p. 41–66.

Jėkabsons, Ēriks. Pēdējā Neatkarības kara sadursme: Subate, 1920. gada septembra sākums. Prieiga per internetą: <https://lvportals.lv/norises/319408-pedeja-neatkaribas-kara-sadursme-subate-1920-gada-septembra-sakums-2020>

- Jokantas, Kazimieras. Suvalkų Kalvarija vokiečių okupacijos metais. *Karo archyvas*, 1937, t. 8, p. 117–186.
- Jokubauskas, Vytautas. Tuščias šūvis: galimybės atremti Vokietijos karinę grėsmę 1939 metais. *Istorija*, 2009, t. 73, p. 25–36.
- Jokubauskas, Vytautas. Lietuva ant karo slenksčio: 1939 m. kariuomenės mobilizacija. *Karo archyvas*, 2012, t. 27, p. 275–330.
- Jokubauskas, Vytautas. Karinė doktrina: tarpukario Lietuvos kariuomenės atvejis (1923–1940 m.). *Karo archyvas*, 2014, t. 29, p. 120–188.
- Jokubauskas, Vytautas. Kovosime „vienui vieni“: šauliai – ateities partizanai. *Vakarų ekspresas*, 2014 m. spalio 10 d.
- Jokubauskas, Vytautas. Lietuvos kariuomenės kavalerija tarpukariu: reguliariaji pulkai, šauliai dragūnai ir teritorinių dragūnų tarnyba. *Karo archyvas*, 2015, t. 30, p. 238–288.
- Jokubauskas, Vytautas. Lietuvos gynyba 1923–1940 metais: karinė galia. *Lietuvos valstybingumo branda ir trapumas (1918–1940)*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2015, p. 203–255.
- Jokubauskas, Vytautas. Lietuvos kariuomenės išvedimas iš Klaipėdos (1939 m.). *Karo archyvas*, 2016, t. 31, p. 232–388.
- Jokubauskas, Vytautas. Karo istorija ir jos svarba Lietuvos kariuomenei tarpukariu. *Karo archyvas*, 2017, t. 32, p. 161–217.
- Jokubauskas, Vytautas, Papečkys, Egidijus. Lietuvos kariuomenės artilerijos padėklai 1919–1940 m. *Karo archyvas*, 2012, t. 27, p. 163–231.
- JG. P. Iš praeities dienų. *Karys*, 1928, Nr. 20, p. 373–374.
- Gen. št. mjr. Jonaitis, A. Latvijos nepriklausomybės 20 m. sukakties proga. *Mūsų žinynas*, 1938, Nr. 11–12, p. 876–884.
- Jonušas, Kazys. Limpamosios ligos Lietuvoje. *Karys*, 2020, Nr. 5, p. 3–9.
- Jonušas, Kazys. Oro erdvės sargų 20-metis. *Karys*, 2020, Nr. 9, p. 14–21.
- Juraitis Valentinas. Trisdešimtųjų leitenantai. *Karys*, 1999, Nr. 11, p. 20–21.
- Juravičius, J. Lietuviai nenorėjo vergauti. Prieiga per internetą: <http://ausra.pl/index.php/numeriai/archyvas-2014/nr-2014-08/lietuviai-nenor-jo-vergauti/>
- Jurevičiūtė, Aušra. Senojo muziejaus istorija 1919–1930 m. *Vytauto Didžiojo karo muziejus 2006 metais. Almanachas*, Kaunas, 2007, p. 8–44.
- K. Dvasios sritis. *Karys*, 1939, Nr. 34, p. 992–993.
- Kaminskas, Raimundas. Lietuvos karo veterinarijos 100-metis: (ne)pamiršta mūsų istorija. *Mokslo Lietuva*, 1921 m. sausio 23 d.; vasario 3 d.

Kancevičius, Vytautas. Generolas, padėjęs nulemti Lietuvos ateitį. *Švyturys*, 1986, Nr. 13, p. 14.

Kareivių švietimas 1926 m. *Mūsų žinynas*, 1927, Nr. 36, p. 358–364.

Karo sanitarijos tarnyba 1918–1928. *Mūsų žinynas*, 1928, Nr. 45, p. 491–540.

Karosevičiūtė, Janina. Septyniasdešimt penkerių metų jubiliejus. *Kardas*, 1996, Nr. 1–2, p. 20–21.

Kasparaitė-Balaišė, Lina. Lietuvos kariuomenės kovinė parengtis 1935–1940 metais. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, 2018, t. 36, p. 73–107.

Kasparavičius, Algimantas. Koalicinės liaudininkų ir socialdemokratų vyriausybės pastangos reorganizuoti kariuomenę 1926 metais. *Lietuvos istorijos metraštis 1993 metai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994, p. 58–69.

Kasparavičius, Algimantas, Mieliauskas, Tomas. Lietuvos–Lenkijos santykiai ir Lietuvos kariuomenės modernizavimas 1926–1939 metais. *Karo archyvas*, 1998, t. 15, p. 144–161.

Kasparavičius, Algimantas. 1926-ųjų gruodžio 17-osios prielaidų eskizai. *Lietuvos istorijos straipsnių ir dokumentų rinkinys*, p. 540–551.

Knezys, Stasys. Lietuvos kariuomenės inkorporavimas į Raudonosios armijos sudėtį. 29-ojo šaulių teritorinio korpuso formavimas (1940 m. birželio 15 d. – 1940 m. gruodžio 31 d.). *Lietuvos archyvai*, 1999, t. 12, p. 115–152.

Knezys, Stasys. 9-asis pėstininkų Lietuvos kunigaikščio Vytenio pulkas. *Kardas*, 2000, Nr. 3, p. 24–31.

K. P. Pulko rajonas. *Karys*, 1939, Nr. 34, p. 994–995.

Krasauskienė, Rima. Lietuvos karinio laivyno ir Lietuvos kariuomenės karinių jūrų pajėgų kontingentai, veikla ir tradicijos: lyginamasis aspektas. *Karo archyvas*, 2023, t. 37, p. 158–261.

Kraunaitis, Izidorius. Mūsų kavalerijos organizavimas ir jos veikimas pirmajame nepriklausomybės dešimtmetyje. *Mūsų žinynas*, 1928, Nr. 45, p. 352–353.

Kubilius, Jurgis. Savojoj kariuomenėj. *Karo archyvas*, 1938, t. 10, p. 157–182.

Kulikauskas, Gediminas. Lietuvos nepriklausomybės samdiniai. *Verslo klasė*, 2012 m. balandžio 1 d., p. 56–61; 2012 m. gegužės 1 d., p. 54–60.

Kuodys, Modestas. Karo padėties Lietuvos geležinkelių zonoje funkcionavimas 1919–1926 m. *Karo archyvas*, 2008, t. 23, p. 180–245.

Lesčius, Vytautas. Lietuvos miestų ir apskričių karo komendantūros 1918–1920 metais. *Karo archyvas*, 1998, t. 15, p. 117–143.

Lesčius, Vytautas. Karininkų rengimo pradžia (1919–1920). *Lietuvos archyvai*, 1999, t. 12, p. 7–12.

Lesčius, Vytautas. Kovų su bolševikais ir bermontininkais etapai. *Karo archyvas*, 2000, t. 16, p. 57–91.

Lesčius, Vytautas. Mėginimas 1919 m. pavasarį atsiimti iš bolševikų Vilnių. *Karo archyvas*, 2002, t. 17, p. 80–99.

Lesčius, Vytautas. Lietuvos ir Lenkijos karinis konfliktas dėl Seinų krašto 1919 metais. *Karo archyvas*, 2003, t. 18, p. 169–192.

Lesčius, Vytautas. Lenkų provokacijos neutraliojoje zonoje 1921–1923 metais. *Karo archyvas*, 2007, t. 22, p. 153–218.

Lesčius, Vytautas. Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai 1938–1940 m. *Karo archyvas*, 2009, t. 24, p. 116–205.

Lesčius, Vytautas. Lietuvos kariuomenė sovietinės okupacijos išvakarėse. *Karo archyvas*, 2010, t. 25, p. 249–365.

Lesčius, Vytautas. Lietuvos kariuomenės aprūpinimas (1921–1940). *Karo archyvas*, 2011, t. 26, p. 114–271.

Lesčius, Vytautas. Lietuvos kariuomenės gynybos planai ir priemonės galimai lenkų agresijai atremti 1921–1937 m. *Karo archyvas*, 2013, t. 28, p. 149–304.

Lesčius, Vytautas. Lietuvos kariuomenės ginklavimo aspektai (1919–1937). *Karo archyvas*, 2014, t. 29, p. 33–66; 2015, t. 30, p. 105–175.

Liauška, Virgilijus. Lietuvos Respublikos karinė doktrina. *Laikas ir įvykiai*, 1989, Nr. 22, p. 21–23.

Liauška, Virgilijus. Katastrofa. Lietuvos kariuomenės likvidavimo epizodai. *Laikas ir įvykiai*, 1990, Nr. 6, p. 15–16; Nr. 7, p. 12–14.

Lietuvos kariuomenės likvidavimas 1940–1941 m. Prieiga per internetą: <https://www.komisija.lt/wp-content/uploads/2016/06/Komisijos-i%C5%A1vados-d%C4%97l-Lietuvos-kariuomen%C4%97s-likvidavimo-lietuvi%C5%B3-k..pdf>

Liormanas, Raimundas. Vietinės kariuomenės brigada (1920–1923). *Karys*, 1967, Nr. 3, p. 76–77.

Liubinas, Vincas. Mūsų ginklai 1919–1920 metais. *Mūsų žinynas*, 1938, Nr. 11–12, p. 760–778.

Lukauskienė, Gražina, Bimbiris, Vaidas. Lietuvos dragūnai. „Drako“, „dragono“ arba savo tapatybės beiėškant. *Karys*, 2014, Nr. 3, p. 14–18.

Lukšas, Aras. Pražūtingas neutraliteto akligatvis. *Lietuvos žinios*, 2013 m. sausio 11 d., p. 12–13.

Lukšas, Aras. Skaudžių praradimų ruduo. Prieiga per internetą: <http://lzinios.lt/lzinios/istorija/skaudziu-praradimu-ruduo/134461>

Matusevičius, Juozas. Lietuvos kariuomenės likvidavimas 1940 metais. *Karo archyvas*, 1992, t. 13, p. 230–249.

Matusevičius, Juozas. Lietuvių karių priešinimasis sovietinimo politikai (1940–1941). *Karo archyvas*, 1998, t. 15, p. 175–189.

Kapitonas Melys. Pionierių kūrimosi ir gyvenimo bruožai. *Mūsų žinynas*, 1928, Nr. 45, p. 315–328.

Michalauskas, Valdemaras. Pirmoji karo komendantūra. *Kardas*, 2001, Nr. 1, p. 29–32.

Michniewicz-Hetman, Mikołaj. Vilniaus kavalerijos brigados reidas Kėdainių kryptimi. *Mūsų žinynas*, 1926, Nr. 28, p. 48–58.

Mingėla, Vladas. Technikos kariuomenę ir jos biblioteką prisiminus. Prieiga per internetą: <http://www.partizanai.org/karys-1969m-3-4/5886-technikos-kariuomene-ir-jos-biblioteka-prisiminus> [žr. 2022-04-25].

Kpt. Mintautas. Keletas bruožų iš karo aviacijos statistikos. *Karys*, 1939, Nr. 22, p. 642–643.

Mitkaitė, Justina. Lietuvos radijas mini lietuviškų transliacijų iš Vilniaus 70-metį. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/verslas/medija/lietuvos-radijas-mini-lietuvisku-transliaciju-is-vilniaus-70-meti-25180089>

Namajūnas. 7-o pėst. pulko 7-a kuopa 1920 m. Vilniuje. *Kardas*, 1934, Nr. 23, p. 483.

Naujokas, Matas. Kautynės su lenkais 1923 m. vasario 15–23 dienomis. *Karys*, 1975, Nr. 6, p. 203–207.

Navaitis, Antanas. Kovo 12-oji – Lietuvos karo aviacijos įkūrimo diena. *Karys*, 1998, Nr. 10, p. 7–8.

Pacevičius, Paulius. Lietuvos kariuomenės dezertyrai Nepriklausomybės kovų ir valstybingumo įtvirtinimo laikotarpiu 1918–1923 m. *Karo archyvas*, 2014, t. 29, p. 67–119.

Palkevičius, Deimantas. Karinės komendantūros 1918–1920 m. *Lietuvos archyvai*, 1999, t. 12, p. 64–94.

Papečkys, Egidijus. Neatsakyti ir diskutuoti klausimai tarpukario Lietuvos kariuomenės (1938–1940) istoriografijoje. *Karo archyvas*, 2010, t. 25, p. 366–390.

Papečkys, Egidijus. Lietuvos kariuomenės ginklai 1919–1920 metais. *Iš Panevėžio praeities: Lietuvos nepriklausomybės gynėjai ir puoselėtojai*. Sudarytojai Donatas Pilkauskas, Zita Pikelytė. Panevėžys: Panevėžio kraštotyros muziejus, 2018, p. 84–96.

Papečkys, Egidijus. Lietuvos okupacija 1940 metais. Prieiga per internetą:

<https://www.bernardinai.lt/2010-06-16-egidijus-papeckys-lietuvos-okupacija-1940-m/>

Pas pirmąjį Karo mokyklos viršininką. *XX amžius*, 1936 m. lapkričio 23 d.

Pavlova, Milena. „Laikina nelaimė“: neraštingumo problema tarpukario Lietuvos kariuomenėje. *Kardas*, 2004, Nr. 3, p. 38–41.

5 pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Kęstučio pulkas 1919–1934. *Kaunas*, 1934, 96 p.

Peseckas, Vytautas. Lietuvos karo aviacija: 1919–1940. *Krašto apsauga*, 2002, Nr. 13, p. 10–12.

Petersonas, Aivaras (Petersons, Aivars). Bermontininkų kariuomenės sutriuškimas Latvijoje (Rygos rajone) 1919 m. *Karo archyvas*, 2000, t. 16, p. 120–126.

Pociūnas, Arvydas. Lietuvos kariuomenė 1939–1940 metais. *Kardas*, 1994, Nr. 7–8, p. 16–18.

Pociūnas, Arvydas. Peiliu į nugarą. *Kardas*, 1996, Nr. 7–8, p. 26; 1997, Nr. 1–2, p. 28–29.

Pociūnas, A[rvydas]. Lietuvos kariuomenės artilerija 1919–1930 metais. *Karys*, 1999, Nr. 8, p. 26–27.

Radziwonowicz, Tadeusz. Rok 1920 na Suwalszczyźnie. Prieiga per internetą: <http://www.astn.pl/r2001/rok1920.htm> [žr. 2021-07-01].

Rastenis, V[incas]. Gen. S. Raštikio memuarų trečiasis pasiteisinimų tomas. *Akiračiai*, 1973, Nr. 5, p. 13, 16.

Raštikis, Stasys. Lietuvos kariuomenės tragedija. *Lietuvių archyvas. Bolševizmo metai*. Brooklyn, N. Y, 1952, p. 283–365.

Rezmer, Waldemar. Walki o Wilno w styczniu 1919 roku – początek wojny polsko-sowieckiej. *Europa orientalis*, 2010, Nr. 2, s. 55–74.

Rimkevičius Jonas. Laisvės kovų elektrotechnikos batalionui – 85. *Kardas*, 2004, Nr. 4, p. 28–30.

Rudis, Gediminas. Augustinas Voldemaras ir voldemarininkai. *Voldemaras Augustinas. Pastabos saulėlydžio valandą*. Vilnius: Mintis, 1992, p. 5–29.

Rudokas, Jonas. Kaip ginklavosi nepriklausoma Lietuva. *Kardas*, 2001, Nr. 1, p. 12–13; 2002, Nr. 1, p. 22–23.

Ružancovas, Aleksandras. Kariuomenės bibliotekos. *Mūsų žinynas*, 1928, Nr. 45, p. 595–608.

Sereičikas, Mindaugas. Privalomoji karo tarnyba Lietuvoje: šauktinių kariuomenė tarpukariu. *Karys*, 2015, Nr. 9, p. 3–12.

- Sereičikas, Mindaugas. Parama Lietuvos kariuomenei. *Karys*, 2015, Nr. 12, p. 4–9.
- Sereikaitė, Erika, Jareckas, Raimundas. Husarai – greiti, puošnūs ir ginkluoti. *Karys*, 2014, Nr. 4, p. 16–20.
- Skorupskis, V[ladas]. Kovos už Lietuvos laisvę. 1914–1934. Kaunas: Spindulio spaustuvė, 1934.
- Skučaitė, Virginija. Antano Smetonos išvykimas iš Lietuvos: sovietmečio miglos sklaidosi Kybartuose. *Voruta*, 2018 m. spalio 8 d.
- Sližys, Jonas. Mūsų kūrimosi pirmosios dienos. *Mūsų žinynas*, 1938, Nr. 11–12, p. 727–752.
- Smažinienė, Rūta. Lietuvos kariuomenės bibliotekos (1921–1940) dokumentinis paveldas Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje. Prieiga per internetą: https://elibrary.mab.lt/bitstream/handle/1/28193/Pages%20from%20Metrastis_9_50-60.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Sovietų karinė okupacija. *Karys*, 1964, Nr. 6, p. 164–168; Nr. 7, p. 199–203.
- St. Kareivinių papuošimas. *Karys*, 1930, Nr. 52, p. 1061.
- Starinskas, Kęstutis. Ramovė ar klubas? *Kardas*, 2006, Nr. 3, p. 42–44.
- Steponaitis, V[ytautas]. Epizodas iš Panevėžio operacijos 1919 m. *Mūsų žinynas*, 1925, t. 8, p. 285–286.
- Steponaitytė, Nijolė. Marijampolės karinis miestelis. Prieiga per internetą: <http://www.autc.lt/lt/architekturos-objektai/1546>
- Stoliarovas, Andriejus. „Kariško munduro“ garbės gynimas prieškario Lietuvoje. *Lietuvos istorijos metraštis 2011 metai*. Vilnius: LII leidykla, 2012, p. 63–80.
- Stoliarovas, Andriejus. Lietuvos Respublikos kariuomenės generalitetas 1918–1940 m.: nežinomi istoriniai fragmentai. *Karo archyvas*, 2014, t. 29, p. 344–427.
- Stoliarovas, Andriejus. Vidiniai neramumai Lietuvos Respublikoje 1919–1940 metais. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, 2016, t. 32, p. 99–117.
- Stoliarovas, Andriejus. Lietuvos kariuomenės šarvuotieji traukiniai 1920–1935 m. *Karo archyvas*, 2018, t. 33, p. 58–112.
- Striupaitis, Gintaras. Rūmai nesulaukia karininkų dėmesio. *Kardas*, 2007, Nr. 3, p. 20–21.
- Suchockis, Donatas, Jonušas, Kazys. Istoriniai karių pavadinimai grįžta: ulonai. *Karys*, 2014, Nr. 2, p. 17–21.
- Surgailis, Gintautas. Dvasininkai kariuomenėje. *Karys*, 1991, Nr. 8, p. 12–15; Nr. 10, p. 19–20.
- Surgailis, Gintautas. Draugiškų valstybių karininkai Lietuvos karinėje tarnyboje

1919–1920 metais. *Karo archyvas*, 1992, t. 13, p. 187–204.

Surgailis, G[intautas]. 1920 m. spalio 9-oji. *Krašto apsauga*, 1992 m. spalio 15 d.

Surgailis, Gintautas. Karinės–visuomeninės organizacijos Lietuvoje 1918–1940 metais. *Karo archyvas*, 1997, t. 14, p. 48–99.

Surgailis, Gintautas. Lietuvos Respublikos kariuomenė. *Klasta ir smurtu. 1940–1941. Dokumentai, prisiminimai*. Vilnius: Kardas, 1995, p. 7–30.

Surgailis, Gintautas. Tarpukario Lietuvos kariuomenė. *Kardas*, 1994, Nr. 1–2, p. 24–25.

Sutkus, Darius. Partizanai: nuo Nepriklausomybės atstatymo iki praradimo 1918–1940. Prieiga per internetą: <http://lzinios.lt/lzinios/Istorija/partizanai-nuo-nepriklausomybes-atstatymo-iki-praradimo-1918-1940/239874>

Sutkus, Darius. Okupacijos išvakarės. *Kardas*, 2010, Nr. 4, p. 2–8.

Sutkus, Darius. Kai dronų dar nebuvo. *Karys*, 2023, Nr. 4, p. 34–43.

Š. Kariuomenės sporto šventė. *Karys*, 1927, Nr. 35, p. 320–322.

Šikeris, [Bronius]. Karo veterinarijos kūrimosi pradžia Lietuvoje. *Mūsų žinynas*, 1938, Nr. 11–12, p. 796–798.

Šiliņš, Jānis. The Soviet Army in Northern Lithuania Between January and June 1919. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, 2018, t. 36, p. 27–44.

Šimkus, A. Trumpos žinios iš Lietuvos kariuomenės kovų generolui Žukauskui vadovaujant. *Mūsų žinynas*, 1937, t. 33.

Škirpa, Kazys. 5 pėstininkų DLK Kęstučio pulko kovos ties Seinais 1920 metais. *Karys*, 1971, Nr. 3, p. 74–80; Nr. 4, p. 109–116; Nr. 5, p. 155–163; Nr. 6, p. 198–200; Nr. 7, p. 219–225; Nr. 8, p. 253–260.

Šliogeris, V[aclovas]. Delegacija į Kybartus, 1940 metų birželio 15–16 dienomis. *Karys*, 1971, Nr. 5, p. 164–166.

Švieskimės! *Kariškių žodis*, 1920, Nr. 7, p. 49.

Tamašauskas, Kazimieras. Karo apygarda. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006, t. 9, p. 461.

Tauragės sukilimas. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/Straipsnis/taurages-sukilimas-94432>

Tūlas Matas. 8 p. K. K. Vaidoto pulkas. *Karys*, 1932, Nr. 22, p. 444.

V. 9-as p. L. K. Vytenio p. *Karys*, 1923, Nr. 40, p. 446.

Vaičėnonis, J[onas]. Lietuvos Respublikos kariuomenės uniformos raida 1918–1940 metais. *Karo archyvas*, 1997, t. 14, p. 100–112.

Vaičenonis, J[onas]. Lietuvos kariuomenės uniformos istorija 1918–1940 m. *Lietuvos archyvai*, 1999, t. 12, p. 49–62.

Vaičenonis, Jonas. Lietuvos kariuomenės modernizacija. *Darbai ir dienos*, 2000, t. 21, p. 131–176.

Vaičenonis, Jonas. Lietuvos kariuomenė skaičiais 1920–1939 m. *Karo archyvas*, 2002, t. 17, p. 144–180.

Vaičenonis, Jonas. Karo komendantūrų veikla Lietuvoje 1927–1940 m. *Karo archyvas*, 2003, t. 25, p. 256–295.

Vaičenonis, Jonas. Lietuvos kariuomenės vyriausiojo štabo viršininko plk. K. Škirpos Lietuvos kariuomenės vystymo planas. *Karo archyvas*, 2006, t. 21, p. 315–422.

Vaičenonis, Jonas. Lietuvos šaulių sąjunga valstybės gynyboje XX a. 4-ajame dešimtmetyje: šaulių parengtis karinėms užduotims vykdyti. *Lituanistica*, 2015, t. 61, Nr. 3, p. 185–195.

Vaičenonis, Jonas. Intendantūra. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005, t. 8, p. 165.

Vaičiūnas, Gintaras. Akistata su GRU. Kaip buvo sunaikintas Lietuvos kariuomenės II – karinės žvalgybos ir kontržvalgybos skyrius. *Valstiečių laikraštis*, 1999 m. spalio 16 d.

Vaidotas, Edvinas. Priešlėktuvinės apsaugos rinktinė 1935–1940 m. *Karo archyvas*, 2010, t. 25, p. 214–248.

Vaidotas, Edvinas. 1923 m. Lietuvos karinė akcija Klaipėdos krašte. *Vytauto Didžiojo karo muziejus 2013 metais. Almanachas*. Kaunas, 2014, p. 16–41.

Vareikis, Vygantas. 1923 m. Klaipėdos krašto sukilimo kontroversijos. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, 2003, t. 9, p. 23–53.

Vasiliauskas, A. Žemaičių batalionas. *Karo archyvas*, 1937, t. 8, p. 206–244.

Vasiliauskas, Edvardas. Lietuvos kariuomenės lygmens ryšių vienetai 1935–1940 m. *Karo archyvas*, 2022, t. 37, p. 91–157.

Vitkauskas, V[incas]. 10 dienų užfronty. *Karo archyvas*, 1925, t. 2, p. 159–183.

Vitkauskas, Vincas. Mūsų pėstininkai. *Mūsų žinynas*, 1928, t. 15, Nr. 45, p. 221–262.

Vitkus, [Juozas]. Pionierių dvidešimtmečio pažanga. *Mūsų žinynas*, 1938, Nr. 11–12, p. 866–875.

Vytenėnas. Ltn. Antanas Naikelis istoriniuose 1940 m. birželio įvykių sukuriuose. *Karys*, 1985, Nr. 6, p. 246–249.

Vytenietis. Rajono pagražinimas. *Karys*, 1931, Nr. 18, p. 362.

Volungevičius, Šarūnas. Lietuvos kariuomenės tankai ir jų vaidmuo valstybės gynybos planuose XX a. 4-ajame dešimtmetyje. *Karo archyvas*, 2018, t. 33, p. 113–184.

V. ŠL. [Vaclovas Šliogeris] Lietuvos kariuomenės aprūpinimas nepriklausomybės kovų metu. *Karys*, 1962, Nr. 9, p. 258–262.

Vn-ras. Kaip kūrėsi 2 p. D. L. K. Algirdo pulkas. *Karys*, 1932, Nr. 26, p. 517–518.

Vtn. 9 pėst. pulkas. *Karys*, 1928, Nr. 31, p. 586.

Wołlejko, Michał. Rok 1920: Wilnianie w zwycięskiej wojnie. Ostatni zagon na Litwie. Prieiga per internetą: <http://www.wilnoteka.lt/artukul/rok-1920-wilnianie-w-zwycieskiej-wojnie-4-ostatni-zagon-na-litwie> [žr. 2020-02-08].

Žeimantas, Vytautas. „Gediminui“ – pirmajam lietuvių šarvuotam traukiniui – 80 metų. *Lietuvos aidas*, 2000 m. rugsėjo 9 d.

Žeimantas, Vytautas. Geležinkelio kariai Nepriklausomybės kare. *Lietuvos aidas*, 2000 m. lapkričio 22 d.

Žeimantas, Vytautas. Pirmieji tankai Lietuvos kariuomenėje. *Lietuvos aidas*, 2001 m. liepos 24 d.

Žepkaitė, Regina. Hymanso projektas. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005, t. 7, p. 563.

Žigaras, Feliksas. Lietuvos kariuomenės karininkų rengimas tarpukariu (1919–1940 m.). *Karo archyvas*, 2022, t. 36, p. 54–93.

Žilys, P. Prošvaistės Širvintų kautynių prošvaistėse. *Karys*, 1962, Nr. 10, p. 299–308.

Žukaitis, S. Panevėžio atvadavimas iš bolševikų 1919 m. *Karo archyvas*, 1935, t. 5, p. 199–222.

Žukas, Jonas Vytautas. Balnoja broliai žirgus. *Karys*, 1991, Nr. 8, p. 7–9.

Žukas, Julius. Įvykiai Klaipėdos krašte 1923 m.: sukilimas ar prijungimas? *Kardas*, 2008, Nr. 1, p. 28–32.

Žukas, Vytautas. Sveiki sulaukę šventės. *Karys*, 1991, Nr. 11, p. 2–4.

Žukauskaitė, Lina. Generolo Stasio Raštikio 1935–1939 m. kariuomenės reforma. *Kardas*, 2011, Nr. 1, p. 22–31.

Грицкевич, Анатолий. Западный фронт РСФСР. Борьба между Россией и Польшей за Белоруссию. Prieiga per internetą: <https://www.litmir.me/br/?b=549263&p=1>

The Lithuanian Army from Its Creation to Its Destruction (1918–1941)

After the third division of the joint Lithuanian-Polish state, in 1795, as one half of the Republic of Both Nations, Lithuania fell to the Russian Empire, and the name Lithuania was erased from world maps for a long time then after. The First World War, which began on the 28th of July 1914, also affected Lithuania and its fate. Although Lithuania did not directly participate in the war, Lithuanian residents took part in the hostilities as battles took place on the territory of Lithuania; therefore, Lithuania felt the consequences of the war from the very first days of the conflict. In 1915, the nation was occupied by the German army, and Germany decided to turn Lithuania into a constituent part of its state, which did not satisfy the Lithuanian nation. Lithuanians sought to restore an independent state, and Germany's failures on the fronts allowed it to be achieved.

After the decision on the restoration of the state of Lithuania was made on the 16th of February 1918, after the declaration of the Act of Independence of Lithuania, only in the second half of 1919, when the German army suffered heavy defeats on the fronts and after Germany announced on the 5th of October 1918, that its occupied nations had the right to create their own states and form governments. On the 2nd of November, the Presidium of the Council of State of Lithuania adopted the Provisional Constitution of Lithuania, and on the 11th of November, the Lithuanian government was formed based on it. When the government was formed, favourable conditions were created to start organising the Lithuanian army. The Lithuanian army was created in extremely difficult conditions – overcoming the severe consequences of the First World War and the Kaiser's occupation, and, at the beginning of 1919, with the support of Germany and the army that was being created at the same time, fighting against numerous internal and external enemies: the Red Army of Soviet Russia, the Bermontians formed and supported by Germany and the Polish army, which had restored its independence but pursued imperialist ambitions.

At the end of 1918 and at the beginning of 1919, Soviet Russia did not recognise the independent state of Lithuania; rather, as it was treated, it fought with counter-revolutionary groups in the former territory of the Russian Empire, that it was the same civil war that was going on in Russia at that time between the Bolsheviks and the White Guards.

At the end of 1918, when the units of the Red Army invaded the territory

of Lithuania, Lithuania did not yet have the strength to resist; therefore, the Red Army occupied a large territory of Lithuania, and only the German army stopped their further advance. Meanwhile, Lithuanian military units were rapidly being organised, and the battles of the first military units against the Red Army can be described as a period of local battles supported by the Germans, because the Lithuanian army did not yet have the strength for larger battles. However, on the other hand, such activities of the Lithuanian army during the mentioned period were also useful because without getting involved in more complex operations, the Lithuanian army had some time in the centre and was able to organise itself better, or, at least, minimally equip itself and prepare for more serious military operations, together with the Germans, defending the centre of Lithuania. It prevented the Bolsheviks from fulfilling their plans to surround and capture Kaunas and defended the existence of the state itself.

Since May 1919, the Lithuanian army, supported by Saxon volunteer units until the beginning of June, moved to an organised attack against the people of Red Army, which ended on the 25th of August with their expulsion beyond the Daugava River and the actual victory over the people of Red Army, although the positional war was still going on until January 1920.

It should be noted that, at the same time, Latvian and Estonian armies also carried out active combat actions against the people of Red Army. In addition, the troops of the Red Army operating in Lithuania were not under the authority of a single commander. The Red Army units operating in Northern Lithuania belonged to the commander of the Soviet Latvian army. Pskov, the so-called Lithuanian division, belonged to the commander of the Western army. Interrelationships between those divisions were tenuous. The mood of the regiments of the Red Army was not combative. Almost all the regiments were formed in haste and consisted of mobilised Russians and soldiers of other nationalities, who were poorly equipped, and the soldiers had no desire to fight.

On the 1st of June, 1919, after the Supreme Council of the Entente demanded the withdrawal of German troops from the Baltic States, Germany formally obeyed; however, Germany did not intend to leave the Baltic States. They planned to replace German military units with Russian military units formed in Germany. In June 1919, a group formed by Germany, led by Colonel P. Bermont-Avalov, announced that they recognised the supremacy of Admiral A. Kolchiak, the commander-in-chief of the Russian White Guards, and obeyed him; however, when the latter demanded to go to the front near Petrograd, they refused to do so.

Germany, having formed the units of Colonel P. Bermont-Avalov and supporting them in every possible way, tried to keep Lithuania and Latvia un-

der its influence, but officially, Germany did not fight against Lithuania; rather, they were its ally.

On the 8th of October 1919, the units led by P. Bermont started to attack Riga, the capital of Latvia, and the units of E. Virgolič were ordered to attack Lithuania in the Šiauliai-Radviliškis section. Lithuania had to form a front against the Bermontians and resist them by force. The main burden of the battles in the fight against the Bermontinians was borne by Latvia; however, the Lithuanian army and the mission sent by the Entente countries to evict the Germans from the Baltic states undoubtedly played an important role in these battles.

Poland, having restored its state, saw Lithuania as a constituent part of the former Lithuanian-Polish united state – the Republic of Both Nations. The leaders of Poland planned either to incorporate Lithuania into their territory or to include it in a more disguised way by forming a federation with Lithuania; however, the independent state of Lithuania was not a part of their plans. The small military clashes with the Polish army that started in the summer of 1919 did not turn into a more serious conflict until August 1920, especially since the Entente countries also tried to avoid a conflict by establishing demarcation lines between the Lithuanian and Polish armies. However, this hindered Lithuania from conducting battles with the Red Army and the Bermontians, forcing a part of the Lithuanian army, albeit a small one, to be kept on the Polish front.

At the end of August, in September 1920, the Polish army, while carrying out the offensive operation against the Red Army ‘Nemunas’, also attacked the Lithuanian army with significantly superior forces, whose group, which was in Suwalkia, was actually crushed. The disaster of Sejny and Augustów in August–September 1920 also showed the existing problems of the Lithuanian army. The analysis of the battles shows that the Lithuanian high command, which was dominated by former junior officers of Tsarist Russia, was unfortunately unable to lead properly. There was no unified plan, and the prepared operational orders were often difficult to understand and illogical and were often changed. Moreover, the Lithuanian army, one might say, did not have cavalry, unlike the Poles.

The fighting with Poland, under the pressure of the Entente countries, should actually have ended with the Treaty of Suwalki signed on the 7th of October 1920; however, the treaty was only a diplomatic manoeuvre for the Poles, and the very next day, when the group of the “rebellious” lieutenant general L. Želigovski launched an attack, the fighting continued. The Lithuanians lost the capital Vilnius and the Vilnius region but managed to resist the Poles.

L. Želigovski group also suffered heavy losses in battles with Lithuanian troops because Poland pretended that L. Želigovskis rebelled against the official Polish government and was conducting an independent operation, so they

could not officially provide any support to this group, which was carefully observed by the Entente representatives.

On the 29th of November, at 11 a.m., at the Kaunas railway station, on the train of the Union of Nations Military Commission, after the signing of the armistice agreement protocol on the cessation of hostilities, the official hostilities with Poland ended; however, there was no lasting peace either, as both sides were dissatisfied with the results achieved. It should be noted that the two states did not sign any treaties on the cessation of war, peace or non-aggression, and the truce could be broken at any time; therefore, the Lithuanian army remained under the protection of the neutral zone, which existed from the end of 1920 to the spring of 1923.

The situation along the neutral zone was tense because the Polish authorities, continuing to consider Lithuania only a temporary state, violated the armistice agreement concluded on the 29th of November 1920 almost from the first day. There were not only small clashes, but there were shootings of guard posts; however, as mentioned above, in February 1923, there were also serious battles.

Lithuanian infantry divisions deployed along the neutral zone were in an ambiguous position. According to the established procedure, one battalion of the infantry regiments guarding the bar of the neutral zone was in a combat position; the remaining two battalions were in a peacetime position where normal training of soldiers was to take place. However, the regiments located along the bar of the neutral zone often did not have normal conditions for this; therefore, on the 14th of March 1923, after the Conference of Ambassadors recognised Vilnius and the Vilnius Region as belonging to Poland, it was decided to withdraw the I, II and III infantry divisions from the border to the depths of the country and entrust the protection of the entire state border to the IV infantry division alone. However, this decision was unsuccessful because, with the forces of one infantry division protecting the rather long demarcation line with Poland and the border with Latvia, it was impossible to effectively protect it. Therefore, from the 1st of January 1924, border protection was transferred to the border police, and the IV infantry division was liquidated.

In 1922 to 1924, the Lithuanian army was reorganised for peacetime conditions. In the Lithuanian army, four main types of weapons were formed: infantry, cavalry, artillery and engineering. The army was transferred to peacetime positions, which in itself already meant the reduction of military units; moreover, the number of military units was reduced, and the service time of conscripts was shortened to 18 months. There were changes in the military leadership as well. The rights of the commander of the army were severely restricted. In November 1923, the territory of Lithuania was divided into three

military districts, in each of which an infantry division was deployed. In 1923, all military units were placed in permanent deployment locations.

After the army moved to peacetime conditions, its main task was to train soldiers and a military reserve in order to defend the independence of the state, should the necessity arise. The good preparation of the army for war is usually determined by two most important aspects: it is the good training of soldiers at all levels and the modern armament of the army. Lithuania, due to a lack of financial resources, could not achieve particularly modern armament of the army; therefore, as soon as the independence struggles ended and the transition to the peacetime stage, Lithuania paid special attention to the training of soldiers and obvious progress was achieved in this area.

A whole system of officer training was created in the Lithuanian army, starting with the creation of the Military School in January 1919, the Advanced Officers Course was opened in 1921, and the Higher Military School was opened in 1931. Moreover, many officers, especially in the thirties, were sent to study at the higher military schools of other countries.

With the acceleration of the reorganisation of the army and the acquisition of new weapons, it was necessary to prepare a considerable amount of the necessary personnel and to improve the knowledge of the soldiers; therefore, more various courses lasting from a few weeks to two years were started: anti-aircraft artillery, machine guns and automatic guns, escort guns, aviation pilots and scouts, aviation technology, engineering courses, medical and physical training courses, etc.

A lot of attention was paid to raising the qualifications of officers in military units. Training of officers took place in accordance with the pre-prepared and approved training plans. The most intensive training took place in the autumn-winter period.

In the interwar Lithuanian army, especially in the forties, there was interest in the innovations of warfare, and efforts were made, as far as possible, to introduce the experience of the armies of the great powers into the Lithuanian army.

With such an officer training system, Lithuania trained officers of all specialities required for its army.

Great attention was also paid to the training of non-commissioned officers and private soldiers. The recruits called up to the army were first given basic skills, then the necessary special knowledge to perform the duties of a soldier and were taught to act collectively. They learn how to use weapons and how to maintain them. The soldiers had to learn the statutes of the Internal Service, Guard Service, Field Service, and Discipline. The soldiers had a lot of shooting

exercises; they took part in various manoeuvres. Moreover, great attention was paid to the general education and training of soldiers, as well as physical training. Virtually all existing sports practised in the army served this purpose.

Infantry is the main and most important type of army. All other types of troops are intended to support the infantry and help them to carry out the tasks set for them. The infantry of the Lithuanian army were concentrated in three infantry divisions, which consisted of 9 infantry regiments. In terms of composition and weaponry, the Lithuanian infantry divisions differed little from the infantry divisions of neighbouring countries; however, a very serious deficiency in the infantry divisions of the Lithuanian army was the lack of anti-tank weapons and their improper distribution.

At the end of the 1940s, the artillery consisted of four artillery regiments, and, although it was a separate type of weapon, it could not act independently but had to reinforce the infantry and cavalry; therefore, there were double dependencies: training and supply areas belonged to the artillery inspector, mobilisation and operational – to the division commanders. In the forties, artillery was modernised. Old, worn-out artillery guns were replaced with new ones; their calibres were unified.

There were three cavalry regiments in the Lithuanian army. Cavalry changed its profile very significantly in the interwar years. If, at the time of independence, swords and pikes were almost the most important weapons of cavalry soldiers, at the end of the forties, the main cavalry weapons were already carbines and machine guns, and the cavalry was armed with automatic 20 mm Oerlikon guns, armoured personnel carriers and even tanks, the cavalry regiments also had light field artillery guns. Thus, the cavalry, using horses as a means of rapid redeployment, was a rather serious military force.

Military equipment units were auxiliary troops and were organized into battalions based on their specialities. Each unit belonged to the Chief of Military Equipment and had its own dedicated stationary workshop where they repaired their own equipment as well as that of other units. Military equipment units in the late 1940s were not very large because military equipment cost a lot of money and, for a small country like Lithuania, was difficult to obtain and expensive to maintain. The military equipment units had relatively modern equipment and were well organised.

If Lithuania lagged behind the other Baltic countries in terms of the number and quality of armoured vehicles, Lithuanian military aviation was the most modern among all the Baltic states. Aviation workshops in Lithuania designed and produced military aircraft. According to the specification of the available planes, the aviation was concentrated in four aviation groups, well-equipped airfields.

The medical care of injured and ill soldiers was provided by a comprehensive network of military hygiene facilities, and horses were the primary source of sustenance for the military — military veterinary hospitals staffed by qualified physicians and medical staff.

Armament is extremely important for every army. However, the most important and difficult work was the unification of weapon systems. After the independence struggle, the variety of weapon models and calibers was huge. This made it very difficult to operate the weapons and supply them with ammunition. Moreover, it must be admitted that until 1935, the purchase of weapons was carried out without any plan, actually trying to supply the army with the missing weapons. The situation changed in 1935, when the government approved and approved the Army's seven-year armament plan. A uniform calibre of 7.92 mm was introduced for the entire army for infantry weapons. New weapons were bought in the arms factories of Belgium and Czechoslovakia.

It should be emphasised that the Law on the Command of the Army prepared on the initiative of S. Raštikis and which entered into force on the 1st January 1935, as well as the seven-year arming plan of the Army, was a huge impetus in the modernisation of the Lithuanian army and strengthening of its capacity.

Although it was officially declared that the army is not a political organization and must be apolitical, unfortunately, it was not. Throughout the interwar period, from the first days of the creation of the Lithuanian army, both politicians tried to interfere in the affairs of the army, and representatives of the army — in the political life of the country. Representatives of the military actually participated on one side or the other in almost all successful and unsuccessful military coups. Only thanks to the army, a military coup was carried out on the 17th of December 1926, which effectively stopped the democratic development of Lithuania by introducing the authoritarian regime of the Nationalist Party and Antanas Smetona, who became president through a coup.

Although the army became the pillar of the authoritarian regime, its support in the society remained quite high and especially increased after the appointment of Colonel S. Raštikis as the commander of the army in 1935, who made the army open to the public. The celebrations of the rapprochement of society and the army in May have become particularly popular. The growing support of the population for their army is also shown by the abundant donations to the Weapons Fund.

In 1939, when the international situation became complicated when Germany separated the Klaipėda region from Lithuania, and when the threat of war between Germany and Poland arose in the middle of 1939, almost all neighbo-

ring countries took military measures to protect themselves; meanwhile, the leadership of the Lithuanian army, while declaring the country's neutrality in those days, actually took almost no more effective measures to increase the country's defence and only on August the 28th called up reserve soldiers to the infantry regiments after announcing '*special military exercises*' and simple regular exercises, and on the 17th of September, when there was a real threat that the warring armies of Germany, Poland and the Soviet Union could cross the borders of Lithuania, a partial mobilisation of the army was announced and carried out quite smoothly in Lithuania.

However, after the Soviet Union and Germany signed the Non-Aggression Pact and secret protocols on the 23rd of August 1939, the fate of the Baltic States, including the Republic of Lithuania, was decided. As a result, on the 10th of October 1939, when Lithuania and the Soviet Union signed the "*Treaty on the Transfer of Vilnius and the Vilnius Region to the Republic of Lithuania and Mutual Aid between Lithuania and the Soviet Union*", Vilnius and part of the Vilnius region were returned to Lithuania, and the odyssey of the Soviet army introduced in accordance with the treaty ended with the occupation of Lithuania that began on the 15th of June 1940.

Without a doubt, it was the consequence of an agreement between the two aggressors – Germany and the Soviet Union — but for what happened in 1940, due to the Soviet occupation, Lithuanian politicians are also partly to blame. In any case, Lithuanian politicians failed to respond to the ultimatums of Poland, Germany and the USSR in 1938–1940, completely disorganising the society and the army. There was no one in the Lithuanian political elite who would take the initiative and take responsibility, and it was naively expected that Lithuania would receive at least the status of a satellite state for non-resistance.

After the Soviets occupied Lithuania, the most important force that could resist them was the Lithuanian army; therefore, from the beginning of the occupation to the end of August 1940, the aim was to neutralise the Lithuanian army, dismiss and rotate officers who were unreliable to the occupying power, the institute of political leaders was introduced, basically formed from ordinary soldiers and non-commissioned officers, it was supposed to control the activities of commanders, spread communist ideas and prevent any possible acts of resistance. After successfully neutralizing the Lithuanian army, a decision was made to liquidate it, and the liquidation of the army was legalised by the resolution adopted by the Council of People's Commissars of the LSSR on the 30th of August regarding the transformation of the 'People's Army' into the Red Army's 29th Rifle Territorial Corps and its incorporation into the composition of the Red Army's Baltic Special Military District. After destroying the Lithu-

anian army and the Lithuanian soldiers resisted, it remained only to destroy them. Political-repressive structures were formed for the control and ‘cleansing’ of former Lithuanian army soldiers: special departments of the corps and divisions of the NKVD, military prosecutor’s offices and courts, political boards and departments with their representatives – political leaders. In the military units, an intolerable atmosphere of suspicion and universal surveillance was created. Arrests of officers and soldiers have become a regular phenomenon. In the winter of 1940–1941 alone, about 2,000 corps soldiers were arrested.

Only the war that broke out between the USSR and Germany saved the former soldiers of the Lithuanian army from the final destruction. When hostilities started, corps soldiers revolted, and about 5,000 soldiers managed to leave and stay in Lithuania; others were forcibly expelled to the depths of the Soviet Union.

II DALIES ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

A

Abaras, Kazys – 222, 228
 Abraitis, Julijonas – 32
 Abraitis, V. – 149
 Adamkavičius, Edvardas – 22, 32, 35, 206
 Adamkavičius, Ignas – 61
 Alanta, Paulis – 233
 Ališauskas, Kazys – 108, 111, 252, 256
 Ancevičius, Vacius – 32
 Andrašiūnas, Jonas – 251
 Andriūnas, Antanas – 233
 Andriūnas, Izidorius – 40
 Andrušaitis, A. – 231
 Aničas, Jonas – 24, 124, 179, 252
 Anušauskas, Arvydas – 85, 86, 87, 88, 194, 195, 203, 252, 256
 Augevičius, Jonas – 33
 Augustinas, J. – 158
 Austas, K. – 183
 Ažubalis, Algirdas – 120, 126, 152, 154, 173, 175, 252, 256

B

Babickas, Povilas – 40
 Babickas-Alanta, Povilas – 53
 Bačkis, Juozas – 231
 Balaišis, Algis – 252, 256
 Balčiauskas, Aleksandras – 164
 Balčiūnas, Juozas – 174
 Baltušis-Žemaitis, Feliksas – 208, 211, 221, 256

Baniusevičius, Aleksandras – 256
 Barauskas, M. – 63
 Barkauskas, Marius – 160, 161, 256, 257
 Bartašiūnas, Juozas – 224, 227
 Barzda-Bradauskas, Juozas – 227
 Basanavičius, Jonas – 161
 Bekelis, Jonas – 229
 Berija, Lavrentijus – 227
 Berkevičius, Gintaras – 93, 257
 Bermontas-Avalovas, Pavelas – 240, 251, 269
 Biknaitis, Vincas – 32
 Bimbiris, Vaidas – 38
 Birontas, Adolfas – 22, 251
 Biržiška, Mykolas – 45
 Biržiška, Viktoras – 102
 Biržys, P. – 176, 257
 Birutis, Stasys – 99
 Bistras, Leonas – 14
 Blažytė-Baužienė, Danutė – 83, 252
 Bobenka – 212
 Bogdanovas, M. – 225
 Borisovas – 225
 Braziulevičius, Vladas – 160, 161
 Breimelis, Antanas – 199, 222, 231, 234
 Brizgys, Jonas – 200, 213
 Budraitis, Pranas – 32
 Budreckis, Algirdas – 257
 Budreika, E. – 113, 257
 Buivydas, Leopoldas – 33
 Bukelis, P. – 157
 Bukevičius, Romanas – 234

Butkus, Zenonas – 252

Buzas, Stasys – 112, 179, 180, 181,
182, 183, 184, 257

C

Cariovas, A. – 219, 22, 225, 233

Chandavoine, Isabelle – 252

Č

Čapenka, Aleksandras (*Чапенко, А. А.*) – 256, 257

Čaplikas, Julius – 257

Čemarka, A. – 180

Čepas, Albinas – 219, 221, 227, 231

Čepėnas, Pranas – 252

Černiauskaitė, Rasa – 38, 257

Černius, Jonas – 22, 32, 110, 143, 201,
221, 227

Černius, Juozas – 181, 251, 257

Černius, Nerijus – 88, 252

D

Dagys, Jokūbas – 124

Dagys, Petras – 164

Dalbekas, Karlas Olofas (Ole) (*Dahlbäck, Carl Olof (Olle)*) – 79

Danilevičius, E. – 97

Danilovas – 233

Dapkus, Antanas – 221, 228, 234

Darius, Steponas – 180

Daugirdas, K. – 86

Daukantas, Teodoras – 13, 14, 22, 150,
160

Daukšys, P. – 228

Dekanozovas, Vladimiras – 205, 206

Dinapaitė, Milda – 164, 257

Dirmantas, Stasys – 14

Dobkevičius, Jurgis – 79

Dobrovolskis, Aleksandras – 33

Dočkus, Petras – 51

Domarkas, Kazys – 33

Doroščenko – 224

Dubeneckis, Vladimiras – 178

Dulksnys, Konstantinas – 88, 195,
205, 234

E

Eidintas, Alfonsas – 257

Elsbergas, Bronius – 99

F

Faimanas – 236

Frunzė, Michailas – 224

Fugelevičius, Kostas – 79, 84

G

Gabrys, Juozas – 170

Gaidys, Albertas – 221

Gaidukevičius, Eugenijus – 251

Gailevičius, Emerikas – 156

Galvydis-Bykauskas, Jonas – 16, 108,
109

Gamziukas, Algirdas – 79, 80, 81, 83,
85, 252, 257

Garbenis, Vladas – 40

Gaušas, Antanas – 199

Gavelis, Vincas – 79

Gečas, Steponas – 179, 180, 183, 257

Gedgaudas, Mikas – 98, 176

Genienė, Zita – 253

Genys, Petras – 181

Germanavičiūtė, Reda – 257

Gerulaitis, Zenonas – 221, 234

Gibavičius – 210

Giedra, Juozas – 33

Giedraitis, Balys – 14, 34, 183

Gimžauskas, Edmundas – 83, 252, 258

Gira, Liudas – 85, 161

Glinskis, Mikas – 36

Gliožaitis, Antanas Algirdas – 258

Grabys, Domas (Daumantas) – 99, 234

Gricius, Jonas – 22

Grigaliūnas-Glovackis, Vincas – 125

Grigas, B. – 142, 258

Grigoraitis, Vidas – 68, 69, 73, 253, 258

Grinius, Kazys – 10, 11

Grinius, M. – 128

Grinius, Vladas – 186

Groch, Peter – 258

Grudzinskas, Vladas – 17

Gruzdienė, Estela – 84, 258

Gudelis, Kazys – 222

Gustaitis, Antanas – 52, 79, 81, 227, 234

Gustaitis, Leonas – 32, 221, 231

Guzevičius, Aleksandras – 225, 231, 232

Грицкевич, Анатолий – 267

H

Hiksa, Pranas – 79

Hoegeris, Gustavas Emilis – 36

I

Impulevičius, Antanas – 209, 233

Ivanauskas, Vladas – 66

Ivašauskas, Juozas – 233

J

Jablonskis, Jonas – 124

Jackevičius, Pranas – 37, 38

Jackus, Jonas – 22

Jackūnas, S. – 232

Jakštas, Petras – 258

Jakubčionis, Algis – 203, 258

Jakubonis, A. – 258

Jankauskas, Vidmantas – 253, 258

Jansenas, Arvidas – 176

Janulaitis, Augustinas – 172

Jareckas, Raimundas – 36

Jasaitis, Viktoras – 101

Jasulaitis, Vincas – 51, 228

Jazovita, Simonas – 258

Jėkabsonas, Erikas (*Jėkabsons, Ēriks*) – 258, 259

Jokantas, Kazimieras – 197, 259

Jokubauskas, Vytautas – 19, 38, 41, 42, 46, 49, 74, 75, 76, 81, 100, 103, 113, 116, 117, 128, 141, 146, 195, 198, 200, 238, 253, 259

Jonaitis, A. – 259

Jonaitis, J. T. – 253

Jonavičius, Adomas – 221, 228

Jonušas, Bronius – 156, 157

Jonušas, Kazys – 52, 93, 259

Jovaiša, Eugenijus – 236

Jovaiša, Juozas – 33

Juodišius, Jonas – 221, 227, 228, 231, 234

Juozaitis, Jonas – 32, 222

Juraitis, Valentinas – 125, 259

Juravičius, J. – 259

Jurevičiūtė, Aušra – 177, 259, 260

Jurgelionis, A. – 175

Jurkšas, Leonardas – 221

K

Kalikauskas, P. – 160
 Kalino, Juozas – 110
 Kalinskas, Eustafijus – 164
 Kamarauskas, Petras – 33
 Kaminskas, Raimundas – 95, 260
 Kancevičius, Vytautas – 201, 260
 Kancleris-Drapas, Justinas – 95
 Kaplanas, Izraelis – 165
 Karas, C. (*Carr, C. O.*) – 79
 Karevičius, Pranciškus – 108
 Karosas, Klemansas – 40
 Karosevičiūtė, Janina – 207, 260
 Karvelis, Vladas – 221, 227, 231, 232
 Kasparaitė-Balaišė, Lina – 138, 260
 Kasparavičius, Algimantas – 47, 48, 72, 75, 81, 260
 Kaškelis, Antanas – 78
 Katchė, Maksimas – 22, 114, 176
 Katinskas, A. – 174
 Kaunas, Pranas – 172
 Kavaliauskas, Vilius – 258
 Kazlauskaitė Markelienė, Rolanda – 120, 126, 152, 154, 173, 175, 252, 256
 Kęsgaila, Leonas – 233
 Kilinskas, Kęstutis – 253
 Kirlys, Petras – 88
 Kiršinas, Vincas – 222, 231, 232
 Kisieliū, J. – 180
 Kiveris, Juozas – 213
 Kymantaitė-Čiurlionienė, Sofija – 172
 Kleščinskis, Konstantinas – 22
 Klimavičius, Viktoras – 213
 Klionovas, P. – 208
 Knezys, Stasys – 17, 45, 47, 53, 82, 190, 199, 206, 212, 213, 219, 220, 260
 Kolčiakas, Aleksandras – 240, 269
 Korčinskis, Joanas – 164

Korobkovas, Aleksandras – 205
 Kovalionokas, M. – 219, 220, 221
 Kovas, Jurgis – 222
 Kozlovskis, Nikolajus – 164
 Krasauskienė, Rima – 132, 260
 Kraucevičius, Eugenijus – 180
 Kraucevičius, Jonas – 71, 72
 Kraucevičius, Juozas – 16, 79, 176, 180
 Kraunaitis, Izidorius – 37, 40, 260
 Kriščiukaitis, Antanas – 178
 Krištopaitis, Eduardas – 32
 Kubilius, Jurgis – 22, 260
 Kubiliūnas, Petras – 21, 22, 73, 183
 Kudokas, Stasys – 124
 Kuizinas, Vytautas – 213
 Kulikauskas, Gediminas – 260
 Kukta, Jonas – 40
 Kukta, Tomas – 32
 Kundrotas, Viktoras – 222
 Kuodys, Modestas – 59, 261
 Kurkauskas, Aleksandras – 157
 Kutka, Petras – 78
 Kuzmickas, V. – 157
 Kuznecovas, Fiodoras – 196
 Kvedaras, Petras – 95

L

Labanauskas, Povilas – 213
 Ladyga, Kazys – 22
 Lanskoronskis, Juozas – 173
 Lanskoronskis, V. – 173
 Laurinaitis, Jonas – 154
 Laurinaitis, Jonas Martynas – 171, 172, 173
 Laurinavičius, Česlovas – 83, 252, 253
 Lavinskas, Juozas – 221
 Leiga, Petras – 233
 Leninas, Vladimiras – 211, 225, 228

Lesauskas, Pranas – 234
 Lesčius, Vytautas – 17, 20, 52, 55, 58,
 61, 63, 66, 70, 73, 86, 90, 95, 98, 99,
 108, 144, 190, 195, 253, 261
 Levinskas, Juozas – 234
 Liatukas, Pranas – 13, 16, 22, 156, 175
 Liaudanskas, Vladas – 59
 Liaukus, Justinas – 40
 Liauška, Virgilijus – 208, 209, 236, 261
 Liekis, Algimantas – 172
 Liormanas, Raimundas – 261
 Lipčius, Mikalojus – 86
 Listopadskis, Juozas – 222, 225, 228,
 251
 Litvinas, Juozas – 38, 176
 Liubinas, Vincas – 261
 Ločeris, Petras – 28, 35
 Loktionovas, Aleksandras – 208, 218
 Lukauskienė, Gražina – 38, 262
 Lukomskis, Gžegožas (*Łukomski, Gr-
 zegorz*) – 253
 Lukšas, Aras – 261, 262

M

Macijauskas, Alfonsas – 229, 230
 Macijauskas, Jonas – 208
 Mackevičius, Jonas – 32
 Mačiulis, D. – 83, 252
 Malakauskas, Antanas – 213
 Malijonis, A. – 228
 Malygin – 236
 Martinionis, Antanas – 205, 206, 207,
 209, 212, 224, 226, 227, 228, 251, 254
 Mašanauskas, Ksaveras – 221
 Mašiotas, Justinas – 33
 Matukas, Antanas – 221
 Matulionis, Teofilus – 163, 207

Matulis, Pranas – 32, 228
 Matusaitis, J. – 88
 Matusevičius, Juozas – 203, 220, 224,
 229, 230, 233, 235, 262
 Melys – 56, 262
 Merkys, Antanas – 13, 195, 200
 Meskupas, Icikas – 226
 Meškauskas, Povilas – 208
 Michalauskas, Valdemaras – 262
 Michelevičius, Bronius – 230
 Michniewicz-Hetman, Mikołaj – 262
 Mieliauskas, T. – 47, 48, 75, 81
 Mieželis, V. – 206
 Mikšys, Feliksas – 96
 Milaševičius Otonas – 209
 Milius, Vincas – 32
 Mingėla, Vladas – 116, 118, 170, 262
 Mintautas – 83, 262
 Mironas, Vladas – 163
 Mitkaitė, Justina – 155, 262
 Mitkievičiaus-Žultekas, Leonas (*Mit-
 kiewicz-Żółtek, Leon*) – 45, 251
 Morozovas, I. – 229
 Morozovas, Vasilijus – 235
 Musteikis, Kazys – 14, 70, 196, 197,
 198, 251
 Мельтюхов, Михаил – 256

N

Nagius-Nagevičius, Vladas – 90, 175,
 Naikelis, Jonas – 213
 Nakas, Ričardas – 213
 Namajūnas, Juozas – 262
 Narakas, Juozas – 80
 Naras, Juozas – 222
 Narušis, S. – 141
 Nastopka, Stasys – 22
 Natkevičius, Vincas – 38

Naujokas, Motiejus – 262
 Navaitis, Antanas – 83, 262
 Navakas, Kazys – 20
 Navickas, Konstantinas – 256
 Nazelskis, Eugenijus – 236
 Niselis, Henris Alberas (*Niessel, Henri-Albert*) – 70, 254
 Nonevičius, Elijošius – 96
 Norkus, Mečislovas – 90, 233

O

Ofenbachas, Žakas (*Offenbach, Jackues*) – 160
 Osinskis Edmundas – 56
 Osokinas – 224

P

Pacevičius, Paulius – 263
 Paleckis, Justas – 206
 Palkevičius, Deimantas – 262
 Palubinskas, Antanas – 163
 Pankratjevas, Agafonikas – 164
 Papečkys, Egidijus – 29, 31, 32, 42, 46, 49, 196, 259, 262, 263
 Papečkys, Juozas – 14
 Paura, Martynas – 181
 Pavlova, Milena – 146, 263
 Pavlovas, Dmitrijus – 196, 197, 201
 Peikštenis, Eugenijus – 92, 95, 100, 135, 140, 150, 168, 176
 Peseckas, Vytautas – 79, 80, 83, 263
 Petersonas, Aivaras (*Petersons, Aivars*) – 263
 Petraitis – 61
 Petrauskaitė, Audronė – 120, 173, 252
 Petrauskas, Antanas – 207, 208
 Petrauskas, Mikas – 160

Petronis, Petras – 79
 Petruitis, Jonas – 158
 Pioravičius, Vladas – 222
 Plechavičius, Povilas – 22, 40, 136, 164, 166
 Pociūnas, Arvydas – 48, 51, 63, 66, 69, 263
 Popeliučka, Klemensas – 55, 56, 59
 Povilaitis, Augustinas – 195
 Pozdniakovas, Nikolajus – 205
 Prodeusas, D. – 219, 220, 221
 Pundzevičius, Stasys – 22, 197, 200, 206, 207, 212, 213, 221, 231, 233
 Puzinavičius, Bronius – 120, 173, 252
 Pūtvis-Putvinskis, Vladas – 176

R

Radus-Zenkavičius, Leonas – 22, 120
 Radzivonovičius, Tadeušas (*Radziwonowicz, Tadeusz*) – 254, 263
 Rainys, J. – 254
 Rajeckas, Leonas – 219, 234
 Ramanauskas, Valerijonas – 176, 182
 Rastenis, Vincas – 263
 Raštikis, Stasys – 14, 16, 22, 103, 143, 175, 185, 186, 197, 219, 222, 223, 227, 229, 230, 233, 235, 244, 251, 263, 274
 Reisonas, Karolis – 178
 Rezmeris, Valdemaras (*Rezmer, Waldemar*) – 263
 Rėklaitis, Mikas – 33, 201, 206
 Rimkevičius, Jurgis – 32, 61, 62
 Rudis, Gediminas – 83, 252, 263
 Rudokas, Jonas – 46, 102, 254, 263
 Rupšys, Leonas – 222, 228, 234
 Ruseckas, Petras – 171, 172, 254
 Ružancovas, Aleksandras – 168, 169, 264

S

Sabaliauskas, Adolfas – 82, 163
 Sabutis, Karolis – 254
 Sagėnas Jonas, Vladas – 213
 Sakalas, Vincas – 222
 Sakalauskas, Juozas – 222
 Salikas, Bronius – 234
 Samochinas, Aleksandras – 228, 233
 Sargelis, Petras – 33
 Savickas, Nikolajus – 164
 Semionovas, Steponas – 164
 Senulis, Vincas – 32
 Sereičikas, Mindaugas – 126, 129, 130, 133, 135, 264
 Sereikaitė, Erika – 36, 264
 Sidabras, Antanas – 222, 234
 Sidzikauskas, Vladas – 52, 222, 228, 234
 Skinderis, Vacys – 213
 Sklėrius, Alfonsas – 51, 222, 228, 234
 Skomskis, Bronius – 39, 40
 Skorupskis, Vladas – 264
 Skučaitė, Virginija – 199, 264
 Skučas, Kazys – 173, 195, 234
 Sližys, Balys – 14, 56, 150
 Sližys, Jonas – 264
 Sližys, Pranas – 176
 Smažinienė, Rūta – 169, 264
 Smetona, Antanas – 10, 11, 34, 36, 38, 80, 108, 174, 197, 198, 206, 212, 226, 232, 244
 Smieliauskas, V. – 231
 Smolnyj – 236
 Sniečkus, Antanas – 228
 Sniegas, Samuelis – 165
 Sokolovas – 229
 Sprangauskas, Kazys – 227, 234
 Stalinas, Josifas – 207, 211, 225, 228, 229, 230

Stanaitis, Juozas – 16
 Stankaitis, Mečius – 32
 Starinskas, Kęstutis – 124, 264
 Stašinskas, Vladas – 184
 Statkevičius, Laurynas – 234
 Statkus, Vytenis – 14, 16, 22, 24, 25, 34, 38, 40, 46, 52, 56, 57, 60, 67, 70, 80, 84, 62, 93, 96, 99, 100, 101, 110, 136, 138, 155, 163, 171, 173, 183, 254
 Steikūnas, B. – 228
 Steikūnas, Kazys – 125
 Steponaitis, Vytautas – 171, 172, 173, 174, 264
 Steponaitytė, Nijolė – 254, 264
 Stoliarovas, Andriejus – 23, 24, 25, 26, 72, 125, 264
 Stravinskas, Juozas – 184
 Strimavičius, Vladas – 199
 Striupaitis, Gintaras – 124, 264
 Stulginskis, Aleksandras – 10, 11
 Suchockis, Donatas – 37, 265
 Surgailis, Gintautas – 34, 77, 103, 105, 119, 121, 127, 151, 164, 175, 194, 213, 236, 237, 254, 255, 265
 Sutkus, Darius – 66, 114, 265
 Sutkus, Jonas – 17, 18
 Svareuskas, A. – 83, 252
 Svičiulis, Antanas – 33, 221

Š

Šakenis, Konstantinas – 197
 Šambergas – 229
 Šapnagis – 210
 Šarauskas, J. – 154
 Šaudzis, Vincas – 119
 Šepetys, Jonas – 164, 222
 Šernas, Adomas – 164
 Šikeris, Bronius – 95, 96, 265

Šilingas, Stasys – 57

Šiliņš, Jānis – 265

Šimkus, Aleksandras – 173, 265

Šimkus, Jonas – 11, 14

Škirpa, Kazys – 22, 265

Šleminas, Ivanas – 219

Šliogeris, Vaclovas – 200, 252, 265

Šmidtas, Juozas – 56

Šniukšta, Petras – 14

Špokevičius, Antanas – 221

Šulcas, A. – 115

Šupikovas – 229

Šurkus, Antanas – 221

T

Tallat-Kelpša, Kazys – 45, 200, 206, 228

Tamašauskas, Kazimieras – 23, 265

Tamošiūnienė, Milena – 255

Tarasovas, V. – 149

Tarvydas, Augustinas – 230

Terentjevas – 225

Timinskis – 61

Timošenka, Semionas – 208, 217

Tiščenka – 233

Trainovas, Levas – 213

Trečiokas, Juozas – 233

Tugan-Baranauskaitė, Marija – 209

Tumas, J. – 160

Tverskis, Antanas – 32, 231

U

Ugianskas, Juozas – 40

Urbanavičius, Simas – 174

Urbelis, A. – 175, 219

Urbšas, Adolfas – 33, 222, 231, 232

Ustinovas – 233

V

Vabalas-Gudaitis, J. – 172

Vaičekauskas, Jonas – 137, 252

Vaičenonis, Jonas – 14, 15, 19, 20, 23, 34, 82, 83, 102, 104, 167, 198, 222, 252, 255, 266

Vaičiūnas, Gintaras – 87, 88, 195, 266

Vaidotas, Edvinas – 53, 266

Vaitiekus, Severinas – 86, 255

Vaitkevičius, Bronius – 255

Valeiko – 229

Vareikis, Vygantas – 266

Variakojis, Jonas – 14, 255

Vasiliauskas, A. – 266

Vasiliauskas, Edvardas – 62, 65

Viečkis, Jurgis – 230

Velykis, Mykolas – 13, 22

Verksnys, Antanas – 33

Vėbra, Juozas – 100

Vidugiris, Juozas – 103, 181, 183

Vileišis, Vytautas – 180

Vimeris, E. – 206

Vinogradovas – 233

Vintartas, Jonas – 180

Virgoličius, Eugenijus – 240, 270

Viršila, Ignas – 221

Vismantas, Petras – 213

Visockis, Bogdanas – 156, 257

Vitkauskas, Vincas – 14, 16, 158, 197, 198, 200, 201, 205, 206, 208, 209, 213, 219, 220, 221, 227, 228, 266

Vitkus, A. – 255

Vitkus, Juozas – 57, 58, 266

Vizbaras-Paškevičius, Henrikas – 33

Vyščelskis, Lechas (*Wyszczelski, Lech*) – 255

Voldemaras, Augustinas – 11, 13, 86

Wołłejko, Michał – 267

Volungevičius, Šarūnas – 74, 75, 267

Z

Zagorskis, Jonas – 32

Zaleckis, Kęstutis – 254

Zaskevičius, Stasys – 17, 174, 227

Zavadskis, Benius – 222

Ž

Žadeikis, Povilas – 13, 61

Žeimantas, Vytautas – 60, 71, 73, 76,
267

Žekonis, B. – 207

Želigovskis, Liucjanas (*Żeligowski, Lucjan*) – 37, 70, 241, 270

Žemgulys, Juozas – 175, 233

Žepkaitė, Regina – 255, 267

Žekonis – 210

Žigaras, Feliksas – 40, 111, 114, 115,
116, 117, 118, 120, 173, 252, 255, 267

Žilinskas, Jonas – 85, 86

Žilys, P. – 267

Žilys, Vincas – 200, 221, 227, 228

Žostautaitė, Petronėlė – 256

Žukaitis, S. – 267

Žukas, Jonas Vytautas – 39, 40, 41, 42,
267

Žukas, Julius – 253, 267

Žukas, Konstantinas – 13, 16, 252, 256

Žukas, Vytautas – 267

Žukauskaitė, Lina – 267

Žukauskas, Silvestras – 12, 14, 15, 16,
22, 24, 146, 178

Žutautas, V. – 149

SERIJOS „LIETUVOS KARIUOMENĖS ISTORIJA“ LEIDINIAI

1. Krašto apsaugos departamento generalinio direktoriaus įsakymai. 1990–1991. Sudarytojas Gintautas Surgailis. Vilnius, 2003, 222 p.
2. **Surgailis, Gintautas.** Lietuvos karinis laivynas. 1935–1940. Vilnius, 2003, 208 p.
3. **Kazakevičius, Vytautas.** Geležies amžiaus strėlės Lietuvoje (II–XII–XIII amžius). Vilnius, 2004, 136 p.
4. **Lesčius, Vytautas.** Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose. 1918–1920. Vilnius, 2004, 498 p.
5. **Aničas, Jonas.** Karininkas Antanas Juozapavičius. 1894 02 13–1919 02 13. Vilnius, 2004, 124 p.
6. Krašto apsaugos ministro įsakymai. T. 1, 1991, Nr. 222–355; T. 2, 1992, Nr. 01–479. Sudarytojas Gintautas Surgailis. Vilnius, 2004, 512 p.
7. **Juodagalvis, Jonas.** Švenčionių krašto savanoriai. 1918–1920 m. Vilnius, 2005, 236 p.
8. **Surgailis, Gintautas.** Rusijos kariuomenės išvedimas. 1990–1993. Vilnius, 2005, 345 p.
9. Rusijos kariuomenės išvedimas dokumentuose. Sudarytojai Algis Balaišis ir Gintautas Surgailis. Vilnius, 2005, 472 p.
10. **Raubickas, Eugenijus.** Ženklas ant munduro. Vilnius, 2005, 294 p.
11. **Gečas, Steponas.** Steponas Darius Lietuvos kariuomenėje ir sporte. Vilnius, 2005, 232 p.
12. Krašto apsaugos ministro įsakymai. T. 2, 1992, Nr. 480–749. Sudarytojas Gintautas Surgailis. Vilnius, 2006, 374 p.
13. Krašto apsaugos ministro įsakymai. T. 3, 1992 Nr. 750–975. Sudarytojas Gintautas Surgailis. Vilnius, 2006, 286 p.
14. **Aničas, Jonas.** Generolas Silvestras Žukauskas. 1861–1937. Vilnius, 2006, 294 p.
15. **Surgailis, Gintautas.** Valstybės sienos apsauga 1990–1994 metais. Vilnius, 2008, 247 p.
16. **Surgailis, Gintautas.** Pirmasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino pulkas. Vilnius, 2011, 300 p.
17. **Katilius, Artūras.** Lietuvos Respublikos krašto apsaugos departamento Mokomasis junginys 1990–1991 m. Istorinė apybraiža, atsiminimai, dokumentai. Vilnius, 2011, 226 p.
18. **Rakutis, Valdas, Vaičenonis, Jonas.** Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo mechanizuotojo pėstininkų bataliono istorija. Vilnius, 2012, 196 p.
19. **Surgailis, Gintautas.** Trečiasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto pulkas. Vilnius, 2013, 188 p.

20. **Katilius, Artūras, Tininis, Vytautas.** Lietuvos kariuomenės karių uniformos, ženklai ir vėliavos. 1990–2010. Vilnius, 2014, 390 p.
21. **Tamošiūnienė, Milena.** Tarp politinio įrankio ir aukos: karo belaisviai Lietuvos Respublikos politikoje 1919–1920 m. Vilnius, 2014, 166 p.
22. Generolas Jonas Galvydis-Bykauskas. Vilnius, 2014, 260 p.
23. **Surgailis Gintautas.** Antrasis Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo pėstininkų pulkas. Vilnius, 2014, 292 p.
24. **Stoliarovas, Andriejus.** Lietuvos Respublikos karinė justicija 1919–1940 m. Vilnius, 2015, 337 p.
25. **Surgailis, Gintautas.** Ketvirtasis pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas. Vilnius, 2016, 276 p.
26. **Surgailis, Gintautas.** Penktasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Kęstučio pulkas. Vilnius, 2017, 254 p.
27. **Grigaliūnas-Glovackis, Vincas.** Generolo atsiminimai. I dalis. Carų imperijoje. Vilnius, 2017, 308 p.
28. **Grigaliūnas-Glovackis, Vincas.** Generolo atsiminimai. II dalis. Lietuvoje; III dalis. Demokratijos sukuriuose. Vilnius, 2017, 384 p.
29. **Žigaras, Feliksas.** Lietuvos kariuomenės karininkų rengimo ir jų kvalifikacijos kėlimo sistema 1919–1940. I dalis. Vilnius, 2018, 324 p.
30. **Žigaras, Feliksas.** Lietuvos kariuomenės karininkų rengimo ir jų kvalifikacijos kėlimo sistema 1919–1940. II dalis. Vilnius, 2018, 324 p.
31. **Surgailis, Gintautas.** Šeštasis pėstininkų Pilėnų kunigaikščio Margio pulkas. Vilnius, 2019, 249 p.
32. **Andriškevičius, Jonas.** Nuo Krašto apsaugos mokyklos iki Akademijos (1992–1994). Vilnius, 2019, 88 p.
33. **Katilius, Artūras.** Lietuvos kariuomenės šaltieji ginklai XX–XXI a. Vilnius, 2019, 248 p.
34. **Pugačiauskas, Virgilijus.** XIX a. Lietuvos karinių dalinių istorija. Vilnius, 2019, 128 p.
35. **Surgailis, Gintautas.** Lietuvos kariuomenės gudų kariniai daliniai 1918–1923 m. Vilnius, 2020, 305 p.
36. **Eidintas, Alfonsas, Juodis, Darius, Surgailis, Gintautas.** Partizanų generolas Jonas Žemaitis-Vytautas. Vilnius, 2020, 171 p.
37. **Surgailis, Gintautas.** Septintasis pėstininkų Žemaičių kunigaikščio Butegidžio pulkas. Vilnius, 2021, 322 p.
38. **Surgailis, Gintautas.** Aštuntasis pėstininkų Kauno kunigaikščio Vaidoto pulkas. Vilnius, 2022, 299 p.
39. **Surgailis, Gintautas.** Devintasis pėstininkų Lietuvos kunigaikščio Vytenio pulkas. Vilnius, 2023, 311 p.
40. **Surgailis, Gintautas.** Dešimtas pėstininkų Marijampolės pulkas. Vilnius, 2024, 140 p.

GINTAUTAS SURGAILIS

**LIETUVOS KARIUOMENĖS
ISTORIJA**

I TOMAS

**NUO SUKŪRIMO
IKI SUNAIKINIMO (1918–1941)**

II DALIS

Monografija

Atsakingasis redaktorius dr. Darius Juodis

Kalbos redaktorė dr. Nerija Jodelienė

Į anglų kalbą vertė vertėjų biuras UAB „Pasaulio spalvos“

Maketavo Laima Adlytė

Tiražas 1 000 egz. Užsakymas GL-652.

Išleido Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

Šilo g. 5A, LT-10322 Vilnius

Spausdino Lietuvos kariuomenės Karo kartografijos centras

Muitinės g. 4, Domeikava, LT-54359 Kauno r.